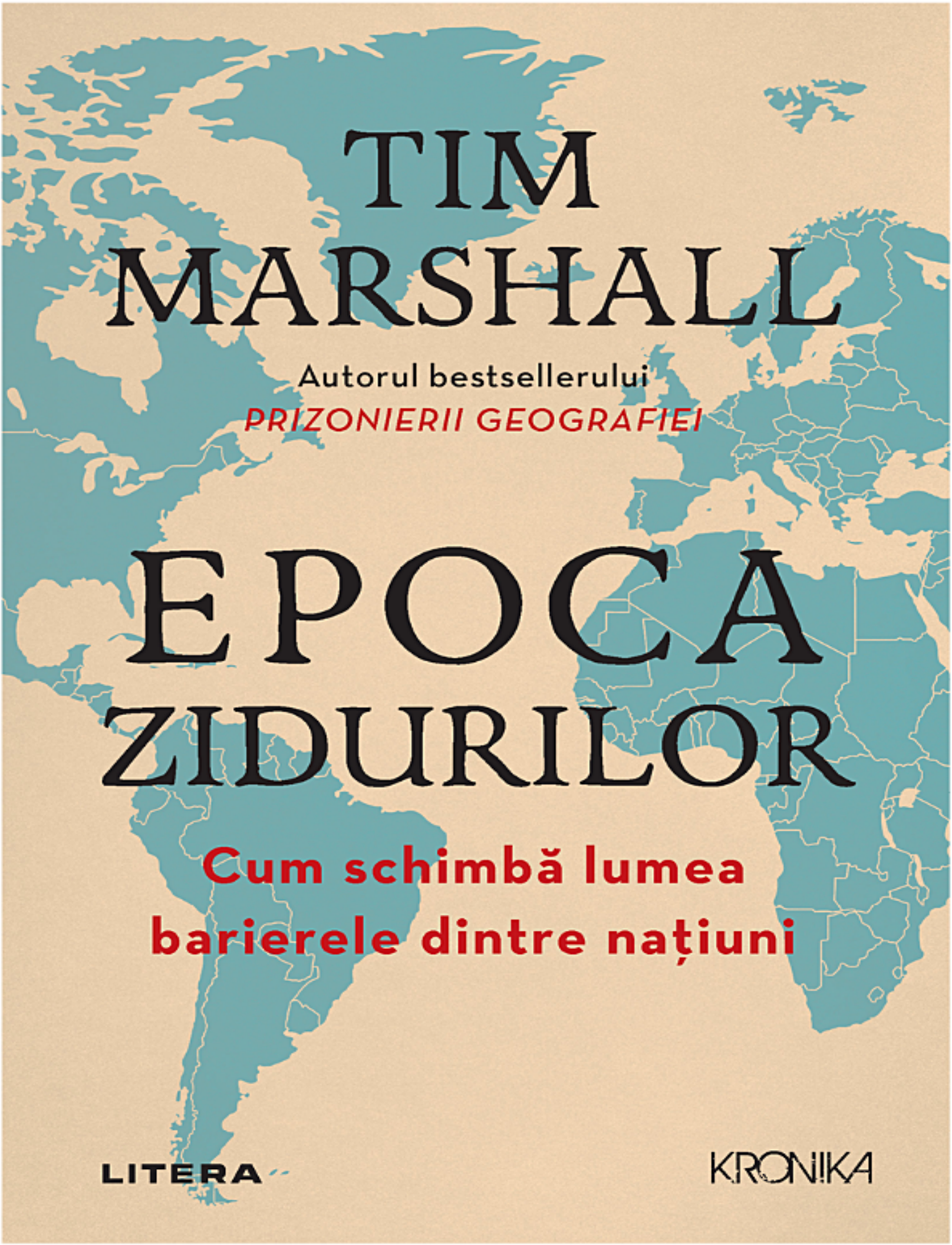
TIM
MARSHALL
Autorul bestsellerului
PRIZONIERII GEOGRAFIEI
EPOCA
ZIDURILOR
Cum schimbă lumea
barierele dintre națiuni
LITERA
KRONIKA

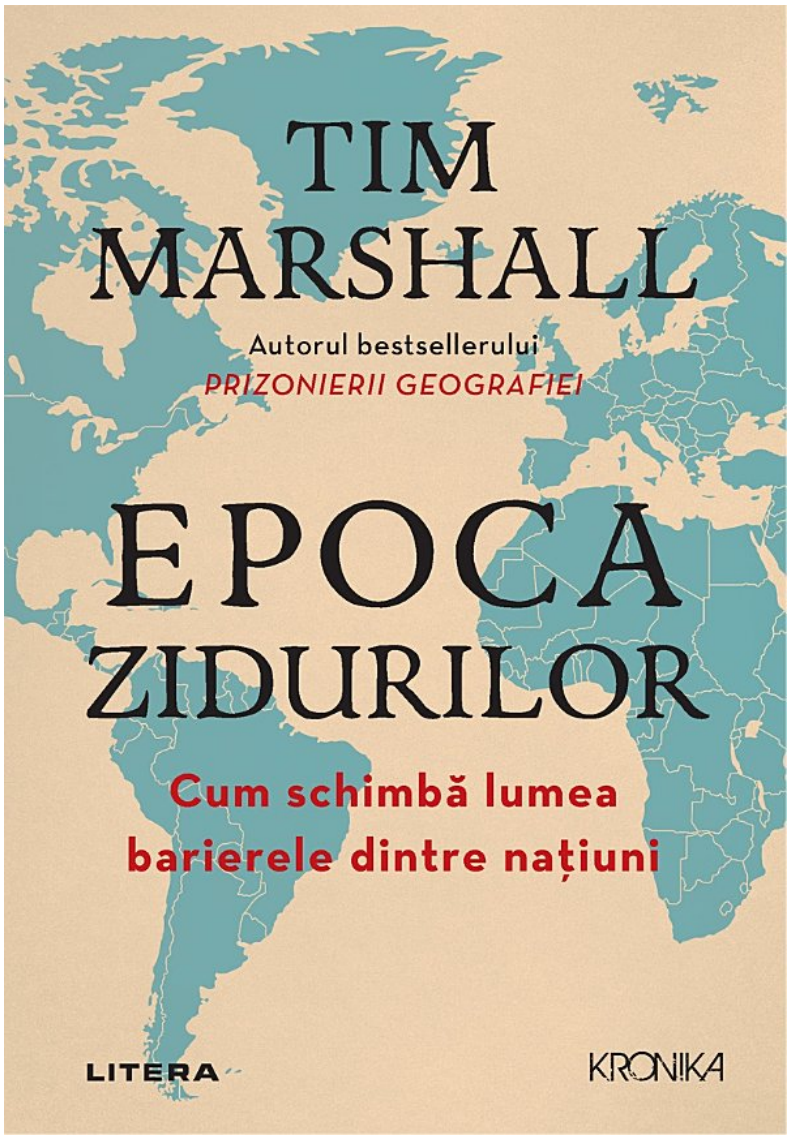
TIM
MARSHALL
Autorul bestsellerului
PRIZONIERII GEOGRAFIEI
EPOCA
ZIDURILOR
Cum schimbă lumea
barierele dintre națiuni
LITERA
KRONIKA

INTRODUCERE

Capitolul 1
MARELE FIREWALL

CAPITOLUL 2
CONSTRUIȚI ZIDUL!

CAPITOLUL 3
ÎN FAȚA FAPTULUI ÎMPLINIT

CAPITOLUL 4
LINII ÎN NISIP

CAPITOLUL 5
UN MAGNET PENTRU MIGRANȚI

CAPITOLUL 6
STAREA NAȚIUNILOR

CAPITOLUL 7
O UNIUNE TOT MAI COMPACTĂ?

CAPITOLUL 8
VAIETELE BRITANICILOR

Concluzie: țările nimănui

Bibliografie

MULȚUMIRI

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți
care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante
evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

Tim Marshall este o adevărată autoritate în domeniul afacerilor externe, după ce a lucrat mai bine de 25 de ani în calitate de corespondent de presă. A lucrat pentru BBC și radio LBC/IRN, apoi a fost redactor pe probleme de diplomație la Sky News. A transmis reportaje din 30 de țări, inclusiv din zone de conflict precum Croația, Bosnia, Macedonia, Kosovo, Afghanistan, Irak, Liban, Siria și Israel. Blogul lui, Foreign Matters, a fost nominalizat, în 2010, la Premiul Orwell.

A scris pentru mai multe ziare, printre care *The Times*, *Sunday Times*, *Guardian*, *Independent* și *Daily Telegraph* și este autorul cărților *Shadowplay: The Overthrow of Slobodan Milosevic* (un bestseller în fosta Iugoslavie) și *„Dirty Northern B*st*rds!“ and Other Tales from the Terraces: The Story of Britain's Football Chants*.

Este fondatorul și editorul site-ului TheWhatandtheWhy.com.

TIM
MARSHALL

EPOCA ZIDURILOR

Cum schimbă lumea barierele dintre națiuni

Traducere din limba engleză de
PETRU IAMANDI

LITERA
București
2020

Divided.

Why We're Living in An Age of Walls

Tim Marshall

Copyright © 2018 Tim Marshall

Toate drepturile rezervate

Ediție publicată pentru prima dată de

Elliott&Thompson Limited/www.eandtbooks.com

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe

www.litera.ro

Epoca zidurilor

Tim Marshall

Copyright © 2020 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Petru Iamandi

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Aloma Ciomâzgă-Mărgărit, Georgiana Harghel

Corector: Olimpia Băloi

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

MARSHALL, TIM

Epoca zidurilor / Tim Marshall; trad. din limba engleză de Petru Iamandi. – Bucureşti : Litera, 2020

ISBN 978-606-33-4934-8

ISBN EPUB 978-606-33-6328-3

I. Iamandi, Petru (trad.)

32

Dedicată mamei mele, Margaret McDonald,
și unei vieți petrecute construind punți

INTRODUCERE

ZIDUL-GRANIȚĂ DINTRE ISRAEL ȘI CISIORDANIA este unul dintre cele mai sinistre și mai ostile din lume. Văzut de aproape, indiferent de unghi, pare să răsară din pământ, să te copleșească, să te domine. În fața acestei construcții impersonale, din beton și oțel, te simți mic nu numai din cauza dimensiunilor ei, ci și a ceea ce reprezintă. Tu ești de o parte a lui; „ei“ sunt de cealaltă parte.

Acum 30 de ani a căzut un zid, prefigurând o nouă epocă a deschiderii și a internaționalismului. În ۱۹۸۷, președintele Ronald Reagan a mers la Poarta Brandenburg, în Berlinul divizat, și a făcut apel la omologul lui din Uniunea Sovietică: „Domnule Gorbaciov, dărâmă acest zid!“ Doi ani mai târziu zidul a căzut. Berlinul, Germania și apoi Europa s-au unit din nou. În acele vremuri pline de entuziasm unii intelectuali au prezis sfârșitul istoriei. Istoria însă nu se sfârșește.

În ultimii ani, apelul „Dărâmă acest zid!“ pierde teren în fața „mentalității de fortăreață“. Se chinuiește să se facă auzit, incapabil să rivalizeze cu cifrele înspăimântătoare ale migrației în masă, cu respingerea globalizării, cu resurgența naționalismului, cu prăbușirea comunismului, cu atacurile de la 11 septembrie și consecințele lor. Acestea sunt liniile de falie care vor influența mersul lumii mulți ani de-acum încolo.

Se vorbește mult despre zidul israelian, despre zidul de la granița dintre SUA și Mexic, ca și despre unele ziduri din Europa, dar ce nu înțeleg mulți este că ziduri de-a lungul granițelor se construiesc peste tot. Este un fenomen mondial în care cimentul se amestecă și betonul se toarnă fără ca cei mai mulți dintre noi să prindă de veste. Mii de kilometri de ziduri și de garduri au fost înălțate în lume numai în secolul XXI. Cel puțin 65 de țări, mai bine de o treime din statele lumii, au construit bariere de-a lungul

granițelor; jumătate din cele ridicate după cel de- Mondial au apărut după anul 2000.

În doar câțiva ani, numai în Europa ar putea exista mai mulți kilometri de garduri și de bariere decât la apogeul Războiului Rece. Au început cu despărțirea Greciei de Macedonia, a Macedoniei de Serbia, a Serbiei de Ungaria și, pe măsură ce fiecare întindere de sârmă ghimpată ne-a șocat tot mai puțin, au urmat altele – Slovenia a început să construiască un zid la granița cu Croația, austriecii au ridicat un gard la granița cu Slovenia, Suedia a înălțat bariere ca să-i oprească pe imigranții ilegali veniți din Danemarca, în timp ce Estonia, Letonia și Lituania dezvoltă un sistem de fortificații defensive la granițele lor cu Rusia.

Dar, firește, Europa nu este singură în acest demers: Emiratele Arabe Unite au construit un gard de-a lungul graniței cu Omanul, la fel și Kuwaitul la granița cu Irakul. Irakul și Iranul păstrează o barieră fizică, ca și Iranul și Pakistanul – toți cei 700 de kilometri. În Asia Centrală, chiar dacă nu are ieșire la mare, Uzbekistanul s-a izolat de cei cinci vecini – Afghanistanul, Tadjikistanul, Kazahstanul, Turkmenistanul și Kîrgîstanul. Mai mult de-atât, granița cu Tadjikistanul este minată. Și exemplele pot continua cu barierele care despart Bruneiul de Malaysia, Malaysia de Thailanda, Pakistanul de India, India de Bangladesh, China de Coreea de Nord, Coreea de Nord de Coreea de Sud și tot așa în lumea întreagă.

Aceste ziduri ne spun multe despre politica internațională, iar temerile pe care le reprezintă transcend granițele statelor care le-au construit. Chiar dacă scopul primordial al zidurilor care apar în Europa este de a opri valul de migranți, zidurile sunt și o dovadă a divergențelor mai profunde și a instabilității din însăși structura Uniunii Europene și a statelor sale membre. Zidul propus de președintele Trump de-a lungul graniței dintre SUA și Mexic este menit să stăvilească fluxul de migranți dinspre sud, dar și schimbările demografice radicale, răspunzând astfel îngrijorărilor multora dintre susținătorii lui.

Separarea influențează politica la toate nivelurile – personal, local, național și internațional. Protagoniștii au puncte de vedere diferite, la fel

cum și zidul care-i desparte are două părți. Este vital să știm exact ce anume ne-a despărțit și ne desparte în continuare ca să putem înțelege ce se petrece în lumea de azi.

*

Încercați să vă amintiți începutul capodoperei SF a lui Stanley Kubrick – *2001: Odiseea spațială* (1968), în partea intitulată „Zorii omenirii". În savana africană din timpuri preistorice, un mic trib de proto-oameni/maimuțe bea liniștit dintr-o baltă când, pe neașteptate, apare un alt trib. Membrii primului trib sunt dispuși să împartă totul între ei – dar nu și cu „alt" trib. Urmează o confruntare zgomotoasă în urma căreia noul grup pune stăpânire pe baltă, forțând vechiul grup să se retragă. În acest moment, dacă nou-veniții ar fi avut destulă minte să facă mai multe cărămizi și să amestece puțin ciment, ar fi putut construi un zid în jurul bălții ca să o păzească de intruși. Dar, întrucât scena se petrece cu milioane de ani în urmă, nou-veniții trebuie să lupte din nou când primul trib revine, câteva zile mai târziu, de data aceasta pregătit de război, ca să-și revendice teritoriul.

Întotdeauna am fost legați de spațiul în care ne-am născut. A te alătura unui trib, a intra în panică la apariția unor intruși și a răspunde la amenințări vizibile sunt reacții perfect umane. Legăturile dintre noi sunt importante pentru supraviețuire, ca și pentru coeziunea socială. Treptat, dezvoltăm o identitate de grup, fapt care deseori duce la conflicte cu alții. Grupurile noastre își dispută accesul la resurse; în plus, există un element care ține de conflictul identitar – dihotomia „noi și ei".

La începutul istoriei noastre am fost vânători-culegători: nu ne-am stabilit undeva și nici nu ne-am însușit resurse fixe la care să râvnească alții. Apoi, în unele locuri pe care acum le numim Turcia și Orientul Mijlociu, oamenii au început să cultive pământul. În loc să caute hrană peste tot sau să vâneze, au arat pământul și au așteptat să strângă recolta. Brusc (în contextul evoluției), tot mai mulți dintre noi am simțit nevoia să ridicăm bariere:

ziduri și acoperișuri pentru noi și animalele noastre, garduri ca să ne marcăm teritoriul, fortărețe în care să ne retragem dacă teritoriul nostru era invadat și linii de apărare a noului sistem. Acele ziduri erau funcționale – și de cele mai multe ori își făceau treaba.

Așa a început epoca zidurilor și, de atunci, aceste fortificații impresionante ne-au înfierbântat imaginația. Încă ne mai spunem povești despre zidurile cetății Troia, ale Ierihonului, Babilonului, despre Marele Zid Chinezesc, Marele Zimbabwe, Zidul lui Hadrian, Zidurile Incașe din Peru, din Constantinopol și multe alte locuri. Zidurile se întind în timp, în spațiu și cultură, până în prezent – acum sunt electrificate, sunt prevăzute cu proiectoare și au sisteme de televiziune cu circuit închis.

Aceste separări de ordin fizic sunt dublate de cele de ordin mental – marile idei care ne-au călăuzit civilizațiile și ne-au dat o identitate și un simț al apartenenței – cum ar fi Marea Schismă a creștinismului, împărțirea islamului în suniți și șiiți, iar, mai recent, înfruntările dintre comunism, fascism și democrație.

Titlul cărții lui Thomas Friedman, *Pământul este plat* (2005), a pornit de la convingerea că, inevitabil, globalizarea ne va apropia tot mai mult. Globalizarea a intensificat comerțul internațional: apeși pe un buton și cineva din Shanghai vâră obiectul comandat într-o cutie și ți-l expediază – dar acest fapt nu înseamnă neapărat unitate. Globalizarea ne-a făcut și să construim bariere, mai ales după criza financiară din 2008, când n-au mai fost bani. Confruntați cu alte amenințări știute – terorismul, violențele, refugiații și imigrația, prăpastia tot mai mare dintre bogați și săraci – oamenii se agață și mai mult de grupurile de care aparțin.

Noua epocă a separării în care ne aflăm se reflectă în și este exacerbată de progresele înregistrate de lumea digitală. Mark Zuckerberg, co-fondatorul rețelei de socializare Facebook, credea că rețelele sociale ne vor uni. Ulterior a recunoscut că s-a înșelat. Dacă în unele privințe ne-au apropiat, rețelele sociale le-au dat posibilitatea să se exprime și să-și probeze capacitatea organizatorică unor noi triburi cibernetice; unele dintre ele își petrec timpul împroșcând cu invective și vârând zâzanie între internauți.

Astăzi se pare că există mai multe triburi și mai multe conflicte între ele decât au fost vreodată. Întrebarea la care trebuie să răspundem este: ce formă iau triburile moderne? Ne mai definim prin clasa socială, rasa, religia, naționalitatea de care aparținem? Și este posibil ca aceste triburi să coexiste?

Totul se reduce la dihotomia „noi și ei" și la zidurile pe care le construim în mintea noastră. Uneori „ceilalți" înseamnă o altă limbă sau o altă culoare a pielii; o altă religie sau un alt set de convingeri. De exemplu, recent m-am aflat la Londra pentru un curs de instruire a unui grup de 30 de tineri jurnaliști din mai multe colțuri ale lumii. Când am menționat Războiul dintre Iran și Irak, în care au murit până la un milion de persoane, și am folosit, poate neinspirat, cuvintele „musulmani care s-au omorât între ei", un jurnalist egiptean a sărit de pe scaun și a strigat că nu-mi permite să spun așa ceva. Am prezentat statistica acelui război îngrozitor, la care jurnalistul a replicat: „Se prea poate, dar iranienii nu sunt musulmani".

În clipa aceea am înțeles, cu o strângere de inimă. Majoritatea iranienilor sunt șiiți, așa că am întrebat: „Adică șiiți nu sunt musulmani?"

„Nu sunt. Șiiții nu sunt musulmani."

Astfel de diferențieri nu sunt puse pe seama luptei pentru resurse, ci mai degrabă pe convingerea că ceea ce gândești tu este singurul adevăr și că aceia care au alte păreri sunt persoane de mâna a doua. Certitudinea absolută a propriei superiorități duce inevitabil la înălțarea rapidă a zidurilor. Dacă adaugi și lupta pentru resurse, zidurile devin și mai înalte. Aici se pare că am ajuns.

Lumea este, în multe privințe, mai bună acum decât a fost vreodată. În ultimele decenii, sute de milioane de persoane au scăpat de sărăcia lucie; numărul victimelor malariei este în scădere; poliomielita este aproape eradicată; mortalitatea infantilă scade și ea. Când ați vrea să trăiți, în secolul al XVI-lea sau în secolul XXI? În pofida puterii și a bogăției ei, pe regina Elisabeta I au durut-o dinții mai mult decât pe majoritatea celor care trăiesc în Occident. Și totuși, o mare parte din acest progres îl expunem riscului. Epoca de după cel de-al Doilea Război Mondial, care a culminat cu căderea

Zidului Berlinului, a făcut loc unei noi etape, în care centrul este supus unei presiuni tot mai mari în timp ce sirena extremelor se face tot mai auzită. Asta nu înseamnă neapărat că mergem înapoi, dar trebuie să înțelegem, să conștientizăm – și uneori chiar să acceptăm – diferențierile existente dacă vrem să tindem spre unitate.

În această carte folosesc cuvântul „ziduri“ în mod generic, pentru bariere, garduri și diferențieri de toate felurile. În fiecare capitol mă refer la ziduri în accepțiunea lor fizică, construite din cărămizi și mortar, din beton și sârmă, dar aceste ziduri sunt „rezultatul“ diferențierilor și nu „cauza“ – cu alte cuvinte, sunt doar începutul poveștii.

Întrucât nu am avut cum să mă ocup de fiecare regiune dezbinată, m-am axat pe cele care ilustrează cel mai bine provocările la adresa identității într-o lume globalizată: efectele migrației (SUA, Europa, subcontinentul indian); naționalismul ca forță unificatoare și de dezbinare (China, Marea Britanie, Africa); și interferențele religiei cu politica (Israel, Orientul Mijlociu).

În China vedem un stat-națiune puternic, cu mai multe conflicte în interiorul granițelor – cum ar fi tulburările regionale și discrepanța dintre bogați și săraci – care constituie un risc la adresa unității naționale, amenințând progresul și puterea economică; în consecință, guvernul trebuie să-și exercite controlul asupra populației. Și SUA sunt divizate, dar din motive diferite: era Trump a exacerbat relațiile dintre rase în Țara Libertății, dar a și dus la un clivaj fără precedent între republicani și democrați, mai înverșunați unii împotriva celorlalți ca niciodată.

Neînțelegerile dintre Israel și Palestina sunt de notorietate, dar, pe fondul atâtor neînțelegeri din interiorul fiecărei populații, este aproape imposibil să se ajungă la o soluție. Divergențe de natură etnică și religioasă duc la violențe în tot Orientul Mijlociu, cu precădere la lupta dintre musulmanii șiiți și cei suniți – iar fiecare incident este rezultatul unor factori complecși, deși de cele mai multe ori religia este cauza, mai ales în cazul rivalității regionale dintre Arabia Saudită și Iran. În subcontinentul indian mișcările populare, cele de acum și din anii următori, reflectă starea disperată a

persoanelor care se strămută din cauza persecuției religioase, a sărăciei sau a schimbărilor climatice.

În Africa, granițele lăsate de colonialism sunt greu de împăcat cu identitățile tribale care și-au păstrat puterea. În Europa, însuși conceptul de Uniune Europeană este amenințat pe măsură ce zidurile se înalță din nou, dovedind că neînțelegerile din anii Războiului Rece încă nu și-au găsit rezolvarea, iar naționalismul nu a dispărut nicicum în epoca internaționalismului. Și, în timp ce Marea Britanie este pe cale să părăsească UE, Brexitul scoate în evidență divergențele din regat – identități regionale consacrate, ca și tensiuni sociale și religioase mai recente, apărute în era globalizării.

Într-o vreme dominată de teamă și de instabilitate, oamenii vor continua să se grupeze pentru a se apăra de amenințările conștientizate. Acele amenințări nu vin doar de peste granițe. Vin și din interior – după cum China știe prea bine...

CAPITOLUL 1

MARELE FIREWALL*

China

Ca și în lumea reală, libertatea și ordinea sunt necesare în spațiul cibernetic.

peședintele Xi Jinping

Joc de cuvinte, aluzie la Marele Zid Chinezesc. În limba engleză, *wall* înseamnă zid. (n.tr.)

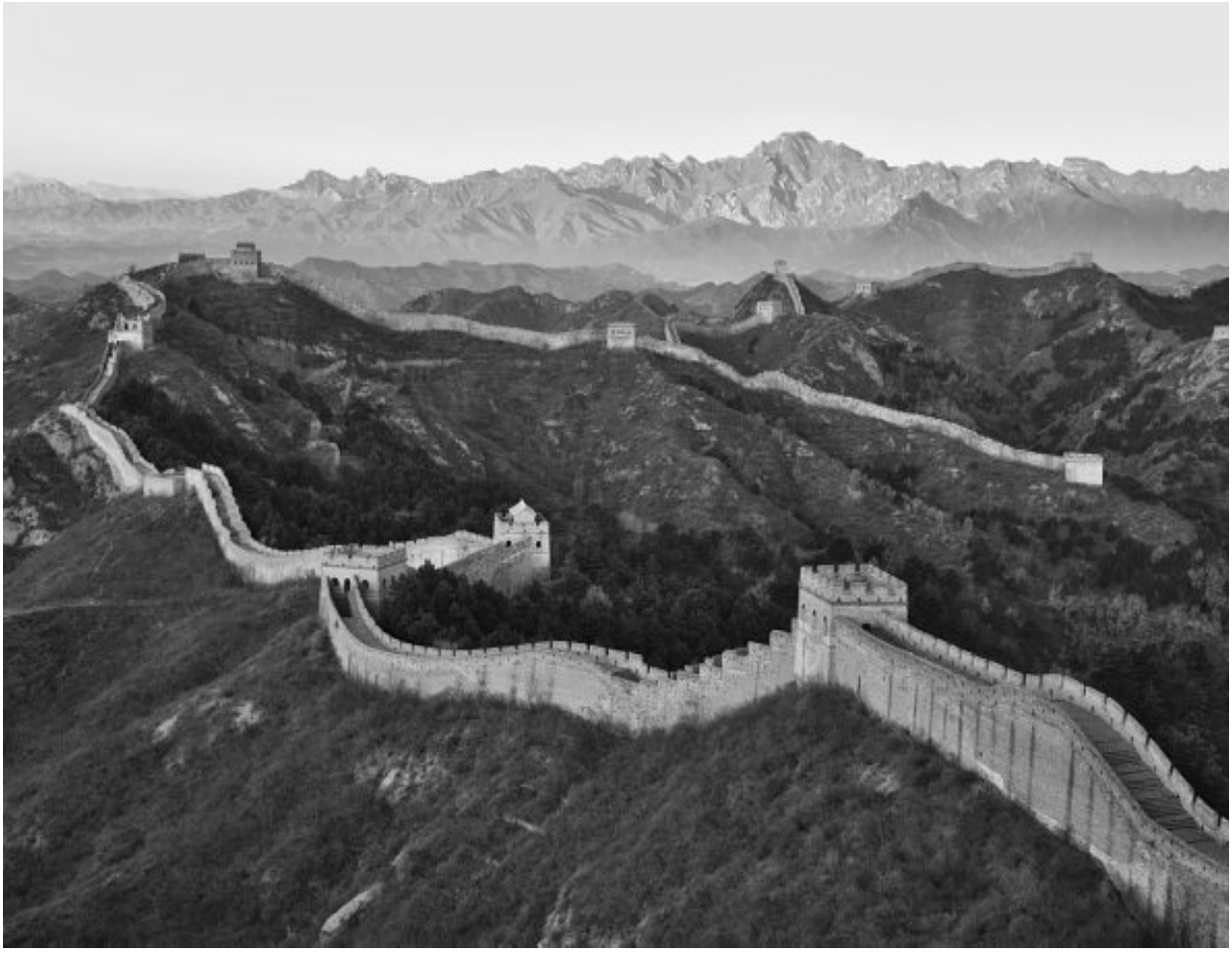

Marele Zid Chinezesc are o lungime de aproape 21 000 de kilometri, alcătuind aproape întreaga graniță dintre China Centrală și Mongolia Interioară.

ÎMPĂRAȚII CHINEZI S-AU LUPTAT MEREU SĂ-ȘI UNEASCĂ teritoriile divizate. Președintele Xi Jinping nu face excepție. Chiar dacă nu poate fi numit împărat, funcțiile lui oficiale îl dau de gol – secretar general al Partidului Comunist Chinez, președinte al Republicii Populare Chineze, șef al ComisieiCentrale pentru Dezvoltare Civilă și Militară integrată – și lista continuă. Xi nu este doar un conducător suprem, este un conducător absolut.

Tot ce conduce el este la scară uriașă, inclusiv provocările cu care se confruntă China. Cele cinci fusuri orare ale țării sale acoperă o suprafață de dimensiunile SUA. În acest spațiu locuiesc 1,4 miliarde de oameni proveniți din zeci de grupuri etnice, fiecare vorbind propria limbă; este un imperiu

multietnic cu trăsături specifice comunismului chinez. Deși sunt cinci fusuri orare, numai unul este oficial. Răspunsul la întrebarea: „Cât e ceasul?“ este „Cât e ceasul la Beijing“. Această regulă venită de la centru se aplică de mult; în plus, împăratul secolului XXI se bucură de un avantaj pe care puțini dintre precursorii lui l-au avut. Xi își poate survola imperiul – nu doar regiunea mărginită de Munții Himalaya, până la Marea Japoniei, Deșertul Gobi și Marea Chinei de Sud, ci și imperiul economic întins pe tot globul.

Xi se pricepe să-și demonstreze puterea. Călătorește mai mult decât majoritatea predecesorilor. Vizitează capitalele lumii încrezător în forța economică unită a noii Chinei, dar, în drum spre aeroport, i se amintește cât de atenți trebuie să fie liderii chinezi pentru a-și asigura puterea la centru. Tocmai de aceea au devenit adevărați maeștri ai promovării tacite a unității prin dezbinare.

Când ieși din Beijing, pe Autostrada Aeroportului, și te îndrepți spre nord-est, spre Marele Zid Chinezesc, la început îți este greu să sesizezi diferențele dintre membrii populației; ulterior, acestea devin tot mai evidente. Xi le vede imediat fiindcă multe dintre ele au apărut în ultima vreme, unele chiar de când este conducătorul țării.

Din centrul orașului, cu templele lui luminate intens, închinate societății de consum, și cu blocurile de apartamente ultraelegante, pentru cei înstăriți, drumul trece pe lângă kilometri întregi de blocuri turn locuite de clasa mijlocie tot mai numeroasă. Dincolo de ele trăiesc muncitorii din industrie care, an de an, migrează din zonele rurale spre capitală și alte orașe mari. Localnicul își dă seama numaidecât care sunt blocurile îmbogățiților și care sunt cele care au fost înălțate în grabă ca să facă față fluxului de nou-veniți. Satele și orașele mici sunt mai puțin luminate și mai puțin comerciale. În această parte a Chinei așezările sunt spartane, mohorâte, lipsite de culoare, cu prea puține facilități; străinul are doar o senzație copleșitoare de cenușiu. Aceasta este poate cea mai mare discrepanță a Chinei – între urban și rural, între bogați și săraci – fapt care, după cum vom vedea mai încolo, dă dureri de cap Partidului Comunist atotstăpânitor. Partidul este conștient că unitatea și stabilitatea țării depind în mare măsură de reducerea acestei discrepanțe și

că, dacă nu reușește să o reducă, menghina în care ține poporul s-ar putea să cedeze.

Unitatea a fost mereu vitală pentru succesul Chinei și, în același timp, una dintre cele mai mari provocări. În trecut, singurul lucru care a jucat un rol fizic și simbolic în unificarea țării a fost Marele Zid Chinezesc. Dacă Xi ar merge pe Autostrada Aeroportului, dincolo de aeroport ar da de opt benzi care duc mai departe, spre nord-est, spre o construcție care a înfierbântat imaginația lumii.

Aproape de secțiunea Mutianyu a Marelui Zid, autostrada se îngustează pe două benzi, clădirile se împuținează, iar peisajul este tot mai verde. La câțiva kilometri de zid, drumul duce la o parcare unde trebuie să iei autocarul ca să ajungi la construcție. De acolo poți lua telefericul sau poți urca pe o pantă abruptă lungă de mai bine de trei kilometri, foarte posibil în compania unei turme de capre. Turul fără ghid, dar alături de capre nu este opțional – dacă animalele sunt dispuse să te însoțească, o fac; dacă nu, nu. Indiferent de ruta aleasă, într-un târziu vei vedea ceva care să facă uitat efortul.

Când am văzut pentru prima dată cum kilometrii de zid din cărămidă șerpuiesc printre vârfurile munților, nu am rămas la fel de uimit ca la vederea, să zicem, Marelui Canion. Și nici copleșit, cum am fost în fața celei mai înalte construcții din lume, Burj Khalifa din Dubai. Nu l-am simțit cum emană ideologie politică precum Zidul Berlinului la apogeul Războiului Rece. Am simțit altceva. Am simțit, pe drept sau pe nedrept, că înțeleg China puțin mai bine decât înainte.

Nu a făcut din mine un atotcunoscător – nici pe departe – dar în clipa aceea am priceput mult mai bine sintagme precum „cultură antică“ și „cea mai importantă construcție din istoria umanității“, cât și ideea conform căreia mulți locuitori ai Chinei încă mai împart populația lumii în chinezi și ne-chinezi. La urma urmei, zidul a fost construit pornind de la o idee simplistă: de o parte se afla civilizația, de cealaltă barbaria.

În spatele meu, spre sud, se afla centrul Regatului Mijlociu al etniei Han. Spre nord, în depărtare, dincolo de munți, începeau stepa și deșertul

Mongoliei, flancate în dreapta de Manciuria și în stânga de regiunea Xinjiang.

Înainte de construirea zidului, cu aproximativ ٢ 500 de ani în urmă, munții din nord asigurau, într-o oarecare măsură, protecția hanilor, care întemeiaseră așezări pe terenurile fertile din Câmpia de Nord a Chinei. Dar grupuri înarmate și, din când în când, armate în toată regula, din toate cele trei regiuni, au ajuns prin trecătorile montane la terenurile agricole ale statelor feudale și în unele orașe precum Beijing, Luoyang și Kaifeng. Astfel, de-a lungul secolelor, chinezii au cioplit în piatră simbolul esențial pentru „noi și ei".

Marele sinolog american John King Fairbank a oferit poate una dintre cele mai inspirate descrieri ale Marelui Zid: „o linie de demarcație între stepă și câmpurile însămânțate, nomadism și agricultură, barbarie și civilizație". Ceea ce rezonează cu atitudinea precumpănitoare a „sinocentrismului" la vremea respectivă – convingerea chinezilor că țara lor era centrul cultural al planetei, ca și civilizația cea mai avansată. Hanii credeau și că împăratul Chinei era singurul conducător de pe pământ mandatat de însăși puterea divină și astfel împăratul legitim al lumii. În consecință, toți ceilalți conducători îi erau subordonați, iar toate celelalte civilizații erau inferioare. Vecinii de diverse etnii trebuia supuși împăratului, deși puteau avea propriii conducători locali. Statele barbare învecinate puteau avea regi care însă trebuia să recunoască faptul că sunt mai puțin importanți decât împăratul chinez. Chiar și locuri mai îndepărtate, cum ar fi Xinjiang, Java și Japonia, erau socotite „state vasale" și trebuiau să plătească tribut Regatului Mijlociu. O concepție despre lume care nu era menită să câștige prieteni, dar care cu siguranță a influențat populația și și-a dovedit eficiența pe lungi perioade de timp.

De-a lungul secolelor, Marele Zid a întărit securitatea Chinei, omogenizând-o ca entitate politică și asigurând stabilitatea necesară dezvoltării agriculturii în regiunile de vest și de nord. Spre vest, zidul proteja o parte din Drumul Mătăsii, înlesnind astfel creșterea economică. Acest sistem defensiv, incluzând zidurile paralele, se întindea pe o lungime de

aproape 21 000 de kilometri. Ca să înțelegeți mai bine cât de lung este, imaginați-vă patru ziduri paralele, fiecare pornind de pe coasta de est a SUA până la Oceanul Pacific, fiecare construit din cărămidă.

Deși rolul fizic jucat în omogenizarea țării s-a diminuat de-a lungul anilor, zidul a rămas un simbol important în conștiința națională. Atât de mult încât, după venirea comuniștilor la putere, în 1949, Mao Zedong a menționat zidul într-o poezie despre Marșul cel Lung, intitulată „Muntele Liupan“, care cuprinde și versurile următoare:

Cerul e-nalt, norii sunt șterși,
Ne uităm cum gâștele sălbatice dispar în sud.
Dacă la Marele Zid nu izbutim să ajungem
Nu suntem oameni cu-adevărat,
Noi ce-i care am străbătut mai bine de 20 000 de li...

Versurile trei și patru au fost ulterior adaptate, devenind proverb: „Cel care nu izbutește să ajungă la Marele Zid nu e un erou“, cu alte cuvinte: „Dacă nu depășești marile greutăți ale vieții, nu ești un erou“.

Poezia a creat unele controverse în noul regim – comuniștii păreau să aibă opinii diferite despre zid. Mulți vedeau în el un simbol al trecutului feudal al țării, o relicvă a istoriei, chiar îndemnând la vandalizarea lui. Dar, întrucât Mao scrisese despre el, alți comuniști voiau să-l viziteze ca să-și demonstreze loialitatea față de „președintele Mao“. Dacă ajungeți în secțiunea Mutinyu, veți vedea, în vârful muntelui, scris cu litere albe, uriașe: „Credință președintelui Mao“. Zidul a fost menționat și în imnul național, adoptat în 1949, deci este clar că Partidul i-a recunoscut importanța istorică și culturală. Dar, în general, comuniștii au preferat să-l ignore – cel puțin la început. În timpul Revoluției Culturale, cei mai fanatici dintre membrii Gărzilor Roșii au distrus secțiuni din zid – pentru ei zidul făcea parte din „Cele Patru Anacronisme“, care nu-și aveau locul în noua Chină: tradițiile, cultura, obiceiurile și ideile învechite.

Mao a murit în 1976 și, odată cu el, și Revoluția Culturală. După 1978, noul conducător, Deng Xiaoping, a început reconstrucția metodică a zidului.

Treptat – primii ani post-Mao au fost marcați de prudență – dar, până în 1984, Deng a ajuns suficient de sigur pe el ca să declare: „Să iubim China și să restaurăm Marele Zid“. În cel de-al doilea demers se prea poate ca Deng să fi avut în vedere turismul și valuta străină; conducerea Partidului Comunist începea să adopte măsuri specifice capitalismului, conștientă de marele decalaj economic dintre China și alte părți ale lumii. Prin urmare, au fost aprobate mai multe legi care interziceau deteriorarea, ciuntirea sau scrierea de grafitti pe zid, alături de lucrări de reconstrucție (cu succes îndoielnic) și companii de publicitate pentru atragerea turiștilor.

Marele Zid a jucat un rol imens în imaginația populară a chinezilor și a restului lumii – deși, potrivit unor istorici, mai curând europenii s-au arătat mai interesați decât chinezii, tocmai acest fapt ducând la conștientizarea importanței zidului și la identificarea chinezilor cu el. Deci zidul a ajutat la definirea Chinei și din exterior, dar și din interiorul hotarelor sale.

În realitate, zidul a fost doar parțial eficient din punct de vedere militar. Fără îndoială, sistemul său de prevenire, fortificațiile și bastioanele strategice au oferit protecție, dar, după cum am văzut, acestea au fost departe de a fi inexpugnabile. Însă rolul său de simbol al apărării, de protejare a etniei Han de „intruși“ a fost inestimabil; până în ziua de azi zidul este emblema unei mari culturi antice.

*

Dar cum rămâne cu marea cultură modernă?

Qin Shi Huang, întemeietorul dinastiei Qin, a reușit să unifice șapte state aflate în război într-o singură Chină, în anul ٢٢١ î.Hr., deși faptul că țara a rezistat 23 de secole nu înseamnă neapărat că va rezista tot pe atât.

Chinezilor nu le place să le vorbească străinilor despre problemele țării sau divergențele din interior. Dacă în Marea Britanie sau Franța, de exemplu, nu trebuie să cauți prea mult ca să găsești pe cineva gata să-ți spună că țara se duce de râpă, în China e lipsă de patriotism și umilitor să critici statul.

Desigur, poate fi și riscant, dat fiind că țara rămâne dictatura unui singur partid.

Și totuși, există probleme și divergențe în cele 23 de provincii, patru municipalități, cinci regiuni autonome și două regiuni administrative speciale. Una dintre cele mai grave este cea dintre centrul dominat de etnia han și zonele non-han, dispuse în semicerc. La nord-est se află Manciuria, la nord Mongolia Interioară, la nord-vest Xinjiang, iar la vest Tibetul. Aceste regiuni sunt vitale pentru securitate, resurse naturale și comerț, dar nu toate acceptă necondiționat conducerea chineză. Dacă Manciuria este acum total dominată de hani, celelalte regiuni își păstrează identitatea, limba, tradițiile și, în cazul Xinjiangului și al Tibetului, propriile religii (islamismul și budismul) și mișcările separatiste.

China încearcă să controleze Xinjiangul și populația sa uigură de mai multe secole, dar uigurii nu au acceptat niciodată pe de-a-ntregul dominația Beijingului. Au fost mai multe revolte în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, iar în anii 1930 a existat, chiar dacă o scurtă perioadă de timp, și o Republică a Turkistanului de Est. Apoi Mao a anexat Xinjiangul în 1949, care acum reprezintă aproximativ o șesime din teritoriul Chinei. Ca să vă faceți o idee despre cât de pustiu și de slab populat este Xinjiangul, este suficient să amintesc că are cam jumătate din suprafața Indiei, dar mai puțin de 2% din populația acesteia.

Anii care au urmat au fost martorii unui exod al coloniștilor han în Xinjiang urmând ca, nu peste mult timp, aceștia să alcătuiască aproape jumătate din cele 22 de milioane de locuitori. Situație care nu a fost acceptată fără rezerve. Uigurii se plâng că nu au acces la locuri de muncă mai bine plătite și că sunt persecutați de milițiile industriilor de construcții controlate de stat, motiv pentru care, din când în când, au loc manifestații de protest și conflicte etnice violente. Rezistența se exercită uneori pe cale legală, dar există și o mică organizație teroristă, alcătuită parțial din luptători musulmani care s-au întors din Irak și Siria. Se crede că organizațiile jihadiste din republicile din Asia Centrală îi ajută cu bani și, la nevoie, le asigură adăpost. Primele semnale de alarmă au apărut în momentul în care

grupul terorist Statul Islamic (IS) a făcut publică o înregistrare video în care mai mulți uiguri sunt instruiți în Irak și jură că își vor înălța steagul în China, în același timp amenințând că sângele va „curge în valuri“.

Primăvara anului 2017 a fost martoră, în aceeași zonă, mai multor ciocniri violente între uiguri și hani, urmate de o masivă demonstrație de forță a unor trupe guvernamentale înarmate până în dinți. Conducătorul Partidului Comunist din regiune a recomandat soldaților să „arunce cadavrele teroriștilor în marea războiului popular“. Președintele Xi a fost mai reținut, mulțumindu-se cu un apel la construirea unui „Mare Zid de Fier“ care să apere Xinjiangul și cu amenințarea potrivit căreia conflictele dintre etnii nu vor fi tolerate: „Așa cum ne iubim lumina ochilor, așa trebuie să iubim și unitatea etnică“. La începutul anului 2018, concepția lui Xi despre unitatea etnică s-a concretizat într-un decret conform căruia un milion de demnitari ai Partidului Comunist urmau să locuiască alături de familiile uigure. Gazdele sunt încurajate să contribuie la întărirea relațiilor interetnice prin informarea detaliată a „oaspeților“ impuși cu forța despre opiniile lor politice. Este un amestec de pensiune chinezească și „Ministerul Iubirii“ din romanul lui Orwell[**].

În pofida nemulțumirilor crescânde, sunt puține șanse ca Beijingul să renunțe la acest control atât de sever. Regiunea joacă rolul unei zone-tampon, se află pe noul Drum al Mătăsii, prin urmare este vitală pentru comerț, plus că este bogată în zăcăminte de cărbune de care industria aflată în plin avânt a Chinei are mare nevoie. Dar, chiar și așa, autoritățile urmăresc cu multă atenție evenimentele de acolo. Astfel de divergențe și de disensiuni subminează imaginea Partidului Comunist ca singură sursă de putere și protector al poporului.

Același lucru este valabil și pentru Tibet. Din punct de vedere strategic, Tibetul este o zonă-tampon pentru centrul țării, împiedicând India să controleze munții întinși de-a lungul graniței – fără îndoială, Munții Himalaya sunt o barieră naturală, poate motivul pentru care nici un conflict major nu a izbucnit vreodată între cele două națiuni. De asemenea, prin Tibet, China își protejează sursele de apă – Tibetul este uneori numit „Turnul

de Apă al Asiei“, dat fiind că atât de multe cursuri de apă importante izvorăsc din această regiune.

Răspândirea populației han în provinciile Chinei (2010)

Dacă luăm în considerare toate cele trei provincii tibetane, Tibetul are o suprafață de aproximativ 1 553 000 de kilometri pătrați, sau aproape de patru ori suprafața Franței, reprezentând astfel un sfert din China. Dar, când se referă la Tibet, Beijingul are în vedere Regiunea Autonomă Tibet, înființată după ce China a înfrânt armata tibetană, în 1950. Este mai mică decât jumătate din suprafața celor trei provincii inițiale, restul fiind absorbit de alte regiuni ale Chinei, și include numai o treime din populația de origine tibetană a țării.

Ca și în cazul musulmanilor uiguri, budiștii tibetani țin la identitatea lor, separată de cea a chinezilor han. Din păcate pentru ambele regiuni, speranța autoguvernării este aproape inexistentă. În Tibet se estimează că acum jumătate din populație este alcătuită din hani. Cifrele exacte sunt greu de obținut, dar se crede că, în total, aproximativ șase milioane de tibetani și șase milioane de hani trăiesc în regiunea respectivă. În orașele mai mari locuiesc împreună, chiar dacă adesea în cartiere diferite, dar în zonele rurale tibetanii rămân majoritari.

Statul consideră că poate rezolva divergențele dintre grupurile etnice, atâta timp cât le rezolvă pe cele ale hanilor. Dar tocmai acestea din urmă

reprezintă cea mai mare amenințare pentru prosperitatea și unitatea pe termen lung ale Chinei. Este o amenințare pe care Partidul Comunist o ia foarte în serios. Partidul a învățat lecțiile istoriei și știe ce se întâmplă când statul este slăbit de o populație fragmentată.

În secolul al XIX-lea, China și-a schimbat radical modul de a face comerț. Rutele comerciale terestre prin Asia Centrală fuseseră dintotdeauna prioritare din punct de vedere economic, acum însă rutele maritime au câștigat întâietate. Această schimbare nu a fost pe de-a-ntregul opțională – britanicii și alte puteri străine își folosiseră capacitatea militară ca să impună Chinei condiții comerciale care le avantajau. Drept rezultat, comerțul s-a concentrat pe coasta Oceanului Pacific, fapt care a dus la dezvoltarea comunităților din regiune, dar a și diminuat perspectivele comerciale în interior și, inevitabil, a redus investițiile în infrastructură. Astfel, în timp ce regiunile de coastă au prosperat, fermierii săraci au rămas la fel de săraci, iar străinii au devenit tot mai puternici. Această situație a slăbit autoritatea centrală asupra regiunilor și a fost în parte de vină pentru fragmentarea statului. Cu o populație atât de divizată, centrul nu a mai rezistat. Sleită de puteri, China s-a dovedit neputincioasă mai întâi în fața colonialiștilor „barbari“, apoi în fața războiului civil și, în final, în fața invaziei Japoniei, vechiul ei dușman, începând din 1931.

După cel de-al Doilea Război Mondial, când au câștigat războiul civil, comuniștii și-au dat seama că trebuie, într-un fel sau altul, să refacă unitatea țării. Regimurilor comuniste le sunt străine tendințele liberale, împărțirea puterii sau abordarea legilor în spiritul și nu în litera lor. Străinii au fost alungați, iar capitalele regionale au încăput pe mâna cadrelor de partid. Sub conducerea lui Mao acestea au reprimat cu brutalitate orice semn de nesupunere din partea regiunilor și au concentrat întreaga putere în mâinile Partidului cu sediul în Beijing care, din 1949, a devenit din nou capitala țării.

Multe dintre legăturile comerciale cu lumea dezvoltată au fost întrerupte, ceea ce, parțial, a însemnat împlinirea marelui ideal comunist – egalitatea. Treptat, zonele de coastă au devenit aproape la fel de sărace ca și cele din interior, rezolvând dezechilibrul dintre regiuni. Cu excepția unei părți mari

din nomenclatura de partid, majoritatea chinezilor au continuat, decenii la rând, să fie la fel de săraci, în vreme ce Mao și-a consolidat puterea și și-a impus controlul asupra teritoriilor non-han.

Chiar dacă Mao a întărit unitatea țării, a făcut-o în detrimentul dezvoltării ei, în aceiași ani în care alte națiuni din regiune se impuneau în economia mondială și își îmbunătățeau rapid nivelul de trai. Japonia, Coreea de Sud, Singapore și alte țări depășeau China din punct de vedere economic, iar unele chiar și militar. Dacă această tendință urma să continue, avea să amenințe nu numai capacitatea de apărare a Chinei, ci și coeziunea ei internă, din momentul în care toată lumea ar fi înțeles cât de mare era decalajul.

Deng Xiaoping, succesorul lui Mao, a tras adânc aer în piept și și-a asumat riscul: dacă populația chineză nu-și putea permite să cumpere prea multe produse autohtone, economia trebuia din nou deschisă spre exterior. Aceasta însemna comerțul pe coasta Oceanului Pacific; dar regiunile de coastă aveau să prospere din nou mai rapid decât interiorul țării, repetând discrepanțele din secolele al XIX-lea și XX.

A fost și încă mai este o cursă contracronometru. Este și o strategie bazată pe o politică economică ce trebuie să păstreze același ritm intens, în orice condiții. China trebuie să continue să producă. Lumea trebuie să-i cumpere produsele. Dacă dispare cererea, China nu-și poate permite, cum ar face un sistem capitalist normal, să întrerupă producția. Trebuie să producă la foc continuu, să nu-și închidă fabricile, să subvenționeze băncile; indiferent de surplus – să vândă afară unele produse la preț redus, să vândă chiar mai multe populației chineze care-și poate permite. Numai să nu oprească sistemul, caz în care întreaga țară se poate opri.

Aceasta este o fascinantă versiune capitalistă a vechiului sistem comunist sovietic care producea câte tractoare voia guvernul, indiferent de necesități. Adevărat, a scos din sărăcie sute de milioane de chinezi – dar cu afectarea mediului înconjurător și, din nou, cu accentuarea diferențelor dintre regiunea de coastă și interior, adică dintre bogați și săraci.

Diferența de salarizare dintre angajații din orașe și cei din sate s-a redus foarte puțin în ultimii ani, chiar și acum un orășean câștigând de trei ori mai mult decât un sătean. Nivelul inegalității dintre venituri în China este printre cele mai ridicate din lume, creând senzația că mașinăria de făcut bani a Chinei îi slujește pe cei puțini, nu pe cei mulți – sau, în argoul chinez, pe „membrii familiei Zhao“, un idiom asemănător cu „cei care au pâinea și cuțitul“. Expresia provine dintr-un roman apărut în 1921, *Adevărata poveste a lui Ah Q*, de Lu Xun, care include întrebarea: „Crezi că meriți să te cheme Zhao?“, cu referire la un clan bogat. Expresia a început să fie folosită pe internet în 2015, iar acum „Zhao și ne-Zhao“ înseamnă „cei avuți și cei sărmani“.

În toate țările există o inegalitate a veniturilor, toate au expresii similare, diferența din China, însă, este imensă și în defavoarea marii majorități a populației. Un raport din 2015 al Comisiei de studiere a familiei chineze, de pe lângă Universitatea din Beijing, care cercetează „bunăstarea populației chineze“, a conchis că, în general, inegalitatea veniturilor s-a accentuat în ultima vreme. Mai precis, o treime din bogăția Chinei este deținută de 1% din familii, în timp ce 25% din familii dețin numai 1%. Discrepanța vine de la deschiderea economică începută în 1979.

Guvernul este deplin conștient de problemele și de pericolele pe care le presupune o asemenea discrepanță, mai ales că, potrivit unui sondaj efectuat pe internet în 2015, inegalitatea veniturilor, cu efectele ei devastatoare asupra stării de sănătate și a educației, este prima problemă pe care oamenii vor ca guvernul să o rezolve. Într-un comentariu la raport, apărut în publicația *Ziarul poporului*, se scria: „Aceste inegalități se accentuează continuu. Dacă nu pot fi rezolvate cât de curând, e foarte posibil să amenințe stabilitatea socială și astfel să devină o piedică majoră în calea dezvoltării sociale.“

Există o discrepanță chiar și între generații, unele persoane în vârstă dorind întoarcerea la epoca lui Mao și a „egalității“. Tocmai de aceea se uită chiorâș la tânăra generație, provenită în marea ei majoritate din mediul urban, mai școlită și mai înclinată spre societatea de consum sau tinzând spre ea.

Viitorul Partidului Comunist depinde de ce are de oferit tinerei generații și invers.

Faliile tot mai mari din societatea chineză trebuie astupate. Una dintre soluțiile pe care guvernul intenționează să le adopte este crearea unei populații urbane consumeriste tot mai mari, care să atenueze șocurile primite de economie în perioadele în care scad exporturile. Estimările variază, dar cel puțin 150 de milioane de persoane au părăsit zonele rurale în acest secol, iar guvernul se așteaptă ca numărul să crească în continuare. Generația tânără este cea care se mută de la țară – din păcate mult prea mulți bărbați – bărbați însurați care caută de lucru în orașe, lăsându-și acasă alți membri ai familiei ca să aibă grijă de cei bătrâni. Chiar și așa, este de remarcat că circa 900 de milioane de chinezi locuiesc în zonele rurale și 500 de milioane în mediul urban.

Schimbarea a fost rapidă și își va mări ritmul. Până în 2026, Beijingul speră să strămute alte 250 de milioane de persoane, ceea ce înseamnă că jumătate din populația țării va fi urbană. Procesul implică o dezrădăcinare în masă, plus distrugerea satelor și construirea de orașe, metropole, drumuri și căi ferate de mare viteză. Mișcarea continuă să fie de la vest la est, vestul tinzând în continuare să fie mai rural, cu rate ale analfabetismului mai mari; estul, mai ales aproape de ocean, este tot mai urban și orientat spre tehnologie, industrie și afaceri.

Și totuși, migrația în masă spre orașe dezvăluie și exacerbează o altă discrepanță a populației urbane, din nou între bogați și săraci. A fost creată de sistemul *hukou*, o formă de înregistrare înrădăcinată în structura socială a țării. Este unul dintre factorii care au dus la întărirea percepției potrivit căreia populația rurală este alcătuită din cetățeni de mâna a doua.

Sistemul *hukou* datează de dinainte de Marele Zid, tocmai din timpul dinastiei Xia (2070–1600 î.Hr.), care a început să înregistreze fiecare membru al fiecărei familii. În ١٩٥٣, Partidul Comunist a continuat să folosească vechiul sistem, dar a început să împartă oamenii în săteni și orășeni. Ideea nu a fost doar ca să țină sub supraveghere, ci și să împiedice migrarea spre zonele urbane, care, la vremea aceea, nu erau capabile să

absoarbă un asemenea flux de persoane, și să evite aceleași inegalități dintre sat și oraș din secolul precedent.

Sistemul există și acum, fiecare persoană fiind obligată să se înregistreze cu nume, numele părinților, data nașterii, consort/consoartă etc. – cum este uzanța în multe alte țări. Dar, în China, locul în care ești înregistrat este și cel în care trăiești și, foarte important, unde primești ajutor de la stat și în ce formă. Discrepanțele apar în categoriile local versus nelocal și agricol versus neagricol.

Să spunem că familia ta este înregistrată ca neagricolă și locuind în Shanghai. Acest lucru îți oferă acces imediat la o gamă largă de servicii medicale și educaționale în oraș. De exemplu, conform unui articol din *Revista economică a Chinei*, subvenția pentru un elev în Beijing, în 1998, a fost de 12 ori mai mare decât în provincia Guizhou, o diferență care a crescut de 15 ori în 2001. Pe de altă parte, dacă familia ta este înregistrată ca agricolă, dintr-o zonă rurală aflată la 1 600 de kilometri vest de Shanghai, școlile la care ai acces sunt cu mult sub standardul celor din Shanghai, ca și gama limitată de servicii sociale. În plus, locul tău de muncă presupune o activitate manuală, istovitoare, care uneori nu face decât să-ți asigure traiul de pe o zi pe alta.

Așa că te muți la Shanghai ca să cauți de lucru într-o fabrică. Salariul va fi imediat mai mare și, în consecință, vei putea trimite bani acasă. Dar ești înregistrat ca „agricol rural“, deci nu ai dreptul la asigurări sociale sau la asistență medicală în Shanghai. Dacă te căsătorești și ai un copil, copilul nu poate urma școala în Shanghai. Această situație a dus la crearea unui sub-proletariat masiv alcătuit din muncitori migranți proveniți din zonele rurale care acum sunt parțial lipsiți de servicii sociale. Au fost cetățeni de mâna a doua la țară, iar acum descoperă că sunt considerați la fel și în oraș.

Distribuirea venitului în provinciile Chinei, PIB-ul pe cap de locuitor (2010)

Guvernul se confruntă cu o dilemă în momentul în care încearcă să rezolve această problemă. Una dintre opțiuni ar fi să inițieze o revoluție în finanțarea unor proiecte sociale în zonele rurale, care să le apropie de standardele celor urbane. Dar acest lucru nu numai că ar însemna cheltuirea unor mari sume de bani, ci ar și bloca oamenii în sate, tocmai când guvernul știe că este nevoie de o populație urbană capabilă să consume cât mai mult pentru ca politica sa economică să funcționeze. Mai rău de-atât, cei care trăiesc deja la oraș s-ar putea hotărî să revină acasă. Caz în care miracolul economic dă faliment, șomajul crește vertiginos și, inevitabil, urmează tulburările sociale.

Beijingul trebuie să găsească un echilibru. Trebuie să finanțeze un sistem *hukou* în orașe pentru cei care au venit din zonele rurale, dar și să lărgească gama de servicii sociale pe măsură ce orașele continuă să crească – apoi, simultan dacă se poate, să ridice standardele în zonele rurale, în același timp încurajând migrarea spre zonele urbanizate, preferabil prin crearea de noi orașe în interior.

Ceea ce este o mare provocare, iar abordarea ei nu poate fi decât complicată; pe lângă suprafața imensă, crearea unor centre urbane atât de numeroase, în toată țara, este o provocare logistică. Beijingul se gândește să acorde guvernelor regionale puteri sporite de taxare la nivel local, de obținere de fonduri prin vânzarea de terenuri și de cheltuire a banilor cum

cred că e mai bine. Ideea ar putea fi fezabilă. Dar, dacă nu va avea succes, Beijingul se va vedea nevoit să susțină guvernele locale ca și până acum. Iar, dacă va avea succes, ideea ar putea încuraja ceea ce Partidul nu dorește deloc – regionalizarea.

Se pare că Deng a știut că riscul pe care și l-a asumat va crea multe dintre aceste probleme. Într-un interviu celebru din 1986, Mike Wallace, de la CBS News, l-a întrebat pe liderul comunist în vârstă de 82 de ani despre afirmația „e minunat să te îmbogățești", care îi fusese atribuită la sfârșitul anilor 1970. Deng a răspuns:

> Potrivit doctrinei marxiste, societatea comunistă este bazată pe belșugul material... Prin urmare, a te îmbogăți nu este un păcat. Dar ceea ce înțelegem noi prin a te îmbogăți diferă de înțelesul pe care i-l dați voi. Bogăția într-o societate socialistă aparține poporului. A te îmbogăți într-o societate socialistă înseamnă prosperitate pentru întreg poporul. Principiile socialismului sunt: mai întâi dezvoltarea și apoi prosperitatea tuturor. Îi lăsăm pe unii, din unele regiuni, să prospere mai întâi pentru ca întreaga țară să prospere mai repede. Tocmai de aceea politica noastră nu va duce la polarizare, la o situație în care cei bogați devin mai bogați, iar cei săraci devin mai săraci.

Deng a avut dreptate doar pe jumătate. Cei bogați au devenit mai bogați, dar, în ciuda inegalității mai mult decât evidente, cei săraci nu au devenit mai săraci – de fapt, mulți dintre ei s-au îmbogățit.

China a creat o clasă de mijloc de aproximativ 400 de milioane de persoane și a scos sute de milioane dintr-o sărăcie lucie. Este un proces în plin avânt, deși nu ireversibil, dar există destui chinezi care încă își mai amintesc cât de săracă era majoritatea populației și că aproape nu exista șansa de a scăpa de sărăcie – la urma urmei, cei mai mulți dintre bunicii adulților din ziua de azi au fost țărani într-o societate feudală. Această realitate dă un oarecare răgaz Partidului să rezolve problema; dar, dacă Partidul nu poate reduce, cât de curând, diferența dintre bogați și săraci, în cele din urmă resentimentele celor „non-Zhao" se vor accentua.

O altă problemă cu care se confruntă guvernul este îmbătrânirea populației. O situație care nu este specifică doar Chinei. Dar pentru China este și mai gravă din cauza politicii „unui singur copil“, ceea ce înseamnă că populația îmbătrânește mai rapid decât în alte țări. În mai puțin de un deceniu, numărul persoanelor în vârstă va crește de la 200 de milioane la 300 de milioane. Este guvernul pregătit pentru o asemenea schimbare demografică? Politica sa economică se bazează pe o forță de muncă tânără, din abundență. În mod proporțional, acest rezervor de persoane active – și contribuabile – se va micșora în același timp cu creșterea poverii financiare pe care o presupune grija față de populația în vârstă, punând în pericol progresul economic.

Din nou soluția nu este deloc clară. Una dintre opțiuni ar fi majorarea vârstei de pensionare cu cinci ani, dar aceasta nu ar face decât să amâne problema și, între timp, să creeze alta: absolvenții de facultate produși de sistemul de învățământ au nevoie de locuri de muncă; șomajul și imposibilitatea de a promova creează deja dificultăți, care se vor agrava dacă generația mai în vârstă se pensionează mai târziu. Alternativa este ca serviciile sociale să poată asigura pensiile și renunțarea la politica „unui singur copil“. Ultima s-a pus în practică în 2015, iar pentru prima guvernul încă mai caută modalități de finanțare.

Există divergențe multiple care mocnesc în sânul populației han și care, în caz că se agravează, reprezintă o posibilă amenințare la adresa guvernului. Autoritățile trebuie să păstreze controlul asupra părții centrale a Chinei dacă vor să-și aplice în continuare politica economică și să țină din scurt regiunile învecinate. Soluția lor este să controleze fluxul de informații, să preîntâmpine diseminarea opiniilor divergente și să stopeze consolidarea opoziției. Ca să unească trebuie să dezbine; și astfel, în epoca internetului, a apărut Marele Firewall Chinezesc.

Soluția aleasă dă naștere unor politici contradictorii: suprimarea informațiilor în același timp cu crearea unei economii dinamice, tot mai bazate pe schimbul de date în interiorul țării și cu restul lumii. În primele zile ale internetului aceasta nu a fost o problemă pentru un guvern ferm hotărât să-și apere poziția de unică sursă de putere și de informații a Chinei.

Accesul era limitat, întreaga comunicare la nivel intern era controlată de stat, iar cele câteva cafenele sau universități conectate la internet puteau fi ușor monitorizate, atât fizic cât și electronic. Nu mai departe de anul 2005, doar 10% din populație aveau acces la internet. Acum s-a ajuns la 50% – și procentul este în creștere. Aceasta înseamnă aproximativ 700 de milioane de utilizatori, adică un sfert din internauții lumii.

A-i ține izolați digital pe chinezi a fost mai ușor decât a-i învrăjbi pe unii împotriva altora. În timp ce restul lumii îl numesc Marele Firewall, chinezii îi spun „Scutul de Aur". Acest firewall îndreptat spre exterior este menit să protejeze populația Chinei de idei periculoase precum democrația, libera exprimare și cultura neîngrădită. Deși există unele „subterfugii", cum ar fi serviciile oferite de rețele virtuale private (VPN), capabile să se strecoare pe sub zid, majoritatea chinezilor nu au acces la site-uri atât de diverse ca *Time*, Dropbox, *The Economist*, Facebook, YouTube, Amnesty International, *The Tibet Post*, The Norwegian Broadcasting Company, *Le Monde* sau Pornhub.

Între timp, scopul zidurilor interioare este de a preveni apariția unor rețele cibernetice cu potențial politic și de a ține sub tăcere ceea ce se întâmplă într-o parte sau alta a țării – în Xinxiang, de exemplu. Partidul se teme în primul rând ca rețelele sociale să nu fie folosite pentru organizarea unor grupuri cu aceleași convingeri care să demonstreze în locuri publice, ceea ce ar duce la revolte.

Rogier Creemers, cercetător la Universitatea Leiden din Olanda în domeniul dreptului și al guvernării în China, este unul dintre experții de frunte ai lumii pe probleme ale internetului chinezesc. Creemers susține că lumea nu înțelege pe deplin atitudinea guvernului chinez față de revoluția digitală: „Aș spune că, prin comparație, în general noi vedem internetul la modul idealist – toată lumea e liberă să spună ce gândește, informația circulă fără opreliști, e democrație etc. China însă, chiar de la început, a fost mult mai sceptică, considerând că noua tehnologie va avea noi consecințe, cărora va trebui să le facem față. Când vorbesc despre *wangluo anquan* – securitatea cibernetică – chinezii nu înțeleg doar integritatea tehnologică [protejarea sistemului fizic, a cablurilor electrice, de exemplu] sau delictele

de natură cibernetică. Prin ea chinezii înțeleg rolul complex pe care tehnologia internetului l-ar putea juca în destabilizarea socială și economică. Astfel, zvonurile care circulă online, de exemplu, care pentru noi sunt doar simple zvonuri, pentru chinezi afectează securitatea cibernetică.“

Chinezii sunt lideri mondiali în controlul pe care-l exercită în domeniul digital. Desigur, acest control este mai ușor de pus în practică în China decât în Occident, China fiind o dictatură. Este mult mai greu pentru societățile deschise să aplice același control strict și, chiar dacă acesta este unul dintre punctele forte ale democrației, este și o slăbiciune – pe care Rusia încearcă să o exploateze.

Sub președintele Putin, Rusia s-a străduit ani în șir să submineze poziția adversarilor din interior. Exemplul clasic este canalul de televiziune RT, Russia Today, pe vechiul nume, care transmite în engleză, franceză, spaniolă și arabă. Ratingul este mic, dar RT postează clipuri în șase limbi pe rețelele sociale, ceea ce atrage mai mulți privitori. O parte din emisiunile canalului sunt obiective, dar în rest linia Kremlinului este evidentă. Mici cazuri de corupție sau demonstrații din alte țări sunt prezentate ca evenimente majore, creând impresia că țările respective sunt în declin, corupte și instabile. La RT putem adăugă agenții de știri precum Sputnik și alte canale. Recent am fost martorii unor boți pe Twitter și ai unor relatări postate aparent la întâmplare pe rețelele de socializare, care răspândesc informații false cu țintă precisă și perturbă discursul online, exploatând intenționat prejudecățile oamenilor. Împreună ajută Kremlinul să învrăjbească țările occidentale și caută să slăbească încrederea locuitorilor în stat.

Și China este adepta postării de mesaje pe rețelele de socializare, dar mesajele sunt mai puțin agresive la adresa rivalilor, principala ei preocupare fiind să se protejeze de mesajele venite din exterior. China are propriile versiuni ale unor companii precum Google, Facebook și Twitter – Renren, Baidu și, respectiv, Weibo, pe care însă le monitorizează de aproape. Nivelul cenzurii variază de la regiune la regiune; de exemplu, în Tibet și Xinjiang firewall-urile sunt mai extinse și mai complexe. Un student din Shanghai care folosește un VPN ca să acceseze o sursă de știri străină, interzisă, poate

scăpa de brațul lung al legii, dar unul din Urumqi, capitala uigură, probabil că primește o invitație la sediul poliției pentru a discuta noua tehnologie. Există metode de identificare a celor care folosesc VPN-uri și în ce scop, motiv pentru care statul vrea să știe totul despre ele. Statul știe că unele companii autohtone și străine, chiar și unii indivizi, folosesc tehnologia în interes de afaceri, și de aceea în mare măsură le trece cu vederea. Dar în 2009, activiști uiguri au reușit să intre pe Facebook, problemele de ordin juridic ale companiei debutând cu acel incident.

Până în 2013 mai multe platforme media recent înființate au profitat de șansele oferite de internet pentru a face bani, unele chiar au devenit destul de populare, dar, eludând legea, au fost interzise. În august 2015, de exemplu, site-ul de știri Initium Media s-a lansat din Hong Kong. După numai o săptămână, la o uzină chimică din orașul Tianjin, aflat în nordul țării, a avut loc o explozie. Reporterii de la Initium au reușit să treacă de cordoanele de securitate, să afle că explozia se soldase cu 173 de morți și să dezvăluie legăturile la nivel înalt ale patronului uzinei. Câteva zile mai târziu, fără vreun anunț oficial, site-ul a fost blocat în China, forțând compania să-și schimbe strategia și să se concentreze pe chinezii din afara Chinei – o piață mult mai mică.

Autoritățile au intrat în panică în 2010 când telefoanele inteligente au devenit disponibile și accesibile ca preț, acum oamenii putând să transmită informații ușor și repede, ٢٤ de ore din ٢٤. Drept pentru care, după cum explică dr. Creemens, conducerea a folosit mai multe politici și reglementări ca să împingă rețelele de socializare în domeniul privat: „De exemplu, a făcut în așa fel încât platforma Weibo [microblogging] să piardă din popularitate, iar WeChat să fie cât mai promovată. De ce? Fiindcă WeChat nu este publică: dacă transmiți o informație grupului din care faci parte, aceasta nu ajunge la un număr mare de persoane, iar răspândirea ei este lentă. Ceea ce înlesnește monitorizarea platformei – vechiul principiu: dezbină și stăpânește.“

Noua legislație chineză privind securitatea cibernetică, intrată în vigoare în 2017, a construit ziduri mai înalte ca niciodată, metaforic vorbind.

Legislația, formulată în așa fel încât să asigure „suveranitatea digitală“, include legile „multifuncționale“ clasice menite să însemne ce vrea Partidul să însemne. De exemplu, dacă o companie străină este implicată în structura informațională sensibilă a Chinei, trebuie să stocheze toate informațiile pe care le deține în baze de date fizice în interiorul Chinei. Cuvântul „sensibil“ nu este definit. Aceste informații pot fi accesate de guvern și nu pot fi trimise în afara Chinei fără a fi verificate mai întâi de serviciile de informații. Companiile social-media autohtone și străine trebuie să păstreze toate detaliile despre utilizatorii potențiali, apoi să le urmărească și să le înregistreze activitatea online pe durata a cel puțin șase luni și să fie gata oricând să prezinte aceste date la cererea guvernului. Limbajul juridic este atât de ambiguu încât, teoretic, orice companie străină care are birourile în China ar putea fi solicitată să stocheze orice informație despre un cetățean chinez de pe teritoriul Chinei. De asemenea, companiile trebuie să faciliteze orice investigație a băncilor de date inițiată de guvern.

Toate acestea costă bani, pe care companiile autohtone ar prefera să-i cheltuiască pe alte lucruri și care ar descuraja companiile străine. Cu o grijă în plus, cea a protejării „proprietății intelectuale“, firmele de IT și de noi tehnologii ar putea hotărî să investească într-un mediu de afaceri mai benign. Deși, în teorie, această mutare ar da mai multe șanse de dezvoltare companiilor autohtone, și acestea, la rândul lor, sunt afectate de restricțiile asupra circulației libere a informațiilor și a ideilor. Chiar și înainte de adoptarea legislației, în 2016, *Washington Post* scria că, potrivit Camerei de Comerț Americane din China, patru din cinci companii au suferit un impact negativ asupra afacerilor din cauza regulilor și cenzurii internetului.

Pentru dr. Creemers, Partidul este „compania supremă de minimizare a riscurilor“ care scrutează încontinuu orizontul în căutarea unor semne de nemulțumire politică. Creemers crede că, după introducerea internetului în China, autorităților le-au trebuit câțiva ani ca să stabilească exact cum să-l controleze, iar acum le este clară direcția în care trebuie să-și canalizeze eforturile:

Cea mai importantă tactică adoptată de guvern este să împiedice organizarea opoziției, în primul rând prin evitarea materializării unor interese comune. Guvernul crede de cuviință să divizeze populația astfel încât aceasta să nu se poată organiza pe criterii sociale, geografice etc. Marja de manevră a presei tradiționale este limitată; de exemplu, ziare speciale pentru industria oțelului, care se referă numai la oțel, ziare de provincie care se referă numai la regiunea în care apar. Astfel, chiar dacă un mijloc de comunicare în masă deviază de la linia partidului, pagubele produse sunt limitate. internetul a dat peste cap această tactică. Pentru prima dată în istoria recentă, chinezii au acces la instrumentele comunicării în masă, chiar dacă au fost ani în care internetul a luat-o razna. Unii cred că guvernul este paranoic; eu nu sunt chiar atât de sigur, după părerea mea guvernul este mai degrabă extrem de precaut.

Conștient de riscurile tot mai mari la care este supus monopolul asupra puterii, președintele Xi a condus personal procesul de revizuire a strategiei cibernetice a Chinei ordonând grupurilor care se ocupă de el să-i raporteze direct despre stadiul în care se află. Pentru președinte, propagarea comunicării este o amenințare potențială, motiv pentru care cenzura trebuie să înceapă de la cel mai înalt nivel.

Xi este primul lider chinez care a venit la putere deplin conștient de potențialul internetului. De la înscăunarea lui, în 2013, Xi a supravegheat personal toate strategiile cibernetice ale Chinei, atât pe plan intern, cât și internațional. Toate departamentele cibernetice majore ale guvernului raportează direct unui comitet condus de Xi. Președintele chinez se folosește de această prerogativă nu numai ca să elaboreze politicile respective, ci și să ajute la crearea propriului „cult al personalității“. Partidul chiar i-a „conferit“ titlul de „lider suprem“, care îl plasează într-un panteon ocupat numai de Mao și de Deng și înseamnă ceva aproape de puterea absolută. Chipul liderului suprem poate fi văzut acum peste tot în China, pe afișe, în birouri și pe milioane de produse scoase la vânzare în magazinele pentru turiști din țară, de la Beijing și Shanghai până la Marele Zid.

La cel de-al XIX-lea Congres Național al Partidului Comunist, spre sfârșitul anului 2017, președintele și-a consolidat și mai mult puterea. A avut

grijă ca susținătorii lui să fie aleși în Biroul Politic, iar aceștia, la rândul lor, promovează acum „doctrina lui Xi Jinping despre socialismul cu specific chinez pentru o nouă eră“. S-a întâmplat pentru prima dată de la Mao încoace ca ideile unui lider au fost prezentate ca „doctrină“, ceea ce, în jargonul politic chinez, este superlativul absolut. În martie 2018, Xi a mers mai departe, aprobând eliminarea celor două mandate maxime pentru funcția de președinte, ceea ce, teoretic, îl face președinte pe viață.

*

O altă discrepanță de ordin digital este între minoritatea chineză vorbitoare de limba engleză și ceilalți chinezi. Caută pe Baidu în germană „Tiananmen Square, uprising, tank“*** și foarte probabil vei primi un link, tot în germană, despre evenimentele din ١٩٨٩. Caută același lucru în chineză și cel mai probabil vei obține: „Conform unor legi, regulamente și politici importante, unele rezultate nu pot fi afișate“ sau, dacă ai noroc, un frumos fotomontaj cu una dintre marile atracții turistice ale lumii.

David Bandurski, co-director al China Media Project, a remarcat apariția unui nou termen folosit de Administrația Spațiului Cibernetic din China – „energie pozitivă“. Acesta, susține el, este un eufemism pentru conținuturile acceptate de către autorități, deși unii oameni de știință chinezi bănuiesc că ar fi vorba de o stratagemă menită să-i demaște pe «adepții dreptei» sub pretextul promovării «energiei pozitive»“. Până în 2016, directorul administrației a fost Lu Wei, un om care înțelege cât de puternică poate fi informația. Wei a urcat treaptă cu treaptă în ierarhia Agenției de Știri Xinhua până să fie numit directorul administrației. Apoi a fost promovat în funcția de director adjunct al Departamentului de Publicitate al Partidului Comunist Chinez, care înseamnă, de fapt, funcția de adjunct al celui care controlează întreaga mass media din țară. Wei a fost cel care a declarat că țara lui are „un management cibernetic cu specific chinez“, făcându-se ecoul sintagmei lui Deng: „socialism cu specific chinez“. Wei a adăugat că, deși țara lui este „ospitalieră cu restul lumii, eu îmi aleg musafirii“.

Cenzura internetului limitează serios potențialul economic al Chinei. Țara este în continuare liderul mondial la comerțul electronic, vânzările digitale cu amănuntul ajungând la aproape 40% din totalul global, dar vânzările cu amănuntul pe internet sunt una, iar inovațiile sunt alta. China vrea nu numai să creeze o piață internă mult mai mare, ci și să producă mărfuri de înaltă calitate și să dezvolte tehnologie de avangardă. China este deplin conștientă că, deși iPhone-urile sunt de fabricație chineză, designul și tehnologia vin de departe, tocmai din Silicon Valley.

Acesta este un preț pe care guvernul crede că merită să-l plătească, cel puțin pe moment, și face parte din încercarea de a câștiga timp. Partidul Comunist trebuie să se asigure că poate hrăni 1,4 miliarde de oameni, că le poate oferi locuri de muncă, le poate spune ce să producă și poate găsi piețe pe care chinezii să-și vândă produsele. În același timp, partidul crede că trebuie să preîntâmpine orice formă organizată de opoziție, indiferent dacă este vorba de studenți îndrăgostiți de democrație, tibetani dornici de independență, grupări religioase adepte ale practicii Falun Gong**** sau chiar manifestări artistice în favoarea libertății. Dacă acest lucru presupune blocarea fluxului liber de informații în folosul miracolului economic – de ce nu?

Qin Shi Huang a dărâmat zidurile interioare ale statelor aflate în război numai după ce s-a convins că are capacitatea de a le uni. După mai bine de 2 000 de ani, puterea conducătorilor, ca și unitatea populației han și a națiunii, este tot pe primul plan. Chiar dacă această unitate se realizează printr-un zid digital care desparte China de restul lumii și o divizează în interior.

1984 (n.tr.)

Piața Tiananmen, revoltă, tanc (n.tr.)

Practică ce combină meditația și exercițiile qigong cu o filosofie morală bazată pe adevăr, compasiune și îngăduință (n.tr.)

CAPITOLUL 2

CONSTRUIȚI ZIDUL!

SUA

Arătați-mi un zid înalt de 15 metri și eu vă arăt o scară de 15,5 metri.

Janet Napolitano, fost director al Departamentului de Securitate Națională al SUA

O parte din gardul de la granița dintre SUA și Mexic, care desparte Ciudad Juarez, Mexic, de Sunland Park, New Mexico

A DOUA ZI DUPĂ CE DONALD TRUMP A FOST ALES drept al 45-lea președinte al Statelor Unite, comentatoarea neo-conservatoare ultraironică Ann Coulter a publicat un „program detaliat“ cu meticulozitate al priorităților pentru primele 100 de zile ale mandatului. Coulter începea cu: „Ziua 1: pornește construirea zidului“. Apoi trecea la: „Ziua 2: continuă construirea zidului“. Și așa mai departe: „Ziua 3: continuă construirea zidului. Ziua 4: continuă construirea zidului“. Până la: „Ziua 100: raportează poporului american stadiul construirii zidului. Continuă construirea zidului“. Umor inspirat, bazat pe hybris și „cârlige“ pentru cititor, care o ajută pe autoare să-și achite ipoteca, dar e puțin probabil ca doamna Coulter să fi fost

atât de naivă încât să creadă că zidul va fi construit. Fiindcă, desigur, nu s-a întâmplat așa.

Luni în șir, domnul Trump a promis să ridice un zid la granița dintre SUA și Mexic care să limiteze imigrația ilegală în SUA. Deși pare că, de cele mai multe ori, „își consultă propriul geniu“ (ca să-l citățm pe președintele Giscard d'Estaing), chiar înainte de a ajunge la Casa Albă, Trump a fost informat despre costurile pe care le-ar presupune construirea unui asemenea zid, despre politicienii care se opun acestui proiect și, la fel de important, despre terenul pe care ar urma să fie înălțat zidul. Discursurile despre „un zid, un zid mare și frumos“ au sunat bine în urechile nucleului dur al susținătorilor săi, dar sunt o bază prea șubredă de la care să pornești un proiect ingineresc de o asemenea anvergură, motiv pentru care planurile din mintea lui Trump s-au lovit foarte curând de un zid al realității – și au fost atrase în nisipurile mișcătoare din Washington DC.

La doar câteva săptămâni de la alegerea lui Trump, senatori republicani conservatori precum Lindsey Graham se chinuiau să scape din acele nisipuri mișcătoare. Domnul Graham, unul dintre cei mai isteți senatori de pe Capitol Hill*****, a început să spună că „zid“ este „un cuvânt codificat care se referă la o mai bună securizare a graniței“, de parcă președintele și-ar fi susținut discursurile în stilul mesajelor radio codificate ale BBC-ului către Rezistența Franceză în cursul celui de-al Doilea Război Mondial – „Aici Londra! Jean are o mustață lungă.“

Nu a fost deloc un cuvânt codificat; Trump chiar specificase faptul că zidul va fi construit din plăci de beton cu o înălțime medie de 9 metri. Dar, invocarea unui termen metaforic a fost un tertip lingvistic util Partidului Republican, care a ieșit din această situație stânjenitoare nu foarte șifonat. Președintele Trump a semnat apoi un buget de 1,1 trilioane de dolari pentru cheltuielile prevăzute de guvern pe anul fiscal în curs. Sumele alocate construirii zidului erau egale cu zero.

Acesta este poate cel mai faimos zid inexistent din lume. Dar, chiar dacă încă nu a fost construit, este un simbol elocvent al modului în care

divergențele au măcinat și continuă să macine acest colos politic și cultural – SUA.

Absența fondurilor însă nu a fost un impediment pentru președinte. Agenția de Protecție a Granițelor și Vămilor SUA a invitat mai multe companii să construiască zidul lui Trump, stipulând că bariera trebuie să fie îndeajuns de solidă ca să reziste până la patru ore la lovituri de „baros, vinci, târnăcop... la dispozitive de mici dimensiuni care funcționează pe bază de propan sau butan și alți combustibili asemănători". Alte condiții prevedeau ca zidul să fie „impozant ca înălțime" și „imposibil de escaladat". Cele aproximativ 200 de proiecte propuse au fost cât se poate de interesante.

Unul dintre proiecte a venit din partea unui anume Rod Hadrian din California care, nonșalant, a făcut trimitere la succesul limitat pe care tizul lui îl avusese în stăvilirea hoardelor barbare. Un altul, din partea companiei Clayton Industries cu sediul în Pittsburgh, a propus un gard din sârmă pe partea mexicană a graniței și un zid pe partea americană și, între ele, un șanț plin cu deșeuri nucleare. Din Clarence, Illinois, compania Crisis Resolution Security Services a supus atenției ceva asemănător cu Marele Zid Chinezesc, prevăzut cu foișoare și creneluri: două ziduri din beton înalte de 8 metri, ridicate pe o bermă de 9 metri, unite sus de un pasaj pietonal, precum cel de pe Marele Zid Chinezesc. Michael Hari, fondatorul companiei, s-a gândit și la posibilitatea folosirii pasajului ca pistă pentru bicicliști, care să facă zidul și mai atractiv din punct de vedere turistic. Domnul Hari, fost ajutor de șerif, a declarat în *Chicago Tribune* că are toată compasiunea pentru cei care intră ilegal în SUA, dar și că a proiectat zidul astfel din rațiuni patriotice: „Am vrea să privim zidul nu doar ca pe o barieră fizică în calea imigrării, ci și ca simbol al hotărârii americanilor de a-și apăra cultura, limba și moștenirea de intruși".

Acesta este fondul problemei. Pe lângă faptul că pot reduce numărul trecerilor ilegale, deși această barieră de la graniță este mai vulnerabilă decât altele, zidurile îi fac pe cei care „vor ca guvernul să acționeze într-un fel sau altul" să simtă că guvernul a trecut la treabă. După cum spune dr. Reece Jones de la University of Hawaii, autor al volumului *Violent Borders*[******]:

„Sunt simboluri puternice ale acțiunilor întreprinse pentru rezolvarea unor probleme evidente“. Scopul Marelui Zid Chinezesc a fost separarea lumii civilizate de barbari; scopul zidului lui Trump este separarea americanilor de non-americani. Tocmai conceptul de națiune este cel care îi unește pe americani – acum însă, pentru unii, zidul lui Trump semnifică păstrarea și sanctificarea acestui concept. Vine în sprijinul lozincii „Să facem America măreață din nou“ și arată câți dintre americani sunt pentru a pune „America pe primul loc“.

Fiecare țară are sciziunile ei. Fondatorii SUA au știut acest lucru și au încercat, cu voia Domnului, să creeze o singură națiune, în care toți să fie egali. Imperfecțiunile de început, mai ales sclavia, sunt bine-cunoscute. dar, după o istorie zbuciumată, SUA au devenit, în termeni juridici și constituționali, o țară liberă, care protejează drepturile cetățenilor și egalitatea dintre ei și năzuiește să desființeze sciziunile interne. O realizare cu adevărat remarcabilă: egalitatea în fața legii reprezintă o bază solidă pentru punerea în practică a egalității.

Unul dintre idealurile Americii a fost dintotdeauna considerarea tuturor cetățenilor ei drept americani, o populație legată prin valori comune, nu prin rasă, religie sau origine etnică. Mottoul din ciocul vulturului de pe Marele Sigiliu al Statelor Unite sună astfel: *E pluribus unum* („Din mai mulți, unul“). Mai mult decât majoritatea celorlalte țări, SUA au reușit, parțial, să facă din oamenii veniți din toate colțurile lumii o singură națiune. În Liban sau Siria, de exemplu, identitatea națională contează mai puțin decât cea tribală, religioasă sau etnică. Și totuși, nu trebuie să privești cu prea mare atenție la „orașul strălucitor de pe colină“******* ca să-ți dai seama că unele părți din el sunt departe de a-ți lua ochii, iar altele prezintă urme de rugină.

Fiecare zid are povestea lui. Bariera saudită de-a lungul graniței cu Irakul este funcțională și chiar funcționează. Nu este o dovadă a suspiciunii cu care saudiții îi privesc pe „ceilalți“, fiindcă dincolo de graniță „ceilalți“ au, în mare măsură, aceeași religie, limbă și cultură ca și locuitorii regatului. America este altfel. Tocmai „alteritatea“ celor care intră în țară, ca și teama că aceștia ar putea dilua ceea ce unii percep ca fiind cultura „americană“, fac

zidul să însemne atât de mult pentru adepții lui. Pentru cei care i se opun, zidul contravine valorilor americane: libertate, drepturi cetățenești, egalitate și o singură Americă pentru toți. Controversa din jurul zidului demonstrează, într-un fel, cât de greu este de găsit răspunsul la întrebarea: Cine reușește să explice ce va înseamna „american“ în secolul următor?

*

Conform Institutului Național de Statistică al SUA, în 2015 Texasul avea 27,5 milioane de locuitori, dintre care 38,8% de origine hispanică. Studiile efectuate de Centrul de Cercetări Pew, alcătuit din experți independenți, arată că în 2014 existau 4,5 milioane de imigranți în Texas, majoritatea vorbitori de spaniolă. Această tendință este sesizabilă și în alte state din regiune. Dacă pornești din Phoenix, Arizona, spre sud, prin deșertul plat, spre granița aflată la aproximativ 290 de kilometri, cu cât înaintezi, cu atât auzi mai mulți oameni vorbind spaniola și îi vezi trăind după modelul hispanic. Dacă această tendință se menține, se prea poate ca, în doar câteva decenii, mai multe state să acorde limbii spaniole același statut cu cel al limbii engleze, ca limbă oficială în școli și în sistemul guvernamental. La nivel federal, SUA nu au o limbă oficială, dar în 30 dintre cele 50 de state limba oficială este engleza. Unele state, inclusiv Texas și New Mexico, deja folosesc atât engleza, cât și spaniola în documentele guvernamentale și, inevitabil, în următorii ani exemplul lor va fi urmat de altele. Pe măsură ce limba și cultura spaniolă devin tot mai importante, unele regiuni ar putea solicita o autonomie și mai mare față de sistemul federal. Acest lucru s-ar putea întâmpla pe termen mediu, dar posibilitatea este cât se poate de reală; istoria este plină de exemple de state-națiuni care au avut o astfel de evoluție.

Prin urmare, pe fondul schimbărilor demografice, unele părți din electoratul american sunt îngrijorate că SUA nu vor mai fi o țară vorbitoare de limba engleză, cu o populație majoritar albă, aceasta reprezentând una dintre problemele care animă politica americană. Nativismul pare să fi atins

apogeul odată cu alegerea lui Trump, iar înălțarea unui zid din beton ar simboliza o anumită perioadă din istoria Americii. Dar este important să înțelegem că granița dintre SUA și Mexic este de mult timp un măr al discordiei. Poziția ei actuală a fost stabilită în urma Tratatului de la Guadalupe Hidalgo (1848), care a pus capăt Războiului Mexicano-American. Nu e deloc imposibil ca, odată și-odată, granița să se schimbe din nou.

Stabilirea ei a devenit o problemă de securitate națională după Achiziționarea Louisianei (1803), în urma căreia sistemul fluvial Mississippi, care se varsă în portul de o importanță crucială New Orleans, a revenit Statelor Unite. La vremea aceea spaniolii controlau Texasul ca parte din „Noua Spanie“, un motiv de îngrijorare pentru americani – o forță militară potențial ostilă putând oricând să atace portul New Orleans. Vrând să preia controlul regiunii, americanii au pretins că Texasul le revenea odată cu Louisiana; Spania s-a împotrivit, dar poziția ei a fost șubredă încă de la început. Conform unui recensământ spaniol din 1793, în Texas trăiau mai puțin de 5 000 de coloniști. Spania era departe, războaiele europene o slăbiseră, iar SUA erau la un pas de Texas, animate de ambiția de a se extinde.

În 1819, ca parte din negocierile care au urmat, cele două țări au căzut de acord ca Florida să fie inclusă în SUA, iar Spania să-și păstreze controlul asupra Texasului, SUA renunțând la orice pretenție asupra lui. Dar, în 1821, Mexicul și-a câștigat independența față de Spania și a revendicat Texasul ca parte din teritoriul său. Coloniștii mexicani, în continuare depășiți numeric de populația indigenă, considerau că cea mai mare amenințare la adresa hegemoniei Mexicului era tribul comanche, motiv pentru care prioritatea țării era creșterea populației Texasului pentru a-și consolida controlul – ceea ce, până la urmă, a dus la rezultatul opus.

Crezând că o populație americană mai numeroasă va fi ca un tampon între tribul comanche și propriii coloniști, și va fi ușor absorbită de aceștia din urmă, guvernul mexican a promis tot felul de stimulente pentru a atrage coloniști și din SUA și din Mexic. De exemplu, nou-veniții primeau

cetățenia mexicană la trei ani de la sosire. Din păcate, noii imigranți nu au asimilat anumite aspecte ale culturii mexicane și nu s-au integrat pe măsura așteptărilor guvernului. Mai ales două obstacole le-au stat în cale: religia și sclavia.

Majoritatea americanilor care veneau în Mexic erau protestanți, unii foarte pioși și deloc dispuși să adopte catolicismul, despre care Mexicul insista că trebuie să fie singura religie a țării. Mulți dintre ei erau și proprietari de sclavi, în timp ce Mexicul susținea abolirea sclaviei, pe care a și scos-o în afara legii în 1829. Dându-și seama de complexitatea acestei probleme, Mexicul a încercat să limiteze imigrația; oamenii însă au continuat să intre ilegal în țară, până în 1834 depășindu-i pe coloniștii mexicani într-o proporție de aproape zece la unu. Ostilitatea crescândă convenea Washingtonului, care încuraja revolta împotriva guvernării mexicane; în consecință, Texasul s-a declarat republică în 1836. Apoi a încercat să se alăture SUA, dar, vreme de câțiva ani, Washingtonul i-a refuzat cererea. Din două motive principale. Primul, o zonă tampon de facto, între New Orleans și Mexic, fusese deja creată, deci era de evitat un conflict cu mexicanii. Al doilea, SUA erau divizate în privința sclaviei, Texasul fiind un stat în care aceasta se practica. Dar, în 1845, Washingtonul a acceptat cererea: Texasul a devenit al 28-lea stat, iar granița de sud a SUA ajungea acum până la Rio Grande.

Apoi SUA au încercat să ocupe noi teritorii în vest, declanșând Războiul Mexicano-American. În 1846, o scurtă ciocnire de-a lungul Rio Grande a declanșat conflictul. Războiul a durat până în 1848 și, la sfârșit, Mexicul a pierdut aproximativ un sfert din teritoriu prin Tratatul de la Guadalupe Hidalgo, inclusiv aproape în totalitate New Mexico, Arizona, Nevada, Utah și California. Și cu asta basta. Mexicul a ieșit slăbit, America a ieșit mai puternică. Dar nu este obligatoriu ca această situație să țină la nesfârșit. Granițele s-au schimbat în trecut și se mai pot schimba. Americanii sunt conștienți de acest lucru: de mult timp se baricadează de-a lungul graniței de sud, prin urmare nu este vorba doar de o inițiativă a Partidului Republican.

Granița dintre SUA și Mexic în 1819 și în 2017, cu gardul actual

După Războiul Mexicano-American din 1848 au fost necesari șase ani pentru stabilirea liniei de demarcație dintre cele două națiuni, inițial numai 52 de borne marcând granița lungă de peste 3 000 de kilometri, care, în general, a fost mai mult trecută cu vederea decât respectată. În anii Prohibiției (1920–1933), pe fondul contrabandei cu alcool tot mai intense dinspre Mexic, guvernul american a înființat Agenția de Patrulare a Granițelor SUA (1924). Un an mai târziu, orașul El Paso a fost încurajat să înalțe un „gard din sârmă groasă, ghimpată, de înălțimea unui cal, peste care contrabandiștii să nu poată trece“. Desigur, americanii nu au reușit pe de-a-ntregul să oprească valul de alcool ilegal – la urma urmei, erau în joc mari profituri. Într-un târziu, Prohibiția a luat sfârșit dar nu și trecerea produselor ilegale peste graniță. Americanii și-au intensificat consumul de droguri, drept pentru care, în loc de alcool, cantități tot mai mari de marijuana, heroină și cocaină au ajuns din Mexic în SUA pentru a face față cererii; concomitent, tot mai multe persoane s-au îndreptat spre nord în căutare de locuri de muncă.

Un punct de cotitură în fluxul de migranți dinspre Mexic spre SUA a avut loc în timpul Marii Crize. Întrucât SUA se confruntau cu mari probleme economice, pericolul ca imigranții să ia slujbele americanilor a devenit un subiect la ordinea zilei, mexicanii fiind primii vizați – în timpul Repatrierii

Mexicanilor, între 500 000 și 2 milioane de persoane au fost deportate în Mexic, multe dintre ele chiar născute în SUA, deci cetățeni americani. SUA și-au schimbat strategia odată cu intrarea în cel de-al Doilea Război Mondial; dat fiind că majoritatea forței de muncă americane era ocupată de producția de război, din 1942, guvernul s-a străduit să atragă muncitori, mai ales pentru agricultură, care să contribuie la dezvoltarea spectaculoasă a Americii postbelice, o tendință care a continuat până la mijlocul anilor ١٩٦٠.

Politica guvernamentală față de imigrație s-a schimbat din nou pe fondul crizei economice și al creșterii numărului de imigranți; nevoia de măsuri care să limiteze imigrația a dus la ridicarea altor bariere. În ١٩٧٨, Serviciul de Naturalizare și Imigrare (INS) a scos la licitație construirea în Texas a două garduri înalte de peste 3 metri și ranforsate cu sârmă ghimpată. Un antreprenor din Huston a asigurat INS că proiectele lui vor „reteza degetele de la picioare celor care vor încerca să le escaladeze“, atât de ascuțită va fi sârma pe care o va folosi. Deja se construiseră mai multe garduri, dar această declarație a atras atenția și indignarea națiunii, criticii numind planul „Cortina Tortilla“. Chiar dacă disputa din jurul construirii gardurilor era de notorietate națională, acest incident a ajutat la conștientizarea gravității ei – proces care continuă și astăzi.

Deși alte și alte garduri au fost înălțate între timp, fără promisiunea de a reteza degetele de la mâini și de la picioare, nivelul imigrației nu au scăzut în mod semnificativ. În 1986, președintele Ronald Reagan a făcut un târg: aproximativ 3 milioane de imigranți clandestini care locuiau în SUA de dinainte de 1982 au fost „amnistiați“. În schimb, Congresul a aprobat reguli mai stricte, menite să împiedice angajarea imigranților ilegali și să întărească securitatea granițelor.

În anii următori s-au construit alte bariere, dar cu un buget limitat și, din când în când, folosindu-se materiale rămase din Războiul din Vietnam, cum ar fi plăci de tablă, cunoscute sub numele de platelaj perforat, din oțel, utilizate ca piste de aterizare improvizate pentru aparatele de zbor. O parte din zidul construit în sudul Californiei conține zeci de mii de astfel de plăci care, pentru reducerea costurilor, au fost plasate pe orizontală și nu pe

verticală. Deși plăcile au acoperit mai mult teren, bariera a ieșit, desigur, mai joasă și, pe măsură ce s-au încrețit, plăcile au oferit puncte de sprijin celor care voiau să sară dincolo. Indiferent de calitatea gardurilor, oamenii le puteau sări relativ ușor. Astfel membrii patrulelor au început să considere gardurile doar niște obstacole menite să reducă viteza cu care imigranții intrau în SUA – așa îi puteau prinde mai ușor, dar nu îi puteau opri să intre.

La începutul anilor 2000, când George Bush era președinte și ca urmare a atentatelor din 11 septembrie, guvernarea SUA a lansat un program de fortificații la granițe, impunând o separare fără precedent aproape pe toată lungimea lor. Congresul a aprobat Legea Gardului Securizat, fiind de acord cu construirea a încă 1 125 de kilometri – printre votanți fiind Hillary Clinton și Barack Obama; dar, chiar și după aceste îmbunătățiri și cu sprijinul ambelor partide, gardul a ajuns, ca să-l citez pe Mike Scioli, purtătorul de cuvânt al Agenției de Patrulare (2008), ceva mai mult decât „un limitator de viteză în deșert".

Când președintele Obama s-a instalat la Casa Albă gardul avea o lungime de peste 965 de kilometri. Obama l-a extins, în unele regiuni l-a dublat, iar în altele chiar l-a triplat. În mandatele lui deportarea imigranților ilegali a continuat în mod constant și a crescut numărul persoanelor cărora li s-a refuzat intrarea în SUA. Deloc surprinzător dacă luăm în considerare discursul ținut în fața Senatului, în aprilie ٢٠٠٦, când Obama a caracterizat sistemul de imigrație drept „nefuncțional", lăsând să pătrundă în America un „potop de imigranți ilegali":

> Americanii sunt un popor generos și ospitalier. Dar cei care intră ilegal în țara noastră, ca și cei care îi angajează, nesocotesc statul de drept. Și fiindcă trăim într-o epocă în care teroriștii ne amenință granițele, nu avem cum să lăsăm atâția oameni să intre în Statele Unite fără știrea noastră, fără să fie înregistrați și verificați. Americanii au dreptate când cer întărirea securității la granițe și o mai eficientă aplicare a legilor imigrației... Și, înainte ca un nou-venit să fie angajat, locul lui de muncă trebuie să fie disponibil americanilor contra unui salariu corespunzător și a celorlalte drepturi care li se cuvin.

Obama a adoptat un ton mai blând în momentul în care a cerut ca imigranților fără acte să li se permită intrarea în legalitate și „integrarea treptată în societatea noastră... nu numai din motive umanitare; nu numai fiindcă acești oameni s-au văzut nevoiți să încalce legea pentru a încerca să ofere o viață mai bună copiilor lor, ci și fiindcă aceasta este singura modalitate practică prin care putem controla populația care se află în interiorul granițelor noastre în acest moment“. O abordare pragmatică a problemei, care recunoștea dificultățile pe care le presupuneau identificarea și deportarea imigranților aflați deja în țară, integrarea lor dar, în același timp, și acceptarea faptului că imigrația ilegală era o problemă care impunea luarea unor măsuri de stopare a „potopului“.

Cu toate acestea, toate încercările lui Obama și ale predecesorilor săi de a înălța bariere de-a lungul graniței pentru a împiedica fluxul de imigranți au avut un succes îndoielnic. Adevărat, populația migrantă ilegală a scăzut de la 12,4 milioane în 2007 la 11,1 milioane în 2011. Dar este greu de stabilit cu exactitate procentajul care poate fi atribuit barierelor, numărului sporit de deportări sau condițiilor economice în schimbare.

O parte a problemei este că SUA încă mai oferă șanse de reușită – nu doar celor care caută să se angajeze, ci și patronilor lipsiți de scrupule, dispuși să-și exploateze angajații, și aici avem de a face cu ipocrizia care se ascunde în spatele unora dintre argumentele anti-imigrație. Nenumărate companii americane, mari sau mici, angajează pe mai nimic o mulțime de imigranți ilegali, fără să le acorde vreun alt drept, și îi ascund de autorități. Guvernul ar putea să aresteze echipe întregi de manageri americani care angajează cu bună știință imigranți ilegali. Cât de agreată ar fi această mișcare de către companiile care se bazează pe munca ieftină în construcții și la culesul fructelor este o altă mâncare de pește.

În ultimă instanță, foarte puține bariere sunt impenetrabile. Oamenii sunt inventivi și cei disperați găsesc o cale de a trece peste ele într-un fel sau altul. Alte și alte bariere nu fac decât să-i împingă pe potențialii imigranți ilegali spre zonele nepopulate și nepăzite. Acestea se află de cele mai multe ori în deșert și, de obicei, trebuie traversate pe jos, ceea ce înseamnă că mii

de oameni mor din cauza condițiilor climatice în încercarea lor de a ajunge în Țara Făgăduinței.

Există și o ironie în a construi ceva ce pare să rezolve problema împiedicării oamenilor de a intra într-o țară și, în același timp, a împiedicării lor de a o părăsi. Multe persoane intră în SUA legal, cu viză turistică. În acest deceniu, mai bine de jumătate dintre cei care au trecut granița pe la sud au rămas în țară; dar, din clipa în care au devenit „ilegali“, un zid funcțional le îngreunează întoarcerea acasă. Dacă, de exemplu, lucrezi ilegal în Phoenix, chiar dacă nu îți merge bine, nu prea ai motive să pleci știind că ai putea fi arestat la graniță.

O altă ironie specifică acestei situații este că Mexicul are propriile legi stricte privind imigrația și în fiecare an deportează mai multe persoane decât SUA. Politica sa în acest domeniu are la bază Legea Generală a Populației din ١٩٧٤ care stipulează că persoanele care vor să se stabilească în Mexic pot fi refuzate dacă prezența lor afectează „echilibrul demografic național“. Dacă legile Statelor Unite față de străini sunt dure, legile Mexicului sunt și mai și. De exemplu, dacă ești prins a doua oară fără acte în regulă, poți primi până la zece ani de închisoare. Politicienii republicani din SUA simt o mare plăcere în a le aminti omologilor mexicani despre aceste legi. Unii îi tachinează propunând ca toate cele trei țări care fac parte din Acordul Nord-American de Liber Schimb (NAFTA) să aibă aceleași legi privind imigrația, dar pornind de la cele din Mexic.

Politicile Americii în domeniul imigrației au fost influențate și de înmulțirea actelor de terorism în SUA și în restul Occidentului. Trump a reacționat cu o poziție mai radicală decât predecesorii lui – aplicarea statutului de persona non grata, zidul și hotărârea de a deporta și de a reține. Eficiența acestor măsuri este discutabilă, mai ales în cazul zidului. În primul rând nu există nici o dovadă că teroriștii au intrat în SUA dinspre Mexic – Departamentul de Securitate Națională a făcut mai multe declarații care contrazic așa-zisele amenințări venite de la sud; de exemplu, în 2014, Departamentul a insistat că „nu avea nici o informație credibilă conform

căreia mai multe organizații teroriste intenționează să traverseze granița de sud-vest“.

Există, de asemenea, informații limitate (cel puțin în domeniul public) cum că primirea refugiaților în țară ar reprezenta o amenințare serioasă. Alex Nowrasteh, un specialist în imigrație de la Institutul Cato, o grupare libertariană din Washington DC, a studiat atacurile teroriste comise în SUA în ultimele patru decenii și a conchis că dintre cei 3,25 de milioane de refugiați care au fost primiți în țară în această perioadă, numai 20 au primit condamnări pentru tentativa de a comite sau comiterea de acte teroriste pe teritoriul SUA și „numai trei americani au fost uciși în atacurile întreprinse de refugiați – toți autorii fiind refugiați cubanezi, în anii 1970“. De fapt, de la atacurile din 11 septembrie, peste 80% dintre cei implicați în acte de terorism au fost cetățeni sau rezidenți legali ai SUA.

Bill Clinton a subliniat că răspândirea ideilor nu poate fi oprită de ziduri, folosind drept exemplu atacul terorist din 2015, petrecut în San Bernardino, California, în care 14 persoane au fost ucise și alte 22 rănite. Atacul a fost pus în practică de către Syed Rizwan Farook și Tashfeen Malik, ambii convertiți la islamismul radical pe rețelele de socializare – Farook s-a născut în SUA și era rezident permanent cu acte în regulă. Clinton a declarat: „Putem construi un zid și la granița cu Canada. Putem înălța ziduri uriașe de-a lungul Oceanelor Atlantic și Pacific... Putem trimite întreaga flotă a SUA în Golful Mexic ca să nu lase pe nimeni să treacă. Am putea ridica de la sol toate avioanele din dotarea flotei aeriene a SUA ca să împiedice avioanele străine să aterizeze aici. Rețelele de socializare nu le-am putea opri în nici un fel.“ Un punct de vedere de care trebuie să se țină cont. Președintele Trump însă nu s-a lăsat convins de sfatul predecesorului său. A susține că rețelele de socializare sunt greu de supravegheat sau că teroriștii nu intră ilegal în SUA la granița cu Mexicul are un impact emoțional mai redus asupra populației decât înălțarea unui zid pe care îl poate vedea oricine.

Ceea ce continuă să treacă granița în cantități mari sunt produsele ilegale – pe un drum cu două sensuri. Drogurile fabricate în Mexic se vând la prețuri care depășesc cu mult costurile de producție fiindcă milioane de americani

dau mii de dolari pe substanțele ilegale preferate. În sens invers, armele cumpărate legal în SUA pot fi vândute în Mexic pe sume imense. Realitatea demonstrează că barierele împiedică prea puțin comerțul și că, de fapt, mai multe droguri trec prin punctele de control oficiale decât prin deșert – este mai ieftin pentru traficanți să mituiască un grănicer decât să găsească o rută sigură prin zonele patrulate sau să sape un tunel. Acesta este și motivul pentru care șefii bandelor se luptă să controleze orașele de graniță protejate de zid. Dacă pui mâna pe oraș, ai acces la autorități. Contrabandiștii de arme și droguri sunt adesea indivizi fără scrupule, care ucid cu sânge rece, dar, în același timp, sunt și oameni de afaceri.

Ar fi în avantajul ambelor țări să conlucreze în această chestiune, nu doar să controleze fluxul de persoane, de produse și de substanțe ilegale, ci și să încurajeze comerțul și prosperitatea economică în regiune. Mexicul și SUA se deosebesc mult din punctul de vedere al limbii vorbite, al culorii pielii, al religiei, climei și istoriei, dar sunt tot mai legate economic, iar pe tot ce trece dincolo de graniță, pe sub bariere, pe lângă bariere și peste bariere, scrie profit. Deși există multe metode de a preveni imigrația nedorită, un lucru este sigur: o economie dinamică, înfloritoare, la sud de Rio Grande, ar reduce cu mult mai mult fluxul de imigranți decât un zid, dat fiind că mult mai puține persoane ar căuta de lucru dincolo de el.

Să luăm, de exemplu, industria constructoare de automobile din zonă, cunoscută acum sub numele de Texas–Mexico Automotive SuperCluster Region. În Texas și patru state mexicane de lângă graniță există 27 de uzine care asamblează vehicule și produc împreună modele finite. Prin colaborare au reușit să pună bazele unei industrii de succes și de-o parte și de alta a graniței, creând locuri de muncă, încurajând inovația și dezvoltând economia locală. Tot mai multe colaborări de acest fel sunt în interesul ambelor țări.

Și totuși, în primii doi ani ai președinției Trump, SUA au continuat să renunțe treptat la modelul multilateral de relații internaționale, denunțând contracte comerciale, majorând tarifele la produsele de import, insistând pe renegocierea NAFTA și punând sub semnul întrebării angajamentele Americii față de NATO. Dacă înțelepciunea acestor mișcări este discutabilă,

sigur este că numai SUA le pot face. America reprezintă aproximativ 22% din economia mondială. Mai important, America se poate izola fiindcă exporturile ei ajung doar la 14% din PIB, potrivit Băncii Mondiale. Iar 40% din ele merg la vecini, Mexic și Canada, prin urmare, chiar dacă războaiele comerciale globale sunt costisitoare pentru America, SUA sunt singura superputere care poate absorbi pierderile potențiale prin retragerea din globalizare fără a suferi prea mult pe termen scurt.

Istoria însă arată că izolaționismul dăunează SUA pe termen lung; ori de câte ori s-au retras în propria găoace, nu a trecut mult timp și au ieșit din nou pe piață, dar nu întotdeauna foarte pregătite să o facă. Argumentele pro și contra izolaționism sunt unul dintre numeroasele conflicte care perturbă discursul american într-un moment în care marea Republică pare atât de divizată.

*

Așadar, frumosul, impozantul zid al lui Trump va fi construit?

„Arme, droguri, imigranți ilegali“ – sunt termeni emoționali în discursul politic, iar oamenii vor soluții la probleme, motiv pentru care, chiar și după instalarea la Casa Albă, Trump a continuat fanfaronada, asigurând Asociația Națională a Deținătorilor de Arme că: „Vom construi zidul. Aveți încredere în ce vă spun, e floare la ureche.“ Și către susținătorii lui: „Vom construi zidul chiar dacă va trebui să punem lacăt la guvern“.

Poate că Donald nu știe vechiul proverb englezesc „Cuvintele frumoase nu pun unt pe păstârnac“ (promisiunile deșarte sau lingușeala nu te ajută cu nimic), care, cu siguranță, se aplică în acest caz. În ciuda retoricii pre- și post-electorale, zidul lui Trump a creat problemele asupra cărora fusese avertizat: politica, bugetul, legile fiecărui stat, legile federale, natura și tratatele internaționale. De exemplu, Mexicul și SUA au copii ale documentului pe care l-au semnat în ١٩٧٠, prin care se angajau solemn să țină deschisă valea inundabilă a Rio Grande. Președintele Obama a construit, totuși, mai multe garduri, deși termenii tratatului i-au obligat pe constructori

să le amplaseze în interiorul SUA și astfel să lase spații libere între ele pentru ca americanii din zonă să poată ajunge la casele lor. O greșeală de proiectare care a fost curând exploatată de latino-americanii care voiau să intre ilegal în Țara Libertății.

Cetățenii dețin aproximativ două treimi din clădirile și terenurile din preajma graniței de sud. Mulți dintre ei nu vor un zid uriaș, din beton, în curtea din spate și pot recurge la lege ca să împiedice construirea lui. Dacă statul cumpără terenul, foștii proprietari trebuie să primească în schimb „compensații corespunzătoare“, iar stabilirea cuantumului acestora poate fi un proces îndelungat. Triburile amerindiene pot și chiar au lansat campanii legale. De exemplu, tribul Tohono O'odham deține pământ în ambele țări și s-a adresat justiției pentru ca acesta să nu fie ciuntit.

Relieful ridică și el mai multe obstacole. Granița se întinde pe 3 200 de kilometri de la Oceanul Pacific la Golful Mexic prin California, Arizona, New Mexico și Texas. În cel mai bun caz, zidul ar putea fi construit pe doar 1 600 km, restul fiind plin de obstacole naturale precum povârnișuri, stânci și apă.

Chiar și așa, costurile care se vehiculează sunt atât de mari încât multora dintre noi le par aproape absurde. Orice sumă ai alege și ai mai adăuga ceva tot nu ai nimeri fiindcă nimeni nu știe exact cât ar costa zidul – „mult“ e singurul răspuns. Trump a estimat între 10 și 12 miliarde de dolari, dar majoritatea celorlalte surse consideră că ar costa și mai mult. Massachusetts Institute of Technology (MIT) a făcut o estimare brută (aproximând costul materialelor, al forței de muncă și al duratei realizării), potrivit căreia 1 600 de kilometri de zid din beton înalt de 9 metri ar costa undeva între 27 și 40 de miliarde de dolari. Alții estimează costurile între 21 și 25 de miliarde de dolari, ultima sumă venind din partea Departamentului de Securitate Națională. O sumă amețitoare și aceasta, dar, dacă ai vrea să vinzi ideea, poate ai putea să plusezi, să spui, de exemplu, că ar costa doar 21 de milioane de dolari pe kilometru... Nici una dintre aceste sume nu ia în calcul și cheltuielile de întreținere. Dar multă lume nu pare a fi deranjată de costurile zidului – la urma urmei, Trump a susținut că Mexicul va fi cel care

le va acoperi, o propunere primită cu mult entuziasm de susținătorii lui, dar și cu scrâșnete de dinți la sud de graniță, unde fostul președinte al Mexicului, Vicente Fox Quesada, a declarat: „Nici gând ca Mexicul să plătească pentru rahatul ăla de zid“.

O modalitate mai ieftină de a ieși din impas ar fi adoptarea explicației avansate de senatorul Graham cum că „zid“ înseamnă de fapt „o mai bună securizare a graniței“. În ultimă instanță, un gard ar rezolva, parțial, problema. Concomitent cu alte măsuri, ar fi mult mai rentabil și, din punct de vedere psihologic, ar satisface nevoia unor votanți de a avea o barieră vizibilă, care să le dea mai multă siguranță. Politicienilor nu le sunt străine avantajele gesturilor asupra inițiativelor practice. Oricum, Trump rămâne ferm pe poziție: oamenii vor un zid și-l vor avea. Dar, chiar dacă la începutul anului 2018 au fost propuse mai multe prototipuri ale zidului, opoziția Congresului față de costurile proiectului a rămas aceeași.

Obstacolele din calea construcției zidului sunt considerabile. E adevărat, disputele de ordin juridic sunt baraje conceptuale care uneori pot fi ocolite; dar oare merită efortul, dat fiind că există alte bariere fizice în calea ridicării zidului? Dacă zidul este o declarație politică, atunci pentru susținătorii lui răspunsul ar fi da, ceea ce ar depăși și dificultățile pe care le presupune un teren accidentat. Cu cât mesajul este mai concret, cu atât este mai puternic, iar numărul susținătorilor crește corespunzător. Atât timp cât nivelul imigrației scade (ceea ce s-ar putea întâmpla, datorită altor măsuri de securitate sau factori economici), faptul că zidul nu este continuu va fi trecut cu vederea de mulți votanți; zidul va fi considerat drept element primordial în stoparea valului de străini și protejarea valorilor americane. Un zid este un simbol fizic care conferă siguranță – uneori simbolismul contează mai mult decât pragmatismul. Președintele Trump ar putea sta în fața câtorva kilometri de zid, lângă o pancartă pe care scrie „Misiune îndeplinită“, asigurându-și astfel nucleul dur de susținători că „se ține de cuvânt“.

*

Și alți președinți au întărit granița cu Mexicul, zidul lui Trump însă provoacă discordie în primul rând fiindcă reprezintă un moment deosebit în istoria SUA. Scopul construirii lui nu este doar de a-i opri pe mexicani să intre în țară. Granița definește o națiune, de aceea zidul lui Trump încearcă să definească America – atât din punct de vedere fizic, cât și ideologic. Ca să înțelegem cum acest zid reflectă și adâncește divergențe de ordin istoric, trebuie să aruncăm o privire și asupra celorlalte falii din societatea americană.

Dintre toate, cea care ține de rasă pare a fi cea mai gravă. Populația SUA este de aproximativ 324 de milioane. Conform datelor furnizate de CIA World Factbook, bazate pe recensământul din 2010, 72,4% dintre locuitori sunt albi, 12,6% negri, 4,8% asiatici și sub 1% amerindieni și alaskani. Cei care aparțin mai multor rase, „două sau mai multe“, reprezintă 2,9%, hawaiienii și alți locuitori din Insulele Pacificului 0,2%, iar „alții“ 6,2%. Ați observat, probabil, absența populației hispanice, tot mai numeroasă. Asta pentru că Institutul Național de Statistică al SUA consideră că „hispanic“ se referă la orice persoană de origine latino/hispanică/spaniolă „care poate aparține oricărei rase sau oricărui grup etnic“. Acest grup cu totul diferit este cea mai mare minoritate din SUA, alcătuind aproximativ 17% din populație.

Minoritatea hispanică înregistrează o creștere continuă în secolul XXI. Așa cum am văzut, majoritatea albă este în scădere (mai ales în statele din sud) într-o țară care și așa se chinuiește să-și omogenizeze populația. Deși estimările diferă, cei mai mulți dintre specialiști sunt de acord că, în decurs de câteva decenii, albii nu vor mai fi majoritari. Populația non-albă, inclusiv cea hispanică, reprezintă aproximativ 40% din total și se anticipează că, până în 2050, va ajunge la 53%, moment în care hispanicii vor fi 29%, ceea ce înseamnă că, în următorii 30 de ani, vor fi grupul etnic cu cea mai mare rată de creștere. Pentru cei care văd în această tendință un motiv de îngrijorare, construirea unui zid, și astfel posibila stopare a valului de imigranți, ascunde speranța încetinirii acestei schimbări demografice, deși, în realitate, măsura va influența prea puțin situația.

Există o întreagă retorică anti-imigrație care vine în sprijinul campaniei de construire a zidului. Dar ar fi nedrept să presupunem că, în mod automat, voturile pentru Trump au fost rasiste. Aproximativ 8% dintre negri au votat în favoarea lui, ca și 29% dintre hispanici. Dacă suntem dispuși să credem că aceștia nu au votat pentru o ideologie rasistă, mi se pare nedrept să considerăm, cum fac unii, voturile acordate lui Trump de către albi ca fiind rasiste. Există multe motive pentru care oamenii îl susțin. Acum 30 de ani, cel mai mare angajator din SUA era compania General Motors, iar salariul mediu al unui angajat era (la cursul de astăzi) de aproximativ 30 de dolari pe oră. Acum cel mai mare angajator este Walmart, care plătește aproximativ 8 dolari pe oră. Angajații care cred că o duc mai rău decât părinții lor sau care văd cum locurile de muncă din industria oțelului dispar din Pennsylvania și apar peste hotare ar putea fi tentați să îl sprijine pe cel care le promite că va inversa procesul. Unii dintre acești angajați sunt negri sau hispanici, în plus americanii de toate nuanțele se pot gândi la efectele nefaste ale imigrației ilegale fără să fie neapărat rasiști.

Pe de altă parte, este clar că în nucleul dur de susținători ai lui Trump există și rasiști, iar efectul limbajului și al comportamentului său asupra convingerilor rasiste nu trebuie subestimat. Retorica exacerbează tensiunile din sânul populației americane – apogeul a fost atins în vara anului 2018. 2 000 de copii au fost despărțiți cu forța de părinții lor după ce administrația Trump a început, din luna aprilie a acelui an, să manifeste „toleranță zero“ față de traversarea ilegală a graniței. Măsura a înlocuit politica discreționară a deportărilor, care însă nu presupunea neapărat urmărirea penală a vinovaților. Acum imigranții ilegali erau reținuți și deferiți justiției în timp ce copiii lor erau trimiși în „centre speciale“, unde puteau rămâne săptămâni în șir. Au urmat scene impresionate în care copiii plângeau după părinții, personalul centrelor respective neavând voie să îi consoleze în vreun fel. Intenția președintelui Trump pare să fi fost atenționarea celor care încercau să treacă granița fraudulos: „lăsați-vă păgubași“, dar și a democraților: „aprobați legislația propusă de mine“.

Răspândirea hispanicilor pe teritoriul SUA (2014)

De regulă, imigranții sunt puși într-o lumină nefavorabilă, sunt „bad hombres“********, ca să-l citez pe Trump. Și tot el: „Când Mexicul își trimite oamenii aici, nu-i trimite pe cei mai buni... trimite oameni care au o mulțime de probleme și vin cu ele la noi. Vin cu droguri. Vin să încalce legile. Sunt violatori. Unii poate că sunt, totuși, de treabă.“ Acest tip de limbaj a dus la un nivel tot mai ridicat al discriminării împotriva populației latino în ultimii zece ani. Un sondaj de opinie efectuat de Pew Research în 2016, de exemplu, a constatat că ٥٢٪ dintre hispanici declară că au fost tratați incorect din cauza originii etnice, 65% dintre aceștia fiind tineri între 18 și 21 de ani. Interesant, același procent a fost valabil pentru aceeași grupă de vârstă a negrilor, dar, în general, mult mai puțini hispanici decât negri au declarat că au avut probleme cu „el racismo“.

Fără îndoială, s-au înregistrat progrese enorme în domeniul egalității dintre rase și în fiecare zi zeci de milioane de americani de toate nuanțele coexistă pașnic, socializează, mănâncă, muncesc și se joacă împreună. Cu toate acestea, rasismul continuă să fie o problemă majoră în toată țara.

În vreme ce populația hispanică tot mai numeroasă se confruntă cu discriminarea, cea mai clară dezbinare de ordin rasial din SUA este cea dintre albi și negri, care a început odată cu sclavia și continuă până în ziua de azi. Efectul negativ pe care îl are asupra vieții americanilor este evident: aproape sub toate aspectele, a te naște negru în America înseamnă a fi mai puțin înstărit, mai puțin educat și mai puțin sănătos decât a te naște alb. Ceea

ce, desigur, nu este universal valabil: o familie de negri din clasa de mijloc, deci înstărită, care locuiește în suburbii, are probabil mai multe șanse în viață decât una albă, nevoiașă, din mediul rural. Un studiu inițiat de Brookings Institute arată că, indiferent de grupul etnic de care aparții – alb, negru, hispanic –, dacă provii dintr-o familie săracă, chiar dacă absolvi o facultate, venitul tău va fi mai mic decât cel al unei persoane provenite dintr-o familie mai avută.

Și totuși, experiența ne demonstrează că la loteria vieții șansele de reușită sunt mai puține dacă ești negru. Rasismul istoric și contemporan influențează decisiv discrepanțele alarmante dintre grupurile etnice. Chiar și în cazul nou-născuților. În țara cea mai bogată din lume, mortalitatea infantilă este de 4,8 la mia de nașteri pentru populația albă și de 11,7 pentru negri – aproape aceeași situație cu cea dintr-o țară de nivel mediu cum este Mexicul.

Starea de sănătate precară, veniturile modeste ale familiei și perspectivele limitate contribuie, toate, la o educație precară, factori a căror influență devine evidentă încă de la vârsta de doi ani. Conform Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) și statisticilor privind sistemul educațional din SUA, mai puțini copii negri decât albi își demonstrează capacitatea de a-și dezvolta deprinderile. Între trei și cinci ani diferența crește din nou în privința deprinderii de a citi; acest lucru este pus pe seama lipsei relative de cărți în familiile de negri, părinții având mai puțin timp ca să le citească celor mici, și poate dezinteresului față de cărți, explicat prin numărul mic de personaje non-albe. Pe măsură ce înaintăm în sistemul educațional, descoperim că negrii americani sunt eliminați și/sau exmatriculați de trei ori mai mult decât elevii albi. În școlile în care majoritatea elevilor provin din grupuri minoritare, profesorii au, în general, mai puțină experiență și sunt mai prost plătiți.

În spatele acestor cifre este realitatea vieții de zi cu zi a unei familii monoparentale cu venituri modeste. ٢٥٪ dintre părinții negri declară că își cresc copiii în cartiere nesigure, în timp ce procentul în cazul părinților albi este de ٧٪. La vârsta absolvirii liceului numărul negrilor americani care au

abandonat școala este de două ori mai mare decât cel al albilor. Un studiu arată că, dacă rata de absolvire a liceului pentru albi și negri ar fi calculată separat, cea pentru albi ar fi echivalentă cu rata din Marea Britanie, iar cea pentru negri cu rata din Chile. La nivel de facultate, 36,2% dintre albi reușesc să o absolve, față de numai 22,5 dintre negri. După ce absolvenții se angajează, negrii americani au salarii mai mici. Negrii americani sunt, de asemenea, mai predispuși să ajungă la închisoare: deși reprezintă aproximativ 14% din populația Americii, 38% dintre deținuți sunt negri.

Și tot așa, de la leagăn până în mormânt. În comparație cu Europa, America este o țară violentă, dar, dacă ești negru, țara este și mai periculoasă. Rata omuciderilor pentru populația albă este de 2,5 la 100 000 de persoane. Pentru negrii americani este de 19,4, la egalitate cu multe dintre țările în curs de dezvoltare sau din Lumea a Treia. Statisticile variază, dar, potrivit CNN, dacă ești un tânăr negru, posibilitatea de a fi împușcat sau ucis de un polițist este de trei ori mai mare decât în cazul unui tânăr alb. Nu este de mirare că speranța de viață a negrilor americani este cu patru ani mai mică decât cea a albilor. Pe lângă mai multe cazuri recente în care negri neînarmați au fost împușcați, aceste cifre dezolante au provocat neliniște și proteste în toată țara – de exemplu, tulburările de stradă din Ferguson, în 2014 – și au dus la apariția unor mișcări precum Viețile Negrilor Contează. Și, odată cu reacțiile autorităților și ale comunităților după fiecare incident, reacții urmărite cu mare atenție, acesta a devenit un alt motiv de discordie.

Statisticile care evidențiază aceste probleme sunt ușor de găsit. Explicația cauzelor este mai dificil de dat, cert fiind doar faptul că rasismul joacă în continuare un rol important în societatea americană. Este imposibil să faci abstracție de început – sclavia. Deși sclavii au fost eliberați, majoritatea au rămas săraci, vulnerabili în fața discriminării sociale; în aceste condiții le era greu să ajungă rapid egali cu populația majoritară. Cât de rapid înseamnă rapid? Au trecut mai bine de 150 de ani și, în ciuda progreselor înregistrate, mai ales în ultimii 50 de ani, este evident că au rămas multe de făcut.

*

Desigur, rasa nu este singurul motiv de discordie în SUA. Când vine vorba de religie, de exemplu, unul dintre punctele forte ale Americii este caracterul ei laic, chiar dacă are o diversitate de credințe religioase și lăcașe de cult. America rămâne copleșitor creștină, împărțită între grupuri protestante și catolici, dar, din anii 1960, a fost martora apariției altor credințe cu un număr semnificativ de aderenți. Aproximativ 80% dintre americani se declară creștini, protestanții fiind cei mai numeroși – 46,6% din întreaga populație, urmați de catolici, 20,8%. Apoi vin evreii (1,9%), mormonii (1,6%), musulmanii (0,9%), budiștii (0,7%), hindușii (0,7%) și o pletora de alte grupuri mai mici.

Putem spune că avem de-a face cu un creuzet? Până la un punct. Idealul *E pluribus unum* a supraviețuit într-o anumită măsură, în pofida unor exemple crase de inconsecvență și de ipocrizie. Dar în acest secol spiritul asimilării într-o societate multietnică este la mare luptă cu multiculturalismul. Divergențele de natură rasială și etnică alimentează multe dintre conflictele care macină societatea americană și au dus la apariția politicii identitare care bântuie Republica. Din ce în ce mai mulți americani se identifică după etnie, religie sau orientare sexuală, polarizând și fragmentând și mai mult națiunea. Etniile sunt încurajate să-și afirme identitatea cu agresivitate; în loc să ducă la o acceptare a diversității, această abordare pare, în unele cazuri, să rezulte în separarea, într-o măsură mai mare sau mai mică, a unor grupuri de restul societății, făcându-le vulnerabile la discriminare.

Am văzut, în cursul campaniei prezidențiale din 2016, când Donald Trump i-a criticat pe părinții lui Humayun Khan, un ofițer american musulman ucis în Irak și decorat post-mortem, după ce tatăl lui Humayun s-a declarat împotriva apelului lui Trump la interzicerea imigrației musulmanilor. Khizr și Ghazala Khan sunt ceea ce americanii numesc „părinții Stelei Aurii“. Denumirea vine din Primul Război Mondial, când familiile ai căror membri luptau în Europa arborau steaguri cu câte o stea albastră pentru fiecare combatant. Dacă un militar era omorât, steaua albastră era înlocuită cu una aurie.

Tonul atacurilor verbale ale lui Trump asupra familiei Khan cu siguranță nu ar fi fost același dacă ar fi fost vorba de o familie de albi creștini. În politica americană, părinții Stelei Aurii sunt în afara oricărei critici datorită sacrificiului pe care familia l-a făcut în folosul națiunii. Trump a declarat că și el a făcut „sacrificii" prin numărul mare de locuri de muncă pe care le-a creat în America. Și a adăugat că doamna Khan nu a fost lăsată de soț să vorbească, insinuând că asta s-ar fi datorat religiei. Nu a mai contat că domnul Khan îl ducea frecvent pe tânărul Humayun la Monumentul lui Jefferson și îi citea cuvintele gravate acolo: „Noi considerăm aceste adevăruri ca fiind evidente, că toți oamenii se nasc egali..."******** În spatele remarcilor făcute de candidatul Trump pare să fi fost ideea că, într-un fel, această familie de Stea Aurie era diferite de altele. De asemenea, Trump a dat senzația că se adresează unei părți din populația Americii care îi definește pe americani într-un mod elitist. Senatorul republican John McCain, fost prizonier de război în Vietnam, a exprimat opinia restului țării despre declarația lui Trump: „Chiar dacă partidul nostru l-a ales candidat la președinție, acest fapt nu-i dă dreptul să-i defăimeze pe cei mai buni dintre noi".

Ideea „diferenței" este exploatată și de dreapta și de stânga; este un aspect al politicii identitare care exacerbează divizările din societatea americană. În acest moment al istoriei SUA, deși unite prin ideea de națiune, multe grupări se distanțează unele de altele. Acest lucru se poate observa în divergențele tot mai mari din arena politică.

Cu doi ani înainte de apriga înfruntare dintre Trump, Sanders și Clinton (2016), Centrul de Cercetări Pew a realizat cel mai amplu studiu al atitudinilor politice americane. Studiul a constatat că opiniile oamenilor devin tot mai categorice, simultan cu respingerea opiniilor altora. De exemplu, 38% dintre democrații angajați politic s-au declarat „liberali convinși", cu 8% mai mulți decât în 1994, în timp ce 33% dintre republicani s-au declarat „conservatori convinși", cu 23% mai mulți decât cu două

decenii în urmă. Mai îngrijorător este numărul de republicani și democrați, în continuă creștere, care se disprețuiesc reciproc, mai ales cei care sunt implicați în politică. În 1994, 17% dintre republicani aveau impresii *extrem* de nefavorabile despre democrați, procent care acum a ajuns la 43%. Pentru cealaltă tabără procentul a fost de 16%, iar acum este de 38%.

Acest fenomen are o bază geografică, votanții de bază ai Partidului Democrat locuind cu deosebire în conurbațiile mai mari, iar republicanii în orașele mici și în zonele rurale. Preston Stovall, profesor la University of Nevada, Las Vegas, scrie despre *globaliști urbani* și *naționaliști non-urbani* care, după părerea lui, „exprimă mai bine diferența dintre «democrat» și «republican»“. Stovall deplânge faptul că ideile non-urbanilor se „limitează la reacțiile viscerale ale ignorantului“, în timp ce ideile urbanilor sunt „prezentate ca elitiste și corupte moral“:

> Sunt îngrozit de modul în care americanii urbani privesc de sus comunitățile agrare și rurale. Nu-mi aduc aminte ca, în trecut, o remarcă denigratoare, neinspirată, la adresa americanilor rurali să fi fost tratată mai mult decât cu o ridicare din umeri sau o confirmare... trebuie să evităm tendința de gândi că votanții republicani sunt niște rasiști needucați și că votanții democrați sunt niște păcătoși elitiști.

Este important să ținem cont că acești termeni și aceste statistici se referă în mare măsură la americanii implicați în politică; dincolo de grupările ideologice izolate și de reverberațiile lor există o mai mare îngăduință față de ceilalți și o mai mare disponibilitate pentru compromis. Chiar și așa, această intoleranță crescândă față de alte opinii a dus la retorica tot mai violentă pe care o întâlnim în mass media și în versiunile stridente de pe internet. Vremurile relativ calme ale buletinelor de știri transmise seara de către cele trei rețele TV principale au cedat teren canalelor care difuzează știri politice nonstop, a prezentatorilor radio care se întrec în a anunța știri alarmante și a internetului necontrolat, unde insultele și amenințările cu moartea sunt la ordinea zilei. Apariția platformelor nonstop ale rețelelor de socializare a oferit, de asemenea, o portavoce extremiștilor, în timp ce mass media au amplificat importanța acesteia, impresia generală fiind că americanii sar tot

timpul la gâtul conaționalilor (sau la postările pe Twitter) când, de fapt, cei mai mulți se înțeleg între ei în viața de zi cu zi. Unii dintre cei mai intoleranți aparțin tinerei generații, mulți declarându-se împotriva vechiului ideal al liberei exprimări și susținând că intoleranța politică este justificată când ai de face cu oameni cu care nu ești de acord. Un contrast interesant față de China. Acolo statul încearcă să învrăjbească populațiile, prin restrângerea capacității de a discuta deschis unele cu altele și cu lumea din afară, pentru a păstra unitatea; în SUA, leagănul liberei exprimări, multe dintre triburile de pe rețelele de socializare se delimitează de bună voie de conaționalii lor și se sfâșie reciproc.

Apoi există și extremismul din interiorul instituțiilor de învățământ din America, condus de o mică minoritate de studenți cu sprijinul unor profesori. Un mare număr de profesori din vechea generație reacționează ca niște iepuri surprinși de farurile unei mașini în momentul în care copiii lor revoluționari se întorc împotriva celor care i-au învățat să fie atât de ideologi. De aici și atmosfera intelectuală încordată din America, cu tineri charismatici, agresivi, „anarhiști“ și profesori timizi, lipsiți de vigoare intelectuală, care bat în retragere. Acești tineri subminează coeziunea sistemului, dat fiind că stridența campaniei lor este amplificată de discursul online. Dacă tot mai mulți studenți radicali părăsesc universitatea, fie spre stânga, fie spre dreapta, există pericolul ca opiniilor lor extremiste să prevaleze.

Unul dintre cele mai elocvente exemple este cel oferit în 2017 de Evergreen State College din Washington. Un profesor alb, liberal, Bret Weinstein, s-a opus ideii ca instituția respectivă să explice și să justifice angajarea profesorilor pe criterii rasiale. Apoi nu a fost de acord cu solicitarea unei organizații a studenților ca, într-o zi anume, studenții albi să nu vină la cursuri pentru ca studenții de culoare să-și dezbată problemele în condiții de siguranță. Drept urmare, studenții l-au asaltat, acuzându-l de rasism și de favorizare a albilor, și au cerut concedierea lui și a altor doi profesori. Când rectorul colegiului, George Bridges, a încercat să aplaneze conflictul, a fost înjurat și i s-a spus să tacă din gură. O înregistrare video a

incidentului arată cum studenții țipă la Weinstein; când profesorul îi întreabă „Vreți să auziți răspunsul sau nu?“, studenții strigă: „Nu!“ Incidentul a fost emblematic pentru încercările tot mai frenetice de a-i reduce la tăcere pe cei cu opinii diferite, în care un grup se convinge că un alt grup este întruchiparea răului și, în consecință, nu trebuie să i se dea șansa de a-și exprima ideile. Sună pueril, sună simplist, dar este periculos și amenință idealul liberei exprimări.

Această obtuzitate a minții americane vine din ambele părți ale spectrului politic și reduce spațiul dintre ele. Mai periculoși sunt cei care întrețin suspiciunile și ura față de adversari. La o extremă se situează atât grupurile separatiste de albi, cât și cele de negri, unele chiar înarmate; demonstrațiile degenerează de multe ori în violență. În 2017, de exemplu, Charlottesville a fost scena unui protest împotriva mutării unei statui a comandantului sudist Robert E. Lee; implicate au fost și grupări susținătoare ale supremației albilor care au organizat o paradă cu steaguri naziste și lozinci rasiste și antisemite. Ciocnirile violente s-au soldat cu moartea lui Heather Heyer, care lua parte la o contrademonstrație și a fost călcată cu mașina de un rasist alb. Indignarea populației a fost exacerbată de reacția lui Trump: acesta a refuzat în mod repetat să condamne dreapta alternativă, din care fac parte și KKK-ul și neonaziștii, declarând că violențe au existat de ambele părți.

La cealaltă extremă, dar nu foarte departe, sunt grupurile separatiste de negri; chiar dacă reprezintă o reacție la discriminarea socială la care sunt supuși de albi, ideologia lor este tot rasistă. Un exemplu clasic este Națiunea Islamului, al cărei lider, Louis Farrakhan, care crede că în urmă cu 6 000 de ani un om de știință negru, pe nume Yacub, a creat populația albă – „diavoli cu ochii albaștri“ meniți să fie răi și fără Dumnezeu. Domnul Farrakhan spune și că evreii practică o „religie de scursură“ și îi vânează pe negri; soluția propusă de el la problemele cu care se confruntă negrii este sprijinirea separatismului rasial și interzicerea relațiilor interetnice.

Printre cele mai faimoase discursuri americane este „O casă dezbinată“, care îi aparține lui Abraham Lincoln. Lincoln l-a ținut în 1858, când a acceptat nominalizarea filialei din Illinois a Partidului Republican la postul

de senator. Titlul provine din Biblie și apare în Evanghelia după Marcu, 3:25, Evanghelia după Luca, 11:17 și Evanghelia după Matei, 12:25. Iisus spune: „Și dacă o casă se va dezbina în sine, casa aceea nu va putea să se țină“********. Lincoln se referea la dezacordul privind sclavia, acum însă SUA se văd dezbinate din nou: divergențe asupra rasei, etnicității și a convingerilor politice provoacă tensiuni și emoții.

Casa tot mai dezbinată a Americii are nevoie de o abordare mai rațională, mai deschisă și mai conciliantă; din păcate, dezbaterile sunt adesea conduse – atât de dreapta cât și de stânga – la modul isteric, cu o încăpățânare fanatică de a folosi politica identitară pentru a-i desființa pe „ceilalți“. Pe fondul acestei atmosfere agitate, retorica lui Trump despre zid exploatează divergențele istorice ale națiunii, dar și pe cele noi, folosind o definiție îngustă a „americanului“. Toate sciziunile – rasiale, etnice și politice – se amestecă în această problemă a zidului – ce sunt și ce ar trebui să fie SUA și cum își urmăresc propriile idealuri de libertate și de egalitate.

Chiar dacă Barack Obama nu a fost cel mai bun președinte al Americii, promovând, ca toți ceilalți, politici controversate, viziunea lui despre țară s-a bazat pe convingerea că o națiune este mai puternică și mai bună când îmbrățișează ideea *E pluribus unum*. Obama deja se pierde în istorie, dar locul lui acolo este asigurat ca exemplu a ceea ce poate realiza America modernă. Ilustrativ este discursul inaugural ținut în timpul Convenției Partidului Democrat în 2004:

> Experților le place să ne împartă țara în... state roșii, cu republicani, state albastre, cu democrați... Dar am o veste pentru ei... Ne rugăm unui Dumnezeu Atotiubitor în statele albastre și nu ne convine ca agenții federali să scotocească prin bibliotecile noastre din statele roșii. Antrenăm echipele de copii din statele albastre și, da, avem prieteni gay în statele roșii... suntem un singur popor.

Sediul Congresului SUA (n.tr.)

Granițe violente (n.tr.)

Citat din discursul de rămas bun al președintelui Ronald Reagan, aluzie la Evanghelia după Matei, 5:14 (n.tr.)

Combinație anglo (*bad*) – spaniolă (*hombres*) – oameni răi (n.tr.)

Din Declarația de Independență (4 iulie 1776) (n.tr.)

Biblia, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975, p. 1138

CAPITOLUL 3

ÎN FAȚA FAPTULUI ÎMPLINIT

Israel și Palestina

*Voi vedeți în ce stare rea ne aflăm: Ierusalimul este dărâmat și porțile lui mistuite de foc. Hai să zidim zidurile Ierusalimului și nu vom mai fi de batjocură!*********

Cartea lui Neemia 2:17

Biblia, p. 509

Palestinieni așteptând să treacă dincolo de zid prin punctul de control de lângă Betleem, Cisiordania

LA DOAR CÂTEVA MINUTE DE MERS CU MAȘINA LA SUD DE VECHILE ziduri ale Ierusalimului se înalță noile ziduri ale Betleemului. Pe măsură ce te apropii, vezi că sunt înalte de 8 metri și alcătuite din plăci de beton, cu sârmă ghimpată în vârf. Unele secțiuni sunt electrificate și, din loc în loc, zidurile au câte un turn de pază, din sticlă groasă, antiglonț, prăfuită, din care tineri soldați israelieni supraveghează ambele zone. În sectorul israelian este câmp deschis dar, după ce treci printr-un punct de control, intri pe străzi înguste, doar cât să încapă o mașină, cu blocuri de apartamente joase, cu fața spre zid. Este o priveliște demoralizantă, intimidantă, apăsătoare și parcă din altă lume. Casele și zidurile înalte nu ar trebui să stea atât de aproape unele de altele.

Traversarea graniței este o experiență total deprimantă, mai ales dacă o faci pe lângă zidul de beton, ca majoritatea străinilor. Zidul e plasat lângă zonele urbane ca să îi împiedice pe lunetiști să tragă de pe clădirile mai înalte. Cea mai mare parte din restul barierei lungi de 700 de kilometri este un gard.

În ciuda faptului că numai 3% din „bariera despărțitoare“ dintre Israel și Cisiordania palestiniană este din beton, lumea în general îi spune „Zidul“. De ce? Fiindcă cei 3% sunt, vizual, mult mai frapanți decât restul de 97%. Care echipă TV sau care fotograf ar folosi drept fundal un gard din sârmă ghimpată când există o barieră de beton înaltă de 8 metri, supravegheată de turnuri și acoperită de graffiti, care dă bine în cadru? O imagine mult mai incitantă pentru privitori prin impactul pe care îl exercită zidul impunător și sumbru, cât și prin ceea ce spune el despre un conflict etern. Indiferent de numele dat barierei, aceasta rămâne un monument al uneia dintre cele mai complicate controverse.

Cuvântul „insolubil“ se potrivește cât se poate de bine acestei situații, deși depinde de ce înțelegem prin acesta; în timp ce pentru unii înseamnă „greu de controlat sau de gestionat“, pentru alții, de exemplu, autorii Dicționarului Cambridge, înseamnă „foarte greu sau imposibil de controlat, de gestionat sau de soluționat“. În acest context, cuvântul este inadecvat fiindcă, deși dilema cu care se confruntă Palestina și Israelul este, cu siguranță, extrem de dificilă, nu este imposibil de controlat. Și, chiar dacă nu poate fi rezolvată într-un viitor predictibil, israelienii o „gestionează“ de mai multe decenii. În noua epocă a zidurilor reușesc să-și țină adversarii la respect.

În porțiunile din beton, Banksy, un pictor britanic de graffiti, se folosește de ciudata juxtapunere a zidului cu viața de zi cu zi. De mai mulți ani pictează fresce pe partea palestiniană. Unele au devenit celebre: o fetiță caută de arme un soldat din Trupele de Apărare ale Israelului (IDF), un porumbel alb poartă o vestă antiglonț, o tânără este ridicată peste zid de un buchet de baloane. Se spune (poate e doar o anecdotă) că un palestinian l-ar fi abordat pe pictor, observând că înfrumusețase zidul. Bansky i-a mulțumit, la care palestinianul a replicat: „Noi nu vrem ca zidul să fie frumos. Îl urâm. Du-te acasă.“

O imagine mai puțin „frumoasă“, întâlnită frecvent pe unele secțiuni ale zidului, este cea a lui Handala, un băiețel trist, de zece ani, refugiat, desculț. Handala, pictat mai întâi de palestinianul Naji al-Ali, stă, de obicei, cu spatele la noi – sugerând că se va întoarce doar când li se va face dreptate palestinienilor. Al-Ali, care nu s-a sfiit să-i critice și pe unii lideri arabi, a părăsit Palestina fără să mai revină vreodată. A fost împușcat în față pe când se afla la Londra, în iulie 1987, și a murit după cinci săptămâni. Un palestinian despre care poliția britanică a declarat că era membru al Organizației pentru Eliberarea Palestinei (PLO) a fost arestat, dar fără să fie pus sub acuzare.

Evocarea lui al-Ali și a lui Handala mi-a adus aminte de un amic palestinian din Londra. Amicul este din Betleem, pe care l-a părăsit la sfârșitul anilor ١٩٨٠ și despre care spune că nu ar mai putea „să-l revadă“. „N-aș suporta să trec prin punctele de control israeliene ca să ajung acasă la mine. Ar însemna că le recunosc autoritatea.“

Banksy s-a întors, totuși, și a făcut câțiva pași mai departe. Ca să marcheze aniversarea a 100 de ani de la lansarea Declarației Balfour, care le promitea evreilor o țară în ceea ce la vremea respectivă se numea Palestina, a deschis Hotelul Zidului în Cisiordania. Toate cele zece camere dau spre zid, care se află la nici patru metri de hotel. Chiar dacă, după cum spunea Bansky, „oferă cea mai urâtă priveliște dintre toate hotelurile lumii, hotelul întâmpină cu toată căldura persoanele implicate și de o parte și de alta în conflict, ca și din întreaga lume“. Hotelul lui Bansky a devenit un punct de atracție pentru mulți dintre vizitatorii Betleemului, creând ceea ce unii critici numesc o versiune a „turismului periculos“; susținătorii lui Bansky afirmă, însă, că hotelul joacă un rol important în construirea de punți între Palestina și lumea din afară. Cert este că tururi Bansky, suveniruri Bansky și selfiuri cu Bansky sunt la ordinea zilei pentru mulți dintre turiștii care vizitează locul de naștere a lui Iisus.

Pe terasa îngustă a hotelului sunt mai multe mese și scaune unde se servesc băuturi turiștilor care s-au aventurat departe de obișnuitele situri creștine străvechi. De pe terasă poți citi inscripțiile de pe perete, de la amuzanta

„Faceți humus nu ziduri“ la dătătoarea de speranță „Dumnezeu va distruge acest zid“ și la svasticile alcătuite din Steaua lui David. Interiorul hotelului este împodobit cu obiecte emblematice ale rezistenței palestiniene în fața stăpânirii israeliene, cum ar fi praștii și camere de luat vedere stricate. În interior pereții sunt acoperiți de picturile lui Bansky, inclusiv una în care un soldat israelian și un protestatar palestinian se bat cu perne. La parter este un mic muzeu cu istoria conflictului, iar la intrare un manechin în mărime naturală reprezentându-l pe diplomatul britanic Arthur Balfour. Dacă apeși pe un buton, brațul lui drept începe să semneze celebra declarație.

Ceea ce lipsește din picturile murale este tocmai explicația acelei construcții hidoase din fața hotelului. Pe strada îngustă nu există loc pentru o reprezentare artistică a unui autobuz israelian aruncat în aer; într-adevăr, arta nu trebuie să fie neutră. Dar pe zid o inscripție face aluzie, poate neintenționat, la felul în care cealaltă tabără vede felul în care zidul „gestionează“ situația, dar nu o și rezolvă: „Poate că acest zid are grijă de prezent, dar e lipsit de viitor“. În politică, prezentul este adesea mai important decât viitorul, mai ales când vrei să câștigi alegerile.

De ce există zidul și cât de eficient este el sunt întrebări cu răspunsuri controversate. Dar granița dintre cele două țări este obiectul unei controverse violente încă de la înființarea Israelului, după Războiul Arabo-Israelian din 1948. La încheierea armistițiului s-a convenit asupra unei linii de demarcație numite Linia Verde. Ulterior, în 1967, în cursul Războiului de Șase Zile, Israelul a ocupat Cisiordania și Gaza, ca și regiunea Sinai de pe Înălțimile Golan. După două decenii sub dominația Israelului, frustrarea și furia palestinienilor au cuprins toate teritoriile palestiniene, ducând la revolte și proteste violente în Prima Intifadă (1987–1993). „Intifada“ provine din cuvântul arab *nafada*, care înseamnă descotorosire și, în contextul acesta, se traduce prin eliberare de sub jugul cuiva. După câțiva ani de pace fragilă, răstimp în care Gaza a rămas sub ocupație israeliană, disputa lungă de decenii privind aceste teritorii a explodat din nou în anul 2000 printr-un șir de violențe; declanșarea celei de-a Doua Intifade a dus la construirea zidului.

Din perspectiva palestiniană, bariera este o scuză pentru anexarea unor teritorii și o încercare de a-i pune pe palestinieni „în fața faptului împlinit“, prin schițarea unei soluții cu două state, dar în condițiile impuse de Israel, în urma căreia Palestina ar pierde cel puțin 10% din Cisiordania, întrucât zidul se află pe teritoriul palestinian, la distanță de Linia Verde. Israelul invocă motive topografice pentru amplasarea zidului, în anumite zone acesta îndepărtându-se la est de Linia Verde, pe lângă așezările evreiești.

Aproximativ 400 000 de evrei trăiesc în Cisiordania. Termenul „așezări“ sugerează mici tabere, localizate, poate, pe coline aride, bătute de vânt. Dar, deși multe dintre ele au început așa, unele au devenit orașe în toată regula, cu primării, supermarketuri și școli. Drumurile care le leagă între ele și cu Israelul le îngreunează palestinienilor deplasarea în Cisiordania sau controlul unor regiuni întinse pe un teritoriu contiguu. De asemenea, peste 200 000 de evrei trăiesc în Ierusalimul de Est, anexat de Israel în 1967, dar pe care palestinienii și-l revendică în ideea de a stabili acolo capitala unui viitor stat palestinian. Evreii israelieni consideră Ierusalimul de Est și Cisiordania drept entități separate; în mintea palestinienilor nu există o astfel de divizare.

Problema așezărilor dezbină opinia publică din Israel care dezbate cu aprindere necesitatea, legalitatea și moralitatea existenței lor. Coloniștii evrei religioși susțin că au dreptul să locuiască în Cisiordania fiindcă aceasta a făcut parte din vechiul Israel și le-a fost făgăduită în Biblie. Coloniștii laici afirmă că Israelul a luat teritoriul de la Iordania, care a renunțat să îl mai revendice, și că, prin urmare, prezența lor acolo nu este ilegală – o opinie neîmpărtășită de comunitatea internațională.

„Uită-te la zidurile alea!“, spune un amic palestinian, implicat în societatea civilă, care preferă să rămână anonim. „Sunt oribile! Fac parte dintr-un plan ca să ne fure pământul. Împing zidul sute de metri în teritoriul palestinian pentru ca mai târziu să ne spună că trebuie să negociem o bucată de pământ care a fost dintotdeauna a noastră.“ În timp ce trecem cu mașina pe lângă zid, arată furios spre zonele palestiniene, acoperite cândva de măslini, acum desțelenite ca să facă loc unei țări a nimănui despre care amicul meu se teme

că va deveni teritoriu israelian. „Mereu au făcut așa“, spune el. „Ne pun în fața faptului împlinit, dar faptul e al lor, iar pământul e al nostru.“

Pe de altă parte, israelienii privesc altfel zidul: până și inscripțiile și desenele de pe partea lor spun o poveste diferită. Unele sunt anti-palestiniene și susțin necesitatea zidului; altele sunt pro-palestiniene și descriu suferința lor; multe, pur și simplu, sunt peisaje menite să facă zidul „invizibil“ – într-adevăr, chiar așa și este pentru majoritatea israelienilor. Cei mai mulți nu au nici un motiv să se apropie de el sau să treacă dincolo. Cei mai mulți nu vizitează așezările evreiești din Cisiordania, iar pentru coloniștii care fac naveta, zidul este doar o parte dintr-o zonă îndepărtată pentru a cărei traversare au prioritate.

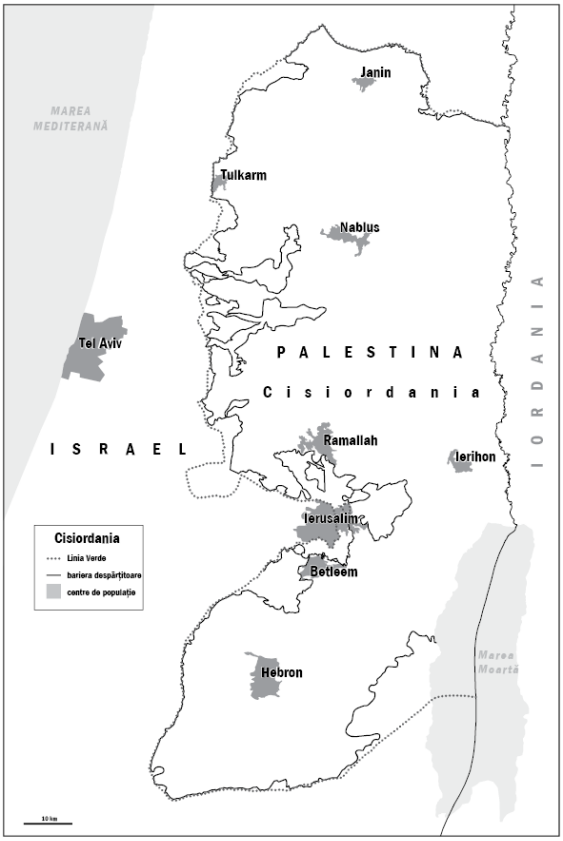

Bariera despărțitoare urmează aproximativ Linia Verde, stabilită prin Armistițiul din 1949, dar în unele locuri pătrunde în teritoriul palestinian

Majoritatea israelienilor se declară în favoarea zidului și cred că acesta are un efect pozitiv. Guvernul israelian subliniază că, în cei trei ani de până la construirea lui, un șir întreg de atentate sinucigașe și de atacuri din partea palestinienilor au provocat moartea a sute de israelieni. La un moment dat, atentatorii acționau în voie din orașele din Cisiordania care se aflau la mai puțin de o oră cu mașina de ținte precum Tel Aviv, Netanya și Ierusalim. În cei trei ani de după terminarea primei etape de construire a zidului au fost uciși doar ٦٠ de israelieni. Aceasta este justificarea Israelului – zidul este, pur și simplu, o măsură de securitate menită să stopeze crimele violente. Există o minoritate care se opune, considerând că bariera – și mai ales traseul ei – este un obstacol în calea unei soluții pașnice, de durată, a conflictului cu palestinienii. Cei mai mulți dintre membrii ei se plasează la stânga eșichierului politic israelian și pot fi foarte vocali când protestează, dar chiar și în interiorul stângii alcătuiesc doar o minoritate. Pe fundalul scăderii relative a numărului victimelor din rândul populației civile, mulți israelieni s-au retras psihologic în spatele barierei. Au multe alte probleme și divergențe cărora trebuie să le facă față, de aceea economia „din spatele zidului“ se situează acum deasupra securității în sondajele de opinie privind îngrijorările la nivel național.

David Kornbluth, unul dintre cei mai distinși diplomați ai Israelului, retras din activitate, crede în soluția cu două state și „deplânge situația disperată în care se află palestinienii“, dar, când vine vorba de bariera de securitate, are o opinie foarte tranșantă, directă și lipsită de compromisuri, împărtășită de mulți: „Zidul este un mare succes. A oprit atentatele sinucigașe. Nu ar exista o barieră de securitate dacă nu ar fi fost necesară. A costat enorm; nimeni nu a vrut-o, nici stânga, nici partidul aflat la guvernare. După părerea mea, neplăcerile pricinuite palestinienilor, nedorite, nefericite, nu sunt pe măsura rolului jucat de această barieră în stoparea pierderilor de vieți omenești. Bineînțeles că deplâng situația în care se află, dar asta nu are nici o legătură cu încercarea lor de a ucide sute dintre civilii noștri.“ Îi amintesc că aceia care sunt împotriva barierei o consideră un simbol al oprimării și al puterii

opresorilor. „Nu este deloc un simbol al puterii sau al oprimării; dacă ar fi fost, l-am fi ridicat în 1967. Zidul răspunde unei nevoi practice.“

Într-un fel, este punerea în practică a ideologiei lui Ze’ev (Vladimir) Jabotinski (1880–1940) și a teoriei lui despre „zidul de fier“. Jabotinski a fost un ideolog din comunitatea evreiască din Palestina înainte de obținerea independenței. El a fost arhitectul principal al strategiei negocierilor cu arabii, care se opuneau cu vehemență înființării Israelului dintr-o poziție de forță militară zdrobitoare. Din clipa în care arabii își vor da seama că nu pot distruge Israelul, susținea el, de-abia atunci se vor așeza la masa negocierilor și se va putea ajunge la un compromis cu ei. „Speranța și credința mea sunt că atunci le vom putea oferi garanții care să-i mulțumească și că ambele popoare vor trăi în pace, ca niște vecini care se respectă. Dar singura cale spre un astfel de acord este prin zidul de fier.“

Pe măsură ce bariera a încercuit, treptat, Cisiordania, atentatele sinucigașe și atacurile armate în Israel s-au împuținat dramatic; guvernul israelian declară că există o legătură directă între barieră și statistici; criticii însă nu sunt de acord, susținând că zidul a fost construit într-o perioadă în care dușmanii Israelului au redus deliberat frecvența atacurilor, dat fiind că atentatele sinucigașe le puneau într-o lumină proastă cauza în fața lumii și că nu meritau represaliile disproporționate ale israelienilor. Fawaz Gerges, profesor de relații internaționale la London School of Economics, crede că aceasta este explicația: „Organizația Hamas și facțiunile palestiniene au luat decizia de a înceta atacurile în interiorul Israelului în deplină cunoștință de cauză, date fiind riscurile politice și strategice“.

Israelul susține în continuare că zidul joacă un rol vital în securitatea țării, împreună cu alte bariere pe care le-a construit ca să-și exercite controlul asupra granițelor. Pe lângă cel din Cisiordania, a construit o barieră de securitate la granița cu Gaza; începută în 1994, are o lungime de aproape 65 de kilometri. Există și un gard lung de 245 de kilometri de-a lungul graniței dintre Israel și Egipt, terminat în 2013, care a oprit imigrația ilegală din mai multe țări africane. Între anii 2000 și 2012, aproape 50 000 de africani, majoritatea din Sudan, Eritrea și Ethiopia, au trecut granița adesea după

călătorii istovitoare și tot adesea patrulele egiptene au tras asupra lor. Cei mai mulți s-au stabilit în Israel din cauza legilor privind deportarea și a reticenței țărilor africane de a-i reprimi. Un al patrulea gard, mai puțin popularizat, este cel construit de-a lungul graniței cu Siria după ce în Siria a izbucnit războiul civil. Înaintarea unor grupuri jihadiste islamiste precum Frontul Nusra și Statul Islamic (IS) spre granița cu Siria de pe Înălțimile Golan a făcut ca Israelul să-și întărească sistemul defensiv și acolo.

Așadar, dacă Israelul este sigur că aceste ziduri au dus la scăderea violențelor, le va păstra pentru totdeauna? Aceasta este o chestiune controversată: mulți nu le văd ca pe o soluție de durată la problemele din regiune, ci doar ca pe un pas spre rezolvarea lor și spun că ar trebui să fie o măsură temporară. Domnul Kornbluth, unul dintre diplomații implicați în stabilirea traseului barierei, declară: „Înțelegerea finală se realizează în timp... Eu cred că zidul va dispărea, nu că ar marca o eventuală graniță, nu pentru asta este acolo, ci ca să reducă teroarea... Poate fi dărâmat la fel de repede pe cât a fost înălțat, sunt foarte convins de asta.“ Pentru ca așa ceva să se întâmple este nevoie nu numai de un acord între cele două tabere, ci și în interiorul lor – ambele fiind profund dezbinate.

*

Israelul este o țară în care dezbinarea cunoaște mai multe forme, oameni de toate felurile trăind alături – sau, în unele cazuri, nereușind să trăiască alături.

Israelul este o națiune nouă și un creuzet. Este o țară de mici dimensiuni, cu 8,6 milioane de locuitori care provin din foarte multe colțuri ale lumii. Există un mare număr de ruși, de exemplu, mai bine de un milion sosind în Israel în anii 1990, când populația era de doar 5 milioane. Reflectând numeroasele falii din societatea israeliană, politica statului este și ea împărțită – mai mult decât în majoritatea democrațiilor – cu partide de stânga, partide de dreapta, partide arabe și partide religioase, fiecare categorie cu divizările ei.

Primul recensământ israelian datează din 1948, anul în care a fost întemeiat oficial statul Israel. La vremea aceea, 86% din totalul populației erau evrei, 9% musulmani, 3% creștini și 1% druzi. La recensământul din 2014 numărul musulmanilor aproape că s-a dublat – 16,9%, druzii au ajuns la 2%, în timp ce numărul evreilor a scăzut până la 75%, iar al creștinilor până la 2%. Restul de 4% reprezintă mai multe minorități.

Majoritatea evreiască este departe de a fi omogenă. În general, există două categorii de evrei – aşkenazii și sefarzii. Ambele se revendică din Israel înainte ca romanii să le împrăștie triburile, dar aşkenazii sunt adesea mai deschiși la culoare, iar originea lor mai recentă este europeană. Sefarzii sunt numiți astfel după *Sepharad* – Spania în limba ebraică – și marea lor majoritate este alcătuită de sutele de mii de evrei alungați din țările arabe după înființarea statului Israel, în 1948.

Aşkenazii au reprezentat elita și au dominat în mare măsură politica și afacerile Israelului încă de la început, pe de o parte fiindcă foarte mulți aveau studii superioare și, pe de altă parte, fiindcă au sosit în Israel la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, cu decenii înainte ca sefarzii să fugă de pogromurile arabilor. Dar, în ultimii ani, influența sefarzilor a crescut, iar partidele lor religioase decid adesea echilibrul de putere, fiind invitate să participe la coalițiile guvernamentale. Între cele două secte sunt puține diferențe religioase practice, dar deosebirile de ordin cultural și politic, influențate de locul de proveniență, Orientul Mijlociu sau Europa, înseamnă că, deși căsătoriile mixte nu sunt rare, nu sunt nici ceva obișnuit. Din punct de vedere cultural, sefarzii sunt mult mai apropiați de Orientul Mijlociu ca muzică și obiceiuri culinare, în timp ce dieta aşkenază își are rădăcinile în cea a evreilor est-europeni.

Dincolo de împărțirea în aşkenazi și sefarzi, există o altă delimitare religioasă, strictă, în rândurile populației evreiești: cea dintre laici (49%), tradiționali (29%), religioși (13%) și ultra-ortodocși (9%) – cunoscuți și ca haredimi, cei care tremură în fața măreției lui Dumnezeu. Majoritatea acestor categorii se declară ca aparținând religiei iudaice: 87% dintre laici participă la slujba de Paște, iar jumătate spun că aprind lumânări în noaptea de vineri.

Există însă numeroase diferențe evidente între ele, detectabile în întreaga societate.

Toate aceste grupuri coabitează într-o țară mică și vorbesc aceeași limbă, dar rareori interacționează social. De fapt, multe cartiere sunt împărțite pe aceste criterii: există porțiuni din Ierusalim, din Tel Aviv și alte orașe, unde zone întregi sunt aproape exclusiv laice sau religioase. Căsătoriile mixte dintre laici și religioși sunt excepția de la regulă. Mulți evrei laici spun că resping în aceeași măsură ideea ca unul dintre copiii lor să-și întemeieze o familie cu un haredim sau cu un creștin. Copiii lor urmează școli segregate – haredimii sunt înscriși la școli de băieți sau de fete, laicii la școli nereligioase.

Există și cartiere mixte, religioase/laice, în zonele urbane, dar chiar și aici îți poți da seama imediat cine este ortodox. Chiar și forma tichiei pe care bărbații o poartă pe cap poate fi un indiciu asupra credinței lor. De exemplu, mulți coloniști din Cisiordania au obiceiul de a purta tichii tricotate, mai mari decât cele din fetru, purtate de ortodocșii moderni și de unii haredimi ca semn de recunoaștere. Cunoscătorii pot spune de care rabin ascultă un haredim după forma pălăriei de blană pe care o poartă. Pe de altă parte, ultra-religioșii și laicii aproape că nici nu se bagă în seamă. Ca o stradă cu două benzi. Haredimul cu pălărie de blană, favoriți, ciorapi albi și ceea ce, pentru străini, seamănă cu un halat nu va cere informații de la o femeie laică, și invers.

Diferența dintre grupuri este evidentă și din punct de vedere economic. Economia Israelului merge relativ bine în comparație cu cea a altor țări, dar prosperitatea ei este distribuită inegal, iar discrepanțele dintre grupuri devin tot mai mari. Sărăcia este răspândită – unul din cinci israelieni face parte dintr-o familie al cărei venit reprezintă mai puțin de jumătate din media națională (dublul mediei pentru țările OECD) – haredimii tinzând să o ducă cel mai prost, din mai multe motive. Familiile numeroase influențează nivelul de sărăcie, haredimii având mai mulți copii decât ortodocșii moderni sau laicii. Într-un sondaj de opinie realizat de Centrul de Cercetări Pew, 28% dintre haredimi au declarat că au șapte copii sau mai mulți, în timp ce numai

1% dintre laicii au atât de mulți. De asemenea, cei mai mulți șomeri sunt haredimi fiindcă aceștia preferă să studieze Tora în loc să muncească.

Aceste falii din societatea evreiască pot fi observate la tot pasul, cu precădere în lăcașurile de cult. Să luăm, de exemplu, Zidul de Vest, zidul de susținere a rămășițelor celui de-al Doilea Templu, distrus de romani în anul 70 d.Hr. Specialiștii în religie au opinii diferite despre cât de „sfânt“ este zidul fiindcă acesta nu a făcut parte din sfânta sfintelor. Dar nu putem nega că este un loc de mare importanță pentru aproape toți evreii, indiferent dacă sunt religioși sau nu. Dincolo de el se află Complexul Al-Aqsa, care adăpostește Domul Stâncii, construit în secolul al VII-lea și considerat a fi cel de-al treilea lăcaș sfânt al islamului. Musulmanii israelieni și palestinieni, ca și turiștii străini, au voie să viziteze complexul pe care arabii îl numesc „Nobilul Sanctuar“; accesul evreilor însă este interzis, o măsură aplicată de guvern din rațiuni de securitate.

La apropierea de Zidul de Vest sesizezi imediat diferența. Un gard care începe din piață și se oprește la zid împarte spațiul deschis într-o treime și două treimi. În singura treime, din dreapta, sunt femeile, în stânga bărbații. Există câteva mișcări religioase în Israel cu congregații mixte în sinagogi, dar reprezintă o minoritate absolută și aproape că nu au nici o influență asupra chestiunilor religioase. Sinagogile ortodoxe sunt mai puternice, iar congregațiile lor sunt separate în funcție de gen; cum este și accesul la Zidul de Vest.

Nu toate femeile acceptă această situație; unele cred că ar trebui să se roage în grup, motiv pentru care poartă șaluri, ca și bărbații. Acest lucru a dus la o dispută aprigă între un grup numit Femeile Zidului (WOW), care țin slujbe la fața locului, și haredimi, care încearcă – adesea cu violență – să le împiedice. Dezbaterea durează de 30 de ani, de când prima sută de femei s-a rugat la zid și a fost întreruptă de atacurile verbale și fizice ale bărbaților și femeilor haredim. Disputa încearcă și acum să-și găsească rezolvarea în tribunale și în piața de lângă Zidul de Vest.

Când WOW apar pentru rugăciunea lor lunară, adesea sunt bruscate și scuipate și de bărbați și de femei, motiv pentru care întotdeauna solicită

protecția poliției. În 2013, autobuzele pe care erau lipite afișe în sprijinul WOW s-au ales cu geamurile sparte în timp ce treceau prin cartierele ultra-ortodoxe din Ierusalim. Talmudul arată clar că Dumnezeu a distrus cel de-al Doilea Templu din cauza urii pe care evreul o simte față de ceilalți evrei – o ironie care se pare că a scăpat unora dintre contestatari.

Aceste diferențe din interiorul societății afectează și sfera politică. Cei mai mulți membri ai categoriei laice, de exemplu, se consideră mai întâi israelieni și apoi evrei; majoritatea ortodocșilor se consideră mai întâi evrei și apoi israelieni; aceste atitudini pot influența și justifica sciziunile politice din țară. În general, israelienii sefarzi sunt de dreapta, în timp ce așkenazii sunt împărțiți. Sectele mai religioase tind să susțină mai ales partidele politice religioase; haredimii, în schimb, pur și simplu votează cu cine le spune rabinul. Ceea ce înseamnă că partidele politice religioase fac aproape mereu parte din guvernele de coaliție și de multe ori susțin puncte de vedere diametral opuse asupra multor subiecte vitale cum ar fi convertirea religioasă, recrutarea, așezările din Cisiordania, căsătoria, divorțul și segregația pe bază de gen.

Partidele religioase sunt preocupate mai mult de învățământ și de religie, de exemplu, și, după cum am văzut, opiniile lor nu coincid neapărat cu cele ale restului populației. Ultra-ortodocșii militează neîncetat pentru a-și păstra dreptul de a organiza nunțile după regulile lor și încearcă, adesea cu violență, să-și impună voința ca nimeni să nu meargă cu mașina în timpul Sabatului, mai ales în cartierele lor – o măsură pe care uneori o susțin prin blocaje de circulație. Mulți se opun oricărei forme de compromis teritorial cu palestinienii: dacă 60% dintre israelienii evrei sprijină soluția cu două state pentru pune capăt conflictului, în jur de 60% dintre cei care votează cu un partid religios se declară în favoarea unei soluții cu un singur stat.

Între timp, israelienii laici sunt revoltați că, în ciuda bătăliilor juridice și politice, ultra-ortodocșii nu sunt obligați să facă armata, dar primesc fonduri pentru a-și dezvolta comunitățile și a-și pune în aplicare proiectele. De asemenea, laicii se tem că vor fi depășiți numeric și alungați din Ierusalim, dat fiind că rata natalității în secte este mult superioară – un factor care este

considerat și o amenințare economică la adresa țării, foarte mulți dintre haredimi îngroșând rândurile șomerilor.

În ciuda tuturor deosebirilor de ordin social, religios și „rasial“ dintre evreii israelieni, David Kornbluth spune că acestea, ca și, uneori, opiniile contrare, maschează o unitate fundamentală în fața amenințărilor externe, când populația tinde să acționeze la unison: „Israelul este o țară extrem de puternică și de organizată în vremuri de război... când începe războiul țara este unită. Mulți spun că adevărata amenințare la adresa Israelului o reprezintă sciziunile interne, că ele ar putea duce la prăbușirea lui. Israelul rămâne, totuși, o țară foarte puternică.“ Puternică? Poate; dar oricât de uniți ar fi israelienii evrei, mai există un impediment – prăpastia dintre ei și populația arabă a Israelului – care probabil nu va dispărea niciodată, dacă nu există egalitate în interiorul țării și o soluție echitabilă, cu două state, acceptată de palestinieni.

Majoritatea arabilor din Israel, o cincime din populație, nu vor să locuiască într-o Palestină sărăcită și știu că, având cetățenie israeliană, nivelul lor de viață este mai ridicat decât al celor mai mulți arabi din Orientul Mijlociu. Dar asta nu înseamnă că sunt mulțumiți de situație – dimpotrivă. Deși arabii din Israel s-au înmulțit în mod spectaculos, rata natalității lor fiind mai mare decât cea a vecinilor evrei, nu reușesc să țină pasul din punct de vedere economic și social. Creșterea lor numerică va aduce cu sine creșterea influenței politice, ceea ce le va permite să aleagă mai mulți politicieni arabi în Knesset (parlament); dar, pe termen mediu, este puțin probabil ca voturile lor să schimbe configurația guvernelor israeliene.

Arabii israelieni au cetățenie deplină și drepturi sociale și religioase garantate de lege. Au propriile partide politice, ziare și posturi de radio și de televiziune. Arabii sunt reprezentați în Curtea Supremă, au jucători în echipa națională de fotbal. Dar, deși trăiesc în aceeași țară cu israelienii și sunt egali în fața legii, în multe privințe își duc viața separat de ei.

Majoritatea copiilor arabi din Israel sunt înscriși la școli de limbă arabă. Trăiesc în sate arabe sau, dacă se află în zonele urbane, în cartiere arabe. Haifa este probabil orașul israelian cu populația cea mai amestecată, dar și

acolo se văd clar deosebirile dintre cartiere. Tinerii arabi citesc ziare arabe, ascultă emisiuni în limba arabă, dar, când urmăresc posturile TV israeliene, observă cât de puțin sunt reprezentați. Aproape toți vorbesc ebraica fluent, dar o folosesc numai la locul de muncă. Ca și haredimii, de obicei sunt cel mai prost plătiți, dar, spre deosebire de ultra-ortodocși, care nu vor să muncească, arabii din Israel pur și simplu nu au acces la slujbele mai bine remunerate. Rata sărăciei este de 50% pentru familiile arabe, la un nivel asemănător cu cea pentru haredimi.

De zeci de ani, bugetul educației per copil a fost semnificativ mai mic în localitățile arabe, deși un plan cincinal inaugurat în 2016 ar trebui să amelioreze situația. Consecința indirectă a nivelului educațional mai scăzut este că opt din cele mai sărace zece orașe din Israel sunt arabe. În jur de 79% dintre arabii din Israel consideră că sunt discriminați. Mai multe guverne au încercat să dea legi împotriva discriminării, astăzi alocându-se grupurilor minoritare un procent fix din locurile de muncă existente în sectorul public; din păcate, procentul este rareori respectat, iar legile nu sunt aplicate.

Comunitățile non-evreiești sunt și ele dezbinate pe criterii etnice și religioase – de exemplu musulmanii, beduinii, creștinii și druzii. Unele populații arabe o duc mai rău decât altele: creștinii au un nivel socio-economic mai apropiat de israelienii evrei, în timp ce beduinii sunt cel mai dezavantajat dintre toate grupurile indigene din Israel. Încearcă să trăiască izolați, dar descoperă că în secolul XXI un astfel de trai este din ce în ce mai greu. În urma disputelor teritoriale dintre stat și triburile de beduini, aproape jumătate din cei aproximativ 200 000 de beduini locuiesc în „sate nerecunoscute“, unele fără apă sau electricitate. Zilele vieții de nomad sunt pe sfârșite și chiar cei puțini care încă mai încearcă să-și mute vitele dintr-un loc într-altul nu o mai pot face ca înainte de înființarea statului-națiune.

Experiența beduinilor este ușor diferită de cea a restului comunității arabe: în primul rând beduinii sunt mai puțin atașați emoțional de „ideea de națiune“, unul dintre motivele pentru care unii se oferă, în fiecare an, să servească în IDF, chiar dacă sunt scutiți de serviciul militar, ca și musulmanii din Israel. Unii musulmani non-beduini satisfac serviciul militar pe bază de

voluntariat, alături de un număr redus de arabi creștini din Israel, ca și de mulți druzi, dar pentru majoritatea israelienilor non-evrei acesta este un domeniu interzis. Mulți, probabil majoritatea, dintre arabii din Israel se consideră palestinieni. Întrucât serviciul în IDF înseamnă adesea operațiuni în Cisiordania și la granițe, acest lucru ar putea fi privit ca participare la oprimarea fraților arabi sau palestinieni. Statul israelian nu recunoaște că ar exercita vreo formă de opresiune și este conștient că serviciul militar obligatoriu pentru cetățenii arabi pur și simplu nu ar funcționa.

Tocmai această „etnicitate arabă“ este cea care îi unește pe arabii de o parte și de alta a graniței – este o identitate care traversează hotarele naționale – deși există multe diferențe între ei. Folosim des termeni mult prea simpli, generali, cum ar fi „israelieni“, „arabi“ și „palestinieni“, care pot fi utili într-o abordare succintă a politicii și geopoliticii la nivel macro, dar, dacă treci dincolo de ei, găsești o mare complexitate, vezi micro-sciziunile care constituie ceea ce, în percepția noastră, este tabloul general, „israelian“ sau „palestinian“.

*

Din clipa în care ajungem în teritoriile palestiniene, ne dăm seama că marea divizare este chiar de ordin teritorial. Există multe bariere în calea formării unui singur stat palestinian, printre ele faptul că nu este vorba doar de un singur teritoriu palestinian, ci de două – Cisiordania și Gaza. Distanța dintre ele nu este problema cea mai mare. Dacă toate părțile ar cădea de acord, cei 40 de kilometri de teritoriu israelian ar putea fi străbătuți de un pod sau de un tunel. Din păcate, cele două regiuni rămân despărțite nu doar de geografie, ci și de politică și ideologie.

Chiar dacă, teoretic vorbind, Israelul ar fi dispus să negocieze, nu ar avea cu cine fiindcă palestinienii sunt departe de a avea aceeași opinie. Mișcarea Fatah, relativ laică, este forța politică dominantă în Autoritatea Palestiniană (PA) și guvernează cele 2,5 milioane de palestinieni din Cisiordania; Hamas, mișcarea islamistă radicală, îi conduce pe cei 1,7 milioane de palestinieni din

Fâșia Gaza. Cele două au idei diferite despre politica față de Israel. Hamas rămâne o mișcare islamistă care, deși a acceptat, în Noua sa Cartă din 2017, posibilitatea unui stat palestinian întemeiat între granițele din 1967, stipulează în Articolul 20 al Cartei: „Hamas respinge orice alternativă la eliberarea deplină și totală a Palestinei, de la râu până la mare“, referindu-se la râul Iordan și la Marea Mediterană, între care se află Israelul. Noua Cartă atenuează o parte din limbajul virulent antisemit din prima cartă, dar nu îl înlocuiește oficial, iar organizația rămâne adepta violenței în atingerea scopurilor. O mare parte din Occident o consideră în continuare o grupare teroristă. Fatah, pe de altă parte, este o mișcare laică, cel puțin în teorie, și acceptă oficial conceptul de „două state pentru două popoare“.

În 2006, imediat după retragerea Israelului din Gaza, Hamas a câștigat alegerile din Gaza și din Cisiordania, în primul rând fiindcă votanții își pierduseră răbdarea față de corupția deșănțată a conducătorilor Fatah. Au urmat mai multe guverne de unitate națională, cu Fatah mai puternică în Cisiordania și Hamas în Gaza, până când situația a atins un punct critic în 2007. Pretinzând că forțele de securitate loiale Fatah nu se supun ordinelor unui ministru de interne din partea Hamas, această organizație a creat o nouă „forță executivă“ care nu peste mult timp a ucis un responsabil cu securitatea din Fatah. Președintele Abbas a scos organizația Hamas în afara legii, au urmat ciocniri tot mai violente care au culminat în luna iunie, când forțele Hamas au preluat controlul tuturor clădirilor guvernamentale din Gaza și au ucis numeroși susținători Fatah. Înfruntările dintre cele două facțiuni au dus la moartea a sute de palestinieni înainte ca forțele Fatah să se retragă spre granița cu Israelul. Președintele Abbas a prezentat evenimentele ca pe o „lovitură de stat“ și a anihilat centrele de putere Hamas din Cisiordania. În pofida unor eforturi repetate, cele două tabere nu au reușit să ajungă la o înțelegere. Nici una nu este pregătită să cedeze autoritatea, cum nici una nu se bucură de sprijin total. În octombrie 2017 au semnat un acord de reconciliere, pe care președintele Abbas l-a salutat ca pe o „declarație care pune capăt discordiei“. Dar complicațiile nu au întârziat să apară, ambele părți considerându-se legitime. Cert este că, pentru a se înregistra un progres

cât de mic, orice nou acord de pace din Orientul Mijlociu are nevoie de unitate.

Hamas, al cărei nume întreg este „Mișcarea de Rezistență Islamică“, își impune propria versiune a islamului în Gaza și încearcă să domine toate aspectele vieții. Acest lucru i-a îndepărtat nu numai pe adepții Fatah care au mai rămas acolo, ci și o parte din populația mai moderată. Minuscula comunitate creștină, poate sub 3 000 de persoane, se simte persecutată și o mare parte din ea dorește să părăsească teritoriul, ca atât de mulți alți creștini deziluzionați din Orientul Mijlociu. Hamas continuă să lanseze rachete la întâmplare în zonele civile israeliene sau nu reușește să oprească alte grupări să facă același lucru. Și această atitudine a creat divergențe de opinie între cei care sprijină ceea ce consideră a fi „rezistență“ împotriva „blocadei israeliene“ și cei care cred că aceste acte de sfidare, în mare parte inutile, nu fac decât să atragă furia și riposta dură a Israelului.

Israelul și teritoriile palestiniene din Gaza și din Cisiordania

În ciuda retragerii israelienilor, locuitorii din Gaza rămân prinși între bariera lungă de 65 de kilometri construită de Israel și un gard de-a lungul graniței cu Egiptul. La vest, au deschidere la Marea Mediterană, dar de obicei văd o șalupă de patrulare sau o navă de război israeliană. Prin urmare, nici pe mare nu se poate scăpa. Atât Israelul, cât și Egiptul restricționează intrarea sau ieșirea din Fâșie, ceea ce creează mari dificultăți, la fel cum

ambele state susțin că Hamas și celelalte organizații ar recurge la acțiuni extrem de violente în afara Gazei dacă s-ar putea mișca în voie. Egiptul este la fel de îngrijorat în privința aceasta ca și Israelul fiindcă Hamas a apărut din Frăția Musulmană (FM), o mișcare creată în Egipt. Guvernul dominat de militari de la Cairo, după răsturnarea guvernului FM de scurtă durată, în 2013, nu dorește ca Hamas să acționeze pe teritoriul său.

Israelul permite intrarea zilnică în Gaza a sute de camioane cu alimente, medicamente și combustibili, dar aceste importuri sunt limitate în momentul în care izbucnesc ostilitățile la graniță. Sute de tuneluri săpate de contrabandiști pe sub granița cu Egiptul asigură o bursă neagră prosperă pentru tot felul de produse, cât și trecerea celor îndeajuns de curajoși ca să-și asume riscul prăbușirii tunelului. Am văzut chiar și un tractor cum remorca un Mercedes nou-nouț – saloanele de mașini din Gaza sunt pline – dar practica aceasta este departe de a asigura o economie normală. Uneori israelienii reduc importurile de beton ca să împiedice construirea tunelurilor, susținând că cei din Gaza ar profita mai mult de pe urma lui dacă ar fi folosit la școli și spitale. Se estimează că Hamas cheltuiește aproximativ 100 de milioane de dolari pe an cu armata, 40 de milioane fiind folosite la tuneluri.

Egiptenii și-au consolidat gardurile de-a lungul anilor și uneori inundă tunelurile ca să îi oprească pe luptători și pe contrabandiștii de arme să ajungă în Sinai, care este ținta unor atacuri teroriste frecvente. Într-adevăr, măsurile luate de egipteni și de israelieni împotriva tunelurilor reduc incursiunile violente, dar afectează și economia la negru, fără de care populația izolată suferă și mai mult. În ٢٠١٦, Israelul și-a anunțat intenția de a construi o barieră subterană, la o adâncime de mai bine de 30 de metri, care să împiedice grupurile înarmate să iasă din tuneluri și să atace orașele israeliene de la graniță.

Primăvara și vara anului 2018 au fost martorele unor săptămâni de violențe: în mai multe zile de vineri, mii de palestinieni au încercat să ia cu asalt gardul din Gaza ca să-și demonstreze „dreptul de a reveni“ acolo unde au locuit unele dintre familiile lor, în 1948, și unde acum este Israelul.

Zeci de palestinieni au fost împușcați mortal și sute au fost răniți, dat fiind că soldații israelieni au tras cu muniție de război de dincolo de graniță. Câțiva lideri Hamas au participat la demonstrații și au îndemnat protestatarii să moară ca niște martiri. Multe dintre victime au fost luptători Hamas, o parte înarmați, în unele locuri gardul a fost rupt, dar majoritatea celor căzuți au fost neînarmați și împușcați de la distanță, ceea ce a dus la acuzații cum că israelienii au folosit forța în mod disproporționat. Potrivit criticilor, uneori soldații israelieni au deschis focul chiar și în absența a două condiții vitale impuse de dreptul internațional în cazul utilizării muniției letale: ținta constituie un pericol, iar pericolul este iminent. Cu posibilități reduse de a-i ataca pe israelieni, locuitorii din Gaza au înălțat sute de zmeie peste graniță, distrugând recoltele de pe mii de hectare.

Fiecare tabără a văzut evenimentele prin propria prismă. Palestinienii au susținut că însăși existența gardului demonstrează nedreptatea istorică la care sunt supuși. Israelienii au declarat că satele lor aflate la mai puțin de un kilometru de graniță trebuie apărate și că fără gard, locuitorii lor ar fi uciși.

Viața este grea și în Cisiordania, dar nu se compară cu cea din Gaza. Palestinienii de aici pot intra în Israel sau în Iordania, chiar dacă uneori cu dificultate, și pot trece mai departe. În fiecare an zeci de mii sunt tratați în spitale israeliene fiindcă asistența medicală din Cisiordania lasă de dorit. Permisele de muncă sunt mult mai greu de obținut. La sfârșitul anilor 1980, palestinienii veniți din Cisiordania și din Gaza au reprezentat aproximativ 8% din forța de muncă din Israel; acum reprezintă doar 2%. Acest declin a fost provocat în parte de măsurile de securitate luate după Prima și a Doua Intifadă și în parte de muncitorii din alte țări, majoritatea asiatici, care le-au luat locul.

Prin urmare, dincolo de marea barieră de securitate locuiesc 2,5 milioane de palestinieni care se întreabă cum s-a ajuns în această situație. În secolele anterioare cauzele invocate au fost puține: împărțirea Palestinei, sprijinită de lumea din afară; „Nakbha“, sau catastrofa, pierderea războiului menit să împiedice înființarea statului Israel, în ١٩٤٨; dezastrul din ١٩٦٧ și ocupația.

Acești factori rămân explicația de bază a situației palestinienilor, dar nu mai sunt suficienți.

Mulți palestinieni mai tineri întreabă, fără să-și modereze aversiunea față de Israel, de ce conducătorii lor i-au dezamăgit atâtea generații la rând. Este un fapt general acceptat că o mare parte din Autoritatea Palestiniană este coruptă, iar generația de politicieni care a ajuns la putere în timpul președinției lui Arafat și a lui Abbas nu se bucură de sprijinul larg al populației. Unii s-au îndreptat spre Hamas, convinși că, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, forța va schimba mersul lucrurilor, iar adâncirea divergențelor dintre Fatah și Hamas anunță reluarea luptelor din 2007 – de data aceasta în Cisiordania. Tot mai mulți palestinieni s-au săturat de ambele facțiuni majore; în Cisiordania nu este deloc un lucru neobișnuit să auzi, chiar și în șoaptă, că modul în care AP colaborează cu Israelul în domeniul securității face din ea un „aghiotant“ al ocupației.

Dar ce este de făcut? Care ar fi soluția politică? Palestina este departe de a fi o societate deschisă. Disidența poate duce la arestare și tortură, după cum pot depune mărturie mulți jurnaliști palestinieni, iar în vara anului 2018 demonstrațiile anti-guvernamentale din Gaza și din Cisiordania au fost înăbușite cu multă cruzime. Democrația liberală, în accepțiunea Occidentului, nu există în Palestina. Un partid liberal moderat, care militează pentru drepturile minorităților sexuale, de exemplu, ar atrage puțini aderenți și ar acționa într-un mediu în care propagarea unor astfel de idei ar fi periculoasă. Puținele steaguri în curcubeu desenate pe zid/bariera despărțitoare sunt repede acoperite de vopsea.

Nimic surprinzător: Orientul Mijlociu tinde să fie o regiune extrem de conservatoare în comparație cu Europa și America de Nord; pe de altă parte, șansele apariției unei democrații liberale în Palestina sunt periclitate de ocupația israeliană. Conservatorii pot spune, și chiar spun, că lupta pentru autodeterminare națională trebuie să aibă întâietate. Din aceste motive antipatia generală față de actuala conducere din Cisiordania nu va duce neapărat la apariția unei democrații liberale autentice, iar tensiunile dintre Cisiordania și Gaza vor avea grijă ca Palestina să rămână o casă dezbinată.

Palestinienii nu se așteaptă la un ajutor substanțial din partea vecinilor arabi. Guvernele din Orientul Mijlociu îi folosesc pe palestinieni doar ca pe niște instrumente politice, în același timp discriminându-i pe refugiații pe care îi găzduiesc, nelăsându-i să părăsească taberele insalubre. În majoritatea țărilor arabe, palestinienii și copiii lor, chiar dacă aceștia din urmă se nasc în țările respective, nu pot deveni cetățeni cu drepturi depline, nu au voie să voteze și nici să candideze în alegerile naționale. Iordania se dovedește mai flexibilă decât restul, dar și acolo persoanele de origine palestiniană sunt discriminate și slab reprezentate în parlament. În Liban, unde locuiesc mai bine de ٤٠٠ ٠٠٠ de palestinieni, aproximativ 50 de categorii de locuri de muncă le sunt interzise acestora: de exemplu, palestinienii nu pot deveni avocați, jurnaliști sau medici. Nici în Liban și nici în Siria nu au voie să dețină proprietăți și trebuie să trăiască în tabere. Cei care eludează legea nu-și pot lăsa proprietățile copiilor.

Explicația unora dintre aceste forme de discriminare este că toți palestinienii, chiar și cei care sunt strănepoții refugiaților care au părăsit Palestina în 1948, au dreptul de a „reveni“. Deși acest lucru nu contravine obligației de a li se acorda toate drepturile cetățenești, guvernelor arabe le convine să îi țină într-o stare de sărăcie în primul rând ca să nu îi lase să se integreze în societate și, în al doilea rând, pentru ca situația lor critică să distragă atenția de la eșecul politicii interne. Pe fondul atâtor divergențe, este puțin probabilă adoptarea în viitorul apropiat a soluției cu două state, acceptabilă pentru toate părțile, chiar dacă multă lume se declară în favoarea ei. Există atât de multe provocări și piedici – unde să fie granița, cum să se rezolve situația coloniștilor și a refugiaților, ce se va întâmpla cu Ierusalimul – încât nici una dintre țări nu pare capabilă să elaboreze o politică rațională pe care toți să o susțină între propriile granițe, darămite o politică acceptată de ambele părți. Așa că, pe moment, bariera rămâne pe loc în încercarea de a opri violențele care izbucnesc atât de des de la înființarea Israelului.

Statul modern al Israelului s-a născut în violență și simte că este silit să lupte în fiecare deceniu al existenței sale. Dar, dacă în trecut Israelul era

perceput ca perpelindu-se într-un cazan încins, acum este văzut de mulți ca o relativă oază de pace într-o regiune tot mai turbulentă. Această percepție l-a făcut pe fostul prim-ministru Ehud Barak să-și descrie țara în termeni oarecum belicoși ca pe „o vilă în plină junglă“ – și, oarecum, a grăbit înălțarea atâtor bariere.

Dar, pe moment, Israelul este destul de stabil – cel puțin comparativ cu restul Orientului Mijlociu. În ultimii ani, dat fiind că lumea arabă a fost zguduită de revoluții și de alte conflicte, Israelul nu a mai fost în centrul atenției. Israelienii știu însă că acalmia nu este de durată. Hezbollah, Hamas, ca și multe alte grupări și organizații, încă nu și-au încheiat socotelile cu țata lor. Situația este fragilă și este nevoie doar de o scânteie ca să reaprindă conflictul, așa cum am văzut la sfârșitul anului 2017, când președintele Trump a recunoscut oficial Ierusalimul drept capitală a Israelului, punând întreaga regiune pe jar. Pe moment, toate taberele își adună întăriri pentru viitor. Zidurile controlează violența – doar pe moment.

CAPITOLUL 4

LINII ÎN NISIP

Orientul Mijlociu

Alege un conducător care va investi în poduri, nu în ziduri. În cărți, nu în arme. În moralitate, nu în corupție.

Suzy Kassem, *Ridică-te și salută soarele:*

Scrierile lui Suzy Kasssem

Un drum către Zona Verde securizată din Bagdad, Irak, 2016

PAN-ARABISMUL S-A IZBIT DE UN ZID. DE FAPT, S-A IZBIT de multe ziduri, garduri și divizări. Visul unei uniuni a țărilor vorbitoare de arabă, de la Oceanul Atlantic la Marea Arabiei, nu a fost niciodată realist, fapt demonstrat fizic acum de triumful granițelor-zid de-a lungul și de-a latul regiunii. Multe dintre liniile trasate în nisip de puterile coloniale au ziduri uriașe deasupra, dovadă elocventă a divizărilor profunde din politica și cultura arabă a secolului XXI.

Dar zidurile nu apar numai de-a lungul granițelor. Ziduri mici sunt în tot Orientul Mijlociu. Fiecare este un testament al violenței teroriste, endemică acum în regiune. Le poți vedea în Bagdad, Damasc, Amman, Sana'a, Beirut, Cairo, Riyadh – în aproape toate capitalele. Acestea sunt barierele din beton și zidurile antiexplozie care au răsărit în jurul ambasadelor, sediilor organizațiilor caritabile, organizațiilor internaționale, secțiilor de poliție,

cazărmilor, clădirilor guvernamentale, cvartalelor de locuințe, bisericilor, hotelurilor și chiar al unor cartiere întregi.

De o parte este viața normală, claxoanele mașinilor, vânzătorii ambulanți care își laudă marfa, pietoni care își văd de treabă într-o capitală aglomerată; de cealaltă parte este o versiune a vieții normale, cu funcționari administrativi, reprezentanți ai guvernului, funcționari de stat, diplomați. Și ei își văd de treabă, dar conștienți că, fără zidurile de beton din fața ferestrelor, fără paznicii de la intrare și, poate, fără punctul de control de la capătul străzii, în orice clipă un camion încărcat cu explozibil ar putea dărâma clădirea sau un grup de teroriști ar putea năvăli peste ei.

Nu este o amenințare fără temei. Lista atacurilor declanșate înainte de ridicarea zidurilor este lungă. În acest secol, mai mult de 150 în tot Orientul Mijlociu, inclusiv în cartierele din Riyadh unde locuiesc muncitorii străini; în hoteluri din provincia Sinai, Egipt, și în Amman, Iordania; la instalații petrolifere din Yemen și Algeria; la biserici din Bagdad; la Consulatul SUA din Benghazi; la Muzeul Bardo din Tunis; la parlamentul iranian și la sanctuarul ayatolahului Khomeini.

Zidurile au apărut în aceste centre urbane de risc maxim ca reacție la multe atacuri. Modelul acestui tip de zid l-a constituit „Zona Verde“ din Bagdad, al cărei perimetru a fost construit după invadarea Irakului, în 2003, pentru a proteja „Guvernul Provizoriu“ condus de americani în anii post-Saddam. Acoperind o suprafață uriașă din centrul Bagdadului, Zona Verde a fost înconjurată de plăci de beton înalte, asemănătoare cu cele din care este format zidul din Cisiordania. În Zona Verde se auzeau exploziile rachetelor care aterizau în interiorul ei, dar un zgomot mai frecvent era cel al exploziilor mașinilor-capcană sau al atacurilor sinucigașe din afară, care se soldau cu o mulțime de morți și de răniți, o amintire constantă a vieții irakienilor obișnuiți și a militarilor americani în lumea reală.

Unele dintre drumurile principale care duceau de la aeroport în Zona Verde erau străjuite de blocuri din beton menite să prevină amplasarea bombelor. Blocurile au fost puse și pe drumurile secundare pe măsură ce amenințarea a devenit tot mai evidentă. După o vreme, militarii chiar le-au dat numele unor

state americane pornind de la dimensiunile lor: un bloc „Colorado“ era de mărime medie, adică avea aproape 2 metri înălțime și cântărea 3,5 tone, „Texas“ era mai mare, peste 2 metri înălțime și 6 tone, iar Alaska avea aproape 4 metri înălțime și 7 tone. Blocurile costau și bani și vieți omenești. Chiar dacă își dovedeau eficiența, erau departe de a fi inexpugnabile în fața bombelor special construite, care proiectau suflul exploziei într-o singură direcție și puteau penetra unele ziduri. Fiecare bloc costa mai bine de ٦٠٠ de dolari. Înmulțiți asta cu mii de blocuri și opt ani de ocupație – costurile financiare s-au ridicat la miliarde de dolari.

Cu toate acestea, zidurile au ajuns să facă parte din războiul urban, înălțarea lor devenind o constantă a strategiei militare a Americii. Soldații și-au însușit rapid deprinderile necesare, ajungând să ridice peste 100 de blocuri din beton într-o singură noapte, uneori chiar și sub tirul inamicului. Pe fondul creșterii tensiunilor dintre sunniți și șiiți, exacerbate în mod deliberat de milițiile din ambele tabere, cartiere întregi au început să fie împrejmuite de ziduri. Betonul salva vieți, reducând capacitatea milițiilor sunnite și șiite de a ataca populația civilă și muncitorii străini, dar fiecare placă a fost ca o piatră funerară și a jucat un rol hotărâtor în înmormântarea ideii conform căreia răsturnarea lui Saddam va avea drept rezultat un Irak stabil.

Contrar așteptărilor, invadarea Irakului a contribuit la destabilizarea câtorva țări, la răspândirea ideologiei islamiste violente și, în cele din urmă, la crearea unui vast spațiu al nelegiuirii, din care violența s-a proiectat în toate direcțiile. Revoltele arabe ulterioare, care au început în 2011 în Tunisia, Egipt și Libia (pe care mulți le numesc, greșit, Primăvara Arabă, așteptându-se să declanșeze o reformă pe scară largă în toată regiunea), ar fi putut avea loc oricum – nu putem ști; dar, când au izbucnit, fiecare țară avea o grupare de jihadiști instruiți în Irak.

Mulți au crezut că rezolvarea conflictului israeliano-palestinian va duce la o stabilitate mai mare în Orientul Mijlociu, această teorie însă a fost desființată de convulsiile din lumea arabă din ultimii ani. Acum conflictele din Irak, Libia, Siria, Egipt și Yemen arată că instabilitatea din regiune are

foarte puțin de a face cu situația din orașele Gaza, Ramallah, Tel Aviv și Haifa.

*

În 2014, deși numai 5% din populația globală locuia în lumea arabă, aceasta a fost ținta a 45% dintre atacurile teroriste la nivel mondial, cu 68% dintre victime, și a adăpostit 58% dintre refugiații planetei. În unele țări întreaga națiune a avut de suferit; în altele, s-au creat fisuri adânci; în restul lor sciziunile sunt latente, putând să reapară în orice moment. Războaiele și revoltele au scos la suprafață marile discordanțe din țările dominate de arabi. Chiar dacă rămâne ideea de unitate arabă, datorită faptului că arabii trăiesc în același spațiu, vorbesc aceeași limbă și, într-o anumită măsură, au aceeași religie, perspectiva unei unificări pan-arabe este un vis îndepărtat.

Religia este unul dintre cei mai importanți factori de sciziune. În ٢٠٠٤, regele Abdullah al Iordaniei a creat o sintagmă controversată „semiluna șiită“, referindu-se la extinderea influenței iraniene, dinspre capitala șiită a Iranului, Teheran, prin capitala Irakului, Bagdad, dominată de șiiți acum, și din Damasc, Siria, unde familia Assad, care conduce țara, se trage dintr-o sectă șiită (alawiți), până la fortăreața șiită Hezbollah din sudul Beirutului, în Liban. O sintagmă riscantă, folosită într-o regiune în care toată lumea știa de existența tensiunilor sectare, dar prefera să le treacă sub tăcere. Regele Abudullah era deplin conștient de riscurile pe care le presupunea sectarianismul. Într-un interviu acordat unui ziar, în 2007, cu patru ani înainte de izbucnirea războiului din Siria, regele a lansat un avertisment profetic, asupra ceea ce avea să urmeze: „Dacă sectarianismul se radicalizează și se răspândește, efectul lui devastator îi va afecta pe toți. Va încuraja sciziunea, polarizarea și izolaționismul. Regiunea noastră se va îneca într-un conflict al cărui rezultat nu poate fi anticipat.“

Sciziunea dintre sunniți și șiiți în interiorul islamului datează din secolul al VII-lea, cu alte cuvinte este aproape la fel de veche ca și religia în sine. Schisma a apărut în urma controversei privindu-l pe cel care trebuia să

conducă islamul după moartea lui Mahomed, în 632. „Șiʼat Ali“, sau „partizanii lui Ali“, sunt cei pe care astăzi îi numim șiiți. Aceștia susțineau că islamul trebuia să fie condus în continuare de descendenții lui Mahomed și îl sprijineau pe Ali ibn Abi Talib, vărul și ginerele lui, în încercarea de a deveni calif. Cei pe care astăzi îi numim sunniți se declarau împotrivă, argumentul lor fiind că islamul ar fi trebuit condus de oameni învățați din interiorul comunității, drept pentru care îl sprijineau pe Abu Bakr, un tovarăș de-al profetului. În cele din urmă, „sunna“, sau „calea“ lui Mahomed, a avut câștig de cauză, după uciderea lui Hussein, unul dintre fiii lui Ali, în Bătălia de la Karbala (680) în Irakul de astăzi, unde majoritatea musulmanilor, aproximativ 85%, sunt sunniți.

Din momentul schismei și până în prezent fiecare tradiție consideră că nu cealaltă este adevărata cale a islamului; șiiții, de exemplu, îi recunosc numai pe liderii religioși care spun că descind din profet prin Ali și Hussein. După 1 400 de ani, diferența se manifestă în multe feluri aparent nesemnificative, dar importante pentru credincioși, care despart cele două secte.

Nici una nu este conformă cu Coranul, dar, ca pretutindeni în lume, odată cu trecerea timpului și cu gruparea comunităților pe cartiere, diferențele cresc, iar micile diferențe sunt exagerate când vine vorba de politică. Numele date copiilor nu sunt exclusive pentru o tabără sau alta, dar se pot face și unele generalizări. De exemplu, e puțin probabil ca un Yazid să fie șiit fiindcă se spune că cel care l-a ucis pe Hussein se numea Yazid. În unele țări vestimentația cuiva sau lungimea bărbii arată dacă acel bărbat este sunnit sau șiit, iar când intri în casa unei familii religioase, tablourile și afișele de pe pereți arată din ce sectă face parte. Preoții sunniți sau șiiți poartă veșminte diferite – este ieșit din comun, dar nu imposibil, să vezi un preot sunnit cu un turban negru pe cap. Și felul lor de a se ruga diferă: din când în când sunniții își încrucișează brațele în timpul slujbei, pe când șiiții își țin brațele pe lângă corp.

Majoritatea arabilor sunt sunniți, dar șiiții sunt majoritari în Iran, Irak și Bahrein și alcătuiesc o minoritate substanțială în Liban, Yemen, Kuwait și Arabia Saudită, unde sunt concentrați în estul țării. Ceea ce îi unește –

credința în Cei Cinci Stâlpi ai Islamului – este, de obicei, suficient pentru o coexistență pașnică, dar cei care aparțin minorității se plâng uneori că sunt discriminați, nu au acces la guvernare și la alte posturi importante din viața publică. Întotdeauna au existat perioade de tensiune care, din când în când, au dus la explozii de violență la nivel local și regional. La una dintre ele asistăm chiar acum.

În epoca Saddam, Irakul a fost dominat de populația sunnită, minoritară, dar, după răsturnarea lui Saddam, grupările șiite au devenit mai puternice; milițiile din ambele tabere au întreprins numeroase atentate cu bombe și atacuri armate ca să-și atingă scopurile politice. Irakul suferă de pe urma atacurile teroriste mai mult decât orice altă țară – aproape 3 000 în 2016, soldate cu peste 9 000 de morți – Statul Islamic (IS) fiind autorul celor mai sângeroase. Apărut în Irak după invazia SUA din 2003, IS a devenit una dintre cele mai notorii organizații teroriste, extinsă în tot Orientul Mijlociu, inclusiv Siria, Libia, Yemen și Egipt. Majoritatea guvernelor din regiune sunt conștiente că IS se poate infiltra și poate destabiliza alte zone cu concepțiile lui extremiste și activitățile violente, motiv pentru care se străduiesc să le preîntâmpine.

În Yemen, războiul civil a izbucnit în ٢٠05, între forțele șiite rebele houthi și guvernul condus de sunniți; în timp ce Iranul sprijină gruparea rebelă, Arabia Saudită, printre alte state, îi sprijină pe sunniți. În conflict s-au implicat și IS și al-Qaeda. Violențele s-au intensificat și s-au extins în toată țara după 2015, soldându-se cu mii de morți și cu strămutarea a 3 milioane de persoane. În noiembrie ٢٠١٧, UNICEF descria situația ca pe „cea mai gravă criză umanitară din lume“, exacerbată de foamete și de epidemiile de holeră.

Siria s-a împărțit în mare măsură pe criterii etnice și sectare: sunniți, șiiți, alawiți, kurzi, creștini, druzi etc. Tatăl președintelui Assad, Hafez, a ținut țara unită sub o dictatură laică dură, dar, odată cu izbucnirea violențelor în 2011, cătușele au căzut repede. Războiul civil din Siria este unul dintre cele mai complicate și mai violente conflicte din lume, în care sunt implicați mai mulți jucători. Războiul sirian a început ca o revoltă împotriva președintelui

Assad, dar, încă din 2013, a devenit un război indirect pentru mai multe puteri străine. Iranul sprijină regimul Assad, în timp ce Arabia Saudită sprijină unele dintre grupările sunnite rebele. IS joacă din nou un rol major în conflict, deși până la sfârșitul anului 2017 pierduse aproape întreg teritoriul pe care îl ocupase atât în Siria, cât și în Irak. Până spre sfârșitul anului 2018, Rusia, Iranul, Marea Britanie, Franța, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Turcia, Israelul, Iranul, Hezbollah etc. s-au implicat și ele în conflict. Divergențele dintre Iran și Israel, Turcia și kurzi, Rusia și Occident, șiiții și sunniții din Orientul Mijlociu se manifestă pe câmpurile de luptă din ceea ce este acum doar un stat-națiune în ruine. Toate taberele au comis atrocități; guvernul a fost acuzat și de folosirea armelor chimice împotriva propriului popor. Ca rezultat al violențelor tot mai răspândite, milioane de oameni și-au părăsit casele și alte milioane s-au refugiat din țară.

Răspândirea musulmanilor sunniți în țările Orientului Mijlociu

Acestea și alte conflicte din Orientul Mijlociu au cauze multiple, dar evident este faptul că religia constituie un factor major în adâncirea discrepanțelor. Iar cea dintre sunniți și șiiți este mai mare acum decât a fost de-a lungul secolelor, în parte din pricina politicii de stat: apriga rivalitate regională dintre Arabia Saudită sunnită și Iranul șiit a exacerbat problema dat fiind că ambele țări vor să-și impună voința în regiune. Diferențele dintre cele două țări sunt și de natură etnică, prima fiind arabă, cealaltă cu o populație majoritar persană, și, în același timp, derivă din rivalitățile care se

creează între statele puternice; pe de altă parte, limba folosită de ambele țări are un pronunțat caracter sectant. Sunniții radicali vorbesc acum despre „safawi“ – numele arab dat dinastiei persane (iraniene) Safavidă care s-a înfruntat cu Imperiul Otoman sunnit. Ambele vor să fie puterea dominantă în țările islamice; au politici economice disonante, de exemplu, în domeniul producției și al vânzării petrolului și, după cum am văzut, se poziționează în tabere diferite în conflictele religioase care izbucnesc în alte țări din regiune. Ambele se acuză reciproc că sprijină grupări și activități teroriste. Drept răspuns, în Orientul Mijlociu și în nordul Africii această epocă a dezbinării face loc unei epoci a zidurilor.

Arabia Saudită a construit sute de kilometri de garduri de-a lungul graniței de nord și de sud, Kuwaitul s-a înconjurat de garduri, iar Iordania și-a întărit granița cu Siria, înălțând unul dintre cele mai moderne garduri din lume; la nord, turcii au construit și ei un zid înalt de 3 metri și gros de peste 2 metri de-a lungul graniței cu Siria, în timp ce tulburările din Libia au convins Tunisia și Egiptul să-și ridice garduri de-a lungul granițelor.

Răspândirea musulmanilor șiiți în țările Orientului Mijlociu

Bariera construită în jurul Iordaniei este cea mai impresionantă din punct de vedere tehnologic, chiar dacă justificarea ei este cea mai deprimantă. Războaiele cu Siria la nord și cu Irakul la est au umplut Iordania cu sute de mii de refugiați. Regatul Hașemit a început să-și construiască sistemul defensiv în 2008, conștient că violența și haosul din Irak s-ar putea extinde.

Acest lucru se întâmpla înainte de izbucnirea Războiului din Siria, dar, chiar și atunci, instabilitatea regiunii și escaladarea terorismului internațional au determinat administrația Obama să ofere ajutor aliatului său. La început inițiativa a fost modestă, doar planul de a construi turnuri de pază de-a lungul unei porțiuni vulnerabile, de peste 48 de kilometri, din granița cu Siria, folosită uneori de contrabandiști. Pe măsură ce haosul din Siria se adâncea, iar IS amenința să-și exporte teroarea în Iordania, proiectul s-a extins, odată cu costurile. Iordania este 95% sunnită, motiv pentru care IS voia să-și promoveze convingerile extremiste într-o țară religioasă și fragilă.

Washingtonul a subvenționat „Programul de Asigurare a Securității la Granița Iordaniei“ din fondurile Agenției aparținând Pentagonului pentru Reducerea Amenințărilor la Adresa Sistemului de Apărare (DTRA), compania Raytheon primind cea mai mare parte din contract. Acum există un gard modern, lung de aproape 300 de kilometri, de-a lungul graniței cu Siria. Este dotat cu turnuri de pază, cu camere de luat vederi pe timp de noapte și cu senzori la nivelul solului care pot detecta mișcări până la 8 kilometri de o parte și de alta a graniței. O structură similară se întinde de-a lungul a 185 de kilometri din granița cu Irakul. Site-ul DTRA afirmă că lumea „poate fi de-a dreptul înspăimântătoare“ și atrage atenția asupra utilizării unor arme de distrugere în masă atât în Siria, cât și în Irak. Contribuția sa la înălțarea gardului, se adaugă acolo, „demonstrează din plin modul în care înțelegem noi să apărăm lumea de armele de distrugere în masă“.

Ce nu spune DTRA este că bariera asigură securitatea și militarilor americani trimiși în Iordania. Oficial, sunt doar câteva zeci de militari SUA acolo; în realitate sunt, de obicei, cel puțin câteva sute, care își fac treaba departe de bazele militare iordaniene. Aceste efective declarat scăzute pot apărea în documente oficiale atât timp cât militarii sunt „detașați“ și nu „angajați permanent“ acolo. Chiar dacă Iordania este un aliat al americanilor, guvernul preferă să nu se afișeze prea aproape de această superputere ca să evite inflamarea resentimentelor față de americani în rândurile minorității considerate a fi islamiste.

Gardurile construite de saudiți de-a lungul granițelor sunt chiar mai lungi și mai costisitoare decât cele din Iordania, dar și ele sunt înălțate cu ajutorul americanilor. Proiectul Graniței de Nord acoperă peste 885 de kilometri din granița cu Irakul. Acesta constă dintr-un gard triplu, o bermă uriașă din nisip, 32 de „stații de reacție“ conectate la șapte centre de control și comandă, toate dotate cu 240 de vehicule rapide.

Relațiile dintre Arabia Saudită și Irak sunt dificile. Mulți irakieni acuză Arabia Saudită că își exportă propria interpretare radicală a islamului sunnit și astfel ajută la întărirea IS, care a provocat atâta vărsare de sânge în țara lor; și, de la răsturnarea lui Saddam Hussein, Irakul, dominat de șiiți, s-a apropiat tot mai mult de Iran. Dar, în ٢٠١٧, în încercarea de a îndepărta Irakul de Iran, Riyadhul a pornit o ofensivă de câștigare a bunăvoinței, mergând până la a invita politicieni irakieni de rang înalt să îl viziteze. Relațiile dintre cele două țări s-au îmbunătățit în ultimii ani, dar, pentru moment, Irakul rămâne mai apropiat de Iran.

În sud, Arabia Saudită a ridicat un gard de-a lungul unei porțiuni din granița cu Yemenul. Acest proiect a început în ٢٠٠٣ și, la fel ca în cazul planului inițial al Iordaniei de a construi un gard la granița cu Siria, scopul lui a fost reducerea contrabandei de arme și persoane din Yemenul sărac lipit pământului în Arabia Saudită, o țară prosperă. La început saudiții s-au concentrat pe oprirea vehiculelor prin plasarea sacilor de nisip și a blocurilor din beton în zonele de trecere din munții de la sud-vest. Dar, în 2009, după ce rebelii houthi șiiți din Yemen au întreprins un raid peste graniță și au ucis doi paznici saudiți, Riyadhul a aprobat construirea, pe o distanță de aproximativ 161 de kilometri, a unor garduri cu senzori electrici pentru a împiedica traversarea graniței pe jos. Prin campania militară a rebelilor houthi s-a vrut o autonomie mai mare în Yemen, dar, uneori, houthii au trecut și în provincia saudită Jizan, făcându-i pe saudiți să se întoarcă împotriva lor. Ostilitățile s-au intensificat din momentul în care saudiții și-au dat seama că principalul lor rival regional, Iranul, îi ajuta pe houthi.

Odată cu izbucnirea războiului civil din Yemen, al-Qaeda a fost capabilă să-și întărească poziția în țară și să se folosească de ea pentru a trimite cât

mai mulți oameni în Arabia Saudită. Acum Arabia Saudită avea o problemă triplă: luptătorii houthi șiiți cu raidurile lor peste graniță, migranții care intrau ilegal în țară și al-Qaeda, care jurase să răstoarne de la putere familia regală, toți cei trei factori presând granița din sud; prin urmare, gardul devenea și mai necesar. Gardul încă mai trebuie să acopere sute de kilometri din granița de sud, în zonele de deșert, dar aici distanțele sunt atât de mari, iar condițiile atât de vitrege încât este greu să eviți patrulele, iar locurile de trecere sunt mai puține.

Pe lângă problemele de la granițe, Arabia Saudită este conștientă și de amenințarea diviziunii interne. Deși țara este în întregime dominată de sunniți, șiiții reprezentând cel mult ١٥٪ din cele ٣٣ de milioane de locuitori, această minoritate este în mare parte concentrată în provinciile estice, unde se află majoritatea terenurilor petroliere. Provinciile dominate de șiiți devin tot mai agitate: comunitățile lor sunt insuficient finanțate și li se refuză participarea la viața națiunii – acuzații pe care guvernul le dezminte. Pe fondul acestei potențiale surse de conflict, a instabilității constante a Yemenului și a divergențelor din Irak, Arabia Saudită nu e prea dornică să dărâme barierele pe care le-a ridicat, dimpotrivă, încearcă să le întărească.

Kuwaitul este, de asemenea, interesat să mențină o zonă-tampon între el și Irak, în ciuda căderii lui Saddam Hussein în 2003, dat fiind că cele două țări sunt în conflict de multă vreme. Kuwaitul a fost înființat ca regat prin Convenția Anglo-Otomană din 1913, dar guvernele Irakului nu au acceptat niciodată granițele trasate în mare măsură de către britanici și, din când în când, au revendicat acest stat bogat în petrol ca a nouăsprezecea provincie irakiană.

Forțele irakiene au invadat Kuwaitul în 1990, dar au fost alungate de coaliția condusă de SUA. Apoi Kuwaitul a trasat, la propriu, în nisip o linie de demarcație între cele două țări: o barieră lată de aproape 10 kilometri, alcătuită din trei berme de nisip paralele de-a lungul întregii granițe. În unele porțiuni bariera se termina în vârf cu sârmă ghimpată, iar în față avea șanțuri antitanc. Menită să-i țină la respect pe irakieni, în anul 2003, în cursul următoarei invazii conduse de SUA, bariera a fost un obstacol în calea

americanilor. O operațiune majoră care a impus străpungerea simultană a bermei în mai multe locuri și la o viteză îndeajuns de mare pentru ca irakienii să nu poată ataca coloanele de vehicule care atacau în șir indian și să le oprească înaintarea. Americanii au reușit să facă loc celor 10 000 de vehicule care, în cele din urmă, s-au îndreptat spre Bagdad.

În anul următor, chiar dacă Irakul nu a mai fost o amenințare strategică pentru Kuwait, kuwaitienii au simțit nevoia unei noi bariere, mai eficiente, între ei. Sub supravegherea ONU, cele două părți au căzut de acord asupra unei amplasări și astfel un gard de aproape 218 kilometri a fost înălțat din Umm Qasr, un oraș irakian de la graniță, de-a lungul frontierei comune dintre Irak, Kuwait și Arabia Saudită. Ca atât de multe alte țări din Orientul Mijlociu, Kuwaitul încearcă să se apere de proliferarea violenței din Irak și, de asemenea, să stopeze imigrația ilegală în economia sa mult mai dezvoltată.

Între timp, Turcia este mai preocupată de amenințarea reprezentată de Siria, motiv pentru care, în iunie ٢٠١٨, a terminat construcția unui zid din beton de-a lungul a aproape întregii granițe. Pe lângă zid există tranșee, un sistem de iluminat cu reflectoare, turnuri și posturi de observație, camere de termoviziune, radar, un sistem de țintire și mici vehicule blindate numite Cobra II care circulă de-a lungul zidului, cu camere de luat vederi montate pe macarale pentru a înregistra tot ce se întâmplă dincolo. Trecând de partea opoziției față de Assad și jucând un rol activ în conflict, Turcia încearcă acum să îi oprească pe refugiați și pe teroriști să vină din Siria. Conflictul din Siria este periculos pentru Turcia și dintr-o altă perspectivă: forța crescândă a grupurilor de kurzi care se implică în el.

*

Când vorbim despre Orientul Mijlociu, de obicei ne gândim la „arabi“ ca la ceva interschimbabil sau ca la un monolit, când, de fapt, în această regiune coabitează numeroase popoare, religii, secte și limbi, cu minorități precum kurzii, druzii, yazidii și caldeenii.

Kurzii sunt cea mai mare minoritate; aproximativ 30 de milioane trăiesc numai în Orientul Mijlociu. Deși estimările variază, se pare că aproximativ 2 milioane trăiesc în Siria, 6 milioane în Irak, 6 milioane în Iran și 15 milioane în Turcia. Adesea se spune că sunt cea mai mare națiune fără stat din lume, chiar dacă aceste subdiviziuni naționale se împart la rândul lor în aproximativ 100 de triburi care aderă la diferite secte religioase și vorbesc mai multe limbi împărțite în dialecte diferite, cu propriul alfabet sau propria scriere.

Există, desigur, o mișcare care militează pentru crearea unui stat-națiune, Kurdistan, dar, date fiind diferențele, așezarea geografică și opoziția statelor existente, este puțin probabil ca poporul kurd să se unească într-un singur stat. Irakul, Siria și Turcia au, toate, populații kurde numeroase, dar nu le lasă să se unească sau să devină ministate. La fel, este puțin probabil ca SUA, care au o oarecare compasiune față de kurzi, să îi ajute – mai ales că Turcia, care se luptă cu trupele kurde în Irak și Siria, face parte din NATO. Kurzii sunt întotdeauna primii sacrificați.

Referendumul consultativ din 2017 organizat în Kurdistanul irakian, când kurzii s-au declarat în favoarea independenței, trebuia să fie un pas spre înfăptuirea marelui vis kurd, dar Turcia și Iranul nu vor permite apariția unui Kurdistan unit, care să le ciuntească din teritoriu. În Irak, guvernul central a răspuns la votul pentru independență trimițând armata să ocupe orașul petrolifer Kirkuk, controlat de kurzi, dând de înțeles că nu va permite nici independența și nici depășirea zonelor tradițional dominate de kurzi. Aceștia sunt și ei împărțiți în două triburi, ca și în alte zone. Între timp, kurzii sunt discriminați în țările în care trăiesc. Cei din Irak au amintiri neplăcute despre Partidul Baath „socialist“ al lui Saddam Hussein. Partidul a gazat mii de kurzi în timpul campaniei militare Anfal din anii 1980 și a ucis alte câteva mii în deceniul următor.

Acest autoritarism brutal nu a fost deloc neobișnuit în Orientul Mijlociu și mulți, nu numai kurzii, au suferit consecințele.

Ce nu a mers în lumea arabă? Aproape nimic. Ce soluții s-au încercat? Aproape toate.

Multe cauze au fost invocate. Religia, de exemplu, a dus la mari divergențe, după cum am văzut. Colonialismul a avut drept rezultat crearea statelor-națiuni ale căror granițe au ignorat diviziunile culturale tradiționale – oameni care se credeau altfel decât alții și care fuseseră guvernați altfel trebuia acum să jure credință unei entități cu care mulți credeau că au prea puțin în comun, în timp ce alții, care se identificaseră ca o singură comunitate, erau împărțiți în două. Geografia regiunii nu era deloc generoasă cu bogățiile naturale față de majoritatea zonelor, cum nici cei binecuvântați – sau poate blestemați – cu zăcăminte de petrol nu împărțeau profiturile echitabil. Bogăția, câtă este, adesea pare să fie irosită de elite și astfel sărăcia este la ea acasă, pe fondul unei absențe generalizate a progresului social și economic.

„Raportul asupra Dezvoltării Umane în Țările Arabe“ (٢٠٠٢), întocmit de un grup de intelectuali arabi eminenți, condus de statisticianul egiptean Nader Fergany și sponsorizat de Programul pentru Dezvoltare al Națiunilor Unite, a rezumat cel mai bine situația pentru cele ٢٢ de țări arabe. Raportul consemna la capitolul plusuri nivelul avansat al sistemului educațional și creșterea speranței de viață, precum și reducerea ratei mortalității la copii. Cam atât. Autorii au omis din statistici o dovadă tradițională a succesului, „venitul pe cap de locuitor“, pe motiv că bogăția masivă a câtorva țări, provenită din exportul de petrol și care ajungea în buzunarele câtorva persoane, denatura datele. Apoi au adăugat accesul la internet și nivelurile de libertate, creând așa-numitul „Indice de dezvoltare umană alternativă“. Și concludeau cu duritate: „regiunea este mai bogată decât dezvoltată“.

În mod deosebit, cercetătorii au scos în evidență ceea ce au numit „Cele Trei Deficite“ care făceau regiunea să stagneze: primul, absența anumitor libertăți, lumea arabă neținând pasul cu tot ce este mai nou la nivel global în materie de știință, gândire politică și religie comparativă. Relativ puține cărți traduse din alte limbi sunt disponibile în regiune. Al doilea, legat de primul, este incapacitatea de a moderniza comunicațiile pentru a disemina cunoștințele disponibile. Al treilea, participarea femeilor la viața politică, socială și economică este la cel mai scăzut nivel din lume.

Absența drepturilor civile, a liberei exprimări și cenzura flagrantă în majoritatea țărilor arabe înseamnă că, în pofida unor sume rezonabile alocate sistemului educațional, banii sunt utilizați în mod greșit și, în consecință, rezultatele sunt sub așteptări. Potrivit aceluiași raport, în ultimii 1 000 de ani mai puține cărți au fost traduse în arabă decât sunt traduse în spaniolă, în Spania, într-un singur an. La internet a avut acces doar 0,6% din populație.

Deși o generație de intelectuali arabi progresiști a luat raportul ca pe un semnal de alarmă, progresiștii sunt o minoritate în lumea arabă, foarte puțini ocupând funcții de decizie ca să producă schimbări pozitive. După aproape 20 de ani, numărul utilizatorilor internetului a crescut dar și presiunea a continuat. Până în anul 2016, conform „Raportului asupra Dezvoltării în Țările Arabe“ întocmit de ONU, utilizarea internetului a crescut masiv, la peste 50%, dar, în general, Cele Trei Deficite au continuat să țină regiunea pe loc. Regimurile arabe s-au manifestat cu aceeași cruzime față de orice formă de disidență, libertățile individuale au fost restrânse drastic, multe dintre ideile din afară au fost respinse și 11 țări arabe au suferit conflicte interne.

Mulți laici arabi pun problemele și absența libertăților pe seama „închiderii minții arabe“, cum o numesc unii. Sintagma se referă la sfârșitul practicării „ijtihadului“, care se traduce prin „efort“, dar e legată de interpretarea problemelor religioase care nu sunt abordate clar în Coran sau în Hadith – relatările despre ce a făcut și a zis profetul Mohamed. Câteva secole la rând orice învățat musulman a putut interpreta în felul său problemele religioase, dar până la sfârșitul califatului sunnit Abbasid (١٢٥٨–٧٥٠) s-a hotărât închiderea porților ijtihadului. Din acel moment, legile și interpretările făcute de oamenii importanți ai generațiilor precedente nu au mai putut fi puse sub semnul întrebării.

Există voci care consideră că această „închidere“ ține lumea arabă pe loc și, în anii din urmă, a creat una dintre marile sciziuni ale societăților arabe, între cei care vor reforma și cei care se agață de tradiție. Dacă această teorie este adevărată, ar trebui să explice cum se face că alte țări, în care populației i se refuză libertățile și drepturile civile, au reușit să se dezvolte și să

rivalizeze cu Occidentul în domeniul tehnologiei și al progresului economic; de exemplu, Singapore și China.

Este, desigur, adevărat că arabii au un respect profund față de tradiție și autoritate și sunt mai puțin deschiși la schimbare decât multe alte națiii. Un arab care pare să încerce să aducă un suflu nou este noul prinț moștenitor al Arabiei Saudite, Mohammed bin Salman (MbS, pe scurt). În ceea ce pare a fi un plan bine pus la punct, regele Arabiei Saudite, Salman bin Abdulaziz al Saud, i-a conferit fiului său, în vârstă de 32 de ani, titlul de prinț moștenitor și puteri sporite. Ambii par să fi ajuns la concluzia că regatul nu va supraviețui dacă își va păstra baza economică și normele societale actuale. În 2018, au acordat prin lege femeilor dreptul de a conduce mașini și de a asista la meciurile de fotbal și au autorizat deschiderea cinematografelor pentru prima dată. Unii critici din Occident au luat în râs aceste schimbări, considerând că sunt prea prudente. Dar prin această atitudine nu au făcut decât să arate că nu înțeleg cât de radicale pot fi ele, mai ales prin mesajul prin care îl transmit blocurilor religioase atât de influente că le-a cam trecut timpul. Cei doi par să știe și că aceste măsuri, oricât ar fi de „prudente“, riscă să fie întâmpinate cu reticență și chiar cu violență. În același an zvonuri privind posibile lovituri de stat împotriva casei regale saudite au circulat în întreaga regiune a Golfului.

Prințul moștenitor saudit și-a făcut cunoscut și modelul economic pentru anul 2030 – diversificarea economiei pentru a nu se mai baza doar pe exportul de energie. O parte din model a fost reprezentată de controversata reformă prin care femeile au primit dreptul de a conduce automobile, dat fiind că o economie modernă nu poate ignora 50% din forța de muncă. Prințul și-a continuat reforma printr-o epurare a tradiționaliștilor. Împreună cu aliați din zona Golfului, precum prințul moștenitor din Abu Dhabi, Mohammed bin Zayed Al Nahyan, MbS încearcă să scape de cămașa de forță a tradiției, dar știe că nu trebuie să se grăbească. În această încercare prinții sunt în mare parte sprijiniți de tânăra generație din țările lor.

Din punct de vedere politic, arabii au experimentat naționalismul și socialismul *faux*, ca și liderul puternic. Viața sub dominația jihadistă în

varianta IS este un alt sistem eșuat, în timp ce alții trăiesc sub conducerea ereditară a familiilor regale. Dintre toate aceste regimuri ultimul pare a fi cel mai stabil și, pornind de foarte de jos, relativ benign, dar nici un sistem încercat de arabi nu a reușit să îi unească într-un stat-națiune prosper și omogen și nici să creeze o regiune unită, în pofida limbii comune, un factor unificator.

Marele vis al unei Arabii unite a fost prezent în toate proclamațiile Revoltei Arabe din 1916. Dar a rămas așa, iar discrepanțele dintre popoarele ei aproape sigur arată că nu se va realiza vreodată. Profesorul arab Fawaz Gerges recunoaște că perspectiva este sumbră: „Iar și iar conducătorii arabi se bat între ei pentru influență și putere și deseori se amestecă în treburile celorlalți... aceste rivalități cumplite au un efect devastator asupra sistemului statal arab și au dus la haos și războaie civile. Sistemul este distrus.“

Nu există o platformă democratică solidă pe care să poți construi ceva, iar statele-națiuni nu reușesc să atragă loialitatea majorității populației. După cum sună un raport din 2016 al ONU: „Tinerii cred cu toată convingerea că sunt victimele discriminării și ale excluziunii“, ceea ce duce la o „slăbire a disponibilității lor de a respecta instituțiile guvernamentale“.

Am văzut deja fisurile din edificiul Uniunii Europene, care au drept rezultat o retragere parțială în naționalism. Diferența în Orientul Mijlociu este că arabii sunt mai puțin legați de conceptul de stat-națiune și nu au îmbrățișat pe deplin ideile despre libertatea individuală; prin urmare, când instituțiile guvernamentale cedează, mulți apelează la precursorii statului-națiune – religia, etnicitatea și tribul.

Pe măsură ce sunniții, șiiții, triburile și etniile se ascund în spatele zidurilor fizice și psihologice, iar statele-națiuni slăbesc, religia le oferă respect de sine, identitate și certitudine. Pe această bază islamiștii pot construi o concepție despre lume potrivit căreia socialismul, naționalismul sau chiar statul-națiune sunt un cancer, iar antidotul este islamul. Islamiștii ridică bariere ideologice în jurul lor, atât de înalte încât cei aflați după ele nu mai văd ce se întâmplă. Devenind prizonierii unor minți înguste, unii ajung să îi vadă pe „ceilalți“ ca „necredincioși“ sau „safawi“, un termen care se referă

la dinastia șiită Safavidă din Persia (1501–1736), și astfel demni doar de a fi subjugați sau uciși. Unii merg chiar mai departe, pătrunzând pe teritoriul paranoicilor, al celor care lansează tot felul de teorii ale conspirației, folosind termenul mult mai radical de „sahiyyu-safawi“ (sionist-safavid), care sugerează un complot perfid, urzit de Israel/Iran împotriva sunniților. Odată ce au ajuns atât de departe, multora le vine greu să se mai întoarcă.

Una dintre explicațiile acestei atitudini o constituie sărăcia și educația precară. Nici una, nici alta nu pot fi ignorate; din nefericire, li se dă o prea mare importanță, fapt ce duce la convingerea că, dacă eradichezi sărăcia și ameliorezi educația, eradichezi ideologia islamistă. Explicația nu ține cont de numărul imens de jihadiști educați, ale căror rânduri sunt îngroșate an de an de absolvenți de universitate, mai ales de cei cu diplomă de inginer. Și nici nu evidențiază motivul pentru care o parte din ideologia cea mai violentă vine din cea mai bogată țară din regiune – Arabia Saudită. Indiscutabil, standarde de viață mai bune și o educație laică solidă fac parte din soluție, dar, ce ironie!, aici este nevoie de un alt zid, cel pe care îl construiesc majoritatea societăților moderne – între religie și politică.

Întrucât islamul este un mod de viață atotcuprinzător, multora dintre adepți le este greu să desprindă religia și etnicitatea de politică. În Coran nu există nimic care să rezoneze cu fraza atribuită lui Iisus: „Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu“.******** Fără această disociere, preceptele religioase tind să susțină sau chiar să le domine pe cele laice, iar religia sau secta predominantă are grijă ca populația să adere la ea.

Prin contrast, în Europa înființarea și organizarea partidelor politice pe criterii pur etnice sau religioase au fost eradicate în mare măsură. Majoritatea partidelor politice încearcă să câștige simpatizanți din cât mai multe categorii sociale, iar religia nu joacă un rol important în guvernare și în legislație.

Dar „politica laică“ rămasă în memoria Orientului Mijlociu este cea practicată de guvernările despotice – Partidul Baath din Siria și cel din Irak, de exemplu. Ambele se declarau partide socialiste laice, deasupra oricăror

divergențe de ordin religios și etnic, dar tratau cu brutalitate populația. Din această cauză unii au ajuns să se îndoiască de capacitatea partidelor laice de a le apăra interesele și, în consecință, s-au apropiat de partidul care le sprijină religia.

Pe moment, țările și popoarele arabe rămân divizate și devastate de conflictele din interior și dintre ele. Saudiții și iranienii duc o luptă geopolitică regională care, la nivel local, se manifestă prin vechea sciziune dintre șiiți și sunniți care, la rândul ei, întreține conflictele de dincolo de propriile granițe. Multe dintre conflictele din regiune – cum ar fi Războiul din Irak – au dus la activarea altora, cu toată suita de atitudini extremiste și violențe transfrontaliere. Prinse în vâltoare sunt minoritățile – creștinii, yazidii și druzii.

Visul unei unități pan-arabe s-a transformat în coșmarul dezbinărilor pan-arabe. Din clipa în care demonii sectari sunt lăsați de capul lor, este nevoie de ani de zile, uneori de secole, pentru a scăpa de suspiciunea și de teama față de „ceilalți". State-națiuni peticite precum Siria s-au dezmembrat, iar proiectul statelor viitoare este încă neclar. Există o generație de arabi tineri, educați, din mediul urban, care încearcă să facă uitate divergențele, dar povara istoriei îi ține în loc.

Președintele egiptean Anwar Sadat rostea următoarele cuvinte într-un discurs ținut în fața Knessetului israelian în 1977, referindu-se la conflictul arabo-israelian; după mai bine de 40 de ani cuvintele lui sunt tot actuale, valabile pentru întreaga regiune: „Dar mai rămâne un zid. Acest zid este bariera psihologică dintre noi; o barieră a suspiciunii; o barieră a respingerii; o barieră a fricii, a amăgirii; o barieră a iluziei fără a trece la acțiune, la fapte sau a lua hotărâri."

Biblia, pp. 1123-1224

CAPITOLUL 5

UN MAGNET PENTRU MIGRANȚI

Subcontinentul indian

Ca toate zidurile, și acesta era ambiguu, cu două fețe. Ce era dincoace de el, ce era dincolo de el depindea de locul în care te aflai.

Ursula K. Le Guin, *Dezmoșteniții*

Un soldat din Forțele de Apărare a Graniței Indiene păzește o spărtură din gardul care desparte India de Bangladesh

LA GRANIȚA DINTRE INDIA ȘI BANGLADESH se află cel mai lung gard din lume. Se întinde pe aproape toți cei 4 023 de kilometri de hotar cu care India își înconjoară vecinul mult mai mic; singura parte din Bangladesh fără gard este coasta de 580 de kilometri de-a lungul Golfului Bengal. Gardul se îndreaptă în zigzag din golf spre nord, pe un teren plat în mare parte, urcă spre regiunea mai deluroasă de lângă Nepal și Bhutan, o ia la dreapta de-a lungul munților, apoi coboară spre sud, adesea prin zone puternic împădurite, înapoi spre mare. Traversează câmpiile și jungla, pe lângă râuri și peste dealuri. Teritoriile de o parte și de alta sunt bine populate

și în multe locuri pământul este cultivat cât mai aproape de barieră, ceea ce înseamnă că recoltele o ating ici și colo.

Pe sute de kilometri bariera este dublă, unele părți sunt din sârmă ghimpată, altele din zid, multe electrificate și luminate în timpul nopții. În unele porțiuni, ca în Bengalul de Vest, care reprezintă o jumătate din lungimea graniței, gardul este prevăzut cu senzori inteligenți, indicatoare de direcție, camere de termoviziune și de vedere pe timp de noapte, conectate la un sistem de comandă prin satelit.

Indienii încearcă să renunțe la un sistem care se baza pe un număr mare de grăniceri care patrulau aproape constant pe distanțe lungi în favoarea unuia în care pot detecta rapid spărturile din gard și deplasa la fața locului unități de intervenție rapidă. Ca și în cazul altor granițe din această lume, tehnologia a simplificat ceea ce în trecut ar fi luat sute de ore de monitorizare, raportare și intervenție. Chiar dacă un senzor se blochează la mai mulți kilometri de camera de control, în doar un minut se înalță o dronă și o patrulă este trimisă la fața locului; an de an tehnologia devine tot mai sofisticată.

În ciuda acestor măsuri, gardul indian nu reușește să îi oprească pe cei care vor să treacă granița. Oamenii continuă să încerce, în ciuda sârmei ghimpate și a faptului că grănicerii au împușcat sute de persoane care au vrut să ajungă în India ca și multe altele care au vrut să se întoarcă în Bangladesh pe furiș, după ce intraseră la fel în India. Printre ei, în 2011, a fost și Felani Khatun, o fată de 15 ani.

Familia lui Felani muncea ilegal în India, fără pașapoarte sau vize din cauza birocrației și a costurilor. Ca să se întoarcă acasă pentru o scurtă vizită, Felani și tatăl ei i-au dat unui contrabandist 50 de dolari ca să îi treacă dincolo. Imediat după ivirea zorilor, în timp ce gardul era învăluit în ceață, fata a început să urce pe o scară din bambus plasată acolo de către contrabandist. Îmbrăcămintea largă i s-a prins în sârma ghimpată. Felani a intrat în panică și a strigat la tatăl ei după ajutor. În urma infiltrării mai multor grupuri de teroriști, Forțele de Apărare a Graniței Indiene (BSF) aveau ordin să tragă fără somație; și au tras. Fata a avut parte de o moarte lentă. A rămas atârnată de gard, sângerând, dar încă vie, mai multe ore. Când

soarele s-a ridicat pe cer, iar ceața s-a risipit, soldații au văzut-o și au auzit-o cum cere apă până când, în cele din urmă, Felani a murit din cauza rănilor. Moartea lentă, violentă, a unei persoane atât de tinere a șocat întreaga lume, care a condamnat politica deschiderii focului fără somație. Inevitabil, cazul a fost uitat, dar politica a rămas, ca și gardul. Moartea fetei demonstrează cât de costisitoare în vieți omenești sunt astfel de bariere. India nu este singura care procedează astfel; numărul unor asemenea morți crește peste tot. Dr. Reece Jones arată că „anul 2016 a bătut recordul morților la graniță (7 200 în total) din cauza înăspririi măsurilor de securitate".

Justificările construirii gardului la granița Indiei cu Bangladeshul includ prevenirea contrabandei cu arme și mărfuri și împiedicarea trecerii insurgenților; dar, în primul rând, gardul este menit să împiedice imigrația ilegală în număr extrem de mare, care s-a soldat cu forțarea graniței și uciderea în masă a străinilor. Prin urmare, principalul lui scop este să țină oamenii la distanță. Dar aceasta este o regiune turbulentă, în care migrația nu este singura problemă. Divergențele care macină subcontinentul, cum se întâmplă atât de des și prin alte părți, își au originea și în granițele trasate de puterile coloniale și sunt agravate de prejudecățile de ordin etnic și religios și de realitățile politice. Multe dintre divizările religioase provin din conducerea Indiei de către musulmani în Evul Mediu.

După primele invazii islamice din Asia Centrală, populația predominant hindusă s-a convertit în masă; dar suprafața uriașă a Indiei a creat probleme invadatorilor: ca și în cazul Chinei, este aproape imposibil ca o putere din afară să controleze în totalitate India fără ajutorul unor aliați. Astfel, deși zeci de milioane de persoane s-au convertit la islam, au rămas sute de milioane de hinduși. Chiar și sub dinastia mogulă (1526–1857), când puterea musulmană s-a extins aproape în toată India, cuceritorii și-au dat seama de ceea ce aveau să descopere britanicii mai târziu: ca să se folosească de bogățiile subcontinentului, era mai ușor să dezbine și să conducă regiunile țării decât să caute puterea absolută. Majoritatea populației de la vest de Deșertul Thar și din bazinul Deltei Gangelui (aceleași regiuni care acum

formează Pakistanul și Bangladeshul) a fost convertită la islam, dar în aproape toate celelalte părți majoritatea indienilor a rămas hindusă.

În ١٩٤٧, după retragerea britanicilor, fondatorii Indiei, mai ales Mahatma Gandhi, și-au propus să creeze un stat democratic, cu mai multe credințe, care să se întindă de la est la vest, din Hindu Kush la Munții Rakhine, și de la nord la sud, de la Munții Himalaya până la Oceanul Indian. Muhammad Ali Jinnah însă, care avea să devină primul conducător al Pakistanului, a considerat că musulmanii – o minoritate în acest stat al viitorului – aveau nevoie de propria țară. Ali Jinnah a vrut „o țară musulmană pentru musulmani“ și a participat la inventarea unei granițe trasate mai mult pe criterii religioase decât geografice. Granițele au fost trasate – de către britanici – în așa fel încât să separe zonele cu o populație majoritar musulmană. Așa că în anul acela au apărut două state, India și Pakistan, ultimul cuprinzând Pakistanul de Vest și Pakistanul de Est. Divizările religioase au devenit geografice, și mentale și fizice.

Dar, de multe ori, granița despărțea comunități existente și, desigur, toate zonele erau, într-o oarecare măsură, mixte, drept pentru care mulți oamenii s-au văzut nevoiți să se mute. Marea împărțire a subcontinentului din 1947 a fost însoțită de un masacru cumplit. Milioane au fost ucise în timpul strămutărilor în masă ale sikhșilor, hindușilor și musulmanilor care doreau să ajungă în acele regiuni în care să se simtă în siguranță. Din punct de vedere psihologic, nici una dintre țările implicate nu și-a revenit pe deplin; divergențele dintre ele sunt la fel de mari și acum și se manifestă, tot mai mult, prin ziduri din beton și din sârmă ghimpată.

*

India este un magnet pentru migranți. Este o democrație, cu legi care protejează minoritățile și, în comparație cu vecinii săi, are o economie prosperă. Refugiați și imigranți ilegali se strâng acolo din Afghanistan, Sri Lanka, Myanmar (fosta Birmanie), Tibet, Pakistan și Bangladesh. Sunt cel puțin 110 000 de tibetani care au fugit de când China le-a anexat teritoriul în

1951, în jur de 100 000 de tamili din Sri Lanka, sosiți în timpul războiului civil din insulă, care s-a sfârșit la începutul acestui secol, iar tulburările din Afghanistan au dus la un flux constant de refugiați. Dar, de departe, cel mai mare număr de imigranți provin din Bangladesh, care este înconjurat de India din trei părți.

De la împărțirea Indiei în anul 1947, valuri de oameni din ceea ce era pe atunci Pakistanul de Est au intrat în această țară ca să scape de persecuții, intoleranță și greutăți economice, numărul lor crescând după conflictul violent cu Pakistanul de Vest. Nu trebuie decât să arunci o privire pe hartă ca să-ți dai seama că cele două nu au fost destinate să rămână o singură țară. În primul rând distanța dintre ele este de peste 2 000 de kilometri, fiind despărțite nu numai din punct de vedere geografic, ci și lingvistic. După ani de discriminare din partea Pakistanului de Vest, în 1971, bengalezii din Pakistanul de Est au început să revendice independența. Guvernul pakistanez a încercat să le înăbușe demonstrațiile fără milă, reprimarea violentă soldându-se cu milioane de morți și cu alte milioane de bengalezi care s-au refugiat în India. Astăzi se crede că mai multe mii continuă să treacă granița în fiecare an.

Viața este grea pentru mulți dintre locuitorii Bangladeshului. Aproximativ 12,9% trăiesc sub limita națională a sărăciei, așa cum este stabilită de Banca de Dezvoltare a Asiei. Guvernanții fac eforturi uriașe ca să rezolve problema, dar viața rămâne extrem de dură pentru zeci de milioane de oameni. În zonele rurale se practică agricultura în forme primitive, extenuante, iar orașele tot mai mari se umplu de cartiere sărace pentru cei care își caută de lucru în industrie. Grupurile minoritare, cum ar fi hindușii și creștinii, declară că sunt persecutate și, în general, intoleranța religioasă se agravează, alimentată de islamiștii radicali. Convertirea forțată a hindușilor la Islam, cât și răpirea fetelor sunt la ordinea zilei. Constituția Bangladeshului nu recunoaște minoritățile. Articolul ٤١ garantează libertatea religioasă, dar, în realitate, ultimii ani au fost martorii atacurilor întreprinse de grupări extremiste asupra a zeci de temple hinduse, incendierii a sute de case și agresării a mii de persoane. Normal, mulți s-au refugiat în India, care

este majoritar hindusă. Dacă adăugăm furtunile și inundațiile anuale din Bangladesh, înțelegem de ce atât de mulți oameni vor să treacă granița.

Pentru mulți însă nu este vorba doar de a migra în căutare de lucru sau din cauza persecuțiilor: granița dintre India și Bangladesh a împărțit comunități care secole la rând au trăit fără bariere între ele. Unele se aseamănă din punct de vedere cultural și lingvistic – ideea că vecinul este de altă naționalitate le este străină – și chiar din momentul separării au continuat să treacă dintr-o parte într-alta.

Cifrele exacte sunt greu de obținut, dar, în general, se estimează că numărul celor care s-au mutat permanent din Bangladesh în India în cursul acestui secol a depășit 15 milioane. Migrația a creat mari probleme în statele indiene aflate foarte aproape de graniță – Bengalul de Vest, Assam, Meghalaya, Mizoram și Tripura – unde s-a stabilit majoritatea (în mare parte musulmană) refugiaților din Bangladesh, deși migranți ilegali se găsesc în toate marile orașe. Unul dintre statele cele mai afectate este Assam, în nord-estul Indiei. În cursul Războiului de independență din Bangladesh majoritatea celor care au fugit în India erau hinduși cărora, la scurtă vreme, li s-au alăturat din ce în ce mai mulți musulmani. Între 1971 și 1991, populația musulmană a crescut cu 77%, de la 3,5 milioane la 6,3 milioane, provocând o reacție puternic ostilă împotriva lor în Assam, unde localnicii s-au plâns nu numai că își pierd slujbele și casele, ci și că identitatea și cultura lor sunt în pericol. Unii hinduși au pus toate neajunsurile pe seama nou-veniților, indiferent de apartenența etnică, doar fiindcă nu erau din Assam. Musulmanii însă au avut de suferit cel mai mult. Diferențele neînsemnate, cum ar fi consumul de carne de porc sau de vită, s-au amplificat odată cu creșterea tensiunilor.

Subcontinentul indian este traversat de migrații în masă, oamenii părăsindu-și căminele din cauza sărăciei, a efectelor schimbărilor climatice și a persecuției religioase.

În 1982, au început demonstrațiile împotriva refugiaților din Bangladesh, la care s-au adăugat înființarea unor miliții și, în cele din urmă, violențele de stradă în cursul cărora au fost măcelăriți mii de străini. Musulmanii au fost victimele principale, dar, în multe cazuri, nu s-a făcut diferență între grupuri religioase sau etnice. Indira Gandhi a răspuns cu planuri pentru un gard din sârmă ghimpată de-a lungul graniței, pe care guvernul următor, condus de Rajiv Gandhi, a promis să îl construiască.

Evenimentele din Assam ne ajută să înțelegem problemele mai complexe cu care se confruntă India. Ca și în alte părți, natura reliefului din Assam face aproape imposibilă securizarea deplină a graniței. Deși lungimea graniței cu Bangladesh este doar de 263 de kilometri, o parte din ea este alcătuită de râul Brahmaputra, care iese din matcă în fiecare an și își schimbă cursul, îngreunând trasarea unui hotar permanent.

Din 1971, populația Assamului a crescut mai bine de două ori, de la 14,6 milioane la peste 30 de milioane, în primul rând în urma imigrației ilegale.

Naționaliștii hinduși susțin că, până în 2060, zona ar putea avea o majoritate musulmană. În 2015 erau 19 milioane de hinduși și 11 milioane de musulmani, 9 din 27 de cartiere fiind majoritar musulmane. La fel de important este că recensământul din 2017 a arătat că locuitorii originari din Assam constituie acum o minoritate în stat, iar proporția lor va continua să scadă odată cu sosirea altor imigranți.

După revoltele sângeroase din 1982, parlamentul a aprobat Acordul Assam din 1985, semnat, pe de o parte, de guvernul național și guvernele statale și, pe de altă parte, de liderii mișcărilor violente care agitaseră spiritele cu trei ani înainte. Scopul Acordului a fost de a reduce numărul migranților din zonă și a avut ca punct de referință războiul din Pakistan (1971). Cei sosiți înainte de 1971 puteau rămâne, dar în anumite condiții; toți străinii veniți în Assam începând din 25 martie 1971 – ziua în care armata pakistaneză a început operațiuni pe scară largă împotriva civililor – urmau să fie depistați și deportați, dat fiind că, în 1985, Bangladeshul era considerat îndeajuns de stabil pentru ca refugiații să se poată întoarce.

Acordul nu a avut efectul scontat. Dintre cele 10 milioane de persoane fugite din Bangladesh în timpul războiului, multe au rămas în India și alte milioane au continuat să treacă granița. În consecință, de-a lungul anilor, gardurile s-au lungit, s-au înălțat și mai mult și s-au modernizat din punct de vedere tehnologic. Guvernul central a preferat să construiască ziduri în loc să aplice prevederile Acordului și să creeze cadrul legal pentru găsirea unei soluții. În tot acest timp a crescut și numărul victimelor: conform organizației Human Rights Watch, în primul deceniu al acestui secol personalul BSF a împușcat mortal aproximativ 900 de refugiați din Bangladesh care au încercat să treacă granița.

Majoritatea celor care își asumă riscurile reușesc să ajungă în India. Dar, odată ajunși acolo, se trezesc în plin coșmar juridic. India nu are legi eficiente pentru refugiații și imigranții ilegali. Nu a semnat Convenția ONU privind refugiații pe motiv că aceasta nu ia în considerare complexitatea problemelor regionale. În locul ei, India aplică Legea Străinilor din 1946, potrivit căreia străinul este „persoana care nu este cetățean al Indiei“, o

definiție într-adevăr succintă, dar care nu face diferența între un refugiat autentic, care are dreptul să solicite azil, și un migrant economic.

Problemele constante – resentimentele populației indiene, statutul neclar al imigranților – scot în evidență dificultățile din țările unde nu există sisteme bine puse la punct care să se ocupe de migrația în masă, mai ales când migranții trec dintr-o țară în curs de dezvoltare într-alta.

Sanjeev Tripathi, fostul director al agenției de informații externe din India – Departamentul Cercetare și Analiză, susține că India are nevoie de o nouă lege care să definească refugiații și imigranții ilegali. De asemenea, India trebuie să ajungă la un acord cu Bangladeshul pentru ca Dhaka******** să-și recupereze locuitorii fugiți și să le emită documente, o măsură care „să fie urmată de o acțiune concertată de depistare a imigranților din Bangladesh, de plasare a lor în categorii separate de refugiați și migranți ilegali, de relocare și repatriere a lor, cât și de stopare a fluxului“. În cuvintele aceluiași Trpathi, sistemul actual „a contribuit în mod substanțial la schimbarea configurației demografice în statele din nord-estul Indiei, unde localnicii se simt copleșiți de intruși. Aceasta le-a afectat stilul de viață și a dus la tensiuni mocnite între cele două tabere.“

Problema poate fi rezolvată pe cale legală prin voința guvernanților; din păcate, cooperarea diplomatică din partea Bangladeshului este mai mult decât deficitară. Bangladeshul nu numai că se eschivează în privința întocmirii actelor necesare preluării migranților; este un fapt binecunoscut că grănicerii din Bangladesh îi trimit înapoi pe cei care vor să revină în țară, mai ales dacă aparțin minorității hinduse.

Mai există și problema identificării celor intrați ilegal în India. Sunt milioane, bine înrădăcinați în țară; mulți au cărți de identitate numite *aadhaar* care, la prima vedere, nu îi deosebesc de cetățenii indieni, deși nu oferă acces la toate facilitățile la care are dreptul un cetățean indian. Mai mult de atât, în regiuni precum Bengalul de Vest identificarea lor este și mai dificilă fiindcă trăsăturile și dialectul vorbit de un cetățean al Bangladeshului nu se deosebesc prea mult de cele ale unui vest-bengalez.

Politicienii indieni se contrazic și când vine vorba de acordarea cetățeniei hindușilor fugiți din Bangladesh pe motiv că sunt persecutați acolo. Când a venit la putere, Partidul naționalist hindus Bharatiya Janata (BJP) și-a propus să rezolve problema. În manifestul partidului din 2014 se spunea că „India va rămâne căminul firesc al hindușilor persecutați, care vor fi primiți cu brațele deschise“. BJP a temporizat, conștient că, deși imigrația musulmanilor constituie un motiv de mai mare îngrijorare pentru mulți votanți din statele de la graniță, ostilitate există, într-o proporție mai mare sau mai mică, față de toți intrușii.

Mulți susținători ai guvernului BJP au o poziție radicală față de ceea ce ar trebui făcut și cer politici care unora li s-ar părea prea dure. Printre acestea se numără trimiterea în judecată a celor care ascund imigranți ilegali și interzicerea angajării imigranților ilegali dacă aceștia nu sunt luați în evidență de autorități. În campania electorală națională din 2014, Narenda Modi, liderul BJP, a promis în repetate rânduri că va înăspri controalele la graniță și i-a avertizat pe imigranții ilegali din Bangladesh „să-și facă bagajele“. Modi a ajuns prim-ministru.

În 2017, Amit Shah, președintele BJP, i-a acuzat pe unii politicieni din Partidul Congresului, care se pronunță împotriva deportărilor, că vor să alipească statul Assam la Bangladesh. Mulți membri ai guvernului văd problema prin prisma securității naționale. Din acest punct de vedere, problema arată astfel: Pakistanul nu a iertat niciodată India fiindcă a ajutat Bangladeshul să devină independent. Pentru a semăna discordie, Pakistanul promovează o strategie cunoscută sub numele de „adâncime strategică agresivă“ prin încurajarea imigrației ilegale, subvenționarea terorismului transfrontalier dinspre Bangladesh, sprijinirea activităților unor grupări precum Harkat-ul-Jihad al-Islami și Jamaat-ul Mujahideen Bangladesh și pătrunderea frauduloasă a sute de luptători în India. Potrivit acestei teorii, prin schimbarea raportului dintre hinduși și musulmani în regiunile indiene de la granița cu Bangladeshul, vor lua ființă partide politice care vor cere autonomie și, în cele din urmă, independență, creând astfel o nouă țară musulmană. Există chiar și un nume pentru acest stat al viitorului, format din

Assam și Bengalul de Vest: Bango Bhoomi. Astfel, conchide teoria, India este slăbită, iar Pakistanul câștigă un avanpost în coasta Bangladeshului.

Cei convinși de existența unui asemenea plan se străduiesc să vină cu dovezi și, ca să-și întărească argumentația, arată spre schimbările demografice. La nivel statal, relațiile dintre India și Bangladesh sunt cordiale, dar tensiunile care domină politica internă a subcontinentului de după împărțirea lui, naționalismul hindus și cel musulman, îi îndeamnă pe politicieni să apeleze la emoțiile provocate de criza identitară.

Indiferent dacă teoria Bango Bhoomi este reală sau nu, mulți experți non-guvernamentali în controlul granițelor susțin că zidurile și gardurile nu fac decât să limiteze fluxul de imigranți, iar în privința combaterii terorismului sunt pur și simplu ineficiente. Referindu-se la acest din urmă aspect, dr. Reece Jones crede că, în ciuda sumelor imense cheltuite cu noul gard, ultramodern, dintre India și Bangladesh, „este puțin probabil ca acesta să aibă vreun impact“ asupra infiltrării teroriștilor întrucât „de cele mai multe ori teroristul dispune de fondurile necesare procurării de documente false și, în consecință, trece fără probleme granița la punctele de control sau călătorește cu documente valabile“. Jones observă și că „amenințarea terorismului este folosită pentru a justifica zidurile când, de fapt, ținta este aproape întotdeauna migrația neautorizată a populației sărace“. Oricum, astfel de discuții despre Bango Bhoomi sunt, evident, neavenite în Bangladesh, care consideră gardul construit de India drept un act plin de aroganță și de agresivitate, care nu face decât să dăuneze relațiilor dintre cele două țări.

Deloc surprinzător, mulți locuitori ai Bangladeshului se simt încolțiți: la est, vest și nord este gardul indian, iar la sud, în Golful Bengal, este marea. Iar marea se apropie tot mai mult.

Bangladeshul este una dintre țările cele mai dens populate din lume. Este mai mic decât statul american Florida, dar adăpostește 165 de milioane de persoane, în comparație cu cele 20 de milioane ale Floridei, iar populația este în continuă creștere. Cea mai mare parte din teritoriu se situează la nivelul mării, în Delta Gangelui. Are sute de râuri, multe dintre ele ieșind din

matcă în fiecare an și alungând milioane de oameni din casele lor. Majoritatea se întorc după retragerea apelor; pe de altă parte, mulți climatologi anticipează că, în decurs de 80 de ani, temperatura solului va crește cu 2^0C, iar nivelul mării cu aproape 1 metru. Dacă așa vor sta lucrurile, o cincime din Bangladesh va dispărea sub ape. Câteva dintre zonele cele mai amenințate sunt cele care mărginesc India, de exemplu Khulna, Satkhira și Bagerhat, iar aproximativ 80% din țară se situează cu puțin peste nivelul mării.

În amonte, topirea redusă a ghețarilor din Munții Himalaya a transformat deja în deșert o parte din terenul fertil al Bangladeshului. Procesul sigur va continua, forțând sute de mii de oameni să părăsească zonele rurale și să se îndrepte spre orașe, uneori doar ca să beneficieze de apă potabilă după ce sursele lor sunt contaminate de mare, care pătrunde în râuri. Organizația Internațională pentru Migrație estimează că 70% din populația săracă din Dhaka a ajuns în capitală din cauza dezastrelor ecologice, cum ar fi inundațiile sau uraganele.

Există deja „refugiați climatici“ în multe colțuri ale lumii ale căror rânduri vor fi îngroșate de alte zeci de milioane, majoritatea orientându-se spre zonele urbane, dat fiind că până și cele mai mici schimbări ale climei pot avea consecințe catastrofale pentru populația locală. În Africa, de exemplu, seceta din ultimele decenii a dus la înfometarea multor regiuni, în timp ce Deșertul Sahara se extinde treptat spre sud. În Asia însă refugiații climatici încearcă mai ales să scape de inundații. Un studiu din 2010, publicat de London School of Economics, arată că, din primele zece orașe de coastă cele mai expuse inundațiilor, nouă erau din Asia. Dhaka era pe locul trei, după Kolkata și Mumbai.

Când raportezi aceste previziuni la o țară precum Bangladeshul, unde asistența medicală modernă este precară, iar nivelul de educație este scăzut, este clar că, dacă o cincime din teritoriu va fi inundată, iar o parte din ce rămâne nu va mai putea fi cultivată, milioane de oameni vor fi nevoiți să migreze. Unii vor încerca să ajungă în Occident, dar cei mai mulți, mai ales cei mai săraci, se vor îndrepta spre India, unde vor fi opriți de gard și de

grăniceri. În acel moment India se va confrunta cu o problemă politică și umanitară și mai gravă decât cea pe care se chinuiește acum să o rezolve.

Musulmanii alcătuiesc aproximativ 15% dintre indieni, bătând spre 200 de milioane. În Bangladesh, însă, aproape 90% din populație este musulmană. O migrație în masă ar da naștere unei crize pe măsură și unui șir lung de întrebări. Dat fiind tratamentul la care sunt supuși imigranții ilegali, câți refugiați din Bangladesh ar primi India? Câți ar accepta populația majoritară, mai ales în statele de la graniță, fără să se ajungă la violențe și la măsuri extreme luate de partidele politice? Hindușii din Bangladesh ar avea parte de regim preferențial fiindcă ei suferă cel mai mult de pe urma discriminării religioase? Acestea sunt probleme cu care ambele țări se confruntă deja, iar inundațiile catastrofale nu ar face decât să le exacerbeze: schimbările climatice și greutățile de ordin economic influențează migrația, oamenii fiind nevoiți să se strămute, fără a fi capabili să se integreze foarte ușor, cultural și economic, în alte țări.

Bangladeshul are sute de râuri și, prin urmare, o mare parte din teritoriul său este amenințat de inundații.

Bangladeshul are propriile dificultăți cu migrația. Etnia Rohingya din Myanmar este un grup minoritar de musulmani care trăiește într-un stat

majoritar budist. Aproximativ 750 000 locuiesc în regiunea Arakan, la granița cu Bangladesh. Se înrudesc cu chittagonienii din sudul Bangladeshului și au problema lor. Rohingyanii nu au un stat al lor și li se refuză cetățenia din cauza originii lor. În 1982, dictatura din Myanmar a promulgat o Lege a Cetățeniei în care menționează cele 135 de „rase“ naționale care s-au stabilit în țară înainte ca britanicii să colonizeze regiunea Arakan, în 1823. În ciuda dovezilor care atestă prezența etniei Rohingya în zonă încă din secolul al VII-lea, junta a decis că nu face parte din Myanmar. Rohingyanii au restricții severe de circulație, cu greu își pot deschide o afacere și încearcă de cele mai multe ori fără succes să își înregistreze nașterile și căsătoriile din comunitățile lor, fiind astfel și mai izolați.

La începutul anilor 1990, până la 250 000 de rohingyani au fugit în Bangladesh invocând crimele și violurile comise de către armata din Myanmar, ca și persecuția religioasă, torturile și munca silnică la care erau supuși. Înaltul Comisariat pentru Refugiați de pe lângă ONU (UNHCR) i-a considerat refugiați și, la început, Bangladeshul le-a oferit azil. Dar, confruntate cu un număr tot mai mare de fugari, autoritățile au început să deporteze zeci de mii peste graniță, adesea folosind forța, ceea ce a dus la confruntări între refugiați și grăniceri. Până la mijlocul deceniului mai rămăseseră doar aproximativ 20 000 în Bangladesh. Este imposibil să se stabilească o cifră exactă fiindcă guvernul a încetat să îi mai înregistreze și a cerut organizațiilor umanitare să nu îi mai ajute pe cei neînregistrați – pe motiv că vrea să descurajeze sosirea altora. Cu toate că este una dintre cele mai sărace țări din lume, Bangladeshul a primit aproape o jumătate de milion de refugiați în secolul acesta, chiar dacă nu este deloc pregătită pentru așa ceva.

În ١٩٩٨, UNHCR a scris guvernului militar din Myanmar solicitând un tratament egal pentru etnia Rohingya în urma acuzațiilor de discriminare generală și de rele tratamente. Junta a răspuns: „Etnicii Rohingya sunt diferiți din punct de vedere rasial, etnic și cultural de celelalte rase naționale din țara noastră. Limba și religia lor sunt și ele diferite.“ În ultimii ani violențele anti-Rohingya s-au intensificat din nou: militarii le dau foc la sate

și la moschei, îi ucid, mai ales ca reacție la un atac asupra unei patrule de la graniță de către o grupare Rohingya militantă, în august 2017. În consecință, numărul celor care încearcă să intre în Bangladesh crește din nou dramatic: numai în a doua jumătate a anului 2017 peste 600 000 de persoane au trecut granița.

Sute de mii de rohingyani trăiesc acum în bidonvilurile din jurul portului Cox's Bazar din Bangladesh sau în taberele UNHCR. Într-o țară săracă, supraaglomerată, care se zbate să aibă grijă de propriii cetățeni, resursele umanitare de-abia ajung, iar acești imigranți sunt adesea priviți ca o sursă de anarhie și de infracțiuni, plasați în afara societății și fără posibilitatea de a munci legal. Unele voci din Bangladesh cer controale mai stricte la graniță, mai ales în urma celor mai recente valuri de refugiați: există însă și apeluri la o reacție umanitară mai consistentă. Sunt, de asemenea, temeri că starea de tensiune din regiune ar putea atrage organizații teroriste care să se folosească de conflict, exploatând deosebirile etnice și religioase și răspândind idei extremiste în sânul grupurilor minoritare afectate. Regiunea ar putea deveni scena unei radicalizări profunde, inflamând și mai mult spiritele și ducând la noi acte de violență.

Bangladeshul este hotărât să deporteze refugiații cât mai curând posibil; Myanmar încearcă să câștige timp, declarând că, pe de o parte, refugiații vor fi reprimiți, iar, pe de altă parte, intenționând să modernizeze și să extindă bariera de-a lungul celor 274 de kilometri de graniță. Se spune, de asemenea, că ar fi plantat mine care să împiedice revenirea refugiaților. În plus, nu este clar unde s-ar putea întoarce etnicii Rohingya: mai mult de 200 de sate au fost arse din temelii, iar discriminarea lor sistematică este la ea acasă.

Nu se întrevede nici o soluție viabilă atât timp cât statul Myanmar continuă să-și hărțuiască minoritățile; prin urmare, încă o graniță mărește tensiunea și instabilitatea.

*

Populațiile în derivă de pe subcontinent se confruntă cu provocările secolului XXI într-o geografie creată de mâna omului, din garduri și granițe naționale

lipsite de respect față de istorie.

La sud de Assam, Munții Rakhine despart India de Myanmar și sunt acoperiți de o junglă deasă. Oamenii își croiesc drum prin junglă ca să ceară azil în India, dar nu într-un număr atât de mare încât să facă din migrația lor o problemă națională. Mai îngrijorătoare este revolta tribului Naga din Myanmar, care uneori ajunge și în India și care a dus la construirea unui gard, nu de către indieni, ci de către Myanmar, de-a lungul unor porțiuni din graniță.

Etnicii Naga provin, de fapt, din mai multe triburi care trăiesc pe dealuri acoperite de păduri. Au în comun tradiții culturale, deși vorbesc limbi foarte diferite – majoritatea folosesc dialecte ale limbii naga, care este neinteligibilă pentru străini și uneori chiar și pentru celelalte triburi. Unii au renunțat la vânătoarea de capete cu doar câteva decenii în urmă, după ce s-au convertit la creștinism, dar rămân legați de multe practici culturale străvechi și consideră că nu aparțin nici Myanmarului, nici Indiei.

În urma înființării statului India, în ١٩٤٧, și a statului Myanmar (Birmania) în anul următor, etnicii Naga s-au trezit despărțiți de noile granițe suverane. O luptă armată a izbucnit în anii ١٩٥٠, când unele triburi Naga de partea indiană a graniței au încercat să-și câștige independența față de New Delhi. Crearea statului Nagaland (cel mai mic din India) în ١٩٦٣ a redus nivelul violențelor, dar nu a dus la o rezolvare permanentă. Până în anii ١٩٧٠, militanții au fost goniți în Myanmar, dar și-au continuat lupta de acolo, alături de alte triburi Naga. Există acum aproximativ ٢ milioane de etnici Naga de-a lungul fiecărei părți a graniței, o zonă pe care naționaliștii Naga vor să o transforme într-un stat independent.

Guvernul din Myanmar, care se confruntă mereu cu revolte interne, nu a luat prea multe măsuri ca să îi împiedice pe etnicii Naga să folosească regiunea pentru a-și instrui și echipa milițiile și a întreprinde incursiuni frecvente peste graniță. Firește, această atitudine constituie o sursă majoră de iritare pentru guvernul federal din India și guvernele statale din Assam, Manipur și Nagaland. În ٢٠١٥, după un raid încheiat cu uciderea a ١٨ soldați indieni, mai multe comandouri indiene au executat o operațiune-fulger –

prima de acest fel după mai mulți ani – traversând granița în timpul nopții. Comandourile au descins din elicoptere și au înaintat câțiva kilometri în interiorul Myanmarului, după care au atacat două tabere de rebeli Naga. New Delhi a susținut că au fost uciși în jur de 38 de rebeli, deși numărul exact nu se știe nici acum.

Oficial, guvernul din Myanmar s-a arătat furios, dar, în realitate, el însuși trimisese trupe în statele indiene Manipur și Mizoram pe urmele „teroriștilor“ din grupările rebele Chin și Arakan, drept pentru care, neoficial, a tolerat incursiunea în teritoriul său suveran. Tot neoficial, guvernul indian a făcut caz de întreaga afacere convingând Myanmarul să se gândească serios la modul în care ar putea preveni astfel de acțiuni în viitor. Un nou stimulent l-a constituit influența crescândă a Chinei în Myanmar, care ar putea fi contrabalansată prin întărirea legăturilor cu India.

La începutul anului 2017, pe fondul continuării operațiunilor armate ale indienilor împotriva insurgenților, Myanmarul a început să construiască un gard scurt la graniță, în „Zona administrată de Naga“, o regiune în care etnia Naga se bucură de o autonomie limitată. Oficial, India nu are nimic de a face cu gardul; dar New Delhi oferă Myanmarului 5 milioane de dolari pe an ca să promoveze „dezvoltarea zonelor de la graniță“. Ridicat în numele securității naționale a ambelor țări, gardul împiedică pătrunderea milițiilor Naga în India și construirea unor clădiri de-a lungul graniței în Myanmar. Deși guvernul declară că scopul său nu este de a restricționa migrarea oamenilor obișnuiți, gardul amenință să despartă comunități și familii care până acum au tratat granița ca pe ceva imaginar. Cele două guverne au ajuns la un compromis adoptând Regimul Mișcării Libere, prin care etnicii Naga pot circula 16 kilometri de o parte și de alta a graniței fără vize. Măsura a dus la apariția piețelor de-a lungul frontierei, unde etnicii Naga pot cumpăra produse indiene care înainte ajungeau la ei numai prin contrabandă. Această stare de lucruri este amenințată acum de înălțarea gardului, care va despărți și mai mult un popor care nu se consideră nici indian și nici myanmarez, ci Naga.

*

Nu toate granițele Indiei sunt atât de solicitate încât să fie apărate de garduri. India și Bhutanul sunt în relații strânse și, dat fiind că India primește 98% din exporturile Bhutanului, nici una dintre țări nu se gândește să „întărească" frontiera. Deși relațiile Indiei cu Nepalul sunt mai încordate, mai ales după „blocada" graniței din 2015, care a durat patru luni, New Delhi nu vede de ce ar construi un gard de-a lungul celor 1 610 kilometri de frontieră, mai ales că dorește să își păstreze influența acolo și să nu îi lase pe chinezi să îi ia locul.

Când vine vorba de China, există o barieră naturală – Munții Himalaya – care separă cele două țări pe o mare parte din granița lungă de peste 4 000 de kilometri și le apără una de alta. Există un măr al discordiei între ele – statul indian Arunachal Pradesh, revendicat de China, disputa însă nu a degenerat într-o graniță ostilă. Cu toate acestea, China monitorizează frontiera cu zeci de sateliți plasați în spațiul cosmic.

Din nou, tensiuni există la granița Indiei cu Pakistanul. De la împărțire, relațiile dintre cele două țări s-au deteriorat, motiv pentru care aceasta este o graniță „fierbinte". India a construit o barieră lungă de aproximativ 550 de kilometri de-a lungul disputatei „Linii de control" (linia de încetare a focului) din interiorul Kashmirului, o regiune pe care ambele țări și-o revendică. Cea mai mare parte din ea se află la 150 de metri în interiorul Indiei și constă dintr-un gard dublu, înalt de peste 3,6 metri. Seamănă cu gardul dintre Bengalul de Vest și Bangladesh, dotat cu senzori de mișcare și camere de termoviziune conectate la un sistem de comandă care avertizează trupele de intervenție rapidă în cazul unei incursiuni. Fâșia de pământ din interiorul gardului dublu este minată.

În ١٩٤٧, în virtutea Legii Independenței Indiene, statele au avut de ales între a se alătura Indiei, Pakistanului sau a deveni independente. Maharaja Hari Singh, conducătorul Kashmirului, era hindus, spre deosebire de majoritatea populației, care era musulmană. Mahara a ales neutralitatea, declanșând astfel o revoltă musulmană încurajată de Pakistan care, la rândul

ei, l-a silit pe Maharaja să cedeze Kashmirul Indiei. A urmat un război în toată regula: drept rezultat, teritoriul a fost divizat, deși în ambele părți populația este majoritar musulmană. Un alt război a avut loc în 1965, iar în 1999 s-au înregistrat ciocniri violente între unități militare indiene și grupări subvenționate de Pakistan. Între timp, ambele națiuni și-au construit arme nucleare, conflictul dintre ele devenind și mai periculos. Situația continuă să fie încordată în partea Kashmirului controlată de India și, din când în când, această dispută înverșunată dintre cele două puteri nucleare tinde să se agraveze. Se negociază și se renegociază, se fac gesturi de prietenie, adesea prin organizarea unor meciuri de crichet, India însă a ajuns la concluzia că, până la rezolvarea divergențelor, o modalitate de a păstra pacea este să construiască bariere care să împiedice infiltrarea grupărilor de insurgenți care ar putea declanșa un război.

Deși este un proiect uriaș, care durează de câteva decenii, New Delhi întărește sistemul defensiv la granița de nord și de vest, după ce a îngrădit părți din Punjab și Rajasthan în anii ١٩٨٠ și ١٩٩٠, iar acum vrea să „etanșeizeze“ toată granița de vest, din Gujurat la Marea Arabă până în Kashmir, în Munții Himalaya, cu ceea ce numește un Sistem Integrat Comprehensiv de Management al Graniței (CIBMS). O parte din acest teren este deja greu de traversat din cauza mlaștinilor din sud, iar, la nord, din cauza Deșertului Thar.

CIBMS este un sistem similar celui de la frontiera cu Bangladeshul, dar granița de aici este mult mai solicitată, iar pericolul unei înfruntări militare între India și Pakistan este constant. Noile bariere sunt echipate cu radare, camere de termoviziune, camere de luat vederi pe timp de noapte etc., conectate la camere de control plasate la fiecare 5 kilometri. India vrea să instaleze 200 000 de reflectoare și să doteze 130 de sectoare riverane cu lasere subacvatice conectate la centrele de control. Armata indiană intenționează să cumpere vehicule aeriene fără pilot (UAV) capabile să identifice un ziar de la o înălțime de 19 metri, cât și echipament care poate detecta oameni aflați în mișcare la zeci de kilometri distanță. Pakistanul a criticat construirea acestor bariere, declarând că încalcă rezoluțiile ONU și

acordurile locale; indienii spun, în schimb, că tirurile de artilerie peste graniță și raidurile milițiilor au scăzut în urma acestor măsuri.

Astfel de dispute sunt interpretabile. În timp ce India vede construirea unui post de pază fortificat ca pe o măsură de apărare, Pakistanul o consideră o rampă de lansare pentru o mișcare ofensivă. Acordul de Bază privind Granița dintre India și Pakistan (1960–1961) încearcă să împace ambele puncte de vedere, dar nu a fost semnat de nici o parte, iar în practică astfel de acorduri sunt provizorii. Fiecare an poate aduce un nou motiv de zâzanie, care nu avea cum să fie discutat la începutul anilor 1960. De exemplu, în 2017 India a înălțat un catarg de 110 metri la granița Attari, în Punjab. Imediat Pakistanul a acuzat India de încălcare a acordului și că respectivul catarg, care poate fi văzut din orașul Lahore, ar fi echipat cu camere de luat vederi care spionează Pakistanul.

Situația din Kashmir este mai clară. Chiar dacă nu există o înțelegere privind amplasarea graniței, în teorie conduita de o parte și de cealaltă a Liniei de Control este reglementată de Acordul de la Karachi (1949). Acordul interzice construcțiile cu rol defensiv pe o distanță de 500 de metri de o parte și de alta a liniei, o prevedere frecvent ignorată de ambele țări. Armistițiul fragil este și el încălcat de multe ori. Pe lângă schimburile de focuri între grănicerii indieni și cei pakistanezi, New Delhi acuză Islamabadul că subvenționează grupări teroriste ca să treacă granița în India, să instige la violență și chiar să organizeze atentate în orașele indiene. Încă de la începutul anilor ١٩٨٠, cele două țări s-au angajat în dueluri de artilerie sporadice pe Ghețarul Siachen din apropierea Liniei de Control. Situată pe lanțul Karakoram din Munții Himalaya, aceasta este cea mai înaltă zonă de conflict din lume. La peste 6 000 de metri peste nivelul mării soldați indieni și pakistanezi se înfruntă într-una dintre zonele cele mai ostile din punct de vedere climatic. Militarii nu pot rămâne mai mult de 12 săptămâni la mare altitudine fiindcă absența oxigenului provoacă insomnie și halucinații. Chiar dacă grănicerii din cele două țări trag unii într-alții, mai mulți mor din cauza degerăturilor decât a exploziilor.

Kashmirul rămâne marele măr al discordiei între India și Pakistan. Granița trasată de străini a despărțit comunități, iar acum este un monument fortificat al dușmăniei dintre două națiuni care dispun de arma nucleară.

Și granița de vest a Pakistanului cu Afghanistanul, lungă de peste ٢٤٠٠ de kilometri, a fost trasată de străini. Cuceritorii musulmani au folosit Afghanistanul ca pe un avanpost din care să invadeze India, motiv pentru care britanicii l-au folosit pentru a marca marginea de vest a bijuteriei din coroana imperiului lor. Granița este și acum cunoscută sub numele de Linia Durand, după sir Henry Mortimer Durand. În ١٨٩٣, Durand și emirul afghan Abdur Rahman Khan au trasat linia care a consacrat Afghanistanul ca pe o zonă-tampon între India controlată de britanici și Asia Centrală controlată de ruși.

A fost, este și va rămâne o graniță problematică. Îi separă pe paștunii din stânga și dreapta liniei în cetățeni ai unor țări diferite, o separare pe care mulți nu o acceptă. Din acest motiv, și pentru că Afghanistanul revendică un teritoriu la est de linie, Kabulul nu recunoaște granița.

De teamă ca naționalismul paștun să nu ducă la secesiune, Pakistanul preferă un Afghanistan slab. Tocmai de aceea o parte a armatei pakistaneze îi sprijină pe ascuns pe talibani și alte grupări din interiorul Afghanistanului – chiar dacă acesta ripostează violent la est de Linia Durand. Există acum talibani afghani și talibani pakistanezi, care au legături strânse și convingeri similare, și unii și alții ucigând civili și militari pakistanezi.

În primăvara anului ٢٠١٧ situația devenise atât de gravă încât Pakistanul și-a anunțat intenția de a construi un gard în două districte de-a lungul granței în Zonele Tribale Administrate de la Centru. Gardul urma să descurajeze operațiunile talibanilor. Dar, chiar dacă pakistanezii reușesc să construiască un gard pe acest teren muntos, atât de dificil, duhul a scăpat din lampa fermecată: talibanii sunt în țară și se mișcă nestingheriți prin ea.

La sud de Linia Durand se află granița dintre Pakistan și Iran, unde iranienii sunt cei care construiesc un zid despărțitor. Înalt de peste 3 metri și gros de aproape un metru, acest zid din beton apără mai multe porțiuni din graniță, după ani de contrabandă cu droguri, dar și după infiltrarea unor

miliții sunnite din Pakistan în Iran, care este o țară majoritar șiită. Drept rezultat, în 2014, mai multe unități iraniene au traversat granița ca să atace un grup de militanți, angajându-se într-un schimb de focuri cu grănicerii pakistanezi. Deși relațiile rămân cordiale între cele două țări, într-o epocă a zidurilor Iranul preferă separarea fizică pentru a preveni deteriorarea situației, continuând astfel tendința inaugurată de India, Bangladesh și alte națiuni din regiune.

Toate exemplele de mai sus contrazic visul unor politicieni și al multor oameni de afaceri de a crea o zonă comercială vastă, deschisă, pe subcontinent. India, mai ales, apelează la Myanmar, Nepal, Bhutan și Bangladesh să înlesnească circulația și comerțul în regiune. Se intenționează construirea unor șosele și căi ferate transnaționale, cu trecerea accelerată dintr-o țară într-alta și, în ultimă instanță, cu reducerea masivă a controalelor la graniță, ca în unele zone ale UE. Din păcate, progresul este lent, iar programele de întărire a frontierelor, aplicate în majoritatea țărilor, contravin spiritului practic și al cooperării regionale.

Conflictul cel mai grav este la granița dintre India și Pakistan și la cea dintre India și Bangladesh fiindcă, în esență, este de natură religioasă. India este o țară majoritar hindusă, cu un sistem democratic și tradiții laice, deși în ultimii ani s-a înregistrat o creștere îngrijorătoare a naționalismului hindus. Pakistanul este o republică islamică, unde democrația suferă, iar dictatura militară este la ea acasă, în timp ce Bangladeshul, deși teoretic este o republică laică, a devenit tot mai religios atât în sectorul de stat, cât și în viața publică, minoritățile și ateii fiind în pericol de a fi uciși pentru convingerile lor.

*

Nu toate barierele de pe subcontinent sunt din piatră sau sârmă ghimpată; unele sunt invizibile, dar prezente tot timpul. India are parte de divizări interne masive la o scară și la un nivel al prejudecăților atât de mari încât, dacă ar exista așa ceva în alte țări, ar provoca un scandal imens care și-ar

atrage condamnarea internațională – și totuși, lumea în general păstrează tăcerea în fața ororilor sistemului castelor din India.

În acest sistem se regăsesc ecouri ale apartheidului, chiar dacă diferențele sunt semnificative – nu în ultimul rând faptul că nu este trecut în constituția țării. Sistemul castelor a creat o societate segregată în care unii oameni sunt considerați ființe superioare, iar alții ființe impure și fiecare trebuie „să-și păstreze locul". În consecință, anumitor categorii de persoane le este interzis accesul la unele slujbe și li se restricționează libertatea de mișcare. Sistemul asigură rămânerea unei caste conducătoare în poziții privilegiate și le condamnă pe celelalte la o viață de privațiuni în care sunt supuse violențelor fără să poată apela la lege. Zidurile dintre caste sunt aproape invizibile pentru cei din afară.

Rădăcinile sistemului castelor sunt religioase și vechi de mai bine de 3 000 de ani. Hindușii sunt împărțiți în grupuri ierarhice rigide, bazate pe ocupația lor. Împărțirea este justificată de *Manusmriti* – cartea de căpătâi despre legea hindusă, pentru care sistemul este „baza ordinii și a armoniei societății". Castele superioare locuiesc aproape unele de altele, localurile sunt segregate, căsătoriile mixte sunt, în general, interzise sau cel puțin disprețuite, iar în practică multe locuri de muncă sunt inaccesibile castelor inferioare.

Unele societăți europene pre-industriale erau bazate pe transmiterea ereditară a ocupației, fapt ce păstra intact sistemul social, dar nu avea nici o legătură cu religia, motiv pentru care, în timp, a căzut în desuetudine. Sistemul castelor din India se destramă și el în unele locuri din cauza presiunilor la care îl supune stilul de viață urban, dar baza lui religioasă îi asigură perenitatea în viața de zi cu zi. India rămâne o societate predominant rurală și astfel capacitatea de a-și ascunde rădăcinile și de a evita moștenirea religioasă este limitată. Dar, chiar dacă populația migrează treptat la orașe, sistemul castelor rezistă odată cu sistemul religios.

Conform sistemului, există patru categorii de persoane: brahmani, kshatriya, vaishya și shudra. Brahma este zeul creației, iar brahmanii, care domină sfera educațională și intelectuală, se spune că s-au născut din gura lui. Kshatriya (născuți din brațele lui) sunt războinicii și prinții, vaishya

(născuți din coapsele lui) sunt comercianții, iar shudra (născuți din picioarele lui) fac muncile de jos. Aceste patru categorii sunt împărțite în aproximativ 3 000 de caste care, la rândul lor, sunt împărțite în 25 000 de sub-caste.

În afara sistemului sunt „Cei de neatins“, cum li se spunea cândva, dar acum sunt numiți daliți („paria“). În India, dacă vezi pe cineva cum aruncă la gunoi un animal mort sau mătură strada, e foarte posibil ca persoana respectivă să fie un dalit. Cei care curăță toaletele sau canalizarea aproape sigur sunt daliți. Dintre aceștia se aleg cele mai multe victime – mai ales în cazuri de viol, omucideri și bătăi, vinovații având mai multe șanse să scape decât atunci când comit infracțiuni împotriva altor grupuri. În unele zone rurale nu au voie nici acum să scoată apă din fântânile publice sau să intre în templele hinduse. Casta în care te naști îți dictează ce slujbă să ai și nu este ceva neobișnuit să vezi o persoană dintr-o „castă inferioară“ cu o mătură în mână, chiar dacă are o diplomă universitară. Toate castele „inferioare“ sunt discriminate, cel mai mult având de suferit daliții.

În sistemul castelor și culoarea pielii joacă un rol, pe care multă lume încearcă să-l bagatelizeze, dar care nu poate fi neglijat. Un studiu genetic din anul ٢٠١٦, întreprins de Centrul de Biologie Moleculară și Celulară din Hyderabad, a descoperit „o influență profundă a pigmentului pielii“ asupra structurii sociale, pielea mai deschisă la culoare fiind predominantă la castele „superioare“. Teoretic, legile laice naționale interzic discriminarea, dar, întrucât sistemul este dominat de membrii castelor superioare care vor să îl păstreze, legile nu sunt aplicate. Mulți politicieni șovăie să ia atitudine fiindcă se bazează pe voturile în bloc ale anumitor caste.

Sistemul este adânc înrădăcinat în cultura țării. Mahatma Gandhi, de exemplu, care provenea dintr-o casă „superioară“, spunea: „Cred că, dacă societatea hindusă a rezistat atâta timp, a făcut-o fiindcă este bazată pe sistemul castelor... Ca să distrugă sistemul castelor și să adopte sistemul social vest-european hindușii ar trebui să renunțe la principiul ocupației ereditare, care este sufletul sistemului castelor. Principiul ereditar este principiul etern. A-l schimba înseamnă a crea dezordine.“ Ca să fim drepți cu el, ulterior Gandhi s-a declarat împotriva sistemului castelor și al

tratamentului la care sunt supuși „Cei de neatins“. Dar a continuat să apere ideea varnelor (clasele sociale), susținând că fiecare indian moștenește o vocație care îi arată ce trebuie să facă în viață, dar care nu implică și niveluri de superioritate. Varnele, scria el, „sunt legea vieții care guvernează total familia umană“.

Această percepție a dreptului și a „legii naturale“ rămâne endemică. Dalițiii, ca și alte caste, se folosesc de legile laice ca să obțină aceleași drepturi ca și ceilalți. Au înregistrat un oarecare progres, dar demersurile lor duc la reacții tot mai violente. Statisticile din 2014 privind infracționalitatea la nivel național au evidențiat o creștere de 29% a numărului de infracțiuni comise împotriva persoanelor din castele inferioare pe durata a doi ani, acestea recurgând tot mai mult la sistemul juridic pentru a-și căuta dreptatea. Cauza principală a violențelor la care sunt supuși dalițiii de către comunitățile locale este deținerea sau achiziționarea de terenuri de către aceștia, scopul fiind marginalizarea lor în continuare.

Statistici naționale credibile, care să arate cât de mare sau de mică este o castă, sunt greu de găsit fiindcă ultimul recensământ din India care a inclus și castele a avut loc în 1931. La momentul acela, „Cei de neatins“ reprezentau 12,5% din întreaga populație. Acum, în pofida celor 27 de ani de discriminare pozitivă, membrii acestei caste rămân cei mai săraci și mai oprimați. Guvernul federal, armata, diplomația și magistratura, ca și posturile de conducere din marile companii, mediul universitar, mass media și sistemul educațional sunt toate dominate covârșitor de brahmani, chiar dacă aceștia constituie doar 3,5% din populație. Toate societățile sunt stratificate, dar nici măcar sistemul elitist al școlilor particulare din Marea Britanie, bazat pe diferențele de ordin social, nu are o structură socială atât de rigidă, de osificată. Dată fiind baza religioasă și rurală a culturii indiene, va fi nevoie de mult timp pentru depășirea acestor prejudecăți – doar în caz că se vor găsi destui indieni care să vrea acest lucru. Sistemul supraviețuiește în parte fiindcă adepții lui susțin pe față ideea că ține societatea la un loc: India simte nevoia să fie protejată de fragmentarea societății, cum s-a întâmplat în Europa după Revoluția industrială. Contraargumentul

adversarilor este imoralitatea sistemului – o piedică în calea progresului, țara neputând să-și folosească pe deplin toate talentele.

De-a lungul deceniilor care au trecut de la obținerea independenței, unii daliți au depășit obstacolele și au ieșit din anonimat, în primul rând K.R. Narayanan, care a fost președinte între anii 1997 și 2002. Pe fondul creșterii migrației populației de la sate la orașe, zidurile invizibile încep să slăbească: casta de care aparții este mai puțin evidentă în oraș, unde nu toți iau sistemul foarte în serios și există chiar unele cazuri de căsătorii mixte. Dar P.L. Mimroth de la Centrul pentru Drepturile Daliților crede că rădăcinile discriminării sunt atât de bine înfipte în psihicul național încât va fi nevoie de generații întregi până când spiritul legilor împotriva sistemului castelor va fi acceptat fără rezerve: „Am greșit când am crezut că educația va distruge ideea inaccesibilității. Va fi nevoie de mai bine de 100 de ani ca să schimbăm asta.“

După cum demonstrează statisticile, sistemul funcționează la fel de bine în toată țara: zeci de milioane de oameni sunt în situația de a li se refuza drepturi civile de bază, nu de lege, ci de cultură. Aceasta nu este imaginea pe care majoritatea străinilor și-au făcut-o despre India. Generații de turiști și de studenți cu rucsacul în spate se întorc în India animați de spiritul hinduismului care promovează prietenia, nonviolența, spiritualismul și vegetarianismul. Puțini observă că dincolo de el există unul dintre cele mai degradante sisteme sociale de pe planetă.

În ١٩٣٦, marele intelectual indian B.R. Ambedkar a fost invitat să vorbească în programul conferinței anuale a unui grup hindus reformist. Ambedkar și-a transmis organizatorilor cuvântarea care, pe lângă multe alte afirmații provocatoare, conținea următoarele cuvinte: „Nu poate exista un sistem de organizare socială mai degradant decât cel al castelor... Este sistemul care slăbește, paralizează și mutilează oamenii, interzicându-le o activitate utilă.“ Invitația a fost contramandată pe motiv că unele fragmente din cuvântare erau „de nesuportat“. Ambedkar și-a publicat-o sub formă de eseu în același an.

În secolul XXI, societatea indiană este departe de a fi „slăbită“ – India este o țară plină de dinamism, tot mai importantă, care dezvoltă o gamă largă de industrii high-tech –, dar în interiorul ei există milioane de bariere care se opun evoluției a zeci de milioane de cetățeni. Zidurile din jurul Indiei trebuie să îi țină pe oameni la distanță, iar cele dinăuntru trebuie să îi țină pe oameni cu capul plecat.

Divizările de pe subcontinent devin tot mai evidente, fiind exacerbate de migrația masivă, continuă, a celor care fug de sărăcie, persecuții și schimbările climatice. Dacă previziunile majorității oamenilor de știință privind schimbările climatice sunt corecte, migrația nu se va opri în acest secol. Un zid care să reziste la o presiune atât de mare încă nu a fost construit. Bariere pot și vor fi construite ca o „soluție“ temporară, parțială, unilaterală, dar, dacă nu vor fi însoțite și de prosperitate, toată lumea va avea de pierdut. În încercarea de a controla demografia regională, de-a lungul a mii de kilometri de frontieră se construiesc bariere mai înalte, mai late și mai sofisticate din punct de vedere tehnologic. Dar, după cum am văzut, astfel de bariere nu îi opresc pe oameni să treacă dincolo – mulți nu au alternativă –, iar monitorizarea din ce în ce mai violentă a granițelor poate avea consecințe teribile. Felani Khatun a plătit cu viața, iar în câmpiile din delta Bangladeshului sunt milioane ca ea.

Capitala Bangladeshului (n.tr.)

CAPITOLUL 6

STAREA NAȚIUNILOR

Africa

Forțele care ne unesc sunt intrinseci și mai mari decât influențele din afară care încearcă să ne despartă.

Kwame Nkrumah

O tânără sahraw cu un steag sahraw, în fața Zidului Marocan care împarte Sahara Occidentală în teritoriul controlat de Maroc și cel deținut de Frontul Polisario

ÎN VÂRFUL AFRICII SE ÎNALȚĂ UN ZID. ESTE UN ZID din nisip, din rușine și tăcere.

Zidul Marocan se întinde pe o lungime de 2 736 de kilometri prin Sahara Occidentală și prin părți din Maroc. Construcția desparte ceea ce Marocul numește Provinciile de Sud, situate pe coasta Oceanului Atlantic, de Zona

Liberă din deșertul interior – o regiune pe care etnicii sahraw o numesc Republica Democrată Arabă Sahraw. Zidul este din nisip, înalt de peste 2 metri, mărginit de un șanț și cu milioane de mine plantate pe câțiva kilometri de o parte și de alta a barierei. Este considerat cel mai lung câmp minat continuu din lume. Din 5 în 5 kilometri există câte un avanpost al armatei marocane, cu un efectiv de până la 40 de militari care patrulează zona dintre avanposturi; la 3 kilometri în spatele fiecărui avanpost sunt amplasate unități mobile de intervenție rapidă, iar în spatele lor unități de artilerie. Zidul este echipat cu radare care „văd“ până la 90 de kilometri în interiorul Zonei Libere. Tot acest sistem este menit să îi țină la respect pe luptătorii din forțele militare sahraw, care alcătuiesc Frontul Polisario (FP), cât mai departe de zid și de zonele pe care Marocul le consideră ca făcând parte din teritoriul său.

Este un loc insuportabil. Ziua temperaturile pot atinge 50^0C, iar noaptea pot coborî până aproape de 0^0. De multe ori vântul sirroco, încărcat de nisip, bate peste pământul arid, dând aerului culoarea mustarului și reducând vizibilitatea. Pentru un străin este o regiune ostilă, sinistră, dar pentru populația sahraw este acasă.

Înainte de retragerea Spaniei din regiune, în ١٩٧٥, exista deja o mișcare pentru independența Saharei de Vest. După plecarea spaniolilor, ٣٥٠ ٠٠٠ de marocani au luat parte la „Marșul Verde“ – au pătruns în regiune și au revendicat-o drept teritoriu marocan. Ulterior, Spania a cedat-o Marocului și Mauritaniei; guvernul din Rabat a anexat teritoriul și a trimis 20 000 de militari, cărora imediat li s-a opus PF. Luptele au durat 16 ani și s-au soldat cu zeci de mii de morți. În ciuda efectivelor mult superioare și a echipamentului militar modern, armata marocană nu a reușit să anihileze tactica războiului de gherilă folosită de PF. Drept pentru care, în 1980, a început construcția a ceea ce este cunoscut drept „Zidul Rușinii“, pe care l-a terminat în 1987.

Iar acum este liniște. Sahara Occidentală nu este un conflict uitat, ci mai degrabă un conflict despre care puțini oameni au auzit. Sahrawii care trăiesc de o parte și de alta a zidului vorbesc dialectul hassaniya al limbii arabe, se simt diferiți de marocani din punct de vedere cultural și, tradițional, sunt un popor nomad, deși acum majoritatea trăiesc în orașe, iar zeci de mii dintre ei în tabere de refugiați. Imigrația marocană a schimbat complet structura

populației din Sahara de Vest, dat fiind că guvernul a încurajat oamenii să se stabilească acolo oferind scutiri de taxe, subvenții și plăți unice. Nu se știe exact numărul sahrawilor rămași, dar estimările sunt între 200 000 și 400 000. Până la mijlocul secolului XX nu au avut conceptul de granițe, ci pur și simplu s-au mutat dintr-un loc într-altul, pe o suprafață întinsă, în funcție de precipitații. Acum 85% din ceea ce consideră a fi teritoriul lor tradițional se află sub control marocan. Cuvântul sahraw înseamnă „locuitori ai deșertului" și chiar asta vor să fie – nu locuitori ai Marocului. Ei sunt, ca și alte popoare pe care le vom întâlni în acest capitol, victime ale granițelor trasate de alții – în acest caz o graniță lungă din nisip și în nisip.

Marocul nu este singura țară cu mișcări secesioniste. În toată Africa există încercări de desprindere, conflicte care degenerează în războaie civile de o violență incredibilă, cum ar fi cele pe care le-am văzut în Sudanul de Sud și în Republica Democrată Congo (RDC). Cum se face că atâtea țări africane sunt scena unor astfel de lupte? Motivele sunt multiple și variate, dar cel mai important este felul în care au luat ființă statele-națiuni de pe acest continent.

Mișcările de independență luptă pentru recunoaștere și autodeterminare. Ideea statului-națiune, apărută în Europa, s-a răspândit cu iuțeala fulgerului în secolele al XIX-lea și XX, reclamând o guvernare independentă pentru o „națiune" – oameni care alcătuiesc, într-o oarecare măsură, o comunitate lingvistică, geografică, culturală, etnică și istorică.

Când colonialiștii europeni au trasat granițele pe hartă și au creat statele-națiuni care, în mare parte, reprezintă continentul african, au tratat cu indiferență un teritoriu imens, cu o bogată diversitate de popoare, obiceiuri, culturi și etnicități – iar statele-națiuni pe care le-au creat de cele mai multe ori nu avut nici o legătură cu națiunile deja existente acolo. Aceste națiuni – sau popoare – sunt uneori numite triburi. Experții occidentali sunt adesea refractari la a folosi cuvântul „trib", iar unii universitari occidentali sau africani merg până la a spune că aceia care au inventat conceptul au fost colonialiștii. Și unii și alții nu fac decât să se joace cu cuvintele fiindcă li se pare că „trib" a devenit, în mod eronat, pentru unii sinonim cu înapoierea. Ne place sau nu, în multe state-națiuni din Africa există triburi – este absurd să le negi importanța.

Am un amic la Londra care este din Africa de Vest. Primul lucru pe care mi l-a spus despre el a fost numele, apoi că este din Coasta de Fildeș și apoi că face parte din tribul Mandinka. Acest lucru era un motiv de mândrie pentru el și o identificare cu un popor prezent în mai multe țări vest-africane, în fiecare dintre acestea având o minoritate semnificativă. Amicul meu nu face notă discordantă: foarte mulți africani folosesc cuvântul „trib“ când se referă la națiune sau popor, identificându-se cu cel de care aparțin. Membrii tribului, într-o măsură mai mare sau mai mică, au aceeași istorie, aceleași obiceiuri, inclusiv culinare, și poate aceeași limbă și religie. Prin aceasta africanii nu se deosebesc de alte popoare din restul lumii; ceea ce îi distinge de ceilalți este forța acestui tribalism în multe dintre statele-națiuni africane. Două familii de englezi care se întâlnesc în străinătate pot purta o conversație deloc relaxată care sună cam așa: „A, sunteți englezi. De unde?“ „Din Milton Keynes.“ „A, din Milton Keynes“, replici urmate de pauze întrerupte poate de un schimb de opinii despre cum ajungi cel mai rapid în Milton Keynes. Un mandinka din Coasta de Fildeș care se întâlnește cu un mandinka din Gambia în timp ce vizitează Nigeria ar avea mult mai multe lucruri de împărtășit.

Clasificările sunt dificile, dar se știe că Africa are cel puțin 3 000 de grupuri etnice cu o varietate uriașă de limbi, religii și culturi. Printre cele mai numeroase sunt Amhara și Oromo din Ethiopia, aproximativ 54 de milioane. Nigeria este patria a patru dintre cele mai numeroase zece triburi de pe continent – Yoruba, Hausa, Igbo și Ijaw, în total aproape 100 de milioane într-o țară cu o populație de 186 de milioane de locuitori. Shona din Zimbabwe, Zulu din Africa de Sud și Ashanti din Ghana au fiecare în jur de 10 milioane de membri. Există multe grupuri mai mici și subgrupuri. În funcție de cum sunt numărate, se estimează că numai în Nigeria ar fi între 250 și 500 de triburi.

Tribalismul poate avea foarte multe aspecte pozitive, de la sentimentul apartenenței la o comunitate, la o istorie, valori și obiceiuri comune, un punct de echilibru în vremuri tulburi. Chiar și pe fondul dezvoltării orașelor, aceste tradiții tribale continuă să creeze noi comunități pe măsură ce oamenii se adună la un loc.

De obicei, ca nou-venit într-un oraș, te orientezi spre un cartier în care te simți acceptat din punct de vedere social, unde există persoane care să-ți arate cum să te descurci. În mod frecvent, te alături unor persoane cu care te identifici, în mijlocul cărora te simți în siguranță – numărul din ce în ce mai mare duce la recrearea unui trib. Vedem acest lucru peste tot, în fiecare „Chinatown“ din lume, de exemplu, la fel cum îl vedem în orașe africane precum Nairobi în Kenya, unde oameni din diferite triburi se stabilesc în cartierele populate cu membri ai aceluiași trib. Un luhya din zona rurală a Kenyei, care se mută în capitală, s-ar putea simți ca acasă mult mai repede în cartierul Kawangware, chiar dacă acesta este unul dintre cele mai sărace. Triburile kenyene au întemeiat adevărate sate tribale în Nairobi. Acest proces are loc de zeci de ani pe tot continentul. În romanul *Coming to Birth* (1986) al scriitoarei kenyene Marjorie Oludhe Macgoye, protagonista, o fată de 16 ani pe nume Paulina, care provine din tribul Luo, sosește în Nairobi din satul Kisumu și se îndreaptă spre cartierul Makongeni. Makongeni a fost, și rămâne, cu populație majoritară luo.

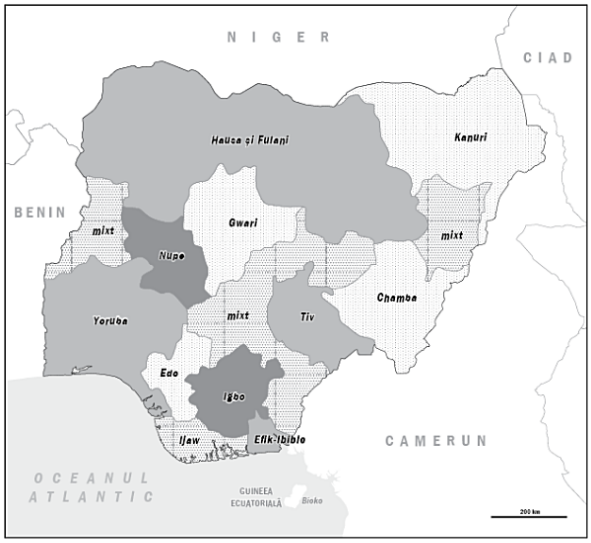

Regiunile lingvistice din Nigeria

Deși apartenența la un trib este un lucru pozitiv, un motiv de mândrie pentru mulți, în Africa – precum și în celelalte părți ale lumii – una dintre întrebările esențiale este în ce măsură existența triburilor împiedică făurirea celei mai

mari unități tribale, statul-națiune, și coeziunea acestuia. Problema își are rădăcinile în felul în care s-au format statele-națiuni.

*

Dacă mergi cu mașina câteva ore la est de Lagos vei descoperi, cu oarecare dificultate, ruinele unui oraș masiv, înconjurat de ziduri, pierdut în junglă, și apoi în istorie, de mai multe secole. Zidurile se crede că ar fi fost începute în secolul al VIII-lea ca să-i oprească pe invadatori. În secolul al XI-lea orașul Benin era deja capitala Imperiului Benin, cel mai întins din Africa de Vest.

Când au venit aici, în 1485, spre uimirea lor, portughezii au găsit o zonă urbană mai mare decât propria capitală, Lisabona. Situat pe o câmpie, cale de patru zile de la ocean, orașul era înconjurat de ziduri masive înalte de până la 21 de metri și de șanțuri extrem de adânci, toate bine apărate. În ediția din 1974 a publicației *Guinness Book of Records* se menționează că „zidurile orașului, împreună cu toate celelalte din regat, ocupau locul doi în ierarhia celor mai întinse metereze din lume, ridicate înainte de epoca mecanizării". Un articol din anii 1990, semnat de Fred Pearce și apărut în revista *New Scientist* (despre opera geografului și a arheologului Patrick Darling), consemna faptul că, la un moment dat, zidurile au fost „de patru ori mai lungi decât Marele Zid Chinezesc", deși constructorii au folosit mai puțin material. Se estimează că ar fi avut o lungime de aproape 16 000 de kilometri și ar fi adăpostit până la 100 000 de persoane.

Beninul pare să fi fost conceput după regulile a ceea ce astăzi numim proiect fractal – un model complex, repetitiv, care include modele similare la o scară tot mai mică. În centrul orașului se afla palatul regelui, care controla o societate prin excelență birocratică. Din centru porneau în formă de evantai 30 de străzi principale, late cam de 37 de metri, în unghiuri drepte una față de cealaltă, din care porneau alte străzi mai înguste. Orașul era împărțit în 11 cartiere. Unele erau luminate noaptea de felinare înalte, din metal, în care ardea ulei de palmier, care scoteau în evidență și operele de artă de peste tot. Beninul era alcătuit din case, unele din două niveluri, și complexe rezidențiale din lut roșu, înconjurate de ziduri. În afara orașului erau 500 de sate, de

asemenea înconjurate de ziduri, toate legate între ele și de capitală. Beninul era înconjurat de un șanț cu apă, ca și alte 20 de orașe mai mici și sate.

Primii exploratori portughezi au rămas impresionați de dimensiunile orașului, de arhitectura lui și de extraordinarele opere de artă. În 1691, Lourenco Pinto, căpitanul unei corăbii portugheze, remarca: „Toate străzile sunt drepte și lungi cât vezi cu ochii. Casele sunt încăpătoare, mai ales cea în care stă regele, frumos împodobită și cu coloane bine lucrate. Orașul este bogat, cu oameni harnici. Este atât de bine guvernat încât nimeni nu fură, iar locuitorii se simt atât de în siguranță încât nu au uși la case."

În ١٨٩٧, acest giuvaer al Africii de Vest a fost distrus de trupele britanice în încercarea lor de a-și extinde controlul asupra continentului. După câțiva ani în care s-au străduit să își consolideze puterea în regiune, situația a degenerat în violențe. O unitate de aproximativ ٢٠٠ ١ de infanteriști a atacat orașul, dând foc palatului și caselor, prădând icoanele și operele de artă. Multe dintre sculpturile din bronz furate din Benin se află și azi în muzee din întreaga lume. Regele a scăpat, dar s-a întors câteva luni mai târziu și a fost exilat în sudul Nigeriei, unde a murit în 1914.

Cea mai mare parte din acest oraș impunător a fost distrusă în timp ce britanicii victorioși își impuneau autoritatea în regat, aruncând în aer mari porțiuni din ziduri și încorporând Beninul și împrejurimile lui în „Nigeria Britanică". Localnicii au recuperat cât au putut din materialele de construcție rămase ca să-și construiască alte case, dar, treptat, orașul s-a depopulat. Ce a mai rămas a fost uitat repede, mai puțin de către oamenii din regiune. La începutul anilor 1960 arheologii au pornit să exploreze și să cartografieze ceea ce acum este un sit al Patrimoniului UNESCO, cum sunt și rămășițele unui complex similar de ziduri și șanțuri în Sungbo's Erebo, la 225 de kilometri spre est.

Deși au rămas prea puține urme care să dovedească existența orașului, acesta a fost un exemplu edificator al ingeniozității, diversității și bogăției civilizațiilor africane pre-coloniale. Când s-au impus, aceste regate erau entități separate; acum sunt doar mici părți dintr-un întreg mult mai mare – Nigeria. Granițele stabilite de europeni, ca și cele ale „Nigeriei Britanice", au fost trasate în locurile în care ajunseseră exploratorii europeni, fără să se țină

cont de națiunile și regatele existente, care evoluaseră organic în jurul triburilor. Europenii au pus laolaltă, cu forța, sute de națiuni sau de triburi.

Nenumăratele națiuni africane nu au fost niciodată democrații dar, de obicei, conducătorul provenea din același trib mare ca și supușii lui, într-un sistem de guvernare conceput în interiorul tribului. După retragerea colonialiștilor, diferitele națiuni au fost anunțate că erau grupate într-o regiune anume și, de cele mai multe ori, sub conducerea unei persoane care, în ochii multora, nu avea dreptul la așa ceva. Există o dublă contradicție în moștenirea colonială. Prima este crearea unor state-națiuni din mai multe națiuni și triburi; a doua este că, în același timp, europenii le-au învățat despre democrație și autodeterminare. O mare parte din discordia și conflictele de pe continentul african sunt consecința acestui experiment în unificare rapidă.

Prima generație de lideri ai statelor africane independente a înțeles că orice încercare de a redesena hărțile coloniale ar duce la sute de minirăzboaie, motiv pentru care au hotărât să continue cu granițele existente în speranța că vor putea construi state-națiuni adevărate, reducând astfel divizările etnice. Din păcate, majoritatea liderilor au eșuat în implementarea politicilor de unificare a popoarelor între aceste granițe, apelând la forță și la aplicarea devizei colonialiștilor – dezbină și stăpânește. Popoarele atât de numeroase și de diferite, silite să trăiască în aceste state-națiuni nou create, nu au avut parte de experiența benefică a rezolvării în timp a diferendelor dintre ele și a omogenizării. Unele state încă se mai luptă cu contradicțiile înrădăcinate de colonialism în sistemele lor.

Angola este un exemplu edificator: este mai mare decât statele americane Oklahoma, Arkansas, Kansas și Mississippi luate la un loc. La sosirea portughezilor, în secolul al XVI-lea, regiunea era locuită de cel puțin zece grupuri etnice importante împărțite în poate 100 de triburi. Portughezii ar fi încorporat și mai multe națiuni în colonia lor, dar s-au lovit de britanici, belgieni și germani. Diferitele grupuri etnice aveau prea puțin în comun – în afară de aversiunea față de stăpânii lor coloniali. La începutul anilor 1960 s-au găsit destule care să pornească împreună un război de independență. Portughezii au plecat în 1975, dar au lăsat în urmă o țară inventată, cu numele de Angola, care trebuia să funcționeze ca un stat-națiune unit.

Teritoriile africane ocupate în trecut de puterile coloniale

Să ne imaginăm o clipă că nu ar fi existat colonialismul și că, odată cu modernizarea ei, Africa ar fi urmat același drum ca și Europa, dezvoltându-și statele-națiuni relativ omogene. Unul dintre triburile angoleze este Bakongo, care vorbește kikongo, o limbă bantu, și care, înainte de colonizare, avea un regat întins peste teritorii care acum aparțin Angolei, RDC și Gabonului. Membrii tribului se consideră înrudiți cu vorbitori de kikongo din Republica Congo și RDC – împreună ajungând la aproximativ 10 milioane. În RDC ei reprezintă cel mai mare grup etnic, dar în Angola sunt o minoritate, ceea ce explică apariția mișcării Bundu dia Kongo, prezentă în toate cele trei țări, care vrea un stat-națiune format din vorbitori de kikongo, bazat pe ideile precoloniale despre teritoriu. Mișcarea se străduiește să făurească un stat-națiune unificat – ca multe alte mișcări cu o istorie asemănătoare.

Naționalismul popoarelor împărțite cu forța în era colonială nu poate fi trecut cu vederea. Aceste popoare nu au fost de acord să se alăture federațiilor cu nume date de europeni. Iar când au putut să îi alunge pe europeni, s-au simțit frustrate că trebuiau să se arate loiale unui sistem impus, împotriva voinței lor, în care mult prea des principalul grup etnic le domina pe toate celelalte. În unele țări aceste divizări pot fi controlate politic, dar în multe

locuri hățurile au fost scăpate din mână, ajungându-se la război civil și la apariția unor mișcări separatiste.

Să luăm, de exemplu, disputa din jurul graniței maritime și terestre dintre Camerun și Nigeria, începută în 1994. Ambele țări au revendicat o peninsulă bogată în petrol pe nume Bakassi. Situația a degenerat într-un conflict armat cu episoade sporadice, care a dus la înființarea Frontului de Autodeterminare Bakassi (BSDF), care difuzează clipuri cu membri în uniformă, înarmați cu pușți de asalt, și are un post de radio pirat numit „Zori de zi“, care îndeamnă la autodeterminare. Camerunul are și alte probleme cu cei care doresc independența. Este o țară în care majoritatea populației vorbește franceza, dar din cele 23 de milioane de locuitori aproximativ 5 milioane vorbesc engleza. Aceștia susțin că sunt discriminați și tot mai mulți cer autonomia pentru cele două provincii vestice de la granița cu Nigeria, în care trăiește majoritatea anglofonilor. Există și un „președinte“ în exil, un steag și un imn național gata pentru eventualitatea, puțin probabilă, ca cele două provincii să se unească sub numele de „Camerunul de Sud“.

Există multe alte exemple. Provincia Casamance din partea de sud a Senegalului luptă și ea pentru autonomie. Kenya are „Consiliul Republican Mombasa“, care vrea independența regiunii de coastă, susținând că aceasta are propria cultură și nu ar fi trebuit inclusă în Kenya atunci când kenyenii și-au dobândit independența față de Marea Britanie. Deviza ei, în kiswahili, este „Pwani si Kenya“ – „coasta nu este Kenya“. Kenyenii au probleme și cu terorismul somalez, motiv pentru care autoritățile au construit, în 2017, un gard parțial electrificat de-a lungul graniței comune, gard care acum este aproape terminat. Ca în atâtea alte situații din lumea largă, locuitorii de ambele părți ale graniței declară că gardul le afectează afacerile, legăturile de familie și circulația vitelor când păstorii vor să le ducă la pășunat.

Puține dintre numeroasele mișcări secesioniste (cum am văzut mai sus) vor avea succes în viitorul apropiat sau mediu, deși desprinderile nu pot fi excluse – unele au reușit în ultimii ani. Ethiopia a pierdut Eritreea în fața unei mișcări de independență și, în continuare, trebuie să țină piept unor facțiuni separatiste în regiunile Ogaden și Oromia, în timp ce Sudanul este împărțit în două țări, Sudanul de Sud devenind cel mai nou stat din lume în 2011. Din

nefericire, situația a degenerat în război civil: tribul dominant Dika a fost acuzat că discriminează triburile Nuer, Acholi și altele, ceea ce a dus la lupte între ele. Războiul s-a soldat cu sute de mii de victime și a silit un milion de oameni să se refugieze în alte locuri.

Iată și un eveniment cunoscut în istoria recentă a Africii. Poate că unul dintre cele mai cumplite exemple a fost oferit de Nigeria, unde un masacru al tribului Igbo a precedat războiul civil din anii 1967–1970 și înființarea efemerei „Republici Biafra“; în total, peste 3 milioane de persoane au fost ucise, iar Nigeria se confruntă în continuare cu aspirațiile biafrezilor la un stat-națiune numai al lor. Acesta este departe de a fi un caz singular. Burundi este altul. Deși, din punct de vedere etnic, 85% din populație aparține tribului hutu, minoritatea tutsi, care reprezintă 14%, este cea care face legea în domeniul politic și economic, țara fiind zguduită de tensiunile dintre ele. În 1965, un atentat asupra regelui, care făcea parte din etnia tutsi, a dus la lupte între cele două triburi în urma cărora au murit cel puțin 5 000 de persoane. În 1972, masacre în masă au dus la o invazie a rebelilor hutu care își aveau baza în Zair. Se crede că în următorii patru ani s-au înregistrat aproape 200 000 de victime. Manifestări mai mici de violență au tulburat anii 1980 înainte de izbucnirea unui război civil în toată regula, în 1993, care a continuat până în 2005. De data aceasta, președintele hutu Mechior Ndadaye a fost ucis de asasini tutsi, atentatul declanșând un șir de confruntări între cele două tabere. Violența a mai scăzut în ultimii ani, deși 400 000 de burundezi au fugit din țară, majoritatea în Tanzania.

În Ruanda, aproximativ 800 000 de etnici tutsi și hutu, aceștia din urmă mai moderați, au fost uciși în genocidul din 1994. În RDC, există peste 200 de grupuri etnice, iar din 1996 țara este scena unor violențe teribile – estimările diferă, dar unii consideră că numărul morților ajunge la 6 milioane, conflictul sângeros continuând și astăzi; multe alte țări, printre care Liberia și Angola, au fost scena unor conflicte intense, pe scară largă. La originea actelor de violență stau impunerea granițelor, înapoierea și sărăcia; dar, fără îndoială, un rol important îl joacă divizările etnice. Și, dat fiind că națiunile depășesc de multe ori frontierele dintre statele-națiuni, conflictul dintr-una se extinde repede și în cealaltă.

Deși toate statele-națiuni au diferende cu vecinii lor, în restul lumii majoritatea disputelor teritoriale bazate pe geografie și pe etnicitate au apărut firesc de-a lungul timpului. În multe cazuri s-au și rezolvat. Experiența africană însă este rezultatul unor contradicții geografice și etnice relativ recente, implantate în toată regiunea de către cei din afară. Da, ne-am întors la colonialism – fiindcă nu avem cum să scăpăm de el până când africanii nu se vor distanța de efectele lui. Dacă ținem cont de dimensiunile ingineriei sociale, 60–70 de ani de independență nu sunt mare lucru.

Desigur, nu este de ajutor nici faptul că granițele europene încă mai sunt baza oricărei soluții diplomatice privind disputele teritoriale – cum am văzut că se întâmplă în Maroc și Sahara Occidentală, care sunt obligate și acum să respecte granițele trasate de Spania. Neștiind cum să reacționeze sau de partea cui să se plaseze, comunitatea internațională nu recunoaște pretențiile Marocului și nici pe cele ale Frontului Polisario asupra Saharei Occidentale; regiunea se află pe lista ONU a Teritoriilor Ne-autoguvernate, ceea ce înseamnă că zona nu a fost decolonizată oficial. Așadar, din punct de vedere teoretic, Spania încă mai este puterea administrativă în Sahara Occidentală, chiar dacă în practică cea mai mare parte din aceasta este sub control marocan.

Un alt exemplu este disputa dintre Camerun și Nigeria, care în cele din urmă a ajuns în fața Curții Internaționale de Justiție (CIJ) și reglementată în 2002. Interesant este că nici una dintre țări nu a invocat revendicările vechilor triburi și nici dorințele locuitorilor actuali, ci documente din era colonială, elaborate și semnate de europeni, la vremea când britanicii stăpâneau Nigeria, iar Camerunul făcea parte din Imperiul German. Aceste documente au stat la baza hotărârii luate de ICJ, care s-a exprimat în favoarea Camerunului, stabilind că „suveranitatea asupra Peninsulei Bakassi aparține Camerunului, iar granița este cea delimitată prin Acordul anglo-german din 11 martie 1913“. ICJ a subliniat că disputa privind granița terestră „trebuie raportată la un cadru istoric mai larg, care include împărțirea teritoriilor de către puterile europene în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX, mandatele Ligii Națiunilor, tutela ONU și independența celor două state“.

Nu toți nigerienii sunt mulțumiți de rezoluția ICJ și nici de decizia guvernului de a i se supune. Unii vor redeschiderea cazului. Ziarul *Vanguard*

din Delta Nigerului face o campanie intensă de ani de zile pentru revocarea rezoluției și reluarea procesului pornind de la dreptul vechilor triburi asupra teritoriului. O opinie recentă se sfârșea cu următoarea declarație de intenție: „Recuperarea Peninsulei Bakassi este o misiune care trebuie îndeplinită!“

Lumea academică nu a ajuns la un consens când vine vorba de măsura în care diferitele dispute și conflicte se datorează etnicității. Unii susțin că politicienii nu fac decât să se folosească de o facțiune sau alta ca să-și atingă scopurile. Este adevărat că așa ceva se mai întâmplă, dar asta nu înseamnă că exploatarea diferențelor este ieșită din comun sau că diferențele nu au rădăcini adânci.

În unele cazuri, afilierile tribale puternice pot distrage atenția decidenților politici de la interesul național, făcându-i să favorizeze tribul de care aparțin. De exemplu, chiar dacă democrația sud-africană, relativ stabilă, trebuie să fie oarbă din punct de vedere etnic, sistemul politic este conceput pe criterii etnice și tribale: etnicii zulu sunt legați de Partidul Inkatha al Libertății, în timp ce etnicii xhosa domină Congresul Național African. Constituția țării a recunoscut aceste divizări și a înființat Case Provinciale ale Liderilor Tradiționali în Limpopo, KwaZulu-Natal, Eastern Cape, Free State, Mpumalanga și North West. În general, acestea corespund diferitelor „națiuni“ sau triburi africane.

O altă problemă de ordin politic este că tribalismul încurajează favoritismul – sau, mai pe șleau, corupția. O problemă uriașă, caracteristică întregului continent și descrisă de Daniel arap Moi, fost președinte al Kenyei, drept „cancerul“ Africii, care se manifestă în toate felurile. Numirile politice, tranzacțiile comerciale și sentințele judecătorești pot fi astfel influențate, ceea ce înseamnă că nu întotdeauna cea mai potrivită persoană pentru o funcție este cea care o și primește. Corupția descurajează căsătoriile din afara unui grup bine definit și aduce prejudicii unității naționale. Este, de asemenea, nocivă pentru bunăstarea economică a țării. Fondurile destinate dezvoltării economice, infrastructurii sau cheltuielilor publice sunt deturnate în buzunarele unor indivizi din ce în ce mai bogați și mai puternici. ONU estimează că Africa pierde prin corupție circa 50 de miliarde de dolari în fiecare an. Desigur, corupție există în toate țările lumii, în Africa însă este cea

mai răspândită. Tocmai de aceea Uniunea Africană a declarat 2018 anul pentru „Câștigarea luptei împotriva corupției“.

Pe de altă parte, unele voci susțin că sistemul tribal este astfel conceput încât să asigure o distribuire mai echitabilă a bogăției și a puterii într-o țară sau alta. Nigeria, de exemplu, după cum am văzut, este marcată de divizări etnice și religioase clar delimitate. Multe regiuni sunt dominate autoritar de un grup sau altul; astfel, în timp ce sudul țării este predominant creștin, nordul este majoritar musulman. Sudul are o rată a alfabetizării mai mare, un sistem de asistență medicală mai bine pus la punct și mai mulți bani. Harta politică a Nigeriei urmează același tipic. Drept rezultat, există o lege nescrisă a înlăturării oricărei forme de discriminare sau a oricărui dezechilibru de putere pe tot cuprinsul țării: în primul rând, președinția alternează între un creștin și un musulman. Acesta este un exemplu de la cel mai înalt nivel, dar în numeroase foruri de conducere deciziile sunt luate în funcție de efectul pe care îl vor avea asupra triburilor din țară, cu scopul de a evita nemulțumirile și demonstrațiile. Dacă partidele politice care reprezintă triburile A, B și C nu iau în considerare opiniile tribului D, se pot aștepta la reacții violente în acea parte din țară. În general, practica nu diferă de modul de operare al altor sisteme politice, dar în Africa se bazează mai mult pe criteriul tribal/etnic decât în alte locuri.

Unele țări au avut mai mult succes decât altele în limitarea efectelor politice ale acestor divizări. Kwame Nkrumah din Ghana, de exemplu, a scos în afara legii partidele bazate pe afinități tribale, iar în Coasta de Fildeș Félix Houphouët-Boigny, președinte din 1960 până în 1993, a împărțit puterea astfel încât să aplaneze tensiunile regionale. Botswana este relativ stabilă, în parte fiindcă este unul dintre puținele state africane cu un înalt grad de omogenitate, un sistem democratic și o economie funcțională. Tanzania este o altă excepție, chiar dacă este alcătuită din peste 100 de triburi. Pentru a întări identitatea națională, primul ei președinte, Julius Nyerere, a insistat ca singura limbă națională să fie swahili. Deja vorbită aproape peste tot, swahili a devenit liantul națiunii. Dar chiar și Tanzania manifestă mici fracturi: islamiștii din Zanzibar vor un referendum care să pună capăt uniunii dintre Tanganyika și Zanzibar, care a dus la crearea Tanzaniei în 1964.

În ce măsură tribalismul ar putea afecta dezvoltarea unei țări în care are un cuvânt greu de spus? Un răspuns precis este aproape imposibil de dat fiindcă nu avem un exemplu de țară fără triburi ca termen de comparație. Dar și așa putem afirma că nevoia unui echilibru constant între revendicările divergente ale unor grupuri afectează dezvoltarea statului ca entitate unică. Și, desigur, când degenerează în violențe, conflictele pot destabiliza o țară întreagă, îi pot perturba economia, pot alunga din casele lor milioane de persoane și se pot solda cu milioane de morți. Costurile lor sunt uriașe, atât pentru țară cât și pentru cetățeni, influențând masiv ciclurile teribile ale sărăciei și inegalității care fac ravagii pe întreg continentul.

*

Africa este continentul cel mai sărac din lume. Globalizarea a scăpat de sărăcie sute de milioane de persoane, în același timp adâncind prăpastia dintre cei bogați și cei ne-bogați. Discrepanța este evidentă mai ales în Africa, unde se află șapte din primele zece țări cele mai inechitabile din lume. Pe continent pot fi văzute orașe moderne, care se umplu rapid de zgârie-nori, companii multinaționale și o clasă de mijloc din ce în ce mai numeroasă. Dar în toate aceste centre urbane înfloritoare pe lângă bogătași trăiesc oameni incredibil de săraci, care supraviețuiesc cu mai puțin de 2 dolari pe zi. Un studiu al Băncii Mondiale din 2016 a constatat că procentul africanilor săraci a scăzut de la 56% în 1990 la 43% în 2012, deși, în realitate, numărul celor care trăiesc în aceste condiții mizere a crescut de la 280 de milioane la 330 de milioane, odată cu creșterea numărului de locuitori.

Zimbabwe se numără printre țările cele mai sărace din Africa, o mare parte din populație dorind să caute o viață mai bună, mai ales la vecinele ei prospere din sud – Botswana și Africa de Sud. Numai că țările mai bogate nu au nevoie de un exod al migranților săraci, dintre care mulți încearcă să treacă granițele în mod ilegal. Botswana are un gard electric de 483 de kilometri de-a lungul frontierei cu Zimbabwe. Motivul oficial este că vrea să oprească răspândirea febrei aftoase la vite, dar mai greu de justificat este înălțimea gardului doar dacă vitele din Zimbabwe se pricep la săritura în înălțime. Zimbabwe și

populația ei nevoiașă sunt despărțite printr-un gard și de Africa de Sud. Fiind una dintre cele mai bogate țări din sudul Africii, aceasta este un adevărat magnet pentru migranți – unul dintre considerentele pentru care a construit un gard și la granița cu Mozambicul.

În ciuda acestor bariere, mulți oameni trec în Africa de Sud, numărul mare de imigranți creând tensiuni ca peste tot în lume. În 2017, conducerea Nigeriei a apelat la guvernul sud-african să înceteze „atacurile xenofobe“ în cursul unor violențe antiimigranți provocate, conform presei, de comentariile regelui zulu Goodwill Zwelithini kaBhekuzulu cum că străinii ar trebui „să-și facă bagajele“ și să plece. Ulterior, regele a declarat că fusese citat greșit, dar răul fusese făcut și mulți dintre manifestanți scandau „Regele a spus“. Principalele ținte au fost membri ai comunității de 3 milioane de imigranți din Zimbabwe; pe de altă parte, în Africa de Sud se aflau aproximativ 800 000 de nigerieni, și ei în pericol de a fi linșați. Mulți nigerieni și multe case ale nigerienilor au fost atacate, unele firme mici deținute de nigerieni au fost prădate și incendiate, s-au înregistrat și morți, iar sute de oameni s-au văzut siliți să se refugieze în tabere înființate de autorități. Tulburările au dus și la demonstrații anti-sud-africane în Nigeria, unde firme sud-africane au fost atacate, proprietarii lor fiind somați să „plece acasă“.

Aici observăm un scenariu întâlnit în multe țări ale lumii: teamă de imigranți și furie împotriva lor, acuzații cum că imigranții nu numai că iau slujbele localnicilor, ci și că duc la creșterea infracționalității prin traficul de droguri, prin crima organizată etc. Infracționalitatea nu este neapărat legată de imigrație, dar este sigur legată de sărăcie și ambele sunt răspândite în Africa. Statisticile arată că Africa se situează pe locul doi, după Americi, ca rată a infracționalității, mai ales la omucideri. Un raport ONU despre rata infracționalității la nivel global pentru anul 2012 arăta că, din cele 437 000 de omucideri din acel an, 36% fuseseră comise în Americi, iar 31% în Africa. Prin comparație, doar 5% din omucideri fuseseră comise în Europa. Același raport sublinia că în unele părți ale Africii numărul omuciderilor era în creștere.

Sărăcia pare a fi atât o cauză a infracționalității, cât și o consecință a acesteia, săracii fiind prizonierii acestui cerc vicios. Majoritatea celor care

trăiesc la limita subzistenței, în bidonviluri, nu recurg la infracțiuni, chiar dacă nu au acces la ceea ce persoanele înstărite consideră a fi elementele de bază ale unei vieți confortabile. Chiar și așa, ei suportă consecințele infracționalității – furturi, violențe, arme, bande, trafic de droguri, abuzuri ale legii, exploatare – toate duc la nesiguranță și subdezvoltare, factori care întăresc sărăcia în care s-au născut.

Dar, în timp ce săracii sunt prinși în acest cerc vicios, bogații devin mai bogați și își folosesc bogăția ca să se ferească de greutățile celorlalți, retrăgându-se în dosul unor ziduri: zone rezidențiale închise, un semn clar al discrepanțelor economice și al crasei inegalități caracteristice întregului continent. Acest mod de viață are multe puncte de atracție, cum o demonstrează următoarea reclamă:

> Simplifică-ți viața! Evadează în cea mai nouă suburbie din Lusaka. O zonă rezidențială sigură, exclusivă... MukaMunya este protejată de un gard electric prevăzut cu senzori, o poartă și un sistem de securitate nonstop care permit doar accesul pe bază de invitație... drumul principal este asfaltat, prielnic unei mașini joase, preferata directorilor executivi. Zona beneficiază de o mulțime de locuri de agrement... Clubul situat în mijlocul parcului oferă două terenuri de tenis, unul de squash, o piscină lungă de 25 de metri și un bar bine aprovizionat. În apropiere se află una dintre cele mai titrate școli din Lusaka, o „centură ecvestră“ și un drum lejer până în oraș.

Zidurile unei zone rezidențiale închise promit lux, siguranță și exclusivitate. Dacă numele tău nu este pe listă, trebuie să plătești ca să intri. O sumă mare. MukaMunya înseamnă „Locul meu“ în soli, una dintre limbile bantu din Zambia, dar majoritatea populației visează doar să stea acolo.

Comunitățile fortificate nu sunt ceva nou. Încă din vremurile când oamenii se ocupau doar cu agricultura, apoi în perioada romană și în Evul Mediu, zidurile din jurul mai multor locuințe au făcut parte dintr-un mod de viață normal. De-abia mai aproape de prezent – odată cu crearea statului-națiune și a unui sistem de securitate internă, inclusiv a poliției – orașele au renunțat la ziduri ori s-au extins dincolo de ele. Acum zidurile au început să se ridice din nou. Dar, dacă în trecut întreaga comunitate se putea retrage în spatele lor ca

să se apere de o amenințare, acum doar o minoritate locuiește acolo în permanență.

Tendința de a locui în zone rezidențiale închise a revenit în secolul XX și s-a impus tot mai mult. Acum astfel de comunități sunt construite în toate țările Africii, în frunte cu Zambia, Africa de Sud, Kenya și Nigeria. Africa de Sud a fost cea care a inaugurat-o pe continent. Conform publicației *The Economist*, încă din 2004 numai în Johannesburg erau 300 de cartiere închise și 20 de zone de securitate, iar în 2015, Graça Machel, văduva lui Nelson Mandela, a inaugurat „zona rezidențială verde“ Steyn City din Africa de Sud – un teren de patru ori mai mare decât Monaco – în care se află și cea mai scumpă casă din Africa de Sud.

Situația nu este valabilă numai pentru Africa, desigur. În SUA, de exemplu, construirea „orașelor fortificate“ se pare că a început în California, în anii 1930, cu enclave închise cum ar fi Rolling Hills Estate. Unii cercetători remarcă o accelerare a construirii comunităților închise în anii 1980 și cred că, pe măsură ce guvernele au redus cheltuielile cu asistența socială și cu spațiile comune, americanii care își puteau permite s-au retras din spațiul public. Un studiu din 1997 estima că la vremea respectivă în SUA existau 20 000 de comunități închise, cu 3 milioane de locuitori.

Tendințe similare apar și în America Latină, de exemplu, care a înregistrat și ea o creștere dramatică a numărului de „comunități-fortărețe“ în acest secol. În Lima, Peru, ceea ce se numește acum Zidul Rușinii desparte Las Casuarinas, unul dintre cele mai bogate cartiere ale orașului, de Pamplona Alta, unul dintre cele mai sărace cartiere. Unele comunități au crescut atât de mult încât sunt aproape orașe în interiorul altor orașe: Alphaville din São Paolo, Brazilia, de exemplu, are mai bine de 30 000 de locuitori, schimbând total modul de funcționare și de organizare a centrelor urbane, în timp ce chinezii construiesc zone rezidențiale mult mai întinse.

Acest stil modern de viață nu este numai pentru cei foarte bogați. Creșterea rapidă a clasei de mijloc în multe țări africane a dus la dezvoltarea comunităților închise pentru cei care nu își pot permite luxul unei case ultrasofisticate, dar care pot achiziționa un apartament într-un complex de blocuri turn moderne. Să luăm Nigeria de exemplu: în capitala ei, Lagos, cu

٢١ milioane de locuitori, trăiesc unii dintre cei mai săraci oameni ai planetei, în mahalale, în bidonviluri care plutesc pe lagunele orașului, sau înghesuiți pe insulele din jur, aproape de vile care au costat multe milioane de dolari. În noile cartiere luxoase nu e ceva ieșit din comun să vezi un apartament cu două camere la prețul de mai bine de un milion de dolari. Cu siguranță nu ai primi rest la un milion dacă ți-ai cumpăra un apartament într-unul dintre noile „orașe“, cum ar fi Eko Atlantic, construit doar pe circa 6 kilometri de teren asanat din Oceanul Atlantic, în apropierea capitalei. Orașul este înconjurat de astfel de complexe rezidențiale, dovadă a faptului că această țară bogată în petrol, cu 186 milioane de locuitori, are o clasă de mijloc în plin avânt și că modul în care este distribuită bogăția schimbă aspectul zonelor urbane.

Apariția în cascadă a acestor proprietăți este, în parte, o reacție la creșterea infracționalității, după cum am văzut. Dar, ca o ironie, un studiu din 2014 apărut în *Journal of Housing and the Built Environment* sugera că a te muta într-o fortăreață nu face decât să mărească riscul de a fi călcat de hoți, care consideră că au ce fura de la niște oameni îndeajuns de înstăriți cât să își poată permite o locuință într-o comunitate închisă.

Studiul recunoștea că, în general, astfel de complexe rezidențiale oferă o protecție mai mare, dar și că, prin construirea lor, spațiile publice rămân goale și astfel mai expuse infracțiunilor. Oriunde apar, comunitățile închise slăbesc coeziunea socială. Sigur, întotdeauna au existat cartiere ale bogătașilor, cum au existat și spații sociale în care toată lumea are acces – piețe publice, piețe comerciale, parcuri sau zone de agrement. Din păcate, noul model urban sau suburban este exclusivist: poți ajunge în piața orașului numai dacă treci de cordonul de securitate. Această absență a interacțiunii poate diminua implicarea civică, poate crea senzația de invulnerabilitate printre cei din interior și astfel poate duce la o disociere de ordin psihologic, oamenii mai nevoiași simțindu-se ca niște „străini“, rămași pe dinafară. Îmbogățirea peste măsură, fără crearea unei prosperități relative pentru toți, nu face decât să divizeze populația și mai mult.

Consecințele sunt suportate de întreaga comunitate, cu un efect devastator asupra atitudinilor față de conducerea locală și cea națională. Dacă un număr mare de persoane locuiesc în comunități în care plătesc companii private ca să

le asigure infrastructura (de exemplu, conductele de apă și drumurile), protecția (cu paznici și pompieri) și asistența medicală, rolul conducerii locale și naționale se diminuează. Iar dacă unui guvern nu îi rămâne decât să administreze sectoarele mai mici ale societății, coeziunea statului-națiune scade și ea. În acest scenariu ar fi greu ca un politician să vină cu lozinca premierului britanic David Cameron din 2016, când vorbea de dificultățile financiare – „Suntem cu toții în aceeași barcă".

Sau în limbajul ONU din raportul privind habitatul: „impactul comunităților închise poate fi observat în fragmentarea socială și spațială, reală și potențială, a orașelor, care duce la utilizarea și disponibilitatea diminuată a spațiului public și la polarizarea socio-economică. În acest context, comunitățile închise au un impact contraintuitiv, contribuind la creșterea infracționalității și a fricii pe măsură ce clasa de mijloc lasă străzile în seama populației sărace, vulnerabile, copiilor și familiilor străzii, o pradă sigură pentru infractori." Pe de altă parte, unele studii sugerează că în interiorul zonelor rezidențiale exclusiviste se creează o coeziune socială, a bunei vecinătăți, care transcende apartenența la un trib sau la o etnie anume. Aici conceptul tribal bazat pe etnicitate își pierde valabilitatea.

Într-un studiu din ٢٠١٥ despre comunitățile închise din Ghana, când rezidenții au fost întrebați de ce optaseră să locuiască acolo, răspunsul cel mai frecvent a fost „confort sporit", urmat de „siguranță" și de „calitatea rezidenților". „Apartenența la o comunitate" a fost pe locul șase și o aluzie la impactul comunităților închise asupra culturii a ocupat locul opt: „ o zonă-tampon față de sistemul familiei extinse". Deși acest motiv a fost doar al optulea, poate fi considerat o percepție fascinantă a felului în care această reinterpretare modernă a unui oraș înconjurat de ziduri va contribui treptat la slăbirea legăturilor din interiorul familiilor extinse de pe întreg continentul.

În locurile în care asistența socială oferită de stat este precară, și unde rareori se muncește pe bază de contract, este normal ca unul sau doi membri ai unei familii care câștigă mai bine să își folosească venitul ca să ajute zeci de alți membri ai familiei lor extinse. A angaja un membru al familiei nu este nepotism, ci o responsabilitate față de familie. Aceasta este de mult opinia în Africa, prin urmare ridicarea unei bariere fizice între membrii familiei extinse

va avea un efect negativ, dat fiind că majoritatea zonelor rezidențiale sunt pentru familia restrânsă, nu pentru cea extinsă. Comunitățile închise reprezintă o altă lume, nu doar în sensul fizic al cuvântului. Pentru cei din interior noul „trib“, mult mai lax, este clasa socială a vecinilor.

Noile triburi care locuiesc în spatele zidurilor se identifică unele cu altele fiindcă au obiecte de valoare care pot fi furate, nu fiindcă mamele și tații lor provin dintr-o regiune anume sau vorbesc o limbă anume. Au stiluri de viață asemănătoare, adesea interese asemănătoare, care sunt protejate în mod asemănător. Când ai destui bani, îi poți plăti pe alții ca să te protejeze; când nu ai, te asociezi cu alții și astfel, în spatele zidurilor, sensul cuvântului „noi“ se diluează, uneori reducându-se la „eu“.

*

Identitatea etnică încă mai prevalează în majoritatea țărilor africane. Deși granițele statelor-națiuni sunt reale, în măsura în care există într-un cadru legal și uneori sunt marcate de o barieră fizică, nu întotdeauna există și în mintea celor care trăiesc în interiorul sau în jurul lor. Ca în cazul etniei sahraw, al cărei teritoriu tradițional este împărțit de Zidul Marocan, mulți simt și acum atracția pământurilor ancestrale.

Consensul postcolonial al liderilor africani de a nu schimba granițele s-a bazat pe teama că orice schimbare ar duce la un conflict etern și pe speranța că vor edifica state-națiuni autentice în care să se reducă deosebirile etnice. Un proces incredibil de greu, nu în ultimul rând fiindcă în Africa națiunile încă mai traversează granițele statelor-națiuni, pe când, de exemplu, în Europa de Vest, există adesea delimitări clare, geografice sau lingvistice, între o națiune și alta.

Suntem deja în al doilea deceniu al secolului XXI și Africa se regăsește într-un moment în care, privind retrospectiv, știam că va ajunge: un moment în care trebuie să echilibreze redescoperirea percepției pre-coloniale a conceptului de națiune cu realitățile statelor-națiuni actuale. Este un echilibru fragil, încărcat de pericole, dar ignorarea sau negarea divizărilor existente de-a lungul și de-a latul acestui vast continent nu le vor face să dispară.

Cândva a fost „Lupta după Africa“; acum este o cursă după un nivel de prosperitate care să îi convingă pe oameni să conviețuiască și să găsească soluții la problemele care îi despart.

CAPITOLUL 7

O UNIUNE TOT MAI COMPACTĂ?

Europa

Astăzi nici un zid nu poate separa crizele umane sau umanitare dintr-o parte a lumii de crizele de securitate națională din altă parte. Ceea ce începe cu neputința de a respecta demnitatea unei vieți mult prea des sfârșește cu un dezastru pentru națiuni întregi.

Kofi Annan

Oamenii se adună la Zidul Berlinului în timpul dărâmării lui, noiembrie 1989

ÎNTR-O DIMINEAȚĂ CENUȘIE DIN 1979, M-AM URCAT într-un tren militar din Germania de Vest care trecea prin Germania de Est spre Gara Charlottenburg, în sectorul vest-german al Berlinului, fosta capitală a unei Germanii unite. La vremea aceea, Zidul Berlinului era vechi de 18 ani și părea să facă parte din viața noastră, o construcție care ne despărțea pentru totdeauna. O altă perspectivă era greu de anticipat – prezentul era înțepenit în beton și sârmă ghimpată, o parte a conflictului care amenința să fisioneze destui atomi cât să murim cu toții.

Ca ofițer activ în RAF******** aveam o legitimație de militar care înlocuia pașaportul în această călătorie. La graniță am oprit într-o gară încadrată de garduri din sârmă ghimpată și dominată de un turn de pază. Soldați sovietici

scumpi la vorbă și încruntați au urcat în tren și ne-au verificat documentele în timp ce poliția est-germană a transporturilor, cunoscută sub numele de „TraPos“, s-a folosit de câini ca să se uite pe sub vagoane. Locomotiva capitalistă și personalul însoțitor au fost înlocuite de versiuni comuniste de nădejde și, după circa două ore, am intrat pe coridorul militar care lega Germania de Vest de Berlinul de Vest.

Ușile vagoanelor fuseseră legate cu lanțuri din afară, geamurile erau fixe, iar noi intram într-o lume tristă, sărăcăcioasă, doar pe jumătate luminată, în care realitatea părea mereu cenușie. În stații nu aveam voie să ne ridicăm în picioare și nici să vorbim cu oficiali sau civili est-germani ori sovietici. Coridorul lung de 234 de kilometri era flancat de garduri înalte, din sârmă ghimpată, și, din loc în loc, de turnuri de pază, cu proiectoare și soldați înarmați cu pistoale automate. În spatele gardurilor erau „zonele de risc“, cu o vizibilitate perfectă, unde se trăgea fără somație în caz că cineva era îndeajuns de curajos – sau de nesăbuit – să încerce să treacă dincolo. După o călătorie de patru ore, cu nenumărate opriri și zăngănit de fiare, am intrat în Berlin și ne-am îndreptat spre simbolul celei mai importante divizări ideologice a secolului XX. Un zid fără termen de comparație – construit nu ca să îi țină la respect pe invadatori, ci ca să îi țină pe oameni captivi.

În tinerețea mea, matematica divizării era simplă: „ei“ și „noi“. Era o lume bipolară, relativ ușor de înțeles. „Ei“ trăiau dincolo de o „Cortină de Fier“, într-o lume ciudată unde, dacă un cetățean voia să meargă dintr-un oraș într-altul – să spunem din Sankt Petersburg la Moscova –, trebuia să solicite un permis.

Acum pentru majoritatea europenilor libertatea de mișcare este un fapt de la sine înțeles. Dar nu cu mult timp în urmă călătoria pe continent era restricționată sever. În timpul Războiului Rece, ca să treci granițele în Europa de Vest îți trebuia un pașaport, obținerea lui fiind o chestiune de rutină. Dar, ca să treci dincolo de Cortina de Fier, în Europa de Est, îți trebuia un pașaport, alte documente și permise, plus ți se aducea la cunoștință că fiecare mișcare îți va fi monitorizată. Cortina de Fier și Zidul Berlinului erau realitățile fizice dure care îți aminteau că un continent cu o istorie comună, culturi

interconectate și vechi rute comerciale fusese despicat în două de ideologie și de politica Marilor Puteri.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în timp ce învingătorii capitaliști și comuniști își cântăreau forțele peste această nouă prăpastie, sistemul economic sovietic a început să își dezamăgească cetățenii. Doar privind pe fereastră sau traversând strada, oamenii obișnuiți din Est puteau vedea cât de repede și de frumos se reconstruia Germania de Vest. Emisiunile televiziunii vest-germane se prindeau aproape în toată Germania de Est, aducând în casele oamenilor de rând imaginea unei societăți de consum în plin avânt. Est-germanii chiar glumeau pe seama celor mai estice dintre regiuni, care nu prindeau televiziunea vest-germană, numindu-le „Văile celor care n-au habar". Fiecare zi în care oamenii vedeau progresul celor din vest era o lovitură adusă ideii că sistemul sovietic era superior. În ١٩٥٨, Partidul Unității Socialiste din Germania se lăudase că, în următorii doi ani, sarcina lui principală era să depășească Germania de Vest la puterea de cumpărare a bunurilor de larg consum. Deși acest lucru nu s-a întâmplat, Uniunea Sovietică a reușit să se plaseze în fruntea cursei de cucerire a spațiului cosmic; o parodie est-germană, foarte populară, a unei lozinci comuniste din acea vreme suna astfel: „Ohne Butter, Ohne Sahne, auf dem Mond die rote Fahne" („N-avem unt, n-avem smântână, dar steagul roșu flutură pe Lună").

Înainte de construirea zidului, atât de mulți est-berlinezi preferaseră să migreze în sectoarele de vest, fie doar să muncească acolo, fie permanent, încât economia est-germană se afla în mare dificultate. Aproximativ 2 milioane părăsiseră Germania de Est în deceniul precedent și exodul continua. Între ianuarie 1960 și sfârșitul lui iulie 1961, alte 330 000 de persoane s-au mutat în vest. Germania de Est își pierdea forța de muncă și credibilitatea.

Pe 13 august, la miezul nopții, cu aprobarea Moscovei, armata est-germană a început să împartă în jumătate una dintre marile capitale ale lumii. Autoritățile de pe o parte a zidului l-au numit *Antifaschiestischer Schutzwall* (bastion antifascist), cele de pe cealaltă parte l-au numit „zidul rușinii". În primii ani bariera a constat, în unele porțiuni, din plăci din beton, iar în rest din străzi blocate, ferestre zidite și gard din sârmă ghimpată. În decurs de un deceniu s-a construit un zid solid, prevăzut din loc în loc cu turnuri de pază, buncăre,

garduri electrificate, câini, zone de risc în care se trăgea fără somație și sute de soldați înarmați.

În partea de est oamenii nu aveau voie să se apropie de el, dar în vest puteai chiar să atingi această construcție care friza nebunia, dovadă palpabilă a împărțirii germanilor și, în general, a europenilor. Pe partea vest-germană umorul negru al Războiului Rece putea fi scris pe perete. Îmi amintesc două exemple de graffiti, ambele în engleză: „Sări zidul și intră în Partid“ și „Atențiune! Teren de antrenament pentru săritura în Germania de Est“. Chiar dacă, în realitate, nimeni nu putea sări zidul, zeci de mii de est-germani au încercat să găsească alte modalități de a trece din est în vest, cel puțin 140 pierzându-și viața – unii cercetători consideră că numărul lor a fost mult mai mare. Tunelurile păreau a fi cea mai evidentă soluție, deși au fost și altele, memorabile și însoțite de succes.

La doar patru luni după înălțarea zidului, mecanicul de locomotivă Harry Deterling, în vârstă de 28 de ani, a îndreptat trenul de călători pe care îl conducea spre zid, cu toată viteza, și a trecut prin fortificații. Deloc o coincidență, șase dintre membrii familiei lui se numărau printre călători. Doi ani mai târziu, Horst Klein, acrobat de meserie, a observat un cablu din oțel nefolosit, întins peste zid. La o înălțime de 18 metri, pe deasupra patrulelor, a trecut, centimetru cu centimetru, doar prin forța brațelor, în Berlinul de Vest. Poate că evadarea cea mai îndrăzneață și mai spectaculoasă a avut loc în 1979. Folosindu-și cunoștințele de mecanică, Hans Strelczyk și Gunter Wetzel au construit un balon cu aer cald, rudimentar, propulsat de cilindri cu propan. Soțiile lor au cusut balonul din prelate și cearșafuri. După ce au testat direcția vântului, cele două cupluri și-au luat și copiii cu ele (patru) și s-au înălțat până la 2 500 de metri, de unde au plutit mai mulți kilometri spre vest și libertate.

Judecând după rațiunea lui de a fi, zidul a fost, totuși, un succes. Nu se știe exact câte persoane au reușit să îl treacă, dar se estimează că au fost numai 5 000: astfel exodul în masă a fost oprit. Economia est-germană a început să se stabilizeze după ce forța de muncă a fost oprită în loc și, la mijlocul anilor 1960, statul își controla deja comerțul și valuta și putea funcționa în ton cu restul statelor vasale imperiului sovietic.

Oricum, est-germanii nu avuseseră de ales și cei mai mulți știau asta. Erau prinși ca într-o capcană în spatele zidului care, și fizic și mental, a ținut captive mai multe generații. La scurt timp după ridicarea lui, psihologii și psihiatrii au început să folosească termenul de „boală a zidului“ (*Mauerkrankheit*). Bariera, teoretizau ei, crease un sindrom potrivit căruia unele persoane se considerau ținute sub cheie, consecințele fiind tulburări de natură psihologică și comportamentală precum schizofrenia, alcoolismul, depresia și chiar sinuciderea. Psihanalistul elvețian Carl Jung a mers chiar mai departe, susținând că, din cauza Cortinei de Fier, Europa, în general, era „disociată ca un nevrotic“. Desigur, populația oricum suferea, mai mult sau mai puțin, de o boală mentală, și este greu de crezut că zidul nu avusese partea lui de vină.

Pentru cei de aici, din Vest, Estul a fost „acolo“ – după Cortina de Fier. Mai multe generații de gânditori și de intelectuali au fost convinse că sistemul est-german era superior celui din Vest, atât din punct de vedere economic, cât și moral. Când, în 1989, ceea ce era prea evident le-a apărut în toată hidoșenia, a fost și încă mai este greu pentru unii să admită că ceea ce au crezut o viață întreagă s-a bazat pe ruinele unui sistem uriaș de încarcerare. Cât despre noi, ceilalți, nu am făcut excursii cu trenul, în timpul vacanțelor de vară, la Budapesta, Dresda și Varșovia, și nici în weekend nu am dat fuga la Praga sau Tallinn. Majoritatea eram trecuți de 30 de ani înainte să întâlnim pe cineva de „acolo“ fiindcă era greu să ajungem acolo – și aproape imposibil pentru ei să ajungă „aici“. Mulți oameni din spatele Cortinei de Fier trăiau într-un sistem în care aveau nevoie de un permis special ca să meargă dintr-un oraș într-altul în chiar propria țară, darămite să treacă o graniță internațională spre Vest. Timp de 28 de ani așa a fost. Apoi, brusc, nu a mai fost așa.

În 1985, Mihail Gorbaciov a devenit secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Treptat, Gorbaciov a început să desfacă lanțurile din jurul vieților oamenilor. Cuvântul *perestroika* s-a auzit tot mai des, însemnând „restructurare“, dar și „ascultare“. Odată cu el a venit și ideea de *glasnost* sau deschidere. Societatea și politica s-au deschis într-o mie și una de feluri, iar oamenii au început să se audă ce spun. Spre sfârșitul primăverii anului 1989, ideea se răspândise atât de departe încât Ungaria, în spatele Cortinei de Fier, a

început să scoată o parte din gardul de la granița cu Austria. În vara aceluiași an, mii de est-germani s-au hotărât să își petreacă vacanța în Ungaria.

În august sute de familii est-germane și-au ridicat corturi în fața consulatului vest-german din Budapesta, și alte sute s-au refugiat în Biserica Sfintei Familii, toate sub ochii vigilenți ai ofițerilor din Serviciul Secret al Germaniei de Est – Stasi. La un moment dat, s-a auzit că la granița cu Austria se va organiza un „picnic paneuropean“ și lumea a pornit într-acolo. Pe 19 august, spre seară, câteva sute de oameni s-au adunat lângă o poartă din lemn, zeci de oameni s-au opintit în ea și apoi sute au năvălit prin spărtură, unii strigând de bucurie sau râzând, alții pur și simplu continuând să alerge, nevenindu-le să creadă că trecuseră granița. Trei săptămâni mai târziu Ungaria și-a deschis toată granița și 60 000 de persoane au trecut dincolo. Cancelarul vest-german Helmut Kohl a declarat ulterior: „În Ungaria s-a scos prima bucată din Zidul Berlinului“.

Europa în timpul Războiului Rece (1947–1989), împărțită de Cortina de Fier.

În toamnă au avut loc mari demonstrații antiguvernamentale în Germania de Est. În octombrie, Erich Höneker, liderul atât de detestat, a demisionat și a fost înlocuit de Egon Krenz, detestat și el aproape în aceeași măsură. Fără instrucțiunile stăpânilor sovietici, biroul politic a cedat presiunii, permițând est-germanilor să solicite vize de călătorie în Germania de Vest. Un proces

care ar fi putut fi controlat, autoritățile comuniste ar fi putut câștiga timp ca să rămână la conducere dacă nu ar fi intervenit ceva, unul dintre acele mici detalii care pot schimba istoria. Oficialul care trebuia să anunțe decizia privind acordarea vizelor pe 9 noiembrie era ministrul propagandei, Günter Schabowski. Acesta tocmai se întorsese din concediu, nu participase la ședința în care fusese luată hotărârea și nu știa care urma să fie procedura, care includea și informarea, a doua zi, a comandanților unităților de grăniceri pentru ca aceștia să știe ordinele. Întrebat: „Când se pune în aplicare noul regulament?“, ministrul a șovăit și apoi a răspuns: „Din câte știu eu imediat, numaidecât“. La zid erau adunați deja mii de est-berlinezi; în doar câteva ore s-au adunat zeci de mii, de ambele părți.

La început, grănicerii est-germani nu au lăsat pe nimeni să treacă, apoi, pe fondul confuziei generale, au ștampilat câteva pașapoarte pentru ca, în final, să se dea la o parte și să lase mulțimile să pătrundă. Scenele care, cu doar un an în urmă, erau de neimaginat au fost impresionante. Vest-germani și est-germani se îmbrățișau, sticlele de șampanie erau destupate, iar „demolatorii“, est-germani și vest-germani de rând, urcau pe zid cu dălți, ciocane și topoare ca să dea jos marea barieră. Cuvântul de ordine în noaptea aceea a fost *wahnsinnig* – nebunie curată.

A fost o zi înălțătoare, emoționantă, pentru toți europenii. Eram în Paris la vremea aceea și, după vreo 36 de ore, am văzut un Trabant est-berlinez rablagit, cu patru tineri est-berlinezi înăuntru, trecând pâr-pâr pe Champ-Élysées. Odată cu deschiderea graniței hotărâseră că primul lucru pe care voiau să îl vadă era Orașul Luminilor și merseseră aproape nonstop până acolo. De-a lungul impresionantului bulevard parizienii se opreau ca să își aplaude vecinii germani și nașterea unei noi ere.

Cele două Germanii s-au unit politic în 1990, după 55 de ani. În 1989, se spune că Willy Brandt, fostul cancelar al Germaniei de Vest, ar fi declarat: „Acum ceea ce merge împreună va crește împreună“. Unii au crezut că se referă la Germania când, de fapt, Brandt avea în vedere Europa.

Așadar, o Germanie unită? O Europă unită? Până la un punct. Mai rămânea bariera pe care dălțile și ciocanele nu o puteau distruge – „zidul din minte“. Zidul nu numai că împiedicase oamenii să călătorească, ci crease și prăpăstii

adânci – economice, politice și sociale – care aveau să se dovedească mult mai greu de trecut decât bariera fizică. Așadar, după lacrimile de bucurie și declarațiile de frăție, au apărut problemele spinoase ale reunificării. Aceasta nu era o fuziune între egali. În 1990, Germania de Est avea o populație de 16,1 milioane, iar Germania de Vest 63,7 milioane, economia Vestului eclipsând-o pe cea a Estului. Sistemul vestic, democratic, capitalist, a trecut la distrugerea mașinii comuniste înarmat cu mandatul dat de alegerile comune, în urma cărora fostul Partid Comunist din Germania de Est fusese, pur și simplu, zdrobit.

Toate țările mari au diferențe culturale regionale, dar aici era vorba de o țară mare în care vesticii și esticii nu avuseseră contacte și trăiseră în sisteme diferite. De exemplu, în Germania de Vest credința în Dumnezeu și mersul la biserică erau în declin, în timp ce, pentru Germania de Est, acestea aparțineau trecutului. Chiar dacă est-germanii respinseseră comunismul, nu însemna că erau pregătiți pentru aspectele mai dure și mai egoiste ale capitalismului. Pe de altă parte, chiar dacă mulți vest-germani salutaseră unificarea, foarte curând au început să bombăne împotriva costurilor financiare ale absorbției unei economii falite și a unei populații care trebuia „re-educată“ pentru a ști cum să trăiască într-o lume modernă.

Până la urmă s-a ajuns la o versiune germană a dihotomiei „noi și ei“ – *ossi* (esticii) și *wessi* (vesticii). Sondaje de opinie din 2004 au constatat că unul din opt est-germani tânjea după zilele de dinainte de căderea zidului, iar în 1999 mulți est-germani încă mai pomeneau de umilința suferită în momentul în care își pierdeau locurile de muncă, de programele obligatorii de reconversie și de dificultatea cu care se adaptau la noul sistem și la cultura de consum. Chiar și în 2015 un studiu întreprins de Institutul Populației și Dezvoltării din Berlin conchidea că cel puțin o jumătate dintre toți germanii încă mai resimțeau diferența atât din punct de vedere economic, cât și cultural. Zonele estice încă mai sunt numite „noile State Federale“, ceea ce ne spune că, pentru unii, Estul s-a unit cu Vestul, și nu două entități care au atât de multe lucruri în comun.

În pofida unor investiții de mai bine de ٢ miliarde de dolari, regiunile estice rămân mai sărace decât Vestul, iar la sfârșitul anului ٢٠١٧ rata șomajului era de ١٢٪, dublă față de cea din Vest. Aceasta nu este povestea unui experiment

eșuat: regiunea a devenit mult mai bogată și mai eficientă decât în trecut – Dresa, Leipzig și alte orașe prosperă, nivelul de viață a crescut – dar, după mai bine de un sfert de secol de la reunificare, diferențele se păstrează. Din primele 20 cele mai prospere orașe ale Germaniei, Jena este singurul din Est. Și asta nu pentru că în Est salariile sunt mai mici, ci pentru că în sistemul comunist oamenii aveau puține proprietăți. La reunificare economiile lor au fost convertite la rata de două mărci est-germane pentru una vest-germană.

În 2010, un grup de sociologi de la Universitatea Bielefeld a constatat că, în ciuda faptului că reprezintă aproximativ 20% din populație, mai puțin de 5% din așa-zisa „elită“ din politică, afaceri și mass media proveneau din Germania de Est, chiar dacă nivelul educației este mai înalt acolo, mai ales la matematică și științele naturii – datorită, în primul rând, investițiilor importante în școli după reunificare. Diferența dintre nivelurile de educație a făcut ca tinerii cei mai înzestrați din regiunile estice să plece în Vest, atrași de locurile de muncă mai bine plătite. Dat fiind că fetele obțin rezultate mult mai bune la învățătură decât băieții, raportul dintre numărul de fete și de băieți a scăzut în Est, la care se adaugă și o scădere a natalității. Relații pe termen lung și căsătorii între persoane din Est și din Vest erau cândva ceva neobișnuit, acum însă se întâmplă din ce în ce mai des. Dar în cele mai multe cazuri e vorba de bărbați din Vest și femei din Est; faptul că nu a devenit o regulă este demonstrat de porecla pentru un cuplu *ossie/wessi – wossi*. Această situație a contribuit la scăderea numărului de locuitori din estul Germaniei, deși acum ritmul este mai lent. Unele rapoarte constată chiar oprirea declinului, în parte datorită prosperității unor orașe precum Dresda și Leipzig („orașul cel cool al Germaniei“), succes pus și pe seama exodului tinerilor din zonele rurale.

Există și diferențe culturale regionale: atât alimentele, cât și bunurile de larg consum au jucat un rol important în modelarea identității germane de după unificare. Acum 25 de ani est-germanii umpleau magazinele care vindeau blugi Levi, video-recordere și ciocolată de calitate. Consumul „noilor“ produse demonstra dominația Vestului în noua relație. Foarte puține produse est-germane ajungeau în supermarketurile din Vest, iar „Trabbie“-ul, automobilul care de-abia își trăgea sufletul, a devenit ținta umorului pan-european. Glumele pe seama Trabantului au dispărut (ca și multe dintre

fabricile și uzinele producătoare de bunuri est-germane), diferențele regionale și culturale au devenit mai puțin politice, dar, chiar și în ٢٠١٠, una dintre știrile principale a avut-o drept protagonistă pe cancelarul Merkel, o *ossie*, care, întrebată despre mâncarea ei preferată, a ales o supă de carne și murături est-germană, de origine rusească, numită solianka. Cu timpul, mâncăruri specifice unui loc sau altul, cum ar fi solianka și castravetele Spreewald, vor ajunge doar un element al identității culinare regionale, pierzându-și izul politic. Drum de întoarcere nu există, pe măsură ce *Ostalgie* (un cuvânt format din nostalgie și est) se estompează.

Discrepanțele din Germania modernă nu sunt nici pe departe atât de evidente pe cât au fost în timpul Războiului Rece, unele datorându-se factorilor care premerg fracturii dintre comunism/capitalism. Contururile zidului și ale Cortinei de Fier încă se mai văd – și se mai simt. Resturi din zid se văd de-a lungul Bernauer Strasse, la Niederkirchnerstrasse, lângă Bundestag, parlamentul din Berlin, și la Muzeul Zidului, situat pe locul fostului punct de control Charlie. În târgurile de vechituri încă mai poți cumpăra o bucată de beton „scos cu dalta din zid în acea noapte faimoasă din 1989“, deși șansele de a te alege cu un fragment autentic sunt reduse, dat fiind că, după câte bucăți s-au vândut în acești ani, zidul ar fi trebuit să fie una dintre cele mai mari construcții din lume. Oricum, poți duce acasă un mic simbol cenușiu al istoriei, al suferinței umane, al divizării politice supreme a secolului XX – o Europă scindată într-un fel aproape inimaginabil pentru mulți dintre tinerii de azi.

*

După căderea Zidului Berlinului ar fi trebuit să urmeze doar bucurie și dragoste și, la momentul acela, chiar ne-am simțit uniți. Senzația însă dispare pe zi ce trece.

Lucrurile s-au mișcat rapid. Când est-germanii au scăpat de comunism și s-au unit cu cei din Vest, consensul politic a fost ca viitorul să aparțină unei Europe unite, fără granițe, cu o singură monedă, în care statul-națiune să dispară treptat. Această federație UE urma să interacționeze cu alte blocuri

importante dintr-o lume globalizată, dominată de acorduri comerciale uriașe. Oamenii, mărfurile și banii urmau să circule liber între statele membre.

Întemeietorii UE au ajutat la reconstruirea unei Europe ruinate și divizate după cel de-al Doilea Război Mondial, pornind de la crearea unei prosperități a statelor-națiuni într-o zonă comercială comună; de aici și numele inițial – Comunitatea Economică Europeană. Urmașii lor au preluat ideea fuzionării statelor europene într-o singură națiune unificată, legate prin aceeași ideologie. Este o aspirație nobilă, bazată pe dorința de a pune capăt celor 2 000 de ani în care triburile europene s-au războit între ele. În anii 1990, Iugoslavia a descoperit prea târziu că nu reușise să stingă flăcările naționalismului balcanic sub pătura socialismului slav și a văzut cum arde din temelii întregul edificiu; cei care voiau un suprastat european au văzut în Iugoslavia un argument în favoarea punerii proiectului UE în practică. Din păcate, mai multe mici detalii și câțiva factori la nivel macro, cu impact deosebit, au scos în evidență hibele din sistem.

Din momentul în care comunitatea statelor-națiuni a început să se transforme într-o uniune a statelor membre, în anii 1980, tot mai multe prerogative au fost transferate la Bruxelles, ducând la o diluare a suveranității pe care nu toate statele au agreat-o. De-a lungul anilor, unele țări au cerut mai multă independență și dreptul de a lua decizii legate de buget, legi, regulamente comerciale etc., în interesul propriilor populații. Aceste țări nu acceptă dictatura unei puteri centralizate cu sediul în Bruxelles. Pe de altă parte, respectarea directivelor UE a provocat probleme economice serioase în unele țări. Legea Pieței Unice din Europa (1986) a stabilit crearea unei singure piețe; a urmat crearea monedei unice, euro, în 1999. Dar cele două măsuri nu au fost însoțite de elaborarea unei singure politici fiscale sau financiare și nici de o flexibilizare a sistemului euro care să poată absorbi șocurile financiare regionale. În vremuri prospere, oamenii erau mai puțin înclinați să pună la îndoială valabilitatea acestui sistem interdependent. Acum euro se luptă să își păstreze poziția pe piețele lumii și poate avea fluctuații alarmante, o realitate deloc atrăgătoare pentru statele care doresc să adere la UE; în acest context sunt și învingători și perdanți din punct de vedere financiar. Grecia, de

exemplu, are o rată insuportabilă a șomajului în rândul tinerilor, în parte din cauza politicilor economice impuse de Berlin și Bruxelles.

UE se confruntă și cu provocarea creată de unirea Europei de Est cu cea de Vest, după extinderea din 2004, prin aderarea mai multor state estice. Libera circulație este unul dintre idealurile UE, prin care europenii au dreptul de a locui, a munci și a călători în toate țările membre. Introducerea ei a avut drept scop dezvoltarea economică a întregii Europe și încurajarea integrării populațiilor europene. Este un ideal îmbrățișat de mulți – să călătorești pe tot continentul, fapt imposibil cu doar câteva decenii în urmă, mai ales în locurile ascunse după Cortina de Fier. În unele privințe, libera circulație a redus ostilitatea față de „ceilalți", atât de comună în cursul Războiului Rece. Dar, la fel cum în Germania Zidul Berlinului este încă prezent în conștiința oamenilor, există în continuare multe diferențe între Vest și Est. State precum Ungaria, Polonia și Bulgaria au fost supuse acelorași restricții de călătorie și lipsuri economice ca și Germania de Est, iar economiile lor au fost date peste cap de prăbușirea Uniunii Sovietice. În ciuda progresului înregistrat, țările cele mai sărace sunt cele care au făcut parte din blocul estic.

Când țările din Est au fost încorporate în UE, PIB-ul pe cap de locuitor în țări precum Marea Britanie și Franța era aproape de șase ori mai mare decât în Polonia. Chiar și așa, mulți dintre politicienii din țările vest-europene au subestimat numărul celor care vor căuta de lucru în Vest și nu au fost deloc pregătiți când s-au trezit cu câteva milioane. Este adevărat că, din punct de vedere economic, migranții sunt necesari, de multe ori aceștia acceptând locuri de muncă pe care localnicii le resping. Dar logica dură a economiei nu reușește întotdeauna să convingă un instalator, un constructor sau un taximetrist britanic, olandez sau francez în privința avantajelor aduse de forța de muncă din afară atunci când văd că nou-veniții vor aceleași locuri de muncă, aceleași case și aceeași asistență medicală ca și ei. Când atât de mulți migranți economici au început să vină din țările sărace ale Europei în țările bogate, vesticii au început să protesteze împotriva afluenței de migranți din Europa de Est și să pună sub semnul întrebării avantajele liberei circulații. Reacția cea mai vehementă a venit din partea britanicilor, odată cu apariția UKIP********, culminând cu votul Brexit.

La această stare de nemulțumire crescândă s-au adăugat criza financiară din 2008 și reducerile din bugetul de cheltuieli sociale și investiții din întreaga Uniune. În timp ce băncile dădeau faliment, contribuabilii din fiecare stat-națiune trebuia să tragă ponoasele. Creșterea ratei șomajului și a migrației într-o regiune a granițelor deschise nu au făcut decât să scoată în evidență slăbiciunile sistemului. Scandinavii s-au întrunit ca să discute posibilitatea unei Uniuni Nordice în eventualitatea dezmembrării UE. Grupul de la Vișegrad (Slovacia, Republica Cehă, Polonia și Ungaria) se prezintă ca un front tot mai unit în fața Bruxellesului. „Efortul“ unei „singure Europe“ este contestat de Brexit, de mișcări separatiste din Scoția, Italia și Spania și de ascensiunea partidelor eurosceptice din aproape fiecare țară. Sfârșitul anului 2017 a adus problema în prim-plan odată cu criza din Catalonia, subliniind tensiunile existente atunci când într-un stat coexistă mai multe națiuni.

Extinderea Uniunii Europene după înființarea ei

„O singură Europă“ are încă destui susținători. Cel mai important este președinte Franței, Macron, care a prezentat mai multe planuri privind creșterea suveranității în interiorul UE și, un element crucial, propune un singur ministru de finanțe pentru toate țările. Domnul Macron pare să creadă că postul de „lider al lumii libere“ este disponibil și se arată dispus să îl ocupe,

mai ales după rezultatele slabe ale cancelarului Merkel în alegerile din 2017. Pentru alții însă, visul lui european este un coșmar. Foarte probabil doar un grup restrâns de țări îi va accepta ideile și chiar Germania se manifestă cu prudență, îngrijorată că va trebui să rezolve orice problemă economică apărută pe parcurs.

Optimiștii vor susține fără rețineri proiectul european, naționaliștii înfocați îl vor combate din toată puterile, iar agnosticii îl vor sprijini numai dacă le va fi de folos – în timp ce mari părți din electoratul european consideră că nu mai este fiabil. Fără prosperitate economică, singura capabilă să îi țină împreună, și cu un sprijin tot mai anemic pentru un sistem care dă rateuri, valurile de naționalism nu vor mai putea fi stăvilite sau ignorate.

UE nu a reușit niciodată să înlocuiască statul-națiune în inimile celor mai mulți dintre europeni. S-ar putea argumenta că întemeietorii săi au acționat prea repede sau au fost prea aroganți, crezând că înființarea unei Europe Unite va avea drept rezultat o populație care să se identifice mai întâi cu Europa și apoi cu statul-națiune. În 1861, Massimo d'Azeglio, unul dintre artizanii Italiei unificate, spunea: „Italia am făcut-o; acum trebuie să facem italieni". Chiar și acel fapt s-a dovedit o provocare, în unele privințe, procesul de omogenizare continuând și acum; cazul a fost valabil chiar și acolo unde regiunile aveau aceeași religie, istorie și, într-o anumită măsură, geografie. A crea mai întâi UE și Zona Euro și apoi europeni este un proiect infinit mai dificil, în care interesele, nevoile și prioritățile foarte diferite ale Finlandei și Ungariei trebuie să se armonizeze cu cele ale Greciei și Portugaliei.

Multor teoreticieni le place să susțină că naționalismul este un „construct fals" fiindcă se bazează pe „comunități imaginate", dar nu este nimic fals în ceea ce simt oamenii față de identitatea națională, iar „imaginat" nu înseamnă inexistent. Palestinienii, de exemplu, prin limbă, religie și cultură, au dezvoltat un simț puternic al identității care îi face să creadă că alcătuiesc o națiune și, în consecință, merită un stat. Deși puțini teoreticieni pun la îndoială acest argument, din punct de vedere intelectual continuă să creadă că naționalismul este depășit, primitiv chiar. Aici s-ar putea să aibă dreptate, dar să ignori realitatea naționalismului, care se manifestă peste tot în lume, este o prostie. Unii teoreticieni, intelectuali și părți din mass media, oameni de afaceri și

politicieni se consideră liberi de naționalism. În 2016, președintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, declara despre granițele naționale că sunt „cea mai rea invenție posibilă“. Juncker s-ar putea să aibă dreptate, dar, cu o exprimare atât de neinspirată, este greu să îi câștigi pe naționaliști de partea unui suprastat european.

Noua elită, din care domnul Juncker este un exemplu elocvent, nu pare să înțeleagă naționalismul în toată complexitatea lui și se grăbește să îl expedieze. După cum scria istoricul Tony Judt în 1996, în pofida unei atitudini rezervate față de posibilitatea unei omogenizări a europenilor: „Trebuie să recunoaștem realitatea națiunilor și statelor și să fim conștienți de un mare risc: când sunt neglijate, acestea pot deveni o resursă electorală de naționaliști virulenți“.

Așa s-a și întâmplat. Pe măsură ce națiunile au fost supuse unor schimbări rapide provocate de migrație, atitudinea față de imigranți s-a radicalizat, iar sprijinul acordat partidelor naționaliste virulente s-a consolidat. Presiunea acestei provocări, plus faptul că UE deja se chinuia să își unifice membrii, care încă nu se dezmeticiseră după criza financiară, au lărgit fisurile apărute în edificiul UE, de la Marea Baltică la Marea Mediterană, iar acum amenință visul european. Garduri, ziduri și noi sciziuni fac parte din viața Europei.

Criza migranților s-a acutizat constant începând din 2011, atingând un vârf în 2015. La început majoritatea liderilor europeni s-au arătat ospitalieri, dar, în fața valurilor tot mai mari de refugiați, și-au dat seama că UE nu este pregătită să le facă față – numai în 2015 numărul lor a depășit un milion; totodată, din ce în ce mai mulți dintre locuitori s-au declarat împotriva primirii atâtor imigranți. Concomitent cu schimbarea atitudinii, unele țări din UE au început să își fortifice granițele pentru un control mai strict al fluxului de imigranți.

Fără legătură cu criza migranților, o Rusie resurgentă contribuie și ea la transformarea Europei într-un Continent al Barierelor. După anexarea Crimeii de către Rusia, Ucraina a început să construiască fortificații de-a lungul graniței de est. În 2015, Estonia și Letonia au început să construiască garduri de-a lungul frontierelor cu Rusia, iar în 2017, Lituania, care introdusese deja serviciul militar obligatoriu ca răspuns la manevrele Rusiei, le-a urmat exemplul. Toate trei știu cât de greu le-ar fi celorlalți membri NATO să le

apere. Gardul nu ar fi o barieră fizică inexpugnabilă în fața unei invazii rusești, un tanc ar trece prin el fără probleme, dar delimitarea teritoriului este ca un avertisment psihologic pentru Moscova. Anunță că „suntem pregătite să ne apărăm“ și nu le mai dă trupelor rusești prea multe ocazii să se „rătăcească“ într-unul din statele baltice.

Toată părțile sunt îngrijorate în privința Coridorului Suwalki, sau Trecătoarea Suwalki. Coridorul, situat pe teritoriul Poloniei, este lat de 103 kilometri și leagă enclava rusă Kaliningrad de aliatul Moscovei – Belarus. Armata rusă are permisiunea de a tranzita Lituania, acolo unde se învecinează cu Coridorul, pentru a-și aproviziona bazele formidabile din Kaliningrad. În eventualitatea începerii ostilităților, rușii ar putea închide ușor trecătoarea, izolând astfel total statele baltice de restul aliaților NATO. Situația este complicată de faptul că trecătoarea a făcut parte din Lituania, de unde și tensiunile încă existente dintre Polonia și Lituania. Dar amenințarea cea mare vine din partea Rusiei, fapt care explică de ce zona devine una dintre cele mai periculoase și, în consecință, fortificate din Europa.

Criza migrației rămâne însă motivul principal pentru care Europa are acum aproximativ același număr de kilometri de bariere fizice de-a lungul granițelor naționale ca pe vremea Războiului Rece. Reconstruirea lor a început chiar cu frontierele UE. Existau deja garduri și ziduri în câteva locuri, de exemplu, cele care înconjurau enclavele marocane Melilla și Ceuta din Spania – o mică parte din Africa despre care Spania susține că este Spania. În Melilla, cum se întâmplă cu atâtea alte bariere, gardul dublu, înalt de peste 6 metri, s-a dovedit vulnerabil. La începutul anului 2018, cel puțin 200 de migranți africani l-au sărit, unii atât de disperați încât i-au atacat pe polițiștii care încercau să-i oprească. Ulterior majoritatea au fost prinși și duși la un centru de detenție pentru migranți, dar, în ultimii ani, alte mii au reușit să pătrundă în Spania pe acolo.

Una dintre primele bariere înălțate în 2011 a fost un gard din spirale de sârmă ghimpată de-a lungul graniței dintre Grecia și Turcia menit să împiedice accesul migranților și al refugiaților din Orientul Mijlociu și Africa. În 2015, Bulgaria a făcut la fel.

Și totuși, barierele construite în aceste puncte de intrare nu stăvilesc noile valuri de migranți. Rutele alese de ei se schimbă mereu – mulți aleg ruta maritimă, mai periculoasă, din Turcia spre Grecia, de exemplu – și, cu toate că, în urma unui acord din 2016 între UE și Turcia, aceasta din urmă acceptă să reprimească un mare număr de migranți, mulți reușesc să ajungă în UE. Ca reacție, de-a lungul granițelor dintre țările UE au început să apară puncte de control și bariere.

Ungaria a fost printre primele; la 26 de ani după căderea barierelor ridicate de Războiul Rece, altele noi au început să se ridice. Ungaria a început să construiască un gard mai întâi de-a lungul granței cu Serbia, apoi unul de-a lungul granței cu Croația, sfârșind cu circa 483 de kilometri de gard din sârmă ghimpată. În vara anului 2015, câteva mii de imigranți treceau zilnic în Ungaria; până în 2017 numărul lor a ajuns aproape de zero. Guvernul ungar este unul dintre cele mai vehemente împotriva imigrației și a planurilor UE de găzduire a migranților. În 2016, premierul Viktor Orbán a organizat un referendum în care ungurii erau întrebați dacă sunt de acord ca UE să impună statelor membre cote de imigranți. Marea majoritate au votat conform poziției adoptate de guvern, deși prezența la urne a fost redusă. Cu toate acestea, cea mai mare parte a populației pare să accepte acest punct de vedere: potrivit unui sondaj de opinie condus de Centrul de Cercetări Pew, 76% dintre unguri consideră că refugiații vor contribui la creșterea numărului de acte teroriste, iar 82% îi văd ca pe o povară pe umerii țării, luând slujbele localnicilor și beneficiind de ajutoare sociale. Guvernul ungar continuă să își impună agenda de lucru, exploatând teama oamenilor de amenințările venite din afară, concentrându-se pe pericolele imigrației – terorismul și răspândirea islamismului – și înăsprind politicile privind imigrația. Deși Ungaria este mereu criticată pentru atitudinile și politicile ei față de migranți, UE nu i-a impus sancțiuni, iar popularitatea premierului nu a avut de suferit în țară; domnul Orbán a câștigat alegerile generale din 2018 cu o nouă majoritate confortabilă.

Între națiunile din est și vest ale UE pare să se deschidă o prăpastie culturală. Așa cum am văzut, în unele țări UE din est populațiile, ca și politicienii aleși, se declară cu mai multă convingere împotrivă migrației decât cele din vest.

Declarațiile antiimigrație atât de vehemente ale lui Orbán, de exemplu, ar duce la sfârșitul carierei unui politician occidental. Una dintre cele mai mari diferențe este că mulți politicieni de dreapta din est își exprimă convingerile politice asupra imigrației în termeni culturali, nu economici. Este ceva obișnuit să îi auzi cum spun că țara lor are o cultură creștină și, în consecință, ar fi o greșeală să permiți accesul unor persoane din societăți ne-creștine. Unii susținători ai acestei opinii privesc cu groază către modul în care Europa devine multietnică și multiculturală și sunt hotărâți să nu lase ca așa ceva să se întâmple și în țările lor. Prin această atitudine se împotrivesc valorilor promovate de UE. Drept rezultat, aceasta este o problemă serioasă pentru UE și amenință să fărâmițeze organizația de-a lungul granițelor geografice.

Oricum, alte națiuni – atât din est cât și din vest – au urmat exemplul Ungariei, înființând puncte „temporare“ de control la frontiere, inclusiv în zona Schengen, a „liberei circulații“. Slovenia a construit un gard de-a lungul graniței cu Croația; Macedonia – unul la granița cu Grecia; Austria – câte unul la punctele de trecere cele mai aglomerate spre Slovenia și Italia; iar Franța intenționează să ridice un zid la Calais ca să împiedice migranții să traverseze Canalul Mânecii. La nord, Norvegia a construit un gard de-a lungul graniței cu Rusia, iar Suedia a început să restricționeze fluxul de migranți care intră în orașul Malmö pe podul Oresund, dinspre Danemarca. Pe lângă ziduri și garduri, alte țări au început să își întărească frontierele prin alte măsuri care au drept scop în primul rând restricționarea circulației migranților și a refugiaților non-europeni care au reușit să pătrundă în UE prin granițe mai puțin securizate –, iar valul de atacuri teroriste din ultimii ani justifică, în opinia multora, aplicarea lor. Pe de altă parte, însăși existența acestor bariere are un impact negativ asupra unuia dintre idealurile de bază ale UE.

Barierele au un efect serios și asupra țărilor în care sunt blocați imigranții – mai ales acolo unde aceștia continuă să sosească. În Grecia, de exemplu, sunt zeci de mii acum, înghesuiți în centrele de pe insule, fără posibilitatea de a le părăsi, cheltuindu-le resursele. În timp ce criza migranților afectează unele țări mai mult decât altele, câteva chiar refuzând să împartă povara, relațiile dintre statele membre sunt și ele puse la încercare.

Dar și așa foarte mulți europeni au o opinie favorabilă imigrației și sunt dispuși să îi primească pe nou-veniți. O parte dintre ei consideră că Occidentul are o obligație morală să îi ajute pe cei care fug din calea violențelor și a persecuțiilor, în timp ce alții susțin argumentul, invocat de mulți politicieni, economiști și lideri ai lumii afacerilor, că țările europene au nevoie de imigranți: din cauza îmbătrânirii populației și a ratei natalității scăzute, unele țări – Germania, de exemplu, unde vârsta medie este de 46,8 ani – se confruntă cu o scădere a populației și astfel au nevoie de imigranți pentru a-și asigura o economie sănătoasă. Dar, deși guvernele încearcă în mod repetat să explice acest lucru, oamenii tind să reacționeze pornind de la situația de fapt și nu de la o problemă vagă, ce ține de viitor, motiv pentru care numărul celor care se declară în favoarea imigrației se micșorează. De unde și sondajele de opinie, precum cel din 2014, prin care Centrul de Cercetări Pew a constatat că 86% dintre greci și 80% dintre italieni voiau mai puțini imigranți în țările lor. Sondajul a fost efectuat în momentul în care criza migranților se accentua, dar cu mai bine de un an înainte de a atinge apogeul, în 2015. Doar 1% dintre greci și 14% dintre germani voiau mai mulți imigranți.

Mulți lideri UE par să nu fi fost pregătiți pentru această reacție violentă împotriva imigrației, care poate fi explicată prin modul în care oamenii văd și simt impactul atâtor nou-veniți asupra vieții lor. Divergența clară de opinii care se manifestă pe întreg continentul își are originea în nivelul de educație. Mult mai multe persoane fără studii superioare vor o imigrație redusă, probabil fiindcă adesea sunt la concurență cu imigranți din și din afara UE pentru slujbele mai prost plătite. Multora din această categorie le displace să fie acuzați de bigotism fiindcă nu se adaptează la schimbările din jur; ecuația dintre absența educației și bigotism este văzută ca un dublu afront.

Creșterea numărului atacurilor teroriste din Europa a dus la asocierea terorismului cu nivelul tot mai mare al imigrației. Oamenii se tem că UE se umple de teroriști care se dau drept refugiați sau azilanți ca să poată călători nestingheriți prin țările europene. Adevărat, unii dintre autorii atacurilor din noiembrie 2015 din Paris au pătruns în Franța ca migranți, dar majoritatea atacurilor au fost puse în aplicare de cetățeni ai UE.

Unele persoane simt că și serviciile publice sunt amenințate, că acestea nu pot face față atâtor solicitări, fapt care trimite și la ideea de echitate. Imaginează-ți că ești în sala de așteptare a unui cabinet medical din Ungaria sau Franța, unde un număr semnificativ de pacienți nu s-au născut în acea țară. Chiar dacă vrei ca toți să fie consultați, te gândești și că, în timp ce tu plătești pentru asistența medicală de zeci de ani, ceilalți nici pomeneală de așa ceva. Cu cât aștepți mai mult să fii consultat, cu atât ți se pare că nu e corect. Sigur, instinctul de bază este cel care reacționează, dar nu fără motiv. Sistemul UE este astfel conceput încât să fie echitabil, multe state membre contribuind efectiv, iar cetățenii tuturor statelor membre beneficiind de pe urma lui, indiferent de statul în care se găsesc la un moment dat. Dar, dacă persoanele din sala de așteptare nici măcar nu provin dintr-un stat UE, atunci, pentru unii, senzația de nedreptate poate deveni insuportabilă.

În toată UE, liderii caută modalități de a face față nivelului înalt de imigrație și de nemulțumire din rândul populației. În ٢٠١٦, Danemarca a promulgat o lege conform căreia cei care doresc azil și sosesc în țară cu bani peșin și bijuterii pot păstra numai ceea ce echivalează cu până la 10 000 de coroane (aproximativ 1 000 de lire sterline); tot ce depășește această sumă este folosit pentru a acoperi costul „hranei, asistenței medicale și al cazării“. Obiecte cu valoare sentimentală, precum verighete, nu mai intră sub incidența legii după ce s-au făcut aluzii la tratamentul la care Germania nazistă i-a supus pe evrei. În unele părți din Germania și în Elveția s-au introdus, tacit, măsuri similare, deși practica este mai puțin răspândită: elvețienii, de exemplu, au consemnat doar ١١٢ cazuri în care au fost confiscate bunuri, de la un total de ٤٥ ٠٠٠ de refugiați care au sosit în ٢٠١٥.

Fără îndoială că în Danemarca această măsură, ca și altele prevăzute de aceeași lege, a fost luată ca să mai domolească starea de îngrijorare provocată de numărul tot mai mare de refugiați, de costurile întreținerii lor și, foarte posibil, să îi descurajeze pe alți refugiați să se îndrepte spre această țară. Guvernul stătea cu ochii pe popularitatea în ascensiune de care se bucurau grupările de extremă dreaptă, dar neglija faptul că legea daneză le impunea danezilor șomeri și fără asigurare să își vândă obiectele de valoare până la un anumit nivel înainte de a primi ajutorul de șomaj. După ce, în 2015, au acordat

azil unui număr de 21 000 de imigranți, politicienilor le-a venit tot mai greu să vândă ideea caritații unei culturi înrădăcinate în principiul scandinav al egalitarismului social. Danezii primeau mai mulți azilanți decât Franța, chiar dacă au o populație de douăsprezece ori mai mică – și, cu toate că noile reguli erau criticate chiar din interior, ceea ce îi irita pe foarte mulți era acuzația de rasism la adresa măsurilor luate de guvern și comparațiile cu cele luate de naziști.

Există, de asemenea, unele persoane îngrijorate că nou-veniții nu împărtășesc „valorile europene“ care sunt greu de definit, deși majoritatea europenilor sunt de acord că țările membre UE au idei similare în privința libertăților individuale: egalitate între sexe, egalitate indiferent de orientarea sexuală, libertate de gândire, conștiință și religie, libertate de expresie. Afluența indivizilor proveniți din țări în care aceste libertăți nu sunt respectate îi poate face pe unii europeni să creadă că valorile lor sunt amenințate. Între națiunile UE au izbucnit mai multe conflicte culturale în urma unor divergențe privind ideea de valoare și de multiculturalism. De exemplu, segregația pe bază de gen trebuie aplicată în instituțiile de învățământ superior? Burka este compatibilă cu conceptul francez de *laïcité* – separarea religiei de viața publică? Ce sentințe ar trebui date pentru mutilarea organelor genitale la femei dacă unii cetățeni văd în asta o normă culturală? Libertatea de expresie ar trebui să includă și propagarea unor convingeri cum ar fi categorisirea unor grupuri de persoane drept „tot ce este mai rău pe lume“, așa cum sunt prezentați evreii și creștinii în Coran? Sau că, în chestiuni religioase, femeii nu îi este îngăduit „nici să învețe pe altul, nici să stăpânească pe bărbat, ci să stea liniștită“,******** așa cum ne învață Noul Testament?

Acum, Europa este casă pentru oameni veniți din întreaga lume. A primit sute de mii de vietnamezi la sfârșitul anilor 1970 și, în deceniul următor, numeroși chinezi și indieni, iar în cele mai multe capitale există comunități de latino-americani. Ei fac parte din amestecul de etnii al noii Europe la care toți încearcă să se adapteze, doar că cea mai dificilă coabitare pare a fi cea dintre musulmani și ne-musulmani. Motivele sunt multe, cel mai invocat fiind că musulmanii sosesc aici în număr mare pentru ca, într-un final, să depășească populațiile locale.

În realitate, musulmanii europeni reprezintă o mică parte din populația UE. Studiul cel mai complet, anterior ultimei crize a migranților/refugiaților, a fost realizat de Centru de Cercetări Pew în anul 2010. Potrivit lui, în UE, cei mai mulți musulmani se găsesc în Germania (4,8 milioane) și Franța (4,7 milioane). Asta înseamnă 5,8% și respectiv 7,5% din populațiile locale. În Marea Britanie erau ٢,٩ milioane (٤,٨٪), în Suedia (٤,٦٪) ٤٣٠ ٠٠٠ și în Grecia (٥,٣٪) ٦١٠ ٠٠٠. Numărul musulmanilor crește – în ultimii ٣٠ de ani s-a înregistrat o creștere de 1% pe deceniu, astfel încât, dacă 6% din populația UE (13 milioane) era musulmană în 2010, se aștepta ca procentul să crească (înainte de afluența masivă din 2015) la 8% până în 2030. Dar numărul lor este încă mult mai mic decât s-ar crede.

Percepția greșită se datorează mai multor factori: de exemplu, unii reprezentanți ai comunităților musulmane (adesea fără justificare) sunt mult mai vocali în privința problemelor religioase decât oricare altă comunitate și, prin urmare, mai prezenți în mass media. Dar un factor mai important și foarte vizibil este, probabil, concentrarea mai multor etnii în centrele urbane. Aproximativ 20% din populația Stockholmului este musulmană, ca și 13% din populația Amsterdamului, 15% din cea a Bruxellesului și 12% din cea a Kölnului. Ar fi ușor pentru mulți să presupună, după ce văd în jurul lor, zi de zi, că în tot restul țării este la fel. De exemplu, un raport al guvernului Marii Britanii de la sfârșitul anului 2016 a constatat că în unele cartiere cu populație preponderent musulmană din orașele din nord, cum ar fi Bradford, înșiși musulmanii credeau că populația țării este musulmană într-o proporție de peste 50%.

Sondajul de opinie din 2010 arată și el că există o deosebire evidentă între cea mai mare parte din Europa de Vest și Europa de Est și de Sud în privința atitudinilor față de musulmani. În sud și est, prevalau atitudinile negative, de exemplu ٧٢٪ dintre unguri îi priveau pe musulmani cu adversitate, ca și ٦٩٪ dintre italieni, ٦٦٪ dintre polonezi și 65% dintre greci. În nord și vest, majorități clare au o părere bună despre musulmani. În Marea Britanie „numai“ 28% dintre respondenți au avut o atitudine negativă; în Germania, 29%.

În unele părți din Europa de Vest însă, resentimentele față de musulmani par să fie tot mai prezente. Îngrijorarea populațiilor autohtone față de islam este probabil cea mai mare în Franța. În sondajul de opinie din 2010, de exemplu, numai 29% dintre francezi aveau o atitudine negativă față de musulmani, dar de atunci ostilitatea față de această religie a crescut constant, fapt care poate fi legat atât de valul de atacuri teroriste care s-au abătut asupra Franței, cât și de migrația crescută. Un sondaj de opinie Ipsos apărut în *Le Monde*, intitulat „Divergențe în Franța anului 2017“, remarca faptul că 60% dintre respondenți „cred că religia islamică este incompatibilă cu valorile Republicii Franceze“. Despre problema imigrației, 65% au declarat că sunt prea mulți străini în Franța. Aici atitudinile politice se despart clar – 95% dintre adepții Frontului Național au fost de acord cu această declarație, față de numai 46% dintre socialiști. Cu câteva luni mai înainte, președintele de atunci, François Hollande, fusese unul dintre cei 46%. Într-o carte intitulată *Un președinte n-ar trebui să spună asta* este citat și Hollande cu următoarea remarcă: „Cred că vin prea mulți imigranți care n-ar trebui să fie aici“. Tot Hollande ar fi afirmat că Franța are o „problemă cu islamul... Nu-i nici o îndoială.“

Desigur, Franța are o problemă cu integrarea. Există acum cartiere întregi din orașele mai mici sau mai mari ale Franței unde populația este covârșitor musulmană. Aceste cartiere se află, de obicei, la periferia zonelor urbane și se numără aproape întotdeauna printre cele mai sărace. O situație deloc inedită. Dacă înlocuim unele cuvinte din acest fascinant eseu din 1928, apărut în revista *Foreign Affairs* sub semnătura lui Charles Lambert, parcă ar fi fost scris în 2018:

> Străinii care migrează în Franța tind să se strângă laolaltă și unele dintre departamentele noastre au devenit veritabile centre de *iredentism*. Câteva sate din Départment du Nord sunt populate în întregime de polonezi care și-au adus cu ei soțiile, copiii, preoții și profesorii. Imigranții din Polonia alcătuiesc 20% din populația orașului Lens, 40% din cea a orașului Courrières, ٦٨٪ din cea a orașului Ostricourt. ٣٠ ٠٠٠ de italieni s-au stabilit în sud-vest. Cucerirea provinciilor noastre de la frontiere continuă sistematic printr-un proces de infiltrare. În cartierul Riviera aproape o treime din întreaga populație este străină, iar în Nisa aproape o jumătate.

Aceste comunități au fost, în cele din urmă, asimilate, lucru ce se poate repeta cu populațiile de musulmani în continuă creștere. Există însă și diferențe – unele care țin de experiența câștigată de europeni în urma ultimelor valuri de imigranți. În primul rând, dacă acceptăm faptul că rasismul încă mai există pe continent, atunci culoarea pielii majorității musulmanilor europeni i-ar putea ține la distanță, atât din punct de vedere social, cât și economic. În al doilea rând, spre deosebire de comunitățile poloneze și italiene din anii 1920, unele voci din comunitățile musulmane spun că locul în care au ajuns este abominabil și trebuie să îi reziste. Chiar dacă acești predicatori ai urii, care apelează des la o concepție despre lume religioasă până la extrem, nu reprezintă majoritatea, în comunitățile unde credința joacă un rol central au o platformă și o influență mai mare decât omologii lor albi de extremă dreaptă. Adesea comunitățile de imigranți întâmpină dificultăți în a se stabili în zone necunoscute și în a fi acceptate de populația autohtonă, acest conflict fiind accentuat dacă „liderii“ comunităților îndeamnă la separare.

*

Cu un deceniu în urmă singurul partid european de extremă dreaptă (altul decât cele din propriile țări) pe care majoritatea oamenilor îl puteau numi era probabil Frontul Național Francez. Acum sunt mai multe care au devenit cunoscute în toată Europa, printre ele Zorii Aurii (Grecia), Democrații Suedezi, Partidul pentru Libertate (Olanda), Partidul Libertății (Austria) și Jobbik (Ungaria). Cele mai multe dintre partidele ultranaționaliste se opun continuării procesului de integrare în UE, iar o problemă centrală abordată de toate este teama de islam, evident o forță motrice pentru mulți dintre adepții lor. Naționaliștii susțin că, pur și simplu, sunt împotriva islamismului sub forma islamului politic radical, iar ultra-naționaliștii merg și mai departe, exprimându-și fățiș islamofobia și antipatia față de musulmani ca grup uman.

Când a deschis porțile Germaniei pentru migranți și refugiați, în 2015 – mulți din țările majoritar musulmane din Orientul Mijlociu și Africa – Angela Merkel a fost, desigur, criticată de alți lideri UE, dar s-a confruntat și cu o opoziție tot mai acerbă din interiorul Germaniei. Ceea ce nu înseamnă că

Germania nu a fost ospitalieră. Statul s-a străduit să îi găzduiască pe nou-veniți și mii de voluntari s-au oferit să ajute în centrele de refugiați, cu o gamă largă de servicii, inclusiv predarea limbii germane și orientarea profesională. Dar, odată cu sosirea unui număr din ce în ce mai mare de migranți, germanii au început să își dea seama de complexitatea misiunii de a crea o societate integrată. Numai în anul 2015, aproape un milion de cetățeni non-UE au sosit în Germania; majoritatea erau sirieni, urmați de afghani, irakieni, iranieni și eritreeni. Germanii nu mai fuseseră martorii unor mișcări de populații atât de mari de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Una dintre primele probleme este că, după sosire, nou-veniții tind să graviteze în zonele în care comunități etnice similare s-au stabilit deja, ceea ce poate duce la dificultăți de integrare și la schimbări rapide ale demografiei și ale caracterului cultural al anumitor cartiere. După cum remarca Biroul Federal pentru Migrație și Refugiați: „Refugiații vor să meargă acolo unde pot fi alături de ai lor: pakistanezii vor să meargă în zona Rin-Main, afghanii la Hamburg, sirienii la Berlin. Dar în zonele aglomerate spațiul de cazare este limitat, iar chiriile sunt mari. Ghetourile se dezvoltă rapid.“

După ce reacția inițială de simpatie s-a potolit, și în urma unor incidente, cum ar fi numeroasele agresiuni sexuale din Köln, în ajunul Anului Nou (2015), puse pe seama mai ales a populației imigrante (deși nimeni nu a fost condamnat), s-a înregistrat o creștere constantă a violențelor în toată Germania. În 2015, au fost mai bine de 1 000 de atacuri asupra adăposturilor de refugiați. Deși anul acesta a marcat apogeul crizei migranților, în 2016, când numărul nou-veniților a scăzut semnificativ sub ٣٠٠ ٠٠٠, ca rezultat al acordului cu Turcia care a redus afluența imigranților pe Marea Egee, s-au înregistrat și alte incidente asemănătoare.

În Germania, contururile zidului și ale Cortinei de Fier încă se mai văd în chestiuni mai serioase decât obiceiurile culinare și accentele, lucru valabil mai ales când vine vorba despre imigrație. Atitudinile față de imigranți sunt mult mai radicale după ce traversezi Elba. Mai simplu spus, în vestul Germaniei sunt mai mulți imigranți decât în est (cu excepția Berlinului), datorită unui sistem de cote folosit în distribuirea refugiaților și a azilanților în toată țara; dat fiind că este mai sărac și mai puțin populat, estul a primit mai puțini

imigranți. Atât în 2015, cât și în 2016, trei dintre regiunile vestice, Bavaria, Westphalia de Nord și Baden Württemberg, au preluat aproape 50% dintre migranți/refugiați. Prin contrast, în 2015, Saxonia-Anhalt a primit 2,8%, Mecklenburg-Vorpommern 2%, iar Brandenburg 3,1%. Cu toate acestea, în est se înregistrează mai multe agresiuni fizice asupra migranților. În 2016, Agenția de Informații Interne a Germaniei (BfV) a emis un raport în care se afirma că, în regiunile din vest, exista o medie de ١٠,٥٪ atacuri extremiste la un milion de locuitori. În Saxonia, regiune din est, s-au înregistrat ٤٩,٦٪, în Brandenburg ٥١,٩٪, iar în Mecklenburg-Vorpommern 58,7%. Cele trei regiuni sunt și locul preferat al celor mai mari grupări neonaziste.

În ٢٠١٦, raportul anual al guvernului german despre „Starea unității germane“ scotea în evidență nu numai efectele asupra celor discriminați, ci și, potrivit lui Iris Gleicke de la Ministerul Federal pentru Afaceri Economice și Energie, faptul că dificultățile întâmpinate în asigurarea „păcii sociale în regiunile de est ale Germaniei“ constituiau o „amenințare foarte serioasă la adresa dezvoltării economice“ a regiunilor din est. Gleicke adăuga: „Marea majoritate a est-germanilor nu sunt xenofobi și nici extremiști de dreapta“. Deși germanii sunt prudenți în privința trimiterilor cu caracter istoric, numărul mare de agresiuni a făcut-o pe Gleicke să evoce anii 1930 și Cămășile Brune ale lui Hitler: „Noi, est-germanii, trebuie să rezolvăm singuri problema, să hotărâm dacă vrem să ne apărăm orașele și satele sau să le abandonăm coșmarului brun. Societatea nu trebuie să privească în altă parte când oamenii sunt atacați sau când adăposturile de refugiați sunt incendiate.“ Psihicul germanilor este foarte sensibil la astfel de comentarii, deși există un contingent tot mai mare de persoane care nu vor ca greșelile din trecut ale țării să le dicteze cum să simtă sau ceea ce pot și nu pot să spună. Atitudine care ne aduce la organizațiile Europenii Patrioți împotriva Islamizării Vestului (PEGIDA) și Partidul Alternativa pentru Germania (AfD).

Încă din ٢٠١٤, membri ai PEGIDA au început să organizeze marșuri în Dresda și în alte regiuni din est. Deși această ostilitate fățișă au plasat-o dincolo de politica tradiționalistă, la începutul anului 2015, PEGIDA atrăgea deja mulțimi uriașe și cucerise adepți în toată țara. O demonstrație din Leipzig a atras 30 000 de oameni, una din München – 20 000, în Hanovra – 19 000, iar

în Dresda – 10 000. Cum se întâmplă de multe ori când politica părăsește periferia și se instalează în societate, multe dintre îndemnurile mobilizatoare auzite la demonstrații veneau direct din tribunele stadioanelor de fotbal. Un exemplu elocvent au fost „ultrașii“ echipei Dinamo Dresda, care i-au luat-o înainte președintelui Trump cu termenul *Lügenpresse* („presă mincinoasă“) cu cel puțin un an de zile. Îndemnurile din tribunele stadioanelor din Dresda au ajuns pe străzi. Mulțimea simțea că autoritățile, în cârdășie cu mass media, nu le spuneau adevărul despre imigrație.

Până la începutul verii, sprijinul acordat partidului s-a diminuat ca urmare a prea multor demonstrații și a unui șir de scandaluri în care au fost implicați lideri PEGIDA, inclusiv fondatorul mișcării, Lutz Bachmann, surprins de fotografi în timp ce poza ca Hitler. Resentimentele însă au rămas și, în momentul în care criza migrației a atins apogeul, în vara anului 2015, au răbufnit, pregătind terenul pentru o versiune mai „acceptabilă“ a PEGIDA – adică AfD, care este un fel de UKIP pe steroizi.

De fapt, AfD exista ca partid încă din 2013, dar atunci se concentra pe campania împotriva monedei euro. Pe măsura acutizării crizei migranților și-a îndreptat atenția spre imigrație și a stabilit contacte cu PEGIDA. În vara anului 2016, profitând că PEGIDA pierdea din susținători, AfD se pregătea să devină cea mai mare mișcare radicală de extremă dreaptă. Numărul membrilor a crescut rapid, ca și reprezentarea în conducerile locale. Clopotele de alarmă au început să sune din clipa în care AfD a ieșit pe locul doi în alegerile din Mecklenburg-Vorpommern, cu 21% din voturi, lăsând CDU al cancelarului Merkel pe locul trei. La ora alegerilor generale de la sfârșitul anului 2017, era bine organizat și îndeajuns de popular ca să pătrundă masiv în Bundestag. A fost prima dată de la începutul anilor 1960 când extrema dreaptă a ajuns să fie reprezentată în parlament. Deși partidul Angelei Merkel a primit cele mai multe voturi, AfD a făcut progrese însemnate, mai ales în estul țării, ieșind pe locul trei. Dovadă că centrul de greutate al politicii europene se clătina.

Politicile AfD includ respingerea zonei Schengen și introducerea controlului permanent la granițe, atât la nivel național, cât și la nivel UE. AfD susține verificarea amănunțită a celor care solicită azil și că practicile și credința musulmanilor nu își au locul în Germania dacă vin în contradicție cu „baza

socială democrată liberă, cu legile noastre și rădăcinile umaniste și iudeo-creștine ale civilizației noastre“, potrivit doctrinei de partid. Înmuind tonul, AfD acceptă faptul că musulmanii pot deveni „membri de valoare ai societății“, dar este convins că multiculturalismul nu funcționează. De asemenea, se declară împotriva monedei euro, făcând campanie pentru reintroducerea mărcii germane, și vrea ca statul-națiune să aibă aceleași puteri ca înainte.

Toate aceste idei au ecou pe întreg continentul. Divizările de ordin politic și regional pe care le vedem în Germania apar peste tot. În urma alegerilor generale din Olanda (martie 2017), Partidul pentru Libertate, de extremă dreaptă, a ieșit pe locul doi. În mai, Marine Le Pen, conducătoarea Frontului Național, a intrat în turul doi al alegerilor prezidențiale și a câștigat 33,95% din voturi, aproape dublu față de tatăl ei, Jean-Marie, în 2002. Partidul Libertății din Austria s-a bucurat și el de un sprijin masiv, ieșind pe locul trei în alegerile din octombrie 2017. În vara anului 2018, alegerile din Slovenia s-au soldat cu victoria extremei drepte. Chiar și cancelarul Merkel a virat scurt spre dreapta în campania electorală din 2017 din dorința de a stăvili creșterea extremismului de pe această parte. Democrațiile liberale s-au confruntat mereu cu un adevăr dureros: cele care nu pot reduce la tăcere mișcările antidemocrate din interior trebuie să găsească modalități de a le controla. Unele părți din mass media europeană au manifestat o toleranță ieșită din comun față de rezultatele acestor alegeri. Versiunea oficială este că Europa combate extremele: dar dublarea numărului de voturi, ca în cazul lui Le Pen, nu demonstrează că Frontul Național ar fi combătut în vreun fel sau altul.

Încă din ٢٠١٤, îngrijorările provocate de migrație l-au făcut pe premierul Ungariei, Viktor Orbán, să declare că vrea să creeze o „democrație iliberală“. În spatele acestei sintagme este ideea că politicile și valorile liberale pot fi respinse de un electorat care votează pentru un partid naționalist ostil acestora, dar țara rămâne o democrație. Guvernul polonez ales în ٢٠١٥ a avut o platformă similară. Această ideologie contravine idealurilor UE și este una dintre divizările tot mai consistente care amenință să distrugă uniunea. Așa cum afirmă Institutul Brookings într-un raport despre migrație: „Criza a

destabilizat politica întregului continent european, dând peste cap sistemele politice ale țărilor și amenințând solidaritatea UE ca întreg“.

Aceasta este o provocare fundamentală pentru o Europă divizată. Și nu este legată doar de imigrație; este legată și de economie, comerț, suveranitate și liberalism, în general. Dar, în timp ce încercăm să facem față noilor realități ale imigrației în masă și necesității morale de a prelua refugiați, nu trebuie să pierdem din vedere valorile esențiale. Dacă o facem, îi putem condamna pe toți europenii viitorului, indiferent de unde sunt, să trăiască într-o societate mai represivă decât în prezent. Merită să amintim că majoritatea celor care vin în Europa încearcă să scape de regimurile despotice care i-au dezamăgit. Într-adevăr, trebuie să tratăm cu fermitate islamismul radical, să controlăm migrația în masă și să ne îngrijim de refugiați, dar în așa fel încât să nu subminăm valorile noastre liberale și sistemele bazate pe statul de drept.

Tocmai aceste valori, legi și sisteme au înlăturat cea mai recentă mare schismă din Europa, cea care a apărut după 1945. Acum reapar divizări, mai vechi și mai noi. Următorii ani ne vor arăta dacă putem face din Europa un cămin sigur sau ne vom întoarce la ce a fost, abandonându-ne unui viitor divizat.

Royal Air Force (Forțele Aeriene Regale) (n.tr.)
Partidul pentru Independența Regatului Unit (n.tr.)
Biblia, p. 1332

CAPITOLUL 8

VAIETELE BRITANICILOR

Marea Britanie

Fiecare om este o insulă pentru sine. Dar chiar dacă ne desparte o mare de diferențe, sub ea este o lume întreagă de puncte comune.

James Rozoff

Un „zid al păcii“ care desparte comunitatea catolică de cea protestantă din Belfast, Irlanda de Nord

IMAGINEAZĂ-ȚI CĂ EȘTI UN SOLDAT ROMAN CARE PĂZEȘTE zidul lui Hadrian******** pe la anul 380 d.Hr. Ești din Etruria/Toscana, unul dintre relativ puținii soldați din legiunea ta care provin din peninsula italică. Este februarie, ger, și faci de planton noaptea, pe metereze. Cerul este înnorat, nu ai cum să vezi stelele, plouă mărunt, mai este puțin și mijesc zorile. Vântul aspru îți intră pe sub tunică, iar tu îi mulțumești lui Jupiter pentru *braccae*

(pantalonii din lână) pe care i-ai primit săptămâna trecută, după numai trei luni de așteptare. Nu îți dai seama care este răul mai mic, vremea sau atacurile sporadice ale barbarilor de la nord de zid. Colegul tău care păzește aceeași porțiune de zid nu-ți este de prea mare ajutor fiindcă este din nordul Galiei. De-abia se descurcă în latină și este nou-venit aici, dar speră ca, după 25 de ani de armată, să obțină cetățenia romană.

Privești contururile vagi ale acestui ținut golaș, cu firele de iarbă și buruieni îndoite de vânt, te gândești acasă, la târgurile Lucca și Siena, la satele din jur, la malul mării. Apoi oftezi adânc și îți spui: „Pro di immortales, quid hic facio?“ („Ce naiba caut eu *aici*?“) Sau ceva asemănător.

Zidul lui Hadrian trebuie să fi impresionat triburile „primitive“ de pe insulă. Construit în anul 122 d.Hr., era lung de aproximativ 118 kilometri, iar unele părți din el erau înalte de peste 4,5 metri și late de peste 3 metri. În fața lui era un „șanț de luptă“ adânc de aproape 3 metri și lat de peste 9 metri. Între ele erau înfipte pâlcuri de țepușe. Zidul avea numeroase porți fortificate, fiecare milă romană era marcată de câte un mic fort, iar între ele se înălțau câte două turnuri. De o parte a zidului era „civilizația“, de cealaltă „barbarii“. Chiar și în ziua de azi unii englezi și scoțieni susțin, în glumă, că împărțirea este încă valabilă, deși zidul nu mai are rolul de a-i separa.

După 1 500 de ani, Zidul lui Hadrian, simbol al întinderii Imperiului Roman – cât și al limitelor lui –, aproape că a dispărut. După plecarea romanilor a căzut în paragină. Țăranii au desprins bucăți din el ca să își facă țarcuri pentru oi sau chiar case, comunitățile de creștini, tot mai numeroase, au rupt și ele din el ca să își înalțe bisericile și, treptat, pe măsură ce amintirea ocupației romane în Britannia s-a estompat, zidul s-a năruit, devenind una cu locul pe care romanii se străduiseră să îl cucerească.

Romanii nu au reușit să unească ținuturile britanice. Zidul lui Hadrian a fost construit ca să apere teritoriul cucerit de cei pe care nu îi puteau supune. La sosirea lor în sud-estul Angliei (anul 43 d.Hr.), au găsit numeroase triburi aflate în Epoca Fierului. Aceste triburi știau de romani; avuseseră deja unele legături economice sau culturale cu imperiul și auziseră povești despre capacitatea militară a Romei după incursiunile lui Iulius Caesar cu aproape un secol în urmă. Atunci triburile opuseseră o rezistență crâncenă, acum însă,

când legiunile se năpustiseră asupra lor, fuseseră nepregătite și, mai important, neunite. Britanicii au fost copleșiți de romani, care apoi s-au stabilit în Colchester, pregătindu-se să ocupe toată insula.

Istoricii cred că, până în anul 47 d.Hr., 11 triburi din sud-est se predaseră și că romanii controlau zona de la sud de Humber până la estuarul râului Severn, aproape de granița cu Țara Galilor. De acolo au pornit ofensiva, pas cu pas, spre Țara Galilor și spre nord. În anul 84 d.Hr., ajunseseră până la Moray Firth, la peste 240 de kilometri în interiorul a ceea ce este acum Scoția. Există dovezi că romanii au ajuns pe mare până la peninsula Kintyre și că legiunile au pătruns în zonele de munte, dar Moray Firth a fost limita de nord a teritoriului cucerit în Britannia. Dacă ar fi putut să continue, dacă întreaga insulă ar fi căzut sub stăpânirea lor, istoria Marii Britanii, poate că ar fi fost alta.

Dar granițele Imperiului Roman erau amenințate în alte părți, iar trupele trebuiau să apere grosul imperiului și nu să îi forțeze limitele. Așa că romanii s-au întors, oprindu-se cam în zona în care se află hotarul dintre Anglia și Scoția de astăzi. După ce s-au oprit, au construit zidul: cea mai importantă dovadă palpabilă a forței militare și a extinderii Romei. Din punct de vedere geografic, regiunea nu are, de exemplu, râurile sau munții care atât de des alcătuiesc granițele naturale. Aici au trasat linia romanii.

Zidul a ajutat la modelarea a ceea ce va ajunge să fie numit Regatul Unit. Vreme de două secole și jumătate linia a rezistat. Sub ea viața s-a romanizat tot mai mult; deasupra ei a continuat o altfel de cultură, celtică. Viitoarele Țara Galilor și Scoția nu au fost niciodată înfrânte pe de-a-ntregul și s-au diferențiat mereu de regiunea cunoscută mai târziu sub numele de Anglia – parte din Britannia, unde Pax Romana a rezistat și unde s-au construit majoritatea drumurilor și orașelor romane.

Până în anul 211 d.Hr., sudul Angliei era deja numit „Britannia Superior“ pe motiv că era mai aproape de Roma. Capitala a fost mutată la Londra. Nordul Angliei era numit „Britannia Inferior“ (o altă distincție relevantă și acum), iar orașul York a fost declarat capitala lui. Până în anul 296, Anglia a devenit și mai divizată. Acum sudul era numit „Britannia Prima“, nordul, până la Zidul lui Hadrian, „Maxima Caesariensis“, zona Midlands era guvernată sub numele

de „Flavia Caesariensis“, iar Țara Galilor era cunoscută drept „Britannia Secunda“. Nici una dintre aceste denumiri nu va rezista, deși liniile de demarcație se mai văd și astăzi.

În cele din urmă, evenimentele petrecute pe continent s-au întors împotriva romanilor. La câțiva ani după ce soldatul nostru roman își punea întrebarea retorică, generalul Magnus Maximus s-a întrebat același lucru, iar, în anul 383 d.Hr., răspunsul lui a fost să-și ducă legiunile acasă ca să îl înfrunte pe împăratul Romei. Câțiva ani mai târziu întregul avanpost, cel mai nordic, al imperiului și-a făcut bagajele și s-a îndreptat spre Roma.

După plecarea lui Maximus, „barbarii“ (picții și scoții) au năvălit în sud, făcându-i pe britoni să-i scrie Romei ca să trimită o legiune care să îi alunge, ceea ce s-a și întâmplat. Între timp, Zidul lui Hadrian se năruise, motiv pentru care romanii i-au sfătuit pe britoni să construiască o barieră care să îi oprească pe invadatorii din nord. Dar nu le-au spus și cum să folosească piatra, astfel că britonii au înălțat un zid din turbă. „Barbarii“ au trecut peste el fără probleme, fapt ce a dus la o a doua rugăminte adresată Romei – care suna la fel ca prima: „Salvează-ne!“ Legiunea a revenit, i-a alungat pe invadatori și de data aceasta le-a arătat localnicilor cum să construiască un zid din piatră.

Degeaba. Fără romani nici piatra nu putea opri hoardele din nord. Britonii au apelat la Roma pentru a treia oară – cerere cunoscută sub numele de „Vaietele britonilor“. De data aceasta, reacția nu a fost cea așteptată, dar a rămas în analele istoriei britanice și până astăzi este folosită în discursul politic. Roma a răspuns: „Apărați-vă singuri“. Puterea unificatoare din Europa i-a respins pe britoni, britonii au respins puterea unificatoare și astfel au rămas să se apere „singuri“. Comparațiile cu Brexitul sunt amuzante, dar nu și neapărat pertinente. Problema atunci era că nu aveau cum să se apere. Umbrele se alungeau; crepusculul Britaniei romane făcea loc Evului Mediu întunecat.

Spre sfârșitul anilor 600, o parte din zid încă mai stătea în picioare, făcându-l pe marele învățat anglo-saxon Venerabilul Beda să descrie astfel porțiunea de lângă râul Tyne: „lat de 2,45 metri și înalt de 3,65 metri, în linie dreaptă de la est la vest, după cum pot depune mărturie toți cei care-l văd“. Dar zidul era deja mâncat de vreme. În anii 1700, însemna atât de puțin pentru oamenii

obișnuiți încât a fost supus unuia dintre cele mai crunte acte de vandalism cultural din istoria Marii Britanii.

În ١٧٤٥, mareșalul George Wade a primit misiunea de a ține calea armatei iacobite a Tânărului Pretendent******** care se îndrepta spre sud. Trupele și artileria lui, pornite din Newcastle spre vest, nu au reușit să ajungă la timp din cauza drumurilor proaste. Insuccesul l-a făcut pe Wade să construiască un drum nou, spre Carlisle, de-a lungul Zidului lui Hadrian. Wade construise și alte drumuri în Scoția și avea reputația unui militar foarte practic. Cele mai apropiate materiale de construcție erau chiar în câmpul lui vizual – nu trebuia decât să dărâme porțiuni largi din zid și să le folosească la temelia drumului lung de aproape 50 de kilometri.

Distrugerea zidului a continuat până în anii 1800, când valoarea sa, ca mare monument istoric, a început să fie recunoscută de tot mai multă lume. Adepții conservării siturilor istorice au trecut la treabă, curățind zidul de moloz și frunziș și întreținându-l. Porțiunile cele mai bine păstrate se află în Northumberland, pe o distanță de 32 de kilometri, între Hexham și Haltwhistle, reprezentând acum unul dintre principalele obiective turistice din Marea Britanie. În lunile de vară, mii de oamenii străbat pe jos drumul prin aceeași regiune neprimitoare pe care au străbătut-o și romanii cu atâtea secole în urmă. Iarna însă îți dai seama mai bine de ceea ce a însemnat pentru ei locul în care se termina civilizația. Chiar dacă majoritatea turnurilor, a crenelurilor și a porților au dispărut, zidul încă mai stă în picioare, atât fizic cât în imaginația colectivă a britanicilor. Le amintește despre vremea când au luat pentru prima oară contact cu continentul european, când s-a tras linia de demarcație între cele mai mari țări din insulă – Anglia și Scoția.

Până și astăzi, în secolul XXI, după ce o mare parte din zid a dispărut, chiar dacă ce a mai rămas din el se află mai ales la sud de granița cu Scoția, construcția romană încă mai simbolizează una dintre principalele divizări din ceea ce, paradoxal, rămâne un Regat Unit.

*

În timp ce în Europa vedem cât de greu le este statelor-națiuni și celor pe care îi reprezintă să se unească sub un singur stindard, Regatul Unit unește, de sute de ani, popoare și identități diferite.

În acest moment, Marea Britanie traversează o perioadă „noi și ei“, între națiunile pe care le cuprinde și în interiorul populațiilor, mulți britanici simțindu-se mai divizați ca oricând. Situația s-a agravat în ultimii ani, de la votul din 2016 care a decis părăsirea Uniunii Europene. Culturile și identitățile devin conflictuale, interacționează altfel cu problemele mai mari, ale globalizării, ale naționalismului și ale UE.

Cei mai mulți dintre britanici sunt uniți în mod legal, lingvistic și, într-o mare măsură, cultural. Scoția și Anglia au fost națiuni distincte o mare parte din istoria lor, cu o relație adesea agitată. Neînțelegerile au început în secolul al XIII-lea, când regele Eduard I al Angliei a revendicat Scoția. După mulți ani de lupte împotriva invadatorilor englezi, independența Scoției a fost recâștigată de Robert the Bruce, în 1314. În secolele care au urmat, granița a fost deseori motiv de gâlceavă, ducând la raiduri și incursiuni de ambele părți; cele două țări s-au apropiat în 1603, când regele Iacob al VI-lea al Scoției a devenit și regele Iacob I al Angliei, pentru ca în 1707, prin Legile Uniunii, să se unească oficial.

Chiar dacă Scoția nu este un stat-națiune separat, scoțienii sunt o națiune diferită de englezi – și, poate cel mai important lucru, se și simt așa. În ciuda exagerării diferențelor dintre ei, acestea există și nu doar fiindcă un mai mare număr de bărbați la nord de graniță poartă fustanele.

Cu doar câteva secole în urmă exista o singură diferență etnică, nu foarte semnificativă. Scoții se trăgeau din popoarele celtice, ca și galezii și cei din Cornwall. Celții au sosit pe insule cu aproximativ 4 000 de ani în urmă și chiar au locuit o vreme în Anglia de astăzi, deși au fost înlocuiți treptat de frizieni, angli, iuți și saxoni. Chiar dacă diferențele de ordin genetic dintre englezi și scoțieni sunt aproape insesizabile, englezii sunt uneori numiți „sassenach“ de către scoțieni – adică „saxoni“ în limba gaelică.

Gaelica sau „gàidhlig“ era prima limbă pentru majoritatea populației din nord-vestul Scoției în secolul al XVII-lea. Dar la numai 50 de ani de la Legile Uniunii, doar aproximativ 23% dintre locuitori au mai vorbit-o; numărul a

scăzut la 4,5% în 1901 și la 1,2% la începutul secolului XXI. În jur de 60 000 de persoane vorbesc gaelica acum, cele mai multe în Insulele de Vest, și sunt bilingve. Scoțienii știu prea bine că limba pe care o vorbesc acum nu provine din cea inițială. Au rămas doar cu memoria ei istorică – ideea că, demult, au fost altfel decât englezii. În timp ce englezii își aduc vag aminte că au fost mult mai numeroși și uneori au dominat relația dintre ei și scoțieni, în conștiința celor din urmă a rămas gustul amar al oprimării.

Problema autodeterminării nu a dispărut, în ciuda independenței crescânde a Scoției în interiorul Uniunii. După unirea cu Anglia, Scoția și-a păstrat controlul asupra sistemului educațional și juridic – de exemplu, legea englezească permite doar verdictele de „Vinovat“ sau „Nevinovat“, în timp ce legea scoțiană are o a treia categorie: „Nedovedit“. Lăsând la o parte gluma potrivit căreia acest verdict se traduce uneori prin: „Nevinovat – dar să nu te mai prind că o faci din nou“, a treia categorie se conformează unuia dintre principiile fundamentale ale autodeterminării: impunerea propriului sistem juridic. Cu toate acestea, Scoția și Anglia au fost conduse în mare parte ca o singură țară. De-abia în 1885 s-a creat postul de secretar pentru Scoția, dar chiar și atunci cu prerogative limitate. În 1926, a devenit un post de maximă importanță în cabinetul de miniștri al Marii Britanii, cu titlul de secretar de stat pentru Scoția.

În 1997, a fost organizat un referendum privind ieșirea Scoției din Uniune, marea majoritate a scoțienilor votând pentru. În 1998, a fost promulgată Legea Scoției, prin care s-au creat un executiv și un parlament scoțian cu sediul în Edinburgh, cu puteri sporite, independente de Londra, unde se dezbat numai problemele Scoției. În 2007, executivul și-a schimbat numele în guvern scoțian, denumire care a căpătat recunoaștere juridică în 2012. În anul următor s-a cerut organizarea unui referendum pentru independență în 2014. Desprinderea de Marea Britanie părea acum o posibilitate distinctă. Cu doar două zile înainte de vot, principalele trei partide politice britanice, îngrijorate și sperând într-un vot negativ, au declarat că, în cazul respingerii independenței, „noi puteri sporite“ vor fi acordate parlamentului scoțian. Aceasta a fost probabil una dintre explicațiile rezultatului final: 55% au votat împotriva independenței.

În urma referendumului, Westminsterul******** s-a conformat și a dat Legea Scoției din 2016, prin care parlamentul Scoției dobândea mai multe drepturi, printre care amendarea Legii Scoției din 1998, controlul poliției transporturilor britanice din Scoția, păstrarea a jumătate din TVA colectată în Scoția și decizia asupra limitelor de viteză și a indicatoarelor de circulație rutieră. Ultimele două par banale în comparație cu puterea de a decide în domeniul juridic și al educației, dar controlul chestiunilor minore, ca și al celor majore, de stat, satisface nevoia de a te simți stăpân în propria țară.

Poate că aceasta și explică aparenta scădere a sprijinului acordat cauzei independenței. După anunțarea rezultatului, nu a trecut mult timp și oamenii au început să vorbească despre un al doilea referendum, drept pentru care, la alegerile generale din 2015, Partidul Național Scoțian s-a bucurat de o susținere masivă, ceea ce a i-a adus 56 de locuri în Camera Comunelor, față de șase câte avusese până atunci. Dar, odată cu noile prerogative, oamenii s-au arătat mai puțin interesați și astfel insistența Partidului Național Scoțian pentru organizarea unui alt referendum este poate motivul pentru care și-a pierdut din susținători la alegerile generale din 2017, obținând cu 21 de locuri mai puțin. Acum se pare că, în viitorul previzibil, regatul va rămâne unit. Identitatea scoțiană este puternică, dar nu îndeajuns pentru ca majoritatea populației să și-o exprime printr-un stat independent. Conceptul de Regat Unit încă mai estompează diferențele identitare care există între națiunile care îl alcătuiesc.

Multe din cele spuse aici despre relația dintre scoțieni și englezi sunt valabile și pentru cea dintre galezi și englezi. Din nou, englezii sunt mai puțin conștienți decât galezii de opresiunea la care i-au supus pe aceștia din urmă, ceea ce uneori umple relația dintre ei de asperități. Dar și parlamentul național galez a primit puteri sporite, ceea ce face ca problema autodeterminării să fie trecută sub tăcere. Suprimarea limbii galeze s-a sfârșit cu mult timp în urmă: mai multe legi promulgate de parlament garantează egalitatea cu limba engleză în fața legii. De asemenea, au fost înființate posturi TV și de radio în limba galeză, ceea ce a încurajat folosirea ei. Aproximativ 20% dintre galezi vorbesc „cymraeg“ – asta înseamnă cam jumătate de milion. Cymraeg este una dintre limbile celtice, înrudită îndeaproape cu cea vorbită în Cornwall, ambele provenind din limba folosită în aceste regiuni în secolul al VI-lea.

Locuitorii din Cornwall se consideră și ei drept o regiune separată de restul țării – naționaliștii de acolo spun că Anglia începe „la est de râul Tamar“, care desparte Cornwall de Devon. Cei de acolo au fost recunoscuți ca grup minoritar național în 2014; cu toate acestea, sprijinul acordat independenței regiunii Cornwall este încă timid.

În pofida conștientizării profunde a propriei identități, majoritatea locuitorilor din Insulele Britanice se înțeleg bine, respectând aceleași valori și acceptând ideea atotcuprinzătoare a Uniunii. Există, desigur, și cazuri în care răbufnesc resentimentele față de englezi, în Țara Galilor și Scoția – odată mi s-a întâmplat să nu fiu servit într-un club muncitoresc din Perthshire. Dar asemenea incidente sunt rare și pentru fiecare bigot sunt mii de oameni care nu țin cont de diferențe decât atunci când vor să „persifleze“ sau să tachineze fără răutate.

În tinerețe, am avut privilegiul să fac o călătorie cu trenul împreună cu câteva sute de scoțieni (eu fiind englez) la Wrexham, ca să văd meciul de fotbal dintre Scoția și Țara Galilor. Călătoria a fost udată din plin cu băutură și cântece, inclusiv „Dacă-i urăști pe nemernicii de englezi, bate din palme“. Chiar dacă la sfârșit mă dureau palmele de-atâta bătut, nu am făcut greșeala să confund sentimentele unor suporteri cu cele ale întregii națiuni scoțiene. „Ura“ este un cuvânt pe care îl auzi în tribune, dar, în afara stadionului, majoritatea oamenilor se comportă cu mai multă maturitate. La fel cum britanicii care au votat pentru ieșirea din UE nu au făcut-o din convingeri șoviniste sau naționaliste extreme, tot așa și scoțienii care au votat pentru ieșirea din Marea Britanie nu au fost antienglezi.

Majoritatea vechilor „triburi“ britanice sunt amestecate, muncesc, trăiesc și se distrează împreună. Pe măsură ce populația acestei insule relativ aglomerate se apropie de 70 de milioane, păstrarea coeziunii este absolut vitală – sau, dacă unul dintre popoare hotărăște să rupă legăturile legale, să o facă pașnic. În ultimul secol a existat doar un singur colț din regat în care lucrurile nu s-au întâmplat întotdeauna așa – Irlanda de Nord.

Irlanda de Nord este cea mai mică dintre cele patru regiuni principale ale Regatului Unit, reprezentând doar 5,7% din uscat și, cu 1,8 milioane de locuitori, 2,9% din populație. A luat ființă în 1921, după ce guvernul britanic a

împărțit Irlanda în două jurisdicții separate. „Irlanda de Sud“ a devenit independentă în 1922, în timp ce Irlanda de Nord a rămas parte din Regatul Unit. Unii cred că denumirile „Regatul Unit“ și „Marea Britanie“ sunt interschimbabile, dar cea de a doua se referă numai la Anglia, Scoția și Țara Galilor (și la câteva mici insule din jur), pe când Regatul Unit include și Irlanda de Nord. Numele întreg este „Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord“.

Încă de la început, populația Irlandei de Nord a fost împărțită între protestanți (majoritatea) și catolici. Protestanții erau, în general, descendenții coloniștilor veniți din Scoția și, într-o mai mică măsură, din Anglia. Majoritatea erau și sunt „unioniști“ și vor să rămână în Regatul Unit; majoritatea catolicilor erau și sunt „naționaliști“ care vor o Irlandă unită, deși nu cad de acord asupra modalității în care să o facă. Întotdeauna a existat o animozitate între cele două comunități care de multe ori a degenerat în violențe, apogeul fiind atins în cele trei decenii de „Tulburări“, începute la sfârșitul anilor 1960, și care s-au soldat cu peste 3 500 de morți și 50 000 de răniți.

Acordul din Vinerea Mare (1998) a stopat în mare parte valul de violențe, iar „dividendele păcii“******** au contribuit la creșterea economică și reducerea șomajului. Dar și așa Irlanda de Nord rămâne un loc profund divizat – cu o cultură înrădăcinată a dihotomiei „noi și ei“. Puține elemente ale vieții de zi cu zi sunt mai separate decât sistemul educațional și locuințele, fapt mai mult decât evident în Belfast, capitala, prin zidurile ridicate între cele două comunități. Împreună sunt numite „Zidurile păcii“, dar ironia tristă este că simbolizează conflictul. Zidurile nu alcătuiesc o barieră continuă, impozantă, precum cea care se întinde de-a lungul Cisiordaniei sau al granței dintre Arabia Saudită și Irak, ci sunt mai degrabă un șir de structuri din beton și metal, înălțate la repezeală, care străbat în zigzag câteva dintre cartierele mai sărace ale Belfastului, mai ales în nordul orașului. Zidurile au început să apară la începutul „Tulburărilor“. Multe încep și se sfârșesc în aparență fără motiv, dar localnicii știu de ce: ele marchează limita dintre teritoriile protestante și cele catolice unde, fără ziduri, violențele ar fi mai frecvente.

Henry Robinson este un om care înțelege complexitatea acestor divizări mai bine decât mulți alții. Fost membru al IRA******** Oficială, a fost închis în tinerețe pentru că i-a spart rotula unui ins din IRA Provizorie. Dar, după ce și-a ispășit pedeapsa în închisoarea Crumlin Road, și-a dedicat viața rezolvării conflictului din Irlanda de Nord, ca și din alte locuri din lume, precum Columbia. Robinson crede că zidurile stau în calea reconcilierii: „Eu le spun «Zidurile conflictului» sau «Zidurile Urii». Conflictul s-a încheiat, dar sectarismul continuă să fie înrădăcinat în societate, iar dovada este numărul tot mai mare de ziduri ridicate de la încheierea conflictului."

În total, sunt aproximativ ١٠٠ de astfel de ziduri în Belfast. Au devenit chiar un fel de atracție turistică, în lunile de vară autocare pline cu turiști veniți cu navele de croazieră zgâindu-se la ele. Zidurile sunt o juxtapunere ciudată a avantajelor economice aduse de „dividendele păcii" și a unui memento al fragilității păcii. De o parte și de alta a zidurilor, cartierele sunt împodobite cu simboluri și mesaje ale antagoniștilor. Dacă te oprești pe un trotuar și întorci privirea spre un zid sau altul vei vedea, în culorile steagului irlandez sau ale celui britanic, lozinci de genul: „Britanicii n-au plecat – dar nici noi", în sprijinul „Adevăratei IRA" sau „Ulster va rămâne mereu britanic – nu va ceda". Pereți întregi ai unor clădiri sunt acoperiți de desene în onoarea unor grupări paramilitare precum IRA și Luptătorii pentru Libertatea Ulsterului. Pe Henry nu îl impresionează această loialitate tribală: „Cred că ambele comunități s-au obișnuit cu aceste amenințări și chiar găsesc un motiv de mândrie morbidă, perversă, în perpetuarea monumentelor urii. Este un barometru care ne spune că situația ar putea să degenereze în viitor dacă nu se iau măsuri."

Divizarea este prezentă peste tot în țară – ziduri există și în alte zone urbane cum ar fi Londonderry/Derry, chiar dacă la o scară mai mică. În localitățile mai puțin însemnate, faliile sunt greu de detectat – deși sunt și acolo. De regulă, un cartier este predominant protestant, altul este catolic. Râul care străbate localitatea poate fi hotarul dintre ele. Este ușor să găsești cartiere unde 90% dintre locuitori sunt fie unioniști, fie naționaliști. În viața de zi cu zi mulți oameni interacționează, iar în zonele locuite de clasa de mijloc diversitatea este mai mare; mulți nu se arată reticenți în a se integra cu vecinii lor. Dar

structurile religioase și politice bine înfipte în societate impun modul de funcționare a comunităților și se asigură ca acestea să ducă vieți separate.

Soluții pentru eliminarea acestor divizări care se perpetuează la nesfârșit sunt greu de găsit. Școlile sunt împărțite ca și cartierele, mai ales cele cu locuințe sociale. Un plan de integrare a eșuat, iar cercetările recente arată că în aproape jumătate din școlile nord-irlandeze 95% dintre elevi sunt de aceeași religie. O nouă generație de copii va crește aparținând uneia dintre cele două facțiuni principale într-un sistem educațional descris în 2010 de către Peter Robinson, pe atunci prim-ministru al Irlandei de Nord, drept „o formă benignă de apartheid care ne afectează societatea din temelii". Henry Robinson este de acord cu el:

> Zidurile fizice simbolizează zidurile psihologice și felul în care majoritatea oamenilor își dau copiii la școli religioase separate. Există o cultură a separării în Irlanda de Nord și o politică a integrării care nu se armonizează... Nici una dintre comunități nu sprijină și nu se concentrează pe construirea unor punți de legătură. De ce nu există condiții impuse bugetului Regatului Unit privind religia, educația și armonia dintre comunitățile nord-irlandeze? Nu ar fi nevoie de cine știe ce resurse alocate acestor comunități pentru găsirea unor modalități ingenioase de a le învăța cum să conviețuiască.

Întrucât eforturile de a pune capăt acestei separări par să fi ajuns în impas, există un factor care foarte curând ar putea avea un impact hotărâtor: demografia în schimbare. După împărțirea Irlandei în 1921, protestanții îi depășeau pe catolici în Irlanda de Nord într-o proporție de doi la unu, care a rezistat până la începutul anilor 1970. Acum însă protestanții nu mai reprezintă nici măcar o majoritate din populația totală: conform recensământului din 2011, 41,6% dintre nord-irlandezi sunt protestanți (de diferite orientări), iar 40,8% sunt catolici. Elementul religios al conflictului s-a estompat în ultimele decenii odată cu declinul practicii religioase, dar a fost înlocuit de unul ce ține de identitatea culturală: a fi catolic sau protestant arată că ești unionist sau naționalist. Pe fondul scăderii mai rapide a ratei natalității și a identificării religioase în zonele protestante, este probabil ca majoritatea să fie alcătuită din

catolici, o situație care va avea implicații politice și va pune sub semnul întrebării poziția Irlandei de Nord în Regatul Unit.

Această poziție este deja problematică după votul în favoarea Brexitului. Granița dintre Irlanda de Nord și Irlanda este singura graniță terestră din Regatul Unit; cum ar trebui rezolvată problema? Oamenii de afaceri din regiune s-au obișnuit ca mărfurile lor să circule liber dintr-o parte într-alta. Îngrădirea circulației ar putea avea consecințe grave, punând în pericol pacea atât de fragilă și stimulând sprijinul acordat unirii dintre Irlanda de Nord și Irlanda. Guvernul britanic a declarat că nu intenționează să impună controale la graniță, dar și această poziție ar duce la complicații – ar permite circulația liberă a persoanelor și mărfurilor între Regatul Unit și UE, fapt împotriva căruia au votat cei în favoarea Brexitului.

Brexitul a scos în evidență divizări profunde în întregul Regat Unit. Le-a exacerbat pe cele vechi – majoritatea populațiilor Scoției și Irlandei de Nord a votat pentru rămânerea în UE – și a relevat o diversitate de diferențe ale populației.

*

Una dintre cele mai clare delimitări din societatea britanică a fost întotdeauna cea dintre clasele sociale, la fel de valabilă și acum. Poate că nu e la fel de evidentă ca în trecut – un profesor din clasa de mijloc poate câștiga mai puțin decât un instalator, un mecanic de locomotivă poate câștiga mai mult decât cineva din managementul de nivel mediu – asta și datorită unei mari mobilități și diversități sociale. Dar majoritatea studiilor despre mobilitatea socială constată că bărbații și femeile care au urmat școli particulare și apoi una dintre universitățile din Grupul Russell (cele mai bune 24 de universități din Marea Britanie) încă mai ocupă cele mai înalte poziții, în procente cu mult peste numărul lor raportat la întreaga populație. Sigur, se poate argumenta că aceste persoane sunt, de fapt, cele mai bine instruite și, în multe cazuri, cele mai potrivite pentru posturile pe care le dețin; dar se poate argumenta și că acest sistem împiedică fiecare țară să își găsească și să își folosească cele mai mari talente.

Deși numai 7% din populația Marii Britanii a urmat școli particulare, persoanele respective domină eșaloanele superioare din sistemul judiciar, din armată, din BBC, din marile corporații, din administrația de stat și din ambele partide politice importante. De exemplu, 55% dintre secretarele permanente din administrația de stat au absolvit instituții de învățământ particulare, ca și 71% dintre judecătorii de frunte. Cam jumătate din editorialiștii ziarelor din Marea Britanie provin și ei din învățământul particular. Un raport din 2014 al Comisiei pentru Mobilitate Socială și Copiii Defavorizați a constatat că 43% dintre invitații la influenta emisiune *Question Time* de la BBC au absolvit Universitatea Oxford sau Cambridge. Există și alți factori care contribuie la perpetuarea dezechilibrului din societatea britanică. Multe companii mari oferă numai stagiaturi neplătite, practic împiedicând accesul unui tânăr dacă părinții acestuia nu îl pot întreține pe perioada respectivă. În consecință, cei cu dare de mână, mulți dintre ei absolvenți ai școlilor particulare, câștigă experiență și stabilesc contacte care îi ajută să își construiască o carieră solidă.

În contextul în care lumea politicii și a presei sunt ticsite în mod disproporționat de persoane educate în școli particulare, acestea tind să domine discursul public, care poate avea un impact uriaș asupra opiniei publice. Pe de altă parte, aceste persoane reprezintă un punct de vedere minoritar, riscând să ascundă cât de popular este punctul de vedere opus, ceea ce dă naștere unei situații în care un mare număr de oameni devin tot mai frustrați că vocile lor nu pot fi auzite. Într-un fel așa s-a întâmplat cu Brexitul – în iunie ٢٠١٦ clasa politică, mediul de afaceri și mass media au suferit cel mai mare șoc posibil aflând că Marea Britanie a votat, chiar și la limită, în favoarea ieșirii din Uniunea Europeană. Cei mai puțini aroganți s-au trezit și și-au dat seama cât de mult au pierdut contactul cu marea masă a electoratului.

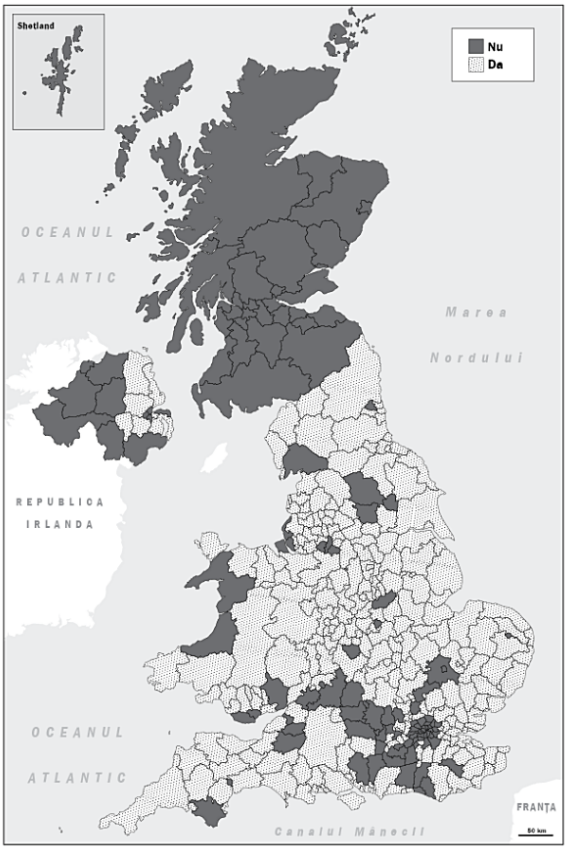

Cum au votat regiunile Marii Britanii la referendumul de ieșire din UE din 2016

De la votul pentru Brexit s-a discutat mult despre „cei rămași în urmă“, mai precis cei pentru care apartenența la UE și globalizarea nu au dus la o viață mai bună, ci la o concurență acerbă pentru locurile de muncă semicalificate și uneori la șomaj. Cei care au votat pentru ieșirea din UE au făcut-o din mai multe motive și au provenit din toate domeniile de activitate, dar cu siguranță majoritatea au fost din regiunile mai sărace ale Angliei și Țării Galilor, foste zone muncitorești, reflectând astfel tradiționala împărțire între bogați și săraci.

De parcă vechile divizări nu ar fi fost îndeajuns de greu de depășit, unii comentatori încep să identifice fracturi noi în societate.

În cartea *The Road to Somewhere*******[********] (2017), David Goodhart remarcă o nouă diferență majoră „între cei care văd lumea de Oriunde și cei care o văd de Undeva“. Și susține: „Cei care văd lumea de Oriunde domină cultura și societatea noastră. De regulă iau note bune la școală, apoi, de cele mai multe ori, spre sfârșitul adolescenței, merg la universitate și apoi încep o carieră în profesii care i-ar putea duce la Londra sau chiar în străinătate pentru un an sau

doi.“ Se simt acasă oriunde ar merge, indiferent dacă e vorba de Berlin, New York, Shanghai sau Mumbai. Pe de altă parte, cei care văd lumea Undeva tind să aibă o percepție mai clară a identității. Ca mai toți britanicii, locuiesc la vreo 30 de kilometri de locul în care au crescut și nu ezită să se identifice cu localitatea, regiunea și țara – cu alte cuvinte sunt mai „înrădăcinați“.

Dintre ei mulți au slujbe care dispar treptat din cauza schimbărilor economice legate de globalizare; de asemenea, cultura lor muncitorească este marginalizată, cu precădere în discursul național. Cuvântul „cosmopolit“ vine din greacă și înseamnă „cetățean al lumii“. Suntem, într-adevăr, un singur popor, dar este o adevărată provocare să convingi pe cineva care locuiește aproape de localitatea unde a crescut, care este animat de o puternică identitate locală și nu are o calificare transferabilă peste continente, că este „cosmopolit“.

Goodhart consideră că până la 25% din populația Regatului Unit sunt cei care văd lumea Oriunde, aproximativ 50% cei care văd lumea Undeva, iar restul se situează la mijloc. Chiar dacă sunt aproximări și definiții rudimentare, se dovedesc utile în înțelegerea britanicilor de azi nu numai prin prisma clasei sociale, ci și a concepției despre lume. Muți dintre cei care văd lumea Oriunde, „progresiștii“, s-ar codi să-și exprime dragostea față de țară, spre deosebire de ceilalți – a căror concepție despre lume a fost un „fapt“ acceptat în societatea britanică până cel puțin spre sfârșitul anilor ١٩٧٠, dar ascensiunea societății multiculturale, a culturilor paralele și accesul mai larg la învățământul superior au pus-o sub semnul întrebării.

Partidul Laburist, partidul tradițional al clasei muncitoare, aparține tot mai mult clasei de mijloc „progresiste“, mulți dintre membri tinzând spre concepția despre lume a celor care văd lumea Oriunde. La alegerile generale din 1966, Partidul Laburist condus de Harold Wilson a câștigat puterea cu aproximativ 11 milioane de voturi din partea clasei muncitoare și 2 milioane din partea clasei de mijloc; în ٢٠١٥, au fost ٤,٢ milioane de voturi din partea clasei muncitoare și ٤,٤ milioane din partea clasei de mijloc. Această schimbare se datorează mai multor factori, nu în ultimul rând declinului înregistrat în rândul locurilor de muncă specifice clasei muncitoare, dar și fiindcă partidul care se concentra în mod tradițional pe chestiuni de o

importanță vitală pentru clasa muncitoare – locuri de muncă, locuințe, infracționalitate – a părut că se preocupă mai mult de alte probleme, inclusiv de politica identitară.

Aceste identități diferite – fie globale, fie mai înrădăcinate – au fost puse într-o relație antagonică în dezbateri despre identitate, naționalism și, da, imigrație, înainte și după votul Brexit. Decenii la rând, acesta a fost în multe privințe un discurs ascuns, dat fiind că cercurile politice și mass media păreau că nu doresc să îl susțină. Dar populația, în marea ei majoritate, îl discuta în toată țara.

Guverne succesive au sprijinit ideea potrivit căreia pentru sănătatea actuală și viitoare a economiei Marii Britanii era nevoie de o imigrație în masă. Există argumente puternice împotriva acestei idei. O singură privire aruncată oricăruia dintre marile orașe din Marea Britanie este suficientă ca să demonstreze că transporturile, asistența medicală și multe alte domenii s-ar bloca dacă toți imigranții din țară și-ar lua simultan o zi liberă. Dar ceea ce lipsea era subvenționarea concomitentă a locuințelor sociale și a asistenței medicale, cei aflați la putere fiind înclinați să expedieze problemele oamenilor de rând fără să le asculte cu luare aminte.

Un caz aparte s-a petrecut în timpul campaniei pentru alegerile generale din 2010. Premierul de atunci, Gordon Brown, s-a angajat pe stradă într-o conversație televizată cu o susținătoare tradițională a Partidului Laburist, Gillian Duffy, în vârstă de 65 de ani, în orășelul Rochdale din nordul țării. După ce și-a exprimat opiniile în legătură cu datoria națională, sistemul educațional și asistența medicală, doamna Duffy a spus: „N-ai voie să spui nimic despre imigranți fiindcă, dacă spui, ești un... dar toți est-europenii ăștia care tot vin, de unde răsar?“ Cuvintele ei păreau să sugereze că, dacă își exprima deschis părerea despre schimbările rapide din orașul ei natal, putea fi acuzată de rasism. Naiv, premierul i-a dat dreptate. După ce a glumit cu ea, zâmbitor, după ce a bătut-o ușor pe spate și i-a urat numai bine, s-a urcat în mașină. Apoi uitând că microfonul era aproape, i-a zis unui consilier: „A fost un dezastru. N-ar fi... trebuit să stau de vorbă cu ea. A cui a fost ideea?“ Apoi, răspunzând unui consilier care îl întrebase ce spusese femeia: „A, câte n-a spus, ce pretenții să ai de la o bigotă?“ În acel moment, milioane de persoane

din Marea Britanie, și ele îngrijorate de felul în care se schimbau orașele lor natale, și-au dat seama că premierul îi considera bigoți.

Mulți economiști susțin că Marea Britanie are mare nevoie de imigranți; din păcate, procesul este prea rapid, iar guvernul nu a luat în calcul consecințele când a anticipat cifrele privind imigrația după ce zece țări est-europene au intrat în UE, în 2004. Cifrele s-au dovedit departe de a fi realiste. Un raport din anul 2003 pentru Ministerul afacerilor interne susținea că doar 13 000 de persoane vor sosi din țări precum Polonia și Ungaria, dacă Germania și alte țări mari din UE își deschideau și ele piața muncii. Un „dacă“ foarte important. „Poftiți înăuntru“, a spus guvernul Marii Britanii; „Rămâneți afară“, au spus majoritatea celorlalte țări UE – de fapt, numai trei țări (Marea Britanie, Irlanda și Suedia) au permis est-europenilor accesul imediat la piața muncii în 2004. Restul țărilor membre au introdus o varietate de restricții, dorind un proces mai lent în anii următori. Până la mijlocul anului 2015, în jur de 900 000 de persoane au sosit în Marea Britanie numai din Polonia. Potrivit Biroului pentru Statistică Națională din Marea Britanie, între 2004 și 2016 migrația netă s-a ridicat la 250 000 de persoane pe an. În total acesta este echivalentul aproximativ al populației a șase orașe, fiecare la fel de mare ca Liverpool.

În lumina acestor statistici, nu este deloc surprinzător că într-un sondaj de opinie YouGov din 2011 62% dintre respondenți s-au declarat de acord cu afirmația: „Marea Britanie s-a schimbat radical în ultimii ani; uneori am senzația că sunt într-o țară străină și asta mă deranjează la culme“. Unii se grăbesc să vadă în aceste resentimente dovezi de xenofobie și reacții iraționale la avantajele pe care le aduc apartenența la UE și globalizarea. Ceea ce este oarecum nedrept față de oamenii obișnuiți care văd cât de repede se schimbă cartierele în care stau sau zonele urbane pe care le vizitează. Faptul că zonele respective s-au transformat este de necontestat; faptul că această transformare îi nemulțumește pe unii britanici este un adevăr la fel de evident ca și cum ai spune că, dacă un mare număr de străini s-ar muta brusc în câteva cartiere din orașul Ho Chi Minh, localnicii s-ar simți la fel de deranjați.

Este o mare ironie că același tip de persoană care critică „îmburghezirea“ unui cartier muncitoresc și care înțelege că muncitorii nu văd cu ochi buni o

astfel de schimbare se grăbește să îi critice pe cei nemulțumiți de felul în care imigrația poate schimba un cartier. „Îmburghezirea“ este uneori numită chiar „epurare socială“, în timp ce imigrației i se mai spune și „diversificare“. Aproape întotdeauna adevărat este și că mulți dintre cei care folosesc acești termeni sunt mai puțin afectați de ei decât cei care sunt vizați direct. A trata cu dispreț persoanele care s-au bucurat de cultura lor relativ omogenă, și care acum sunt nesigure în privința locului lor în lume, nu face decât să îi împingă în brațele celor care le pot exploata neliniștile – adevărații bigoți.

Majoritatea britanicilor acceptă acum ideea egalității etnice, egalitatea de gen și căsătoriile gay. A fi antiimigrație nu înseamnă neapărat a fi și antiimigranți. La fel cum există o diferență între a fi deranjat de schimbare și a fi rasist, același lucru se poate spune despre patriotism și naționalism. Pe primul eu îl definesc în parte ca „dragoste față de propria țară și respect pentru țările altora“, iar pe al doilea ca „dragoste față de propria țară și dispreț față de țările altora“. Istoria demonstrează că avem nevoie de ceva timp ca să ne simțim în largul nostru în compania „altora“, dar și că, procedând cu luare aminte, atât Noi cât și Ei putem învăța cum să conviețuim.

Același lucru este adevărat și în privința problemei spinoase a religiei. Recensământul din 2011 a constatat prezența a zeci de religii în Anglia și Țara Galilor pe o listă care include „cavaleri Jedi“, „heavy metal“ și „satanism“. Dar aceste credințe, alături de creștinism, islamism și hinduism, sunt practicate de o minoritate din populația de aproximativ 65 de milioane.

În jur de două treimi din locuitorii Marii Britanii nu au nici o legătură cu o religie sau un locaș de cult, ceea ce arată anomalia existentă în Irlanda de Nord – identitățile religioase atât de puternice de acolo nu reflectă realitatea din restul Regatului Unit. Frecventarea bisericii continuă să scadă de la an la an, un declin care a început în anii 1950 și s-a accelerat pe parcurs. În pofida declinului rapid al creștinismului, 59,3% dintre respondenți la recensământul din 2011 – 33 de milioane – s-au declarat „creștini“. Aceasta este evident o relicvă culturală din vremea când aproape întreaga țară îmbrățișa creștinismul și arată că, deși mulți nu acceptă doctrina, se identifică din punct de vedere cultural cu istoria și tradițiile ei. Dar și această tendință se estompează: la recensământul din 2001, 72% dintre locuitori s-au declarat creștini.

Pe lângă cei 59,3% creștini, recensământul din 2011 a descoperit 4,8% musulmani, 1,5% hinduși, 0,8% sikși și 0,5% evrei. Asta înseamnă aproximativ 2,7 milioane de musulmani, 800 000 de hinduși, 423 000 de sikși și 263 000 de evrei. Împreună cu „Fără religie“, acestea sunt primele șase categorii ca număr. Altfel, cavalerii Jedi au venit pe locul șapte, cu ١٧٦ ٠٠٠ de credincioși – sau poate persoane cu un simț mai aparte al umorului. Sataniști autodeclarați au fost doar ١ ٨٠٠.

Creșterea numărului de cavaleri Jedi, sau al celor care cred în Belzebut, este greu de anticipat, dar nu la fel de greu ca în privința religiilor principale. Credința cu un număr din ce în ce mai mare de adepți în Marea Britanie este islamul, în parte din cauza ratei natalității, imigrației și a devoțiunii. În timp ce majoritatea britanicilor care se declară creștini nu sunt practicanți – în realitate mai puțin de 7% din populație se declară creștini practicanți – un sondaj de opinie din 2014 a constatat că 93% dintre musulmani au afirmat că își practică religia. Este greu de stabilit cât reprezintă devoțiune și cât presiune culturală, fiindcă în majoritatea culturilor musulmane este interzis să îți declari „credința“ în ateism. Dat fiind numărul mare de adepți, cât și faptul că unul din trei musulmani din Marea Britanie este sub vârsta de 15 ani, ascensiunea islamului ca a doua mare religie din Marea Britanie pare să continue. Și, pe fondul imigrației constante și al declinului în frecventarea bisericii în comunitățile creștine, rezultă că, foarte probabil, islamismul va deveni religia cea mai practicată din țară.

Ceea ce nu trebuie să se confunde cu dimensiunile populației musulmane. Chiar dacă în 2011 aproximativ una din 20 de persoane din Marea Britanie era musulmană, percepția publică a proporției este foarte diferită, ca în toată Europa: un sondaj de opinie Ipsos Mori a constatat că majoritatea britanicilor consideră că numărul musulmanilor care trăiesc în țară este de trei ori mai mare decât în realitate. Aceeași evaluare greșită aparține și populației musulmane și nonmusulmane și s-ar putea explica, în parte, prin concentrarea musulmanilor în zonele urbane – 80% dintre ei locuiesc în doar patru regiuni: Yorkshire, în nord-vest, West Midlands și Londra cu suburbiile ei.

Această concentrare a dus la apariția unor societăți paralele, situație care, la rândul ei, poate duce la divizare și afectarea coeziunii sociale. Unele părți din

zone urbane ca Luton, Burnley, Manchester și Oldhum, de exemplu, sunt majoritar musulmane și comunică prea puțin cu cartierele învecinate, predominant nonmusulmane. În această privință multiculturalismul nu este de prea mare ajutor – dimpotrivă, împiedică asimilarea și subminează coeziunea socială: riscăm să ne împărțim în mai multe societăți, cu culturi diferite, cu mentalități și stiluri de viață puternic influențate de dihotomia „noi și ei".

În anii postbelici, Marea Britanie s-a străduit să devină, în unele regiuni, o societate multiculturală. Acum britanicii sunt angajați într-un proces de adaptare similar, într-o epocă a migrației în masă accelerate, la care s-a adăugat un factor extrem de important – religia care, după cum am văzut în Irlanda de Nord, poate crea sciziuni aproape insurmontabile. Întrucât aproape fiecare credință susține, în esență, că ea reprezintă calea cea dreaptă și că celelalte pornesc, în cel mai bun caz, de la o premisă greșită, rezultatul este dezbinarea oamenilor – o reacție deloc binevenită pe care unii lideri religioși chiar o încurajează. Mai ales în cazul islamului fiindcă, în comparație cu alte religii, grupările musulmane se implică mai mult politic și, concomitent, atrag atenția presei. Sigur, există numeroase exemple de căsătorii interreligioase, care creează punți de legătură, dar predicatori din prea multe moschei promovează mentalitatea „noi și ei" – la fel cum mulți dintre politicenii brtianici de extremă dreaptă se fac vinovați de același lucru.

Musulmanii sunt demult prezenți în Marea Britanie – un document din 1641 se referă la o „sectă a mahomedanilor", iar prima traducere a Coranului a apărut în Anglia în 1649. Și totuși, în urmă cu 50 de ani, populația musulmană era estimată la 50 000; acum se apropie de 3 milioane. O creștere rapidă, cea mai mare parte produsă în ultimii 50 de ani, împreună cu schimbările la fel de rapide din atitudinile sociale din Marea Britanie. Așa cum am văzut, frecventarea bisericii a scăzut, credința s-a erodat, deși libertățile religioase au fost din ce în ce mai acceptate. Avortul a fost legalizat. Ca și homosexualitatea. Căsătoriile gay și adopția copiilor de către cuplurile gay sunt ceva obișnuit acum, iar majoritatea populației, indiferent de ceea ce spun unii creștini, acceptă aproape toate schimbările.

În cazul acesta tensiunile se nasc din răspândirea unei religii ai cărei adepți și lideri, mulți dintre ei, nu acceptă exemplele de viață liberală modernă de

mai sus fiindcă vin în contradicție cu principiile de bază ale credinței lor. Un sondaj de opinie întreprins de ICM Research în ٢٠١٦ a constatat că ٥٢٪ dintre respondenții musulmani britanici consideră că homosexualitatea ar trebui din nou scoasă în afara legii. Această atitudine nu este o problemă când adepții ei sunt puțini la număr și, prin urmare, nu au forța să schimbe un status-quo. De exemplu, mica populație de evrei hasizi „ultra-ortodocși“ preferă să se țină departe de războaiele culturale ale populație majoritare și este mulțumită să își pună în practică programul în propria comunitate. Islamul însă este acum, și va fi și mai mult în viitor, în situația de a-și face principiile cunoscute și respectate, fapt care, în funcție de orientarea sa, ar putea avea un impact major asupra societății – un islam pluralist și în acord cu cultura majorității, unul care vrea să inverseze schimbările liberale pentru toți sau unul care insistă pe legi diferite pentru etnii diferite.

În Marea Britanie, ca și prin alte părți, va avea loc o europenizare a islamului sau o islamizare a unor cartiere din zonele urbane europene? Pe moment avem exemple din ambele tendințe. Există milioane de europeni moderni care sunt musulmani și care participă fără rezerve la viața țării europene ai cărei cetățeni sunt, integrându-se total. Dar există și zone urbane aproape exclusiv musulmane unde ideologia islamistă (adesea violentă) este propagată de indivizi care vor să le controleze. Cu cât această ideologie va fi lăsată să prolifereze, cu atât musulmanilor liberali le va fi mai greu să îi reziste.

Răspunsul la întrebarea „Ce legătură are religia mea cu tine?“ este că toți suntem britanici și, în consecință, avem dreptul să ne facem cunoscute punctele de vedere asupra societății pe care ne-o dorim. În clipa în care religia ajunge să se înfrunte politic cu legile făcute de oameni, nu ne rămâne decât să spunem: orice creștin care are o pensiune la care accesul homosexualilor este interzis va simți reacția celorlalți pe pielea lui. Cei care declară că sprijină societatea relativ progresistă în care trăiesc trebuie să își exprime încrederea în legitimitatea acestui progres ca să se poată bucura în continuare de rezultatele luptelor politice ale generațiilor precedente. Această încredere pare să fi slăbit de mai mulți ani, odată cu creșterea „relevanței culturale“ și a fricii paralizante că orice critică a unei alte culturi va fi etichetată drept rasistă. Firește, există oameni îndeajuns de inteligenți ca să observe această stare de neliniște și să se

folosească de ea ca să închidă discuția. Rasismul este un termen tot mai facil și mai gol de conținut și, în multe cazuri, ne afectează înțelegerea a ceea ce se întâmplă în societatea noastră.

Această frică pare să provină dintr-o stare de jenă copleșitoare, poate dintr-o vină teribilă, legată de nenumăratele racile ale colonialismului. De aici și reacția negativă la arborarea steagului britanic, dar nu și la înălțarea steagului unei foste colonii britanice în timpul unui eveniment cultural din Marea Britanie, care ar putea fi interpretată ca o expresie legitimă a mândriei naționale. Un tip de patriotism rău – altul, bun. Această atitudine este un amestec interesant de vină, paternalism și autoritarism. Mulți oameni obișnuiți din Marea Britanie sunt derutați de aceste reacții culturale de respingere fiindcă nu au în comun aceeași îngustime a spiritului cu cei care propagă teza dominantă. George Orwell a intuit prea bine acest lucru. Încă din anii 1940 scria în eseul „Leul și inorogul“:

> Anglia este poate singura țară importantă în care intelectualilor le este rușine de naționalitatea lor. În cercurile de stânga se crede că a fi englez este un pic dezonorant și că este de datoria lor să strâmbe din nas la tot ce este specific englezesc, de la cursele de cai la budinca cu seu. Este o ciudățenie, dar și absolut adevărat că aproape orice intelectual englez se simte mai rușinat când stă drepți la intonarea imnului „Dumnezeu să-l aibă-n pază pe rege“ decât atunci când fură din cutia milei.

Desigur, Orwell se referea doar la Anglia și poate că observațiile lui oferă un indiciu asupra modului de a gândi al unora dintre englezii care au votat pentru Brexit – cei care au o percepție aparte a identității și a mândriei naționale și sunt dezamăgiți de o clasă politică și de mass media ce par detașate de viața oamenilor de rând. Orwell a fost un analist politic înainte ca termenul să fie inventat și un exemplu neobișnuit din aceleași motive pentru care ar fi și acum – a ținut să-și trăiască viața așa cum și-o trăiesc majoritatea oamenilor. Ceea ce l-a învățat să încerce să înțeleagă mai bine.

Marea Britanie a rezistat până acum în fața naționalismului și a divizărilor de ordin social și religios. Acum rezistența îi este pusă din nou la încercare – rămâne de văzut dacă va putea trece din nou peste aceste divizări ca să recreeze societatea relativ omogenă din secolul XX. Zidul lui Hadrian ne arată

cât de vechi sunt divizările noastre, zidurile Belfastului – câte mai avem de făcut și cât de rău putem ajunge.

Se poate să privim faliile din societatea britanică modernă, și să ascultăm teoriile rivale, ca să ne dăm seama cât de important este să găsim soluții la problemele rezonabile ale diverselor facțiuni. Oriunde ar fi ele, în Anglia, în Irlanda de Nord, Scoția sau Țara Galilor, comunitățile trebuie să colaboreze, să își împărtășească experiențele, întărind, pas cu pas, statul-națiune – susținut, până la un punct, de valori comune, oricât de greu ar fi să le definim. Coșmarul nostru cel mai înspăimântător este un viitor în care ne retragem în enclavele noastre – suma părților neegalând, ci slăbind întregul.

Aluzie la poezia *Roman Wall Blues* de W.H. Auden (n.tr.)

Porecla lui Charles Edward Louis John Casimir Sylvester Severino Maria Stuart (١٧٨٨–١٧٢٠) (n.tr.)

Parlamentul Marii Britanii (n.tr.)

Slogan politic lansat de președintele american George H.W. Bush și de premierul britanic Margaret Thatcher la începutul anilor 1990, pentru a scoate în evidență beneficiile economice ale reducerii cheltuielilor pentru apărare (n.tr.)

Armata Republicană Irlandeză (n.tr.)

Drumul spre Undeva (n.tr.)

Concluzie: țările nimănui

*Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, și ceea ce s-a întâmplat se mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare.*********

Ecclesiastul 1:9

PE VREMEA CÂND ERAM REPORTER, AM IEȘIT ÎNTR-O ZI din Zona Verde a Bagdadului împreună cu doi colegi, în toiul bombardamentelor și al răpirilor de la începutul anilor 2000. Regula era ca, dincolo de Zona Verde, să te întinzi pe bancheta din spate a unei mașini vechi, cu geamurile fumurii, iar în față să ai doi inși înarmați cu puști de asalt. După ce am trecut de punctul de control păzit de soldați americani, fiecare pas a început să fie important. După fiecare dintre ei eram tot mai departe de un loc de sigur – și de ajutor, dacă intervenea ceva.

Este un spațiu ciudat, cu puțini oameni, unde nimeni nu conduce. Nu există nici o construcție, nici o lege, iar cei care se aventurează în această „țară a nimănui“ se împart radical în categoriile „noi“ și „ei“. Cândva jurnaliștii erau considerați neutri, dar zilele acelea s-au cam dus și, în multe conflicte, suntem văzuți ca niște țapi ispășitori care merită împușcați sau folosiți ca monedă de schimb. În ziua aceea am înaintat câteva sute de metri, am vorbit cu un grup de civili, am simțit că ceva nu este în regulă și ne-am întors repede la siguranța relativă a Zonei. Deși Zona era atacată regulat cu mortiere, am căzut de acord că era mai bine să mori repede, de la o schijă, decât să te căsăpească banda lui Abu Musab al-Zarqawi – un fel de „al-Qaeda din Irak“ în stadiu embrionar.

Aceste locuri ciudate – țările nimănui – sunt adesea create de conflicte și de divizări. Uneori sunt teritorii revendicate, alteori sunt zone-tampon cu consimțământul ambelor părți. Dar, orice ar fi, a păși în ele este o

experiență cumplită. O faci asumându-ți toate riscurile, de multe ori conștient că ambele tabere te iau la țintă în timp ce te deplasezi dintr-o parte într-alta.

Din păcate, realitatea ne oferă multe exemple. Ciprul este împărțit în două, între ciprioții greci și turci, de o zonă-tampon lungă de aproape 180 de kilometri. Partea cea mai dezolantă este Varoșa, un cartier din capitala Famagusta. În 1974, locuitorii și-au părăsit casele de teamă să nu fie masacrați de trupele turcești și nu s-au mai întors. Varoșa este acum înconjurată de sârmă ghimpată, de turnuri de pază și de soldați turci. În interiorul acestui adevărat oraș-fantomă liniștea este întreruptă doar de cântecul păsărilor. Străzile sunt pustii, trotuarele sunt năpădite de buruieni și multe dintre clădirile abandonate sunt în ruine după războiul declanșat de invazia turcilor din 1974. Noaptea, cartierul dispare în beznă; nu sunt lumini fiindcă nu sunt nici oameni. Nu ai voie să intri în Varoșa, deși acum sunt șapte puncte pe insulă unde un oficial îți verifică pașaportul înainte să mergi câteva sute de metri până în partea cealaltă, unde trebuie să-ți prezinți pașaportul din nou. Ambele părți sunt cu ochii pe spațiul dintre ele; un loc dominat de umbre, unde nu ai cum să te simți în siguranță, unde ești supravegheat, dincolo de el fiind „ceilalți".

Separarea forțată și confruntările violente sunt efectele extreme ale zidurilor pe care le înălțăm – și când divizările pe care le reprezintă sunt aparent insurmontabile. Nimeni nu vrea asta: astfel de spații și de situații sunt înspăimântătoare și dezumanizante. A merge dintr-o parte într-alta sub privirile amenințătoare ale soldaților poate fi o experiență traumatizantă.

Ca atunci când treci din Israel în Gaza: ai senzația că ești absolut singur, prins undeva între un coșmar SF și un fel de experiment de laborator. Ca să ieși din Israel trebuie să treci prin două puncte de control israeliene. Soldați înarmați te urmăresc din dosul unor geamuri antiglonț. Bagajul îți este controlat pe-ndelete. În capătul unui coridor lung apeși pe un buton; camera de luat vederi de deasupra te fixează câteva secunde înainte ca ușa să se deschidă. Când ieși de acolo pășești în Gaza. Dar fără să vezi pe cineva; aici ești pe un coridor flancat de garduri, într-o țară a nimănui lată de peste 900

de metri (în unele locuri este și mai lată). Într-un târziu, ieși în lumina nemiloasă a soarelui și pe un teren împânzit de tufișuri. La câteva sute de metri mai încolo te așteaptă un punct de control palestinian, deși controlul acolo este mai lejer. La întoarcere israelienii te controlează și mai abitir: grănicerii monitorizează din dosul geamurilor fumurii șirurile de camere de luat vederi; senzori de sunet și tactili reacționează de pe zid sau din apropierea lui; scanere în genul celor pe care le vezi la aeroporturi se pun în funcțiune; bagajul este răscolit în căutare de explozibil.

Chiar dacă pare a fi mult prea riguroasă și ostilă, procedura se dovedește eficientă. Zidul limitează accesul teroriștilor sinucigași din Gaza, iar țara nimănui micșorează raza de acțiune a rachetelor lansate spre Israel cu cel puțin un kilometru. Un adevăr incomod. Da, însăși priveliștea oferită de Zidul din Gaza, de barierele din jurul Bangladeshului, de gardul din sârmă ghimpată dintre Ungaria și Serbia ne rănește sensibilitatea și este dovada vie a neputinței noastre de a trece peste diferențele dintre noi.

Este ușor să critici tendința de a construi cât mai multe ziduri; într-adevăr, zidurile pot crea falsa impresie că reprezintă soluția unor probleme spinoase. Dar, deși barierele pot fi exemple ale unui discurs politic ineficient, în același timp pot rezolva pe termen scurt și parțial unele probleme, chiar în timp ce țările încearcă să găsească soluții pe termen lung, mai ales în zonele de conflict. Zidul din Gaza, împreună cu multe alte măsuri, de exemplu, sistemul antirachetă Iron Dome, a redus dramatic numărul victimelor din Israel. Zidul saudit de la granița cu Irakul împiedică în mare parte infiltrarea IS. Deși greu de acceptat, uneori zidurile își fac treaba. Idealiștii vor dărâmarea tuturor zidurilor – și astfel se situează de partea îngerilor. Dar încearcă să spui asta unui nord-irlandez care nu vrea să fie ținta unui cocktail Molotov.

De asemenea, uneori pare mai ușor să dezbini decât să unești. Să luăm, de exemplu, nenumăratele complicații din relația dintre cele două Corei. Unul dintre motivele pentru care această divizare datează de atât de mult timp este participarea a cinci jucători la acest joc – fiecare cu o viziune diferită despre viitor.

Interesul primordial al SUA este ca rachetele nucleare nord-coreene să nu le poată atinge teritoriul; păstrarea unei prezențe militare în Coreea de Sud este și ea importantă pentru a contracara forța navală, din ce în ce mai mare, a Chinei în Marea Galbenă și dincolo de ea. Bineînțeles că poziția SUA afectează atât strategia Chinei, cât și planurile Coreii de Nord de a domina întreaga peninsulă, ceea ce contravine și intereselor Coreii de Sud. Între timp, Japoniei, care găzduiește baze militare americane, nu i-ar surâde deloc o Coree unită, mai ales sub influența Chinei, japonezii considerând peninsula drept o zonă-tampon între ei și chinezi. Această situație atât de complicată demonstrează de ce divergențele de ordin politic sunt atât de greu de depășit.

Dar zidurile din zonele lipsite de conflict? Practica gardurilor din sârmă ghimpată, agreată de Ungaria, atât în sens fizic cât și politic, a redus fluxul de imigranți, dar fără perspectiva de a-l opri total. La fel cum migrația în masă nu are cum să se sfârșească într-un viitor previzibil. Oamenii continuă să fugă de sărăcie și/sau violențe, îndreptându-se spre țările mai bogate și mai stabile. Atât timp cât nivelul înalt al sărăciei și al violențelor va prevala – ceea ce probabil va continua să fie valabil în Orientul Mijlociu și în Africa – valurile de migranți nu vor înceta să apară la granițele altor țări, poate din ce în ce mai mari. Populația lumii continuă să crească: în Africa, unde sărăcia este la ea acasă, se estimează că populația se va dubla, de la 1,2 miliarde cât este acum la 2,4 miliarde, în aproximativ 30 de ani. Prin urmare, deși rata sărăciei este în scădere, pe măsură ce populația crește, tot mai mulți oameni îi vor cădea victime, cu slabe speranțe sau șanse pentru o viață mai bună.

Unele dintre țările mai bogate vor continua să ridice ziduri care să stăvilească fluxul de migranți. Pe de altă parte, sunt voci care susțin că ar trebui să renunțăm nu numai la ele, ci și la granițe – și să permitem circulația liberă astfel încât oricine să poată merge oriunde dorește pe această planetă.

Într-un eseu apărut în *Foreign Affairs* (2017), Nathan Smith, profesor de științe economice la Facultatea de Economie de la Fresno Pacific

University, scria astfel despre ideea „granițelor deschise“:

> un regim al unei libertăți aproape totale a migrației în întreaga lume, cu rare excepții menite să prevină terorismul sau răspândirea unei boli contagioase... Desființarea controlului migrației în acest mod ar da oamenilor mai multă libertate, ar reduce sărăcia la nivel global și ar accelera creșterea economică. Dar, mai important, ar pune sub semnul întrebării dreptul guvernelor de a reglementa migrația pornind de la temeiurile arbitrare ale suveranității... Distribuirea mai eficientă a forței de muncă ar duce la creșteri globale ale productivității, aproape dublând economia mondială. Această activitate economică sporită ar fi mai ales în beneficiul celor mai săraci dintre săraci.

Smith susține că prin deschiderea granițelor am putea pune capăt sărăciei la nivel mondial; prin urmare, într-un fel aceasta este o datorie morală pentru noi, cei din Occident. Există chiar și un punct de vedere conform căruia absolutizarea cetățeniei într-un stat este le fel de violentă și de discriminatorie ca și comerțul cu sclavi fiindcă plasează drepturile cetățenilor deasupra celor umane și astfel legitimizează ideea că unii oameni sunt mai umani decât alții. Dacă s-ar întâmpla așa ceva, presiunea pe resursele Occidentului ar fi imensă: sistemele de asistență socială, de exemplu, ar trebui, pur și simplu, desființate. Smith recunoaște că „granițele deschise ar duce, probabil, la creșterea semnificativă a sărăciei extreme vizibile în Occident“, dar argumentează că „sărăcia după standardele occidentale pare bogăție pentru o mare parte din lume“ și că beneficiile de care s-ar bucura milioane de oameni ar prevala asupra inconvenientelor și dezavantajelor pentru occidentali.

O mare parte din literatura despre granițele deschise manifestă o aversiune profundă față de Occident, sau cel puțin un dispreț față de el, din cauza istoriei lui imperialiste și adesea violente. Se declară fățiș că acceptarea unei migrații în masă ar repara într-o oarecare măsură nedreptățile istorice. Susținătorii granițelor deschise rareori iau în considerație impactul potențial al ideilor lor asupra unor țări ca Japonia, India sau Africa de Sud, referindu-se aproape în exclusivitate la America de Nord și Europa. În cercurile lor se

cred persoane umanitare, tolerante, atitudine care uneori poate fi contrazisă de comentarii precum cel al lui Smith: „Drepturi individuale precum libera exprimare sunt, într-un anume sens, nedemocratice, fiindcă, indiferent cât de mult ar dezavua majoritatea ceea ce spune un individ, acesta nu poate fi redus la tăcere“. Iată un ecou al noului spirit inflexibil al universitarilor americani.

În termeni pur practici, poți fi de acord cu teoria umanitară cum că, în general, lucrurile s-ar „nivela“ dacă migrația ar fi neîngrădită. Dar această teorie nu pare să țină cont de două elemente cruciale. Primul este efectul pe care migrația în masă l-ar putea avea asupra țărilor abandonate. Emigranții inițiali ar fi cei care își pot permite să plece, nemaifiind nevoiți să pornească în călătorii periculoase, la mila traficanților de persoane, prin deșerturi și peste mări. Cu mai puțini medici, profesori și alți intelectuali, acele țări ar regresa – poate chiar s-ar prăbuși, sărăcind total – fără speranța de a-și reveni vreodată.

A doua problemă ține de natura umană – sau, mai precis, de identitatea de grup. Optimiștii cred că statele-națiuni care vor primi imigranți vor reuși să se descurce, că îi vor absorbi pe nou-veniți. Dar privind retrospectiv și în prezent îți dai seama că e nevoie de o atitudine umanitară mai precaută. În realitate, migrația în masă provoacă deja nervozitate: populațiile locale nu par deloc fericite când un mare număr de străini năvălesc în orașele lor. Impactul asupra politicii din Europa este evident: o mișcare bruscă spre dreapta și spre extrema dreaptă. Același lucru se întâmplă pe tot globul. A devenit o banalitate să citești articole care acuză țările occidentale că au unele dintre cele mai restrictive legi în domeniul imigrației și cele mai violente manifestări rasiste din lume. Prin alte părți însă este aceeași situație; alte regiuni pot fi la fel de anti-imigrație, violente, rasiste și intolerante din punct de vedere religios. Presiunile exercitate de globalizare și de creșterea populației sunt resimțite în întreaga lume, consecința fiind agravarea atitudinilor naționaliste, atât laice cât și religioase. În India, de exemplu, dată fiind reacția prevalentă la nivelul ridicat al imigrației în statele din nord-est, este puțin probabil ca o creștere masivă a migrației

dinspre Bangladesh să reducă fricțiunile.

Pe alte meridiane, din anul 2014, locuitorii orașului paraguayan Encarnación au fost izolați de vecinii lor argentinieni din Posadas printr-un zid de beton lung de 1,5 kilometri și înalt de 4,5 metri, paralel cu râul care desparte cele două localități. Motivele invocate de oficialii argentinieni au fost vagi, contextul însă era clar: îngrijorarea crescândă privind migrația, într-una din țările cele mai liberale ale Americii de Sud. Lângă Paraguay este Bolivia, din care, de asemenea, se migrează în Argentina. Situația l-a făcut pe Alfredo Olmedo, parlamentar din Salta, o provincie din nordul Argentinei, să declare: „Trebuie să construim un zid... sunt absolut de acord cu Trump".

Granițele deschise nu vor avea câștig de cauză în actualul climat politic – și nici în viitorul previzibil. Dar merită să medităm la acestă idee îndrăzneață pentru a vedea de ce parte a zidului ne aflăm. Dacă nu credem că experimentul va reuși, atunci poate că, așa cum este alcătuită lumea acum, granițele sunt necesare. Dacă o acceptăm, rămânem cu întrebarea ce fel de granițe să desființăm și câți oameni pot migra.

Soluții simple nu sunt, dar este clar că, dacă nu alocăm mai mulți bani în locurile suprapopulate, mulți oameni vor încerca să se îndrepte spre locurile cu mulți bani. În viitorul imediat, bugetele pentru asistența umanitară a altor țări ar trebui majorate. În viitorul apropiat avem nevoie de un Plan Marshall pentru secolul XXI, destinat țărilor în curs de dezvoltare, care să valorifice bogățiile grupului de națiuni G20 prin redistribuirea lor la nivel global. După distrugerile provocate de cel de-al Doilea Război Mondial, Planul Marshall a reconstruit Europa. A fost un efort masiv, susținut de americani și pus în practică în ideea că va fi în avantajul ambelor părți. Acum avem nevoie de un plan mai cuprinzător și mai ambițios, în ideea că va fi în avantajul tuturor, care să aibă în vedere dezvoltarea economică, infrastructura, comerțul, sistemul educațional, asistența medicală și schimbările climatice.

Am văzut deja ce se va întâmpla fără astfel de măsuri. Migrația va continua, chiar va crește, și, în fața acestei „amenințări" la adresa

prosperității și a stabilității lor, națiunile mai bogate își vor apăra cu mai multă ardoare ceea ce le aparține – teritoriu, servicii, cultură – dând apă la moară mișcărilor naționaliste și celor care se declară în favoarea zidurilor. Dacă marea majoritate a specialiștilor în schimbări climatice au dreptate, atunci creșterea nivelului mărilor va duce la migrarea altor milioane de oameni. Creșterea nivelului apelor nu este singura problemă climatică: Katharine Hayhoe, unul dintre specialiști, afirmă că intrăm într-o perioadă de „imprevizibilitate globală“, în care manifestări climatice ciudate vor afecta aproape întreaga planetă în numeroase feluri. Unele râuri se revarsă mai des, de exemplu, în timp ce altele seacă de tot. Mii de râuri din China au dispărut deja în secolul nostru.

Aceste schimbări vor duce la intensificarea migrației, dat fiind că oamenii vor încerca să scape de efectele lor. Fără o acțiune internațională concertată, politica națională va deveni mai agresivă, iar barierele se vor înălța și mai mult, pe fondul înmulțirii încercărilor violente de a-i respinge pe cei care escaladează zidurile. Mulți radicali și xenofobi (deseori aceleași persoane) vor imigrație zero, un fapt indezirabil atât din punct de vedere umanitar, cât și economic.

Țările occidentale au nevoie de imigranți pentru viitorul pe termen mediu ca să-și poate menține nivelul de dezvoltare. Spun „pe termen mediu“ fiindcă tehnologia va desființa multe locuri de muncă. În deceniile următoare perfecționarea roboților va face industriile actuale să nu mai aibă nevoie de atâta forță de muncă. Dată fiind ingeniozitatea umană, este foarte posibil ca noi ocupații, la care nici nu ne-am gândit, să îndepărteze o parte din asperitățile acestei tranziții spre o nouă eră, care sigur va veni. Încă mai aștept o soluție din partea unui specialist la problemele care vor apărea în clipa în care se va atinge apogeul – când automatizarea și migrația vor atinge punctul culminant. Dar, pe moment, lumea are nevoie de o migrație la niveluri sustenabile care, de exemplu, nu golește Bangladeshul și nici nu destabilizează India. Dar încă nu este clar cum poate fi controlată: cine ar trebui să fie lăsat să intre – migranții economici, care pot contribui la

prosperitatea țării, sau refugiații care vor să scape de război și de persecuții? Cine hotărăște cine intră în a doua categorie?

Și cum pot fi integrați acești nou-veniți astfel încât să nu creeze probleme pentru localnici? Cea mai mare parte din Occident acceptă și, în unele cazuri, încurajează diversitatea. Ideile despre „puritatea rasială“ au dispărut de mult sau sunt marginalizate, cum am văzut în demonstrațiile pentru supremația albilor din Charlottesville, în SUA (2017). Nici un fel de violență împotriva „celorlalți“ nu este acceptabil: bombele incendiare aruncate asupra centrelor de migranți din Germania, de exemplu, sunt o rușine.

Dar, deși se țin departe de un comportament atât de agresiv, majoritatea occidentalilor vor să păstreze valorile fundamentale ale culturii lor și apartenența la comunitate.

Statul-națiune a fost extrem de eficient în a-i apropia pe oameni, în multe cazuri creând unitate din dezbinare – și, cu toate defectele lor, aceste triburi masive care alcătuiesc sate, orașe și regiuni au dat naștere lumii de astăzi. Titlul cărții lui Hillary Clinton, *It Takes a Village*, a fost împrumutat dintr-un proverb african, originar probabil din Nigeria: „E nevoie de un sat ca să crești un copil“. Creșterea unui copil este un efort comun, al familiei „mai largi“ – este nevoie de un sat, de un oraș, de o regiune și de o țară ca să creezi o cultură care să îi reprezinte pe toți.

Desigur, ideea statului-națiune ca „familie“ este și ea problematică. Poate duce la un naționalism agresiv, mai ales la cei care cred în conceptul „Țara mea, la bine și la rău“. George Friedman descrie „dragostea de ai tăi“ ca pe „un sentiment fundamental fără de care nu putem înțelege comportamentul oamenilor și dacă acest comportament poate fi anticipat“. Friedman susține că dragostea de ai tăi este parte integrantă din natura umană. În unele privințe, naționalismul se bazează pe această emoție, motiv pentru care uneori este tratat cu suspiciune, fiind considerat o atitudine negativă. Pe de altă parte, în anumite contexte, autodeterminarea națională este văzută ca fiind justă, pozitivă: naționalismul irlandez din secolul al XIX-lea,

naționalismul kosovar din secolul XX și naționalismul palestinian din secolul XXI sunt considerate cauze nobile, chiar dacă se întemeiază pe dragostea de ai tăi.

Dispariția statului-națiune este adesea prorocită din mai multe motive: globalizarea, suprastructurile federale cum ar fi UE, dezvoltarea orașelor-stat și, cel mai recent, apariția criptomonedelor de genul bitcoin. Și totuși, națiunile și statele supraviețuiesc. Mai mult de atât, lumea statelor-națiuni în care trăim a adus cu sine și stabilitate, chiar dacă aceasta este relativă. Am parcurs un drum lung, dar mai avem până să ajungem la capătul lui. Comparați perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial cu cei 75 de ani dinaintea lui și vă veți da seama de progresul înregistrat. La nivel global, sunt tot mai mulți oameni cu știință de carte, iar sărăcia face pași înapoi. Acest progres poate continua prin dezvoltarea științei, prin aplicarea principiilor democratice și printr-o conducere eficientă – și prin respectarea maximei adesea atribuite greșit lui Voltaire: „Nu sunt de acord cu ce spui, dar îți voi apăra până la moarte dreptul de a spune ceea ce gândești“.

După secole de vărsări de sânge, imperialism și multe alte nenorociri, țările occidentale se sprijină pe o credință comună în democrație, egalitate de gen, libertate a religiei și de exprimare. Firește, uneori o națiune nu se conduce după propriile valori civilizate, dar această ipocrizie nu înseamnă că valorile au dispărut. Voința majorității este ca aceia care vin în comunitățile lor să le împărtășească valorile sau cel puțin să le tolereze și să nu militeze împotriva lor. Foarte mulți europeni moderni nu ar avea nimic împotrivă ca un cuplu de homosexuali să se mute alături de ei, dar ai fi revoltați dacă ar avea un vecin homofob, care încearcă să incite la ură împotriva homosexualilor. Prin urmare, trebuie să găsim o modalitate ca nou-veniții să se alăture comunității gazdă, nu să încerce să îi submineze valorile. Aici nu este vorba de rasă sau de religie, ci doar de bune maniere: singurul loc în care musafirul poate sparge farfurii este la un restaurant grecesc. În această relație biunivocă, gazda are datoria de a-l face pe musafir să simtă că este binevenit, fapt valabil pentru toți musafirii și pentru

toate gazdele din țările și culturile lumii. Astfel ambele părți pot construi punți care să le apropie.

*

Se pare că ne-am recunoscut limitele prin elaborarea Tratatului asupra Spațiului Cosmic – legile ONU privind proprietatea asupra spațiului cosmic – care stipulează:

> Spațiul cosmic, inclusiv Luna și celelalte corpuri cerești, nu pot deveni bunuri naționale prin invocarea suveranității, prin utilizare sau ocupare sau prin orice alte mijloace.

Tratatul prevede ca explorarea și utilizarea spațiului cosmic să fie „accesibile întregii omeniri“. Acordul privind Luna extinde aceste dispoziții:

> Nici suprafața, nici subsolul Lunii [sau ale altor corpuri cerești din sistemul solar] și nici o parte din ea sau din resursele ei naturale nu vor deveni proprietatea vreunui stat, organizație interguvernamentală sau nonguvernamentală internațională, organizație națională sau entitate nonguvernamentală sau a unei persoane.

Pentru Pământ însă este prea târziu să o luăm de la capăt. Planeta și locuitorii ei umani sunt prea complecși pentru o schimbare bruscă spre o guvernare globală în care statele-națiuni să fie dizolvate, iar lumea să fie „accesibilă întregii omeniri“.

Și astfel, până când frăția universală a omului va fi acceptată, ca și o lume în care nu va mai exista concurență pentru resurse, vom continua să construim ziduri. Așa a fost dintotdeauna. Fiindcă suntem animale. Minunate, uneori frumoase, alteori urâte, cu disponibilități incredibile, cu o imaginație infinită, dar tot ființe ale acestei lumi și, ca orice altă ființă, avem nevoie de spațiu.

„La început“******** am avut grijă să stricăm tot. Dacă am avea șansa să o luăm de la capăt, cu o foaie albă de hârtie și cu știința a tot ce am făcut până

acum, probabil că am elabora un alt set de reguli despre cum să trăim și cum să colaborăm. Condiția umană înseamnă că niciodată nu vom ajunge la unitatea totală, dar asta nu ne scutește să încercăm.

Există un proverb care se regăsește în majoritatea limbilor lumii, care sună cam așa: „Gardurile bune asigură vecini buni“. Departe de a fi o zicală populară banală, proverbul exprimă un adevăr inevitabil despre barierele fizice și psihologice. Ne facem planuri pentru un viitor în care sperăm în tot ce este mai bun și ne temem de tot ce este mai rău și, tocmai fiindcă ne temem, construim ziduri.

Dar, dacă aceasta pare a fi o viziune sumbră a umanității, există și reversul. Capacitatea noastră de a gândi și de a construi ne oferă șansa de a umple spațiile dintre ziduri cu speranță – de a construi punți. Pentru fiecare zid dintre țări există o autostradă suspendată informațională, pentru fiecare al-Qaeda există un grup interreligios și pentru fiecare sistem defensiv de rachete există o stație spațială internațională. Miliarde de dolari sunt donate de națiunile bogate în scopuri umanitare. Declarația drepturilor omului recunoaște că, cel puțin în teorie, oamenii se nasc egali. Am construit săli uriașe în care ne întâlnim, discutăm și încercăm să trecem peste diferențele care ne despart. ONU, UE, Uniunea Africană, ASEAN, MERCOSUR, OPEC, NATO, Banca Mondială și sute de alte organizații pan-naționale și globale au fost înființate ca să ne unească și să ne medieze conflictele. Ele sunt o recunoaștere oficială a condiției umane și prin ele mega-triburile caută să rezolve divergențele, păstrând zidurile în timp ce caută soluții de mai lungă durată. Unul dintre cuvintele mele preferate este „compromis“.

Prin urmare, deși în prezent naționalismul și politica identitară sunt din nou în ascensiune, există șanse ca arcul istoriei să se îndrepte din nou spre unitate.

Biblia, p. 664
Aluzie la Biblie (n.tr.)

Bibliografie

CAPITOLUL 1: China

Bandurski, David, „China's «positive» prescription for dissent", China Media Project, 17 noiembrie 2014 (cmp.hku. hk/2014/11/17/37177/)

ChinaKnowledge.de (www.chinaknowledge.de/Literature/ Historiography/shiji.html)

„China's urban-rural divide", OECD Observer, octombrie 2016 (oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/5669/ China_92s_urban-rural_divide.html#sthash.4EDnGCMf.dpuf)

Clapp, Frederick G., „Along and across the Great Wall of China", *Geographical Review*, vol. 9 (aprilie–iunie 1920), pp. 221–249

Denyer, Simon, „China's scary lesson to the world: censoring the internet works", *Washington Post*, 23 mai 2016

Goh, Chor-ching; Luo, Xubei; și Zhu, Nong, „Income growth, inequality and poverty reduction: a case study of eight provinces in China", *China Economic Review*, vol. 20, nr. 3 (septembrie 2009), pp. 485–496

Man, John, *The Great Wall* (Londra: Bantam Press, 2008)

Piketty, Thomas și Zucman, Gabriel, „Capital is back: wealth-income ratios in rich countries 1700–2010", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 129, nr. 3, 2014, pp. 1 255–1 310

Waldron, Arthur N., „The problem of the Great Wall of China", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 43, nr. 2 (decembrie 1983), pp. 643–663

Whiteley, Patrick, „The era of prosperity is upon us", *China Daily*, 19 octombrie 2007

Wong, Sue-Lin și Martina, Michael, „China adopts cyber security law in

face of overseas opposition“, Reuters, 7 noiembrie 2016

Capitolul 2: SUA

Channick, Robert, „Illinois contractor bidding to build Trump’s border wall – with a tourist draw“, *Chicago Tribune*, 3 aprilie 2017

Cook, Lindsey, „US education: still separate and unequal“, US News, 28 ianuarie 2015

Dear, Michael, *Why Walls Won’t Work: Repairing the US–Mexico Divide* (New York: Oxford University Press, 2015)

„Education at a glance 2012: OECD indicators“, OECD Publishing, septembrie 2012 (www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf)

Goodhart, David, *The Road to Somewhere* (Londra: Hurst Publishers, 2017)

Hershbein, Brad, „A college degree is worth less if you are raised poor“, Brookings Institution, 19 februarie 2016

Martinez, Oscar J., „Border conflict, border fences, and the «Tortilla Curtain» incident of 1978–1979“, *Journal of the Southwest*, vol. 50, nr. 3, „Fences“ (2008), pp. 263–278

Constituția statului Mexic din 1917, cu amendamentele din 2015 (www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015. pdf?lang=en)

Neeley, Jenny, „Over the line: Homeland Security’s unconstitutional authority to waive all legal requirements for the purpose of building border infrastructure“, *The Arizona Journal of Environmental Law & Policy*, 11 mai 2011

Nowrasteh, Alex, *Guide to Trump’s Executive Order to Limit Migration for „National Security“ Reasons* (Washington, DC: Cato Institute, 26 ianuarie 2017)

Obama, Barack, „Floor statement on immigration reform“, discurs, 3 aprilie 2006 (obamaspeeches.com/061-Immigration-Reform –Obama-Speech.htm)

„Political polarization in the American public“, Pew Research Center, 12 iunie 2014 (www.people-press.org/2014/06/12/political –polarization-in-the-american-public/)

Stovall, Preston, „Reassessing cultural divisions in the United States“, Quillette, 13 ianuarie 2017

Yearbook of Immigration Statistics (Washington, DC: DHS Office of Immigration Statistics, 2015)

Capitolul 3: Israel și Palestina

„Behind the headlines: facts and figures – Islam in Israel“, Israel Ministerul Afacerilor Externe din Israel, 9 iunie 2016 (mfa.gov.il/ MFA/ ForeignPolicy/Issues/Pages/Facts-and-Figures-Islam-in-Israel.aspx)

„A document of general principles and policies“, Hamas, 1 mai 2017 (hamas.ps/en/post/678/a-document-of-general-principles –and-policies)

„Internal fight: Palestinian abuses in Gaza and the West Bank“, Human Rights Watch, iulie 2008 (www.hrw.org/report/2008/07/29/ internal-fight/palestinian-abuses-gaza-and-west-bank)

„OECD reviews of labour market and social policies: Israel“, OECD, ianuarie 2010 (www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-reviews –of-labour-market-and-social-policies_20743408)

Starr, Kelsey Jo și Masci, David, „In Israel, Jews are united by homeland but divided into very different groups“, Pew Research Centre, 8 martie 2016

Vallet, Elisabeth (ed.), *Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?* (Farnham: Ashgate Publishing, 2014)

Capitolul 4: Orientul Mijlociu

Al Homayed, Tariq, „Interview with His Majesty King Abdullah II“, *Asharq Al Awsat*, 23 ianuarie 2007 (kingabdullah.jo/en/interviews/ interview-his-majesty-king-abdullah-ii-71)

„The Berm“, GlobalSecurity.org, accesat pe 4 decembrie 2017 (www.globalsecurity.org/military/world/gulf/kuwait-the-berm.htm)

Tomkins, Richard, „Airbus, Saudi Arabia finish Northern Border Security project“, United Press International, 23 septembrie 2014

Capitolul 5: Subcontinentul indian

Ambedkar, B.R. și Anand, S. (ed.), *Annihilation of Caste: The Annotated Critical Edition* (Londra și New York: Verso, 2014)

Couderé, Hanne, „India: violence against Dalits on the rise“, *The Diplomat*, 19 mai 2016

Hanson, S.; Nicholls, R.; Ranger, N., et al., „A global ranking of port cities with high exposure to climate extremes“, *Climatic Change*, vol. 104, nr. 1 (ianuarie 2011), pp. 89–111

Hasnain, Lieutenant General Syed Ata, „Why the fence on the line of control“, *South Asia Defence and Strategic Review*, mai 2016

Jones, Reece, *Violent Borders: Refugees and the Right to Move* (Londra și New York: Verso, 2016)

Lindley, Mark, „Changes in Mahatma Gandhi’s views on caste and intermarriage“, *Hacettepe University (Ankara) Social Sciences Journal*, vol. 1 (1999)

Roy, Arundhati, „India’s shame“, *Prospect Magazine*, 13 noiembrie 2014

Shamshad, Rizwana, „Politics and origin of the India–Bangladesh border fence“, document prezentat la a 17-a ediție a Conferinței Asociației de Studii Asiatice organizate în Australia, la Melbourne, 1–3 iulie 2008

„Skin colour tied to caste system, says study“, *Times of India*, 21 noiembrie 2016

Sukumaran Nair, P., *Indo-Bangladesh Relations* (New Delhi: APH Publishing, 2008)

Tripathi, Sanjeev, „Illegal immigration from Bangladesh to India: toward a comprehensive solution“, Carnegie India, 29 iunie 2016

Capitolul 6: Africa

Agyemang, Felix, „The emergence of gated communities in Ghana and their implications on urban planning and management“, *Developing Country Studies*, vol. 3, nr. 14 (iulie 2013), pp. 40–46

Aisien, Ebiuwa și Oriakhi, Felix O.U., „Great Benin on the world stage: reassessing Portugal–Benin diplomacy in the 15th and 16th centuries“, *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, vol. 11, nr. 1 (mai–iunie 2013), pp. 107–115

Beegle, Kathleen G.; Christiaensen, Luc; Dabalen, Andrew L. și Gaddis, Isis, *Poverty in a rising Africa: overview* (Washington, DC: World Bank Group, 2015)

Breetzke, Gregory D.; Landman, Karina și Cohn, Ellen G., „Is it safer behind the gates? Crime and gated communities in South Africa“, *Journal of Housing and the Built Environment*, vol. 29, nr. 1 (martie 2014), pp. 123–139

Ediagbonya, Michael, „A Study of the Portuguese–Benin trade relations: Ughoton as a Benin port (1485–1506)“, *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, vol. 2, nr. 2 (iulie– septembrie 2015), pp. 206–221

Fisher, Max, „The dividing of a continent: Africa’s separatist problem“, *The Atlantic*, 10 septembrie 2012

Global Study on Homicide 2013, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), martie 2014

„International Court of Justice gives judgment in Cameroon–Nigeria boundary dispute“, International Court of Justice Press Release, 10 octombrie 2002 (www.un.org/press/en/2002/icj603.doc.htm)

„Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria“, The Hague Justice Portal (www.haguejusticeportal.net/index .php?id=6220)

Onuoha, Mimi, „A 5-mile island built to save Lagos’s economy has a worrying design flaw“, *Quartz Africa*, 18 martie 2017

Pearce, Fred, „The African queen“, *New Scientist*, 11 septembrie 1999

„Yoruba kingdoms – Benin and Ife“, GlobalSecurity.org, accesat pe 12 decembrie 2017 (www.globalsecurity.org/military/world/africa/yoruba.htm)

Capitolul 7: Europa

„Attitudes towards immigration in Europe: myths and realities“, European Social Survey, European Parliament, 19 iunie 2017 (www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/IE_Handout_FINAL.pdf)

Judt, Tony, *A Grand Illusion? An Essay on Europe* (New York și Londra: New York University Press, 2011)

Katz, Bruce; Noring, Luise și Garrelts, Nantke, „Cities and refugees: the German experience“, Brookings Institution report, 18 septembrie 2016

Lambert, Charles, „French immigration problems“, *Foreign Affairs*, ianuarie 1928

Leuenberger, Christine, „Constructions of the Berlin Wall: how material culture is used in psychological theory“, *Social Problems*, vol. 53, nr. 1 (februarie 2006), pp. 18–37

Pew-Templeton Global Religious Futures Project, Pew Research Center report, 2010

Ross, Corey, „East Germans and the Berlin Wall: popular opinion and social change before and after the border closure of August 1961“, *Journal of Contemporary History*, vol. 39, nr. 1 (ianuarie 2004), pp. 25–43

Stein, Mary Beth, „The politics of humor: the Berlin Wall in jokes and graffiti“, *Western Folklore*, vol. 48, nr. 2 (aprilie 1989), pp. 85–108

Steinmetz, Vanessa, „Das sollen Flüchtlinge künftig leisten“, *Spiegel Online*, 24 mai 2016

Capitolul 8: Marea Britanie

Bruce, John Collingwood, *The Roman Wall* (Londra: J.R. Smith, 1851)

Divine, David, *Hadrian's Wall: North-west Frontier of Rome* (New York: Barnes and Noble, 1995)

Nolan, Paul, „Two tribes: a divided Northern Ireland“, *Irish Times*, 1 aprilie 2017

„Population of the UK by country of birth and nationality: 2015“, Office for National Statistics, 25 august 2016

Torney, Kathryn, „How integrated are the schools where you live?“, *The Detail*, 23 noiembrie 2012

Referendumul din 2011 din Regatul Unit, Office for National Statistics (www.ons.gov.uk/census/2011census)

MULȚUMIRI

Mulțumesc întregului colectiv de la Elliott & Thompson pentru sprijinul constant în cei doi ani cât a durat acest proiect și pentru că m-a făcut să renunț la atât de multe „floricele“ încât aș fi putut deschide o florărie cu ele. Mulțumiri și următorilor: Wen Qi, Sabrina Zeng, Sam Bamba, Sameer Bazbaz, Mina al-Oraibi, dr. Rogier Creemers, dr. Reece Jones, Fawaz Gerges, David Waywell, Henry Robinson, profesorilor Stuart Elden și David Kornbluth.